

ISSN 2310-2896

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ».
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

Серія: філософія

2 (64), 2015

Одеса — 2015

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ». Соціально-політичний журнал
Серія: філософія.**

ISSN 2310-2896

Key title: Perspektivi (Odesa)

Abbreviated key title: Perspektivi (Odesa)

Variant title: Perspektivi. Social'no-političnij žurnal

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ 2 (64)' 2015

Виходить щоквартально

Друкується з 1996 року.
Виходить чотири рази на рік.

Зареєстрований 17.01.2011 року, свідоцтво серії КВ № 17349-6119Р

Журнал є фаховим з філософії, політології та соціології згідно з постановою ВАК України № 1-05/1 від 26.01.2011

Журнал рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет рішенням вченої ради
Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 7 від 26.02.2015

Редакційна колегія:

Боринштейн Євген Русланович, головний редактор, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Наумкіна Світлана Михайлівна, заступник головного редактора, доктор політичних наук, професор завідувач кафедри політології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Гансова Емма Августівна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Гедікова Наталя Пилипівна, доктор політичних наук, професор, декан факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Балабаєва Зінаїда Василівна, доктор філософських наук, професор кафедри регіональної політики та публічного адміністрування ОРІДУ НАДУ при президентові України;

Добролюбська Юлія Андріївна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Добролюбський Андрій Олегович, доктор історичних наук, професор кафедри історії України ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук, професор кафедри загально-гуманітарних дисциплін Міжрегіонального гуманітарного інституту;

Златіца Плашійєнкова, PhD доктор філософії, філософський факультет, Університет Коменського в Братиславі, Словаччина;

Каменська Тетяна Григоріївна, доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Кормич Людмила Іванівна, доктор історичних наук, професор, академік Української академії політичних наук, Заслужений діяч науки і техніки України, Національний університет «Одеська

Друковані матеріали проходять зовнішнє та внутрішнє рецензування, виражають позицію автора, яка не завжди поділяється редакційною колегією.

Передрук матеріалів здійснюється за умови обов'язкового посилання на «Перспективи».

юридична академія»;

Лісеєнко Олена Василівна, доктор соціологічних наук, професор кафедри філософії та соціології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Мисик Ірина Георгіївна, доктор філософських наук, професор, декан факультету української філології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Михальченко Микола Іванович, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Музиченко Ганна В'ячеславівна доктор політичних наук, професор кафедри політології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Онищук Віталій Михайлович, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Петр Ємелка, PhD доктор філософії, Університет Масарика, Брно, Чеська республіка;

Подшивалкіна Валентина Іванівна, доктор соціологічних наук професор, дійсний член Академії соціальних технологій і місцевого самоврядування (Росія), Міжнародної педагогічної академії (Росія), Академії іміджелогії (Росія), член-кореспондент Української Академії політичних наук.

Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та українознавства Одеської національної академії зв'язку ім.О.С. Попова;

Романенко Михайло Ілліч, доктор філософських наук, професор, ректор Дніпропетровського інституту післядипломної освіти;

Халапсіс Олексій Владиславович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України;

Цибра Микола Федорович, доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Чебикін Олексій Якович, академік АПН України, доктор психологічних наук, ректор ПНПУ імені К. Д. Ушинського;

Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук, професор, декан факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу «ПЕРСПЕКТИВИ»

У науковий журнал «Перспективи. Соціально-політичний журнал» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних наукових досліджень і розробок з філософії, соціології та політології.

Мова – українська, російська, англійська (за вибором).

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора наук. Статті авторів, які мають вчений ступінь доктора наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення надісланих матеріалів і внесення в них редакційних змін.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не поділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність наведених фактів, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

Згідно з вимогами МОН України стаття повинна містити актуальність проблеми, аналіз останніх наукових досліджень, мету роботи, виклад основного матеріалу дослідження, висновки та перспективи подальших наукових розробок у цьому напрямку, список використаної літератури.

Тексти статей приймаються по електронній пошті (e-mail: druk.kaffilos@gmail.com) у вигляді вкладеного файлу, виконаного згідно наведених нижче вимог.

Збірники виходять: «Перспективи. Соціально-політичний журнал» - 4 рази на рік, «Наукове пізнання: методологія та технологія» - 2 рази на рік. Термін виходу статті слід уточнювати безпосередньо перед подачею статті до друку.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Обсяг статті – від шести сторінок тексту (20 000 знаків), оформленого відповідно до представлених вимог.

Стаття набирається в редакторі MS Word, формат А4. Поля: верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм; ліве – 20 мм, праве – 20 мм.

Загальні вимоги до формату тексту: шрифт Times New Roman Суг, міжрядковий інтервал – одинарний. Вимоги до кожного елементу статті об'єднані в таблицю:

Елемент статті	Технічні вимоги до елемента статті (розмір шрифту, стиль, величина абзацу, вирівнювання, інтервал)
УДК	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по лівому краю
Ініціали та прізвища авторів	12, напівжирний, без абзацу, вирівнювання по центру
Місце роботи	12, курсив, без абзацу, вирівнювання по центру
Назва статті	12, напівжирний, заголовний, без абзацу, вирівнювання по центру
Анотація	12, напівжирний, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Ключові слова	12, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки, курсивом
Текст статті	12, абзац 5 мм, вирівнювання по ширині сторінки
Література, посилання і примітки	12, без абзацу, вирівнювання по ширині сторінки

До статті додаються:

– відсканована рецензія доктора наук та наукового керівника (для аспірантів та пошукачів);

– файл з відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові повністю, науковий ступінь і вчене звання, місце роботи, номери службового та домашнього телефонів, поштова адреса, адреса електронної пошти). Якщо авторів декілька – потрібно вказати, хто з авторів представляє авторський колектив;

– ПІБ автора, назва статті, анотації та ключові слова – трьома мовами (українською, російською, англійською);

– *резюме англійською мовою загальним обсягом 4000 знаків.*

Малюнки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman 9 з одинарним міжрядковим інтервалом. Малюнки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно-білої гами. Використання кольору і заливок не допускається!

Формули слід набирати за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках (2).

Стаття повинна містити прізвища авторів, назву статті, анотацію та ключові слова трьома мовами – українською, російською та англійською (розміщуються безпосередньо за назвою статті).

Бібліографічні посилання по тексту проставляються в квадратних дужках: [номер позиції]. Рекомендована кількість літературних джерел не менш 6.

При наявності приміток у кінці статті бібліографія та примітки розміщуються з наскрізною нумерацією у порядку згадування їх у тексті.

Телефон для довідок з 9.00 до 16.00 в робочі дні:

048-732-09-52 – кафедра філософії та соціології

067-714-51-33 – Балащенко Інна Валеріївна

Свої запитання надсилайте за адресою: e-mail: kaffilos@gmail.com

З повагою, редакційна колегія наукового журналу «Перспективи». Соціально-політичний журнал.

ФІЛОСОФІЯ

Ананьева Елена Павловна – кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского».

УДК 123.24

СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье исследуются сущностные характеристики и проблемы развития социокультурного пространства эпохи глобализации. Социокультурное пространство представлено как интегрирующая идея, вокруг которой возможно выстроить стратегию культурного развития.

Ключевые слова: глобализация, культурное пространство, социальное пространство, социокультурное пространство, социокультурные процессы.

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджуються сутнісні характеристики та проблеми розвитку соціокультурного простору епохи глобалізації. Соціокультурний простір представлений як інтегруюча ідея, навколо якої можливо вибудувати стратегію культурного розвитку.

Ключові слова: глобалізація, культурний простір, соціальний простір, соціокультурний простір, соціокультурні процеси.

INTRINSIC CHARACTERISTICS OF SOCIOCULTURAL SPACE

The article examines the essential characteristics and problems of sociocultural space of the globalization era. Sociocultural space is represented as an integrating idea, around which it is possible to build a strategy of cultural development.

Key words: globalization, cultural space, social space, sociocultural space, sociocultural processes.

Актуальность проблемы. Необходимость комплексного изучения культурных и социальных феноменов в объединенном пространственно-временном дискурсе порождена изменением приоритетов и установок современной личности, новейшим характером ее взаимоотношений с обществом и факторами цивилизации. В связи с этим в течение последних десяти лет актуализировалось обращение к идее социокультурного пространства при решении философских, педагогических, организационно-управленческих задач. Форсирование изучения социальных явлений связанных с ними проблем культуры согласовывается с изменением структуры общества в целом. Это выражается в новом векторе осмысления взаимосвязи культуры и социума, что и вызывает к актуальности изучение отличительных сущностных характеристик феномена социокультурного пространства.

Анализ последних научных исследований. «Социокультурное пространство» – сложное социально-философское понятие. Этот феномен рассматривается на уровне города, региона, страны и всего мира в целом, что зачастую приводит к отождествлению понятий «социокультурное пространство» и «социальное пространство», (А. П. Лиферов, Э. Д. Днепров); в других изданиях речь идет о взаимодействии различных возрастных характеристик, личности и общества (И. Д. Фрумин, Д. Б. Эльконин); в третьих – социокультурное пространство рассматривается как событийное явление, ситуация развития (Н. М. Борытко), культурно-образовательная система (О. В. Гукаленко). Большинство исследователей этой проблемы (Н. Бастун, С. Бондырева, А. Веряев, С. Гершунский, В. Гинецинский, Б. Эльконин, Б. Сериков, В. Слободчиков, И. Фрумин и др.) под понятием «социокультурное пространство» понимают определенную территорию.

Цель статьи. Несмотря на достаточное количество исследований по проблемам социума и культуры, открытым остается вопрос о собственно социокультурных отношениях в рамках перехода к новому типу социальных связей между сообществами и внутри них, основанному на принципах плюрализма и сотрудничества, что и составляет сущность современного глобального социокультурного пространства. Выработка новых мировоззренческих подходов, осознание и поиск новых сущностных факторов социокультурного развития – обязательное условие перехода к новейшему мировому сообществу эпохи глобализации, осмысление чего и является целью данной статьи.

Изложение основного материала исследования. В настоящее время исследователи в своих работах нередко используют словосочетание «социокультурное пространство» [1, с. 97–98]. На наш взгляд, при этом данный термин раскрывается недостаточно точно, с опорой только на понятия «пространство», «социальное пространство» и «культурное пространство» [2]. При этом очевидно, что социокультурное пространство является не просто объединением социальных и культурных факторов. Нельзя также сказать, что «социокультурное пространство» – это физическое пространство, заполненное социальными образованиями и социальными конструктами, в рамках которых происходит социальное взаимодействие. Эти противоречия, по нашему мнению, связаны с тем, что:

- категориально понятие «социокультурное пространство» содержит часть социального;
- в материальном выражении социокультурное пространство может выступать частью культурного при пересечении социального и культурного пространства;
- в социально-философском понимании «социокультурное пространство» имеет границы, очерченные ценностями и нормами, а также взаимодействиями много связанных групп, включающих в себе социальные, культурные, личностные аспекты участников взаимодействия.

В связи со всем этим необходимо признать, что социокультурное пространство – это важный аспект формирования модели мира, обладающий характеристиками протяженности и структурности, сосуществования и взаимодействия, координации элементов культуры и смысловой наполняемости структурной организации. Категория «социокультурное пространство» предстает как связка понятий, что превращает ее в универсальную общеполитическую категорию, включая политическое, правовое, педагогическое, конфессиональное, аксиологическое, физическое, и другие составляющие социального пространства.

Важным также является то обстоятельство, что современная трансформация общества привела к увеличению влияния не только социально-культурных процессов, но и интеллектуальных систем, научного знания. В связи с этим часто социокультурное пространство увязывается с проблемами образовательного пространства. Так, российский ученый А. Хуторской рассматривает социокультурное пространство как эвристическую среду [3]. Украинская исследовательница А.Д. Цимбалару под понятием «социокультурное пространство» понимает собственно «образовательное пространство» — феномен встречи и взаимодействия человека с окружающими его элементами-носителями культуры, в результате чего происходит их осмысление и познание [4].

Действительно, прежде всего понятие «социокультурное пространство» можно соотнести с двумя взаимосвязанными понятиями – «социальное пространство» и «культурное пространство». Как заметил А.Б. Гофман, на протяжении XIX – начала XX в. понятие культуры часто пересекается с понятием общества: «место культуры в это время оказывается подчиненным по отношению к обществу». Ученый утверждал, что понятия культуры и общества начинают конкурировать между собой, «наблюдается переход от парадигмы «общества» и «социального» к комбинированной парадигме «общества культуры» и «социокультурного» [5, с. 192].

Учитывая сказанное, интерпретация понятия «социокультурное пространство» невозможна без понимания понятия «социальное пространство». Социальное пространство –

это «поле социальной деятельности, включающее совокупность социальных групп, индивидов, объектов в том или ином их взаимном расположении» [6, с. 273]. Социальное пространство по своему значению многообразно: это территория, совокупность социальных статусов, форма развития общества. В научной литературе указывается, что «анализ социального пространства впервые был дан крупнейшим социологом XX в. П. Сорокиным». Другие исследователи свидетельствуют, что это был Г. Зиммель, который акцентировал внимание на взаимодействии, полагая, что «если люди не взаимодействуют, то пространство практически “ничто”» [7, с. 102–114.]. При этом Г. Зиммель утверждает, что взаимодействие происходит не в пространстве вообще, а на некоторой его части, в определенных границах. [8, с. 15].

В связи с этим можно обратиться к работам П. Бурдьё, где говорится, что «социальный мир можно представить в форме многомерного пространства, построенного по принципам разделения и распределения, сформированных действующих свойств в социальном универсуме» [9, с. 15]. П. Бурдьё акцентирует, что «социальное пространство – не физическое пространство, но оно стремится реализоваться в нем более или менее полно и точно» [9, с. 53]. Прежде всего, это необходимость наличия членов групп, введение социальных образований и их взаимодействия в пространстве, а также необходимость признания многомерности пространства и фиксированности его границ.

Рассматриваемое нами понятие «социокультурное пространство» содержит не только социальную, но и культурную составляющие. Культурное пространство – это своеобразный механизм, способ, при помощи которого происходит процесс окультуривания естественного пространства. Само пространство культуры длительное время не было предметом специфического изучения, хотя в работах исследователей И. М. Гуткиной, Л. В. Силкиной, Ю. М. Лотмана рассматриваются проблемы соотношения культуры и времени, культуры и пространства. Так, у Л. В. Силкиной «культурное пространство – это своеобразный механизм, способ, при помощи которого происходит процесс окультуривания естественного пространства» [10]. По мнению И. М. Гуткиной, «культурное пространство можно рассматривать в рационалистическом контексте как понятие, характеризующее культуру с позиций ее расположения, протяженности и насыщенности, имеющее границы, величину, обладающее способностью к изменению, увеличению и сокращению, имеющее некий идеальный аспект, определяющий сознание, способное взаимодействовать с другими культурными пространствами и с другими сферами гуманитарного пространства» [11, с. 64–66].

Ю. М. Лотман рассматривал семиотическое пространство как пространство культуры. Категория пространства, по Ю. М. Лотману, непосредственно связана с понятием культуры: «своеобразие человека как культурного существа требует противопоставления его миру природы, понимаемой как внекультурное пространство» [12].

Эту идею развивал в своих трудах и П. Сорокин. В его работах понятие «общество» помещено рядом с культурой, так же как «социальное» и «культурное», образует единое «социокультурное» [13]. П. Сорокин применяет словосочетания: «социокультурная система», «социокультурное время», «социокультурные процессы», «социокультурное пространство» и т.д. П. Сорокин определяет критерии «социального пространства» (народонаселение Земли; социальное положение; связь положений человека в социальной вселенной; система социальных координат) и разграничивает социальное пространство с геометрическим. Это позволяет исследователю обратиться к «социокультурному пространству». Ученый отмечает, что «социокультурное пространство» абсолютно отличается от физического и геометрического, так как оно, по мнению П. Сорокина, качественное, неоднородное и неизотропное. Следующей сущностной характеристикой социокультурного пространства является то, что оно представляет собой некое множество, заданное тремя основными парадигмами: значения, ценности и нормы; проводники; человеческие агенты и некоторым числом «измерений». Согласно П. Сорокину, парадигма значения, ценностей и норм определяется тогда, когда определено их место в универсуме значений, ценностей и норм.

Проводники выступают как элемент взаимодействия между индивидами. Социальное взаимодействие вероятно без проводников, «когда люди непосредственно соприкасаются друг с другом, когда они пространственно близки и смежны» [13, с. 162]. Третью плоскость социокультурного пространства представляют человеческие агенты как элементы системы взаимодействия. Измерения задаются культурными системами и основными односвязными и многосвязными группами вместе с их подсистемами и подгруппами. Число измерений зависит от того, с какой точностью можно определить социальное и культурное положение данного социокультурного феномена.

Следующая сущностная характеристика социокультурного пространства, согласно П. Сорокину, – расположение проводников и человеческих агентов в физическом или геометрическом пространстве (при определении позиционных связей). В данном случае «социокультурное пространство» выступает в качестве производной понятия «социальная дистанция», т.е. «два или более социокультурных явления близки друг к другу, если они занимают одинаковые или смежные положения в векторной системе социокультурного пространства; и они далеки друг от друга, если их положения в этой системе векторов различны» [14, с. 164].

Следовательно, три компонента, представленные П. Сорокиным, непосредственно связаны с тремя неразрывными его аспектами (социальный, культурный и личности взаимодействующих участников). П. Сорокин усматривает в предложенном им подходе метод определения положения человека в «социальной вселенной» и полное изложение его социальной биографии.

По нашему мнению, структурно значения, ценности и нормы воплощены в морально-нравственном, ценностном, социально-правовом компонентах; проводники воплощаются системами науки, образования и религиозным фактором; человеческие агенты отражены в установках, побуждениях, мотивах, интересах, целях отдельных личностей и социума в целом. В таком подходе социальное пространство можно описать, увеличив «размерность» социального. В основе рассмотрения остается та же социальная структура: группы, объединенные социальными отношениями, однако личности анализируются как персонифицированное олицетворение форм социального опыта. Таким образом, прилагается еще одна характеристика – культурный опыт, который позволяет осуществлять групповую целостность. Одну и ту же группу можно рассмотреть в двух аспектах: как определенную социальную структуру со стороны субъекта и с точки зрения истории – как субкультуру в структуре социального и культурного развития.

Рассмотрение опыта социокультурного развития диктует приложение исторического аспекта к изучению сущности социокультурного пространства, что выделяет объективные условия и факторы, дифференцирующие социокультурное пространство в определенную историческую эпоху. Эти условия и факторы подразделяются на объективные и субъективные. Объективные: естественные: географические, климатические, экологические, биологические, демографические и т.д.; социальные: характер и условия разделения, социальная структура и стратификация общества; культурные: объем культурной информации, ее распределение по областям и уровням культуры.

К субъективным факторам и условиям относятся, во-первых – восприятие и оценка представителями различных социальных групп объективных условий своего существования, во-вторых – их потребности, запросы, побуждения, мотивы, интересы, ценностные ориентации, цели и т.п. Специфика взаимодействия субъективных и объективных факторов определяет специфику в содержании, структуре и форме образа жизни людей в одном и том же обществе. Это позволяет подробно рассмотреть факторы и механизмы, обуславливающие данную специфику. Социокультурные возможности проявления жизнедеятельности, жизненной активности личности в каждый исторический период имеют свою качественную определенность. Они установлены и признаны в культуре как социально значимые и ограничены друг от друга, как системы действий и взаимодействий людей, области индивидуального и коллективного приложения усилий. Структура таких культурно

установленных сфер жизнедеятельности представляет собой относительно устойчивый способ организации предметно-пространственных характеристик окружения определенных типов умственных и физических действий людей, их биопсихических процессов и психических состояний вокруг конкретной социально значимой цели или функции (или вокруг их совокупности).

Что касается современного социокультурного пространства, то установленные сферы жизнедеятельности людей могут быть типологизированы на основании фундаментальных функций, обеспечивающих воспроизведение существования общества и личности. С этой точки зрения можно выделять следующие уровни и соответствующие им социокультурно установленные формы жизнедеятельности:

1. Организация материальных и социальных основ жизнеобеспечения: труд и деятельность, связанные с производством, приобретением и потреблением товаров и услуг.

2. Организация процессов социализации: получение образования; профессиональная подготовка; общественная активность; любительские занятия; физкультура и спорт.

3. Социальная коммуникация: профессиональное (формальное) взаимодействие; неформальное общение; семейные отношения; получение информации через средства массовой коммуникации; путешествия; передвижения внутри населенного пункта.

4. Восстановление энергетических затрат: потребление пищи; соблюдение личной гигиены; пассивный отдых, сон.

С точки зрения выделения этих сфер и видов деятельности социума и личности концептуальная модель жизненной ситуации выстраивается на основе следующих измерений:

– непосредственные условия и формы жизнедеятельности, определяющие характер ситуации;

– стимулы, побуждающие действия, направленные на поддержание или изменение ситуации;

– социокультурные ограничители и регуляторы процессов и ситуаций; индивидуальные оценки ситуации, возможностей и результатов своей деятельности в ней.

Подобный анализ динамики социокультурной жизни позволяет увидеть не столько конечные результаты деятельности людей, сколько процессы жизнедеятельности в конкретных условиях существования, иными словами, рассмотреть в относительно узких временных пределах личностный и групповой аспекты формирования социокультурных «сред», норм, ценностей, стереотипов поведения и действий, механизмы их актуализации на различных уровнях культуры; преднамеренные и непредвиденные, характерные для отдельной области культуры и для более широкого контекста социокультурные последствия действий, связанных с этой актуализацией.

Для современной Украины сложность в формировании концепции социокультурного пространства состоит в том, что в целом социокультурное пространство нашей страны является неоднородным, фрагментарным, неравномерным, конфликтным, в ряде обстоятельств поглощаемым социокультурными пространствами, сгенерированными другими историческими субъектами (цивилизациями, государствами, нациями и др.). Внешние границы социокультурного пространства Украины становятся все более неопределенными в силу неопределенности политической и культурной элиты страны. Особую тревогу вызывает также деятельности характер глобального социального суперкласса, который пытается сформировать и зафиксировать, как свою принадлежность, доминирующий статус посредством норм права и систем образования. На сущностные характеристики и состояние украинского социокультурного пространства также оказывают влияние процессы глобализации. Во взаимосвязи этих факторов изучение сущности и структуры социокультурного пространства нашей страны является стратегической целью национального развития.

Выводы и перспективы дальнейших научных разработок в данном направлении.

С нашей точки зрения, социокультурное пространство – определяющая концептуальная

характеристика общества. Понятие «социокультурное пространство» объединяет две составляющие: идею пространства и идею воплощения духовности – культуры, науки и образования, норм права и ценностных ориентаций социума и личности.

Сущностные характеристики социокультурного пространства включают в себя: социокультурную протяженность; структурное взаимодействие социальных, научных, образовательных, конфессиональных, правовых и ценностных систем; наличие ценностно-культурных, научно-образовательных, социально-правовых событий. Социокультурное пространство может быть заполнено неравномерно, быть негомогенным, т. к. состоит из событий и явлений, различных по значимости, объемности (культура, знания, наука, ценности, мораль, законы, религия, преподавание, финансирование, литература...). Социокультурное пространство неотделимо от социально-философских представлений о социально-нравственной, культурно-образовательной, культурно-научной, культурно-религиозной, социально-правовой инфраструктуре общества, его социокультурном и ценностном потенциале.

Для современной Украины социокультурное пространство – интегрирующая идея, вокруг которой возможно выстроить стратегию культурного развития, построение систем науки и образования, формирования норм права и ценностей общества. Понимание сущностных характеристик и проблем развития социокультурного пространства как общеправовой категории и социального феномена диктует необходимость более детального осмысления возникающих в украинском социуме вопросов и повышает заинтересованность в концептуальном изучении социокультурных процессов эпохи глобализации.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Григорьева Е. Н. Современное социокультурное пространство: социальный аспект / Е. Григорьева // Международный журнал экспериментального образования: материалы конф. – Пенза: Пензенский гос. ун-т, 2011. – № 5. – С. 97–98.
2. Шакурова М. В. Социокультурное пространство как условие становления социокультурной идентичности личности. / М. Шакурова // [Электронный ресурс]. URL: <http://www.e-culture.ru/Articles/2007/Shakurova.pdf> (дата обращения: 20.07.015).
3. Хуторской А. В. Образовательное пространство СНГ проблема сравнительной педагогики. / А. В. Хуторской. – М.: ИНЭК. – 2006. – 247 с.
4. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурный анализ понятия «освітній простір». / А. Цимбалару // [Эл.ресурс]. Режим доступа: www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm. (дата обращения: 22.07.015).
5. Гофман А. Б. Социальное – социокультурное – культурное: историко-социологические заметки о соотношении понятий «общество» и «культура» / А. Гофман // Социологический ежегодник: сб. науч. тр. Ред. и сост. Н. Е. Покровский, Д. В. Ефременко. – М., 2010. – С. 185–198.
6. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Ред.-координатор Г. В. Осипов. – М.: ИНФРА-М–НОРМА, 1998. – 488 с.
7. Зиммель Г. Как возможно общество? / Г. Зиммель // Социологический журнал. 1992. № 2. – С. 102–114.
8. Зиммель Г. Избранное: в 2-х т. / Г. Зиммель. – М.: Юрист, 1996. – Т. 2. Созерцание жизни. – 607 с.
9. Бурдые П. Социология социального пространства. / П. Бурдые. – М.–СПб.: Институт экспериментальной социологии; Алетейя, 2007. – 288 с.
10. Силкина Л. В. Социально-философские основания анализа культурного пространства: дисс. ... канд. филос. наук. / Л. Силкина–Саратов, 1999. – 130 с.
11. Гуткина И. М. К вариативности связи понятий «пространство» и «культура» / И. Гуткина. // Пространство цивилизаций и культур на рубеже XXI в. – Саратов, 1999. – С. 64–66.

© **Балашенко Інна Валеріївна, Гансова Емма Августівна**

12. Лотман Ю. М. Семиосфера: культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. / Ю Лотман // Статьи. Исследования. Заметки. –СПб., 2000. –704 с.
13. Сорокин П. А. Система социологии. / П. Сорокин –М.: Астрель, 2008. – с.162.
14. Сорокин П. А. Общество, культура и личность: их структура и динамика. Система общей социологии (главы из книги) / П. Сорокин // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 11. Социология: РЖ. –М., 2010. –№ 3. –С. 157–167.

Балашенко Інна Валеріївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Государственного учреждения «Южноукраинского национального педагогического университета имени К.Д. ушинского».

Гансова Емма Августівна - доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології Государственного учреждения «Южноукраинского национального педагогического университета имени К.Д. ушинского».

УДК: 168.5

МЕТОДОЛОГІЯ І ЛОГІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗА

Целью исследования является обоснование методологии и логики междисциплинарного синтеза и практической целесообразности интеграции социального знания. Философия является примером объединения научных знаний, что позволяет ей формулировать предельно общие законы бытия и познания. Примером синтеза дисциплин являются философия и социология права, экономическая социология и т.д. Методологическую роль в процессе синтеза дисциплин выполняет теория систем. Важную интегративную функцию выполняют также категории, которые являются общими для целого ряда дисциплин. Наиболее распространенной сегодня стала категория «социальное». Это понятие имеет наиболее развернутую и полную интерпретацию в классической социологии. Использование категории «социальное» в разных отраслях обществоведения позволяет привнести в экономическую науку, право и другие области знания личностный контекст, законы поведения и сознания акторов. Последнее обстоятельство позволяет научным теориям приобрести прикладной аспект, найти применение в социальных технологиях, в социальном управлении.

Ключевые слова: междисциплинарный синтез, методология, логика, категории, «социальное»

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЛОГІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗУ

Метою дослідження є обґрунтування методології та логіки міждисциплінарного синтезу та практичної доцільності інтеграції соціального знання. Філософія та соціологія надає приклад об'єднання наукових знань, що й дозволяє їй формулювати найбільш загальні закони буття та пізнання. Прикладом синтезу дисциплін є філософія та соціологія права, економічна соціологія та інші галузеві теорії. Методологічну роль в процесі об'єднання дисциплін виконує теорія систем. Важлива роль в процесі інтеграції належить також загальним для різних наук категоріям. Найбільш поширеним сьогодні стало поняття «соціальне». Ця категорія знайшла своє розгорнуте трактування в класичній соціологічній науці. Застосування поняття «соціальне» в різних галузях суспільствознавства дозволяє привнести в економічну науку, право та інші дисципліни особистісний контекст, з'ясувати особливості поведінки та свідомості акторів. Останнє надає можливість науковим теоріям набутти прикладний аспект, використовуватись для розробки соціальних технологій в соціальному управлінні.

Ключові слова: міждисциплінарний синтез, методологія, логіка, категорії,

«соціальне»

METHODOLOGY AND LOGIC OF DISCIPLINE SYNTHESIS

The article is dedicated to the problem of discipline integration. Methodology and logic of integration of scientific theories are the focus of this research. It is important to ground practical meaning of discipline synthesis.

Philosophy demonstrates the sample of integration. Its laws are result of generalization of natural sciences laws. Philosophy of law, economical sociology and others are samples of such kinds of knowledge. Theory of systems plays the leading methodological function. There are categories which are common for many social sciences. Category "social" has become the most widespread in the modern social knowledge. This notion has appeared in the classical sociology. This category brought subjective, personal aspect into economical, legal and other disciplines. Laws of people behavior and consciousness are incorporated in the systems of these sciences. As a result the understanding of mechanism of objective laws realization has become more clear. The last fact creates perspective of application social knowledge into the practice of management.

Key words: discipline synthesis, methodology, logic, category "social"

Целью работы является обоснование методологии и логики интеграции дисциплин, в частности гуманитарных, а также целесообразности междисциплинарного синтеза.

Интеграция разных видов знания является исторической особенностью философии. Для философии междисциплинарный синтез всегда был способом воссоздания картины мира, основанной на предельно общих законах бытия и познания.

Интегративная функция философии традиционно фиксируется многими исследователями науки. Е.А.Подольская отмечает: «У змісті філософського знання можна вичленити частини або сторони, що відносяться до гуманітарних наук... До гуманітарних наук відносяться психологія, громадська історія та інші науки» [8, с.31].

Алексеев П. и Панин А. констатируют: «Философия тесно связана с частными общественными науками – правоведением, политологией, экономической наукой и другими, обобщая под определенным углом зрения данные этих наук» [1, с.76].

Философские законы и категории использовались частными науками в качестве методов анализа объектов естественнонаучного и гуманитарного знания. В свою очередь, философия «заимствовала» методы частных наук, представленные теориями систем, синергетики, организации.

Процесс заимствования методов в XIX веке приобрел характер «экспансии» естественнонаучных законов и методов в философию, примером чему может служить появление позитивизма О.Конта.

Анализ работ классиков социальной философии и социологии, М. Вебера, Г. Зиммеля, Э. Дюркгейма, К. Маркса, свидетельствует о том, что в границах социальной философии рождалась социология как ее продолжение, но в иной форме. Здесь возникают новые познавательные задачи, сконцентрированные на исследовании социальных связей; появляются новые категории, образовавшие научный «язык» социологии.

Философское наследие проявилось в социологической теории в виде целого ряда проблем: соотношения общего и особенного, холизма и партикуляризма, объективного и субъективного, случайного и необходимого (проблема детерминизма). Данные проблемы, получившие свое отражение в законах и категориях социологии, продолжили философскую традицию.

«Постклассические альтернативы, - утверждает С.Л.Катаев,- включают в себя интегратизм, холизм, полифундаментальность, дополнительность, нестационарность, синергетизм. Известно, что в последнее время формируется постмодернистская методология. Синергетизм предполагает единство стиля мышления в естественных и общественных науках»[6,с.39]

Опыт интеграции научного знания позволяет проследить некоторые закономерности.

Первой из них мы считаем осознание ученым необходимости конструирования знания, ориентированного на социально значимые цели, на возможность его практического применения, при этом сохраняя его объективность.

Такое видение цели приводит к появлению социологии, которую следует считать специально-научным философским знанием.

Современное знание, испытавшее влияние социологии, приобрело следующие особенности: личностный, интерсубъективный подход к пониманию сущности социального; законы поведения социальных акторов оказываются в центре внимания исследователей общества; формируется аксиологически ориентированный тип гуманитарного знания, характерными признаками которого являются антисциентизм, психологизм, рефлексия; преобладает индуктивно-силлогистическая логика построения теории; теория утрачивает каузальную направленность и приобретает дескриптивный (описательный, констатирующий) характер.

Ориентация знания на задачи социального управления и регулирования привела к появлению категорий, подходов, методов, логики, направленных на реализацию данных функций.

Поскольку все проблемы реальности имеют комплексный характер таким же комплексным должно быть и знание, отражающее их.

Следует отметить, что несмотря на наличие достаточно большого количества исследований по вопросам социального управления проблема трансформации научного знания в управленческие действия еще не нашла своего места.

Одним из методов трансформации научной теории в управленческую стратегию является обращение к системной методологии. Принцип системности предполагает, что системообразующий элемент, обеспечивающий целостность системы и взаимозависимость ее элементов, может быть по-разному представлен как в сознании познающего субъекта (философа, политолога, социолога, экономиста, правоведа и т.д.), так и в сознании субъекта управления.

Системный подход в разные периоды развития науки имел в своей основе разный категориальный аппарат, он содержал различное понимание механизмов функционирования социальных систем (теории К. Маркса, Э. Дюркгейма, М. Вебера, Т. Парсонса, У. Ростоу, Д. Белла, У. Гелбрейта и др.) Но, несмотря на различия подобные теории формировали мышление субъекта управления, определяя его стратегии, реализовываясь в его политических программах.

Так, например, согласно одним политологическим и правовым концепциям в политической и правовой системах общества системообразующая функция принадлежит государству.

Принципиально иную позицию мы находим в теоретических построениях, в которых обосновывается системообразующая роль гражданского общества, закона, прав человека.

В первом случае интеграция знания (философии, права, политологии, истории) будет направлена на доказательство соответствующего тезиса относительно роли государства в системе общества. Такое построение знания станет идеологическим базисом государственной политики.

Во втором случае, эти же дисциплины, но в лице иного научного направления, станут приписывать роль центрального элемента системы гражданскому обществу, законам, правам человека. Таким образом, возникает иная идеология, иной тип политики.

Еще одной проблемой, связанной с междисциплинарностью, является проблема определения предмета такого рода знания. Возникает вопрос, как изменяется предмет каждой дисциплины в результате ее слияния с другой областью знания.

При определении предмета междисциплинарного знания важно учитывать тот «срез» исследуемого объекта, те его стороны, те проблемы, которые привлекли внимание ученого.

Формулируя предмет синтезированного знания, необходимо обосновать причину научного интереса к данной области действительности и значение нового знания для

понимания законов функционирования социального целого (общества, личности, социальной группы, государства и т.д.)

Обычно, «проникая» в определенное поле исследования, конкретная дисциплина (философия, социология, психология и т.д.) сохраняет свой предмет в виде законов, категорий, методов, наполняя их содержание новыми смыслами и значениями, почерпнутыми из смежных областей знания, например, экономики, права. Таким образом законы и категории философии или социологии становятся инструментами для описания тех сторон объекта, которые стали источником научного интереса и внимания. С их помощью исследуемое явление воссоздается в виде мысленной модели; формулируются специфические законы его функционирования, определяется его место в целостной социальной системе.

Особенность философского и социологического «видения» объектов заключается в привнесении своих аспектов в исследуемые области.

Акцентируя внимание на субъективном факторе, на поведенческих механизмах, на законах взаимодействия, социология вносит элемент гуманизации в предмет науки, которая становится элементом синтезированного знания.

Таким образом, первый принцип интеграции знания можно назвать «принципом дополнительности». Его суть заключается в том, что системное видение объекта познания возможно благодаря построению теоретической модели, включающей элементы разных наук при наличии общего объекта познания.

Рассмотрим более детально процесс интеграции знания на примерах философии права и экономической социологии.

Особенностью предметов экономической науки и правоведения является надличностный подход к исследованию экономических и правовых отношений. В основе этих отношений находятся объективные потребности и интересы. Право в контексте объективного подхода носит принудительный характер, обусловленный наличием государства как института общества.

В отличие от объективистского контекста философия и социология права начинаются с принципа свободы личности, с объяснения законов межличностного взаимодействия, особенностью которых является наличие ценностно-нормативного регулирования. Основы философско-правовых знаний мы находим в трудах Монтескье «О духе законов», Гегеля «Философия права», европейских философов восемнадцатого века. Предмет синтезированного, интегративного знания, в этом случае, включает в себя понятия правового сознания и правового поведения.

Таким же образом меняется и предмет экономической науки. Классики политэкономии полагали, что экономические отношения являются конечным результатом совместной деятельности людей, который отчуждаясь, объективируется, превращаясь в объективные условия человеческой жизнедеятельности. А.Смит называл данный процесс «невидимой рукой».

В таком своем качестве экономический фактор становится главной детерминантой общественного развития.

Экономическая социология привносит принципиально иное видение предмета интегрированного знания. Предметом экономической социологии становятся законы поведения и взаимодействия людей в экономической сфере. К.Маркс отношения собственности трактовал как не только отношения объективно вещественные, но и как отношения зависимости и власти, опосредствованные собственностью на орудия труда и средства производства.

Социология, в силу особенностей своего предмета, сосредотачивается на субъективных, личностных факторах производства, обмена, потребления и распределения. В поле зрения экономической социологии находятся вопросы мотивации и стимулирования трудовой деятельности и потребления; социальные последствия монетарной политики и политики распределения доходов. Распределение в философско-социологическом ракурсе

обретает новый смысл. Д. Ролз в своем труде «Теория справедливости» связывает распределительные отношения с понятиями справедливости и равенства [См. Ролз Дж. Теория справедливости. М.: 2010]. В предисловии к работе обращается внимание на междисциплинарный контекст данного исследования. В нем говорится: « Книга имеет явно выраженный междисциплинарный характер, как труд, написанный на стыке политической философии, политической экономии, социологии, этики, с привлечением современной аналитической философии, теории игр и решений» [там же , с.5]

В рамках современной философско-социологической парадигмы меняется также и содержание другой экономической категории – «потребление». В коллективной монографии «Экономическая социология» потребление определяется как «...целенаправленное использование предметов для удовлетворения потребностей, что является основой и определяющей характеристикой социальности. Оно пронизывает все сферы общественной жизни, опосредует все виды человеческой деятельности»[9].

Специфику потребления в современном обществе характеризуют Дж.Гэлбрайт, О. Тоффлер, Р. Барт, Ж. Бодрийяр. Последний в своей работе «Система вещей» пишет: «...потребление в той мере, в какой это слово вообще имеет смысл, есть деятельность систематического манипулирования знаками» [2, с.164]. «Вещи здесь,- утверждает Ж. Бодрийяр, - предназначены не для того, чтобы ими владели и пользовались, но лишь для того, чтобы их производили и покупали...- весь этот «социальный строй производства» завладевает «интимным миром потребителя и его сознанием» [2, с. 135].

Интегрированное знание предоставляет не только комплексное видение объекта, но обнаруживает значительные прикладные возможности, связанные с разработкой социальных технологий, средств воздействия на массовое сознание и поведение в разных сферах общества, в частности на целенаправленное формирование правового сознания, на потребительский спрос.

В нашем случае речь идет о применении научных знаний как средств воздействия на поведение социальной организации с тем, чтобы моделировать различные стимулирующие системы и ожидаемые поведенческие образцы. Применяемые с этой целью формально-логические методы должны несколько отличаться от тех приемов, которые сопровождают процедуру концептуализации, т.е. перевода с эмпирического языка на язык теории.

Под структурой управленческого социального знания понимается тип отношения между теориями, методами, категориями, подходами, определяемый проблемой, для решения которой специально создается система научного знания; субъектом управления, экспертами, учеными отбираются научные средства, предназначенные для решения конкретных социальных задач.

Долгое время, обществоведение структурировалось по вертикали, как бы отражая вертикальную иерархию общества, где на вершине находилась философская методология. В социологии доминировал уровневый подход, где центр находился на вершине пирамиды в виде главных идеологических ценностей.

Социологическая и экономическая теории формировались не только как познавательный, но и как управленческий тип познания, нацеленный на прогнозирование состояния общественных систем, на сознательное регулирование поведением социальных групп и институтов.

Следует отметить, что несмотря на наличие достаточно большого количества исследований и научных разработок по вопросам социального управления в них не находит места проблема трансформации социального знания в управленческие действия.

Авторы останавливаются на констатации того, что все общественные дисциплины (философия, экономика, социология, праксеология, социальная психология и др.) связаны с теорией социального управления.

Однако в этих работах ничего не говорится о научном знании как специфическом виде социальной информации, о преобразовании социальных целей, потребностей,

интересов, в элементы научной теории, о методах преобразования теоретической информации из одного вида в другой.

Социальное управление – система методов воздействия на массовое поведение объединенных в социальные группы и коллективы людей для достижения определенных целей.

Системное видение общества – это методология теории социального управления, которая, с одной стороны, формулирует цели общества, а с другой стороны, изменяется сама под влиянием изменения общественных потребностей.

Нам представляется не разработанной логика движения обобщенного абстрактного знания (метатеоретического) к знанию предметно-практическому. В частности речь идет о таких проблемах как когерентность понятийных средств различных специально-научных теорий, переводимость теоретических положений в прогностические предложения, в концепции планирования и в управленческие решения, нормативные акты, организационные мероприятия.

Научная теория и комплексное научное знание в системе управления должны стать когнитивной основой мотивации субъекта управления, всей управленческой деятельности. Или другими словами, объект во всей его системности должен быть "преломлен" в предметах тех наук, которые субъект управления считает необходимым использовать для решения практически задач [5].

Широкое обращение наших логиков науки к проблемам философии анализа неслучайно и вызвано потребностью реконструкции науки, в частности социальной, под давлением новых эмпирических данных и социальной практики.

В проблеме "сводимости" языка теории к "языку" практики методологическим кредо является связь языка, мышления, поведения. Имеется в виду, прежде всего, теоретико-информационная вооруженность субъекта управления, конструирование его способа видения объекта, его стиля управленческого мышления и отсюда логики его действий

Хотелось бы в качестве шагов трансформации знания обратиться к проявлению смысла научной теории через оперирование переменными и неперемежными понятиями.

Операциональное определение является не определением в точном смысле этого слова, а формированием условий применимости теоретического понятия, причем одно и тоже теоретическое понятие может получить несколько эмпирических интерпретаций посредством различных операциональных определений.

Для нас наиболее значим вывод о том, что мир языковых знаков не тождественен предметному миру, а теоретическая модель не тождественна моделируемому объекту. Данный принцип нарушается в практике социального управления, когда под влиянием ценностного сознания обществу "навязывается" определенная модель будущего без учета реальных условий, на базе которых реализация такой модели невозможна.

Внедрение социологии в систему социальных наук вызвало волну дискуссий о ее статусе в социальном познании и о ее предмете. За весь период ее существования в отечественной науке возникла возможность уяснить, что социология принесла с собой не только методы и процедуры конкретно-социологических исследований. Можно утверждать, что с социологией возникает и новый социально-гуманитарный, управленческий тип знания.

Наиболее сильным оказалось ее воздействие на философию и экономику, что заставило их постепенно менять свою мировоззренческую основу, познавательные нормы, дополнять традиционную парадигму поведенческой концепцией.

Социология стала основой сближения разрозненных общественных дисциплин, появления междисциплинарных областей знания. В настоящее время в социологии ощущается недооценка теоретического знания. Кстати, это связано с отниманием многими украинскими социологами необходимости использования и включения в свои исследования глобальной философской теории.

Макротеоретический подход к обществу – это одновременно и социальная философия и социология. Здесь чрезвычайно трудно провести разграничительную линию.

Именно теория общества обеспечивает культуру, определенный тип и стиль мышления, вооруженность познавательными средствами, такими как категории, подходы, методы и т.д.

Социальное теоретическое знание, прежде всего мировоззренческого характера, необходимо при всех типах интерпретационной парадигмы. Утрата "большой" социальной теории (как и в социологии США) ослабила управленческие возможности современной социологии. Обвинения, выдвигаемые социологами в адрес практиков-управленцев по поводу недостаточного использования ими социологической информации, накопленной в огромном объеме сегодня, ученым следовало бы адресовать и к самим себе [5]

Таким образом, социология в нынешнем ее состоянии не решает ни задач практики, ни задач приращения нового социального знания.

Таким образом, социология в нынешнем ее состоянии не решает ни задач практики, ни задач приращения нового социального знания.

Новая ориентация социологии должна заключаться не только в обращении к эмпирической информации (какой бы интересной она ни была), а к выработке нововведений.

В связи с проблемой кризиса методологии предметом дискуссии должен стать вопрос о связи социологии с философией, а не их противопоставление друг другу. И таким связующим звеном являются категории, общие и для философии, и для социологии.

Безусловную практическую направленность имеют понятия «социальное», «социальное управление», «социальная организация», «социальный контроль», «социальная структура», «социальное поведение и деятельность» и т.д.

Они различаются по степени общности, по переводимости на язык практических действий, однако в них зафиксированы определенные закономерности социальной системы, ее поведения, функционирования, развития.

Наиболее фундаментальной категорией является понятие «социальное». Дефиниция социального в работах М. Вебера, будучи рационалистической, основывается на следующих посылах: а) ясности социального для участников социального взаимодействия и социального действия; б) универсальности социального, поглощающего экономическое, политическое, психологическое; в) рефлексивности индивидами (актерами) своей деятельности [4].

Яценко А. Н. подчеркивает, что «категорія «соціальне» характеризує особливий аспект суспільних відносин, який входить до економічних, політичних, духовних відносин суспільства» [11, 33].

Е. Р. Боринштейн справедливо отмечает: «Категорія «соціальність» відображає сумісність життєдіяльності людей як її взаємообумовленість і взаємозалежність ...» [3, с. 46].

Показательно, что данная категория обогатила современный «язык» правовой науки. В отчете ООН («Звіт про людський розвиток») фигурирует понятие «социальный капитал». Правда, следует заметить, что первоначально данная категория появилась в трудах П. Бурдьё, французского философа и социолога. «Звіт про людський розвиток» содержит следующее определение социального капитала «Соціальний капітал» – це відносини між людьми, моральні та правові підвалини цих відносин» [10, с. 5]. Тут необходимо отметить, что социальный капитал является собственностью нации, где человек выступает первоосновой производственных, правовых, культурных, управленческих отношений как проявление его творческих способностей, заключенных в систему законов. Отсюда система законов, категорий, различных теоретических уровней – это теоретический этап превращения социального знания в социальную практику.

На данном этапе социальное знание входит в систему науки, теоретического уровня общественного сознания, в систему методологии.

Следующий этап функционирования социального знания определяется его вхождением в систему образования, а через него в сферу управления.

Исходя из всего сказанного, можно сделать вывод, что каждый элемент интегрированного знания выполняет в нем свою функцию. Так, философия позволяет

сохранить причастность конкретной дисциплины к гуманитарному циклу наук, к гуманитарной культуре. Философское мышление является показателем научной эрудиции, системного видения объекта, а также предоставляет возможность прогнозировать его развитие.

В свою очередь социология, экономика, право конкретизируют философское видение социального целого, фокусируя внимание на моментах превращения общих закономерностей в особенные явления, в конкретные формы. Абсолютизация особенного, его противопоставление общему (общей тенденции развития) приводит к серьезным просчетам в стратегическом управлении.

Также необходима философская теория общества социологии при получении выводов и обобщений из эмпирических исследований. Иначе они будут «сведены» к простой интерпретации коллективного сознания, не поднимаясь выше обыденного знания.

На основе принципа толерантности (объективный и субъективный методы, надличностное и личностное знание, объяснение и понимание). Философия станет открытой системой, но сохранит при этом свои традиционные проблемы, методы, целостное восприятие мира.

СПИСОК ИСПОЛЪЗУЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия. — М. — 2007. — С.76
2. Бодрийяр Ж. Система вещей. — М.: Рудомино, 1995. —
3. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства: Монографія / Є. Р. Борінштейн. — Одеса: Астропринт, 2006. — 400 с.
4. Вебер М. «Избранные произведения». — М.: Прогресс, — 1990
5. Социальные идентичности в динамике институционального и самоорганизационного / Победа Н. А., Онищук В. М., Гансова Э. А. и др. — Одесса: ВМВ, - 2013. — 306 с.
6. Катаев С. Л. «Постмодернизм как методология современного обществознания» // «Соціальні технології», — Одеса, — 2000. — Вип. 6-7 — С.39-40.
7. Инглхарт Р. Модернизация и постмодернизация: культурные, экономические и политические изменения в 43 обществах. — М. — 1997. —
8. Подольська Є. А. Філософія. — Київ, — 2006,— С.31
9. Пилипенко В. Е., Гансова Э. А., Казаков В. С. и др. Экономическая социология http://tourlib.net/books_others/pilipenko25.htm
10. Сила децентралізації. Україна. Звіт з людського розвитку — Київ, ПРООН, — 2003. — С.5
11. Яценко А. М. «Організаційно-культурні ресурси і механізми соціального управління». — Одеса: Астропринт, — 2003, — С.33

Borinshteyn Yevgeniy Ruslavovich - Doctor of Philosophy, Professor, Head of Department of Philosophy, Sociology and Management of Sociocultural Activity of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University Named after K.D. Ushynsky."

УДК 130.2+351/354+ 159.924.24

MANAGEMENT OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY: A NEW TYPE OF INVOLVEMENT

The article examines the management of sociocultural activity as a system activity of sociocultural sphere management. We study the problems of management of sociocultural activity of the modern Ukrainian society. We examine the involvement of the Manager of sociocultural sphere to activity aimed at development of a creative potential of a personality.

Keywords: management, control, sociocultural sphere, sociocultural activity, creative work,

manager, Manager of sociocultural activity, management of sociocultural activity.

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: НОВЫЙ ТИП СОПРИЧАСТНОСТИ

В статье анализируется менеджмент социокультурной деятельности как системная деятельность по управлению социокультурной сферы. Изучаются проблемы менеджмента социокультурной деятельности современного украинского общества. Рассматривается сопричастность менеджера социокультурной сферы к деятельности, направленной на развитие творческого потенциала личности.

Ключевые слова: менеджмент, управление, социокультурная сфера, социокультурная деятельность, творчество, менеджер, менеджер социокультурной деятельности, менеджмент социокультурной деятельности.

МЕНЕДЖМЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОВИЙ ТИП СПІВПРИЧЕТНОСТІ

У статті аналізується менеджмент соціокультурної діяльності як системна діяльність з управління соціокультурної сфери. Вивчаються проблеми менеджменту соціокультурної діяльності сучасного українського суспільства. Розглядається причетність менеджера соціокультурної сфери до діяльності, спрямованої на розвиток творчого потенціалу особистості.

Ключові слова: менеджмент, управління, соціокультурна сфера, соціокультурна діяльність, творчість, менеджер, менеджер соціокультурної діяльності, менеджмент соціокультурної діяльності.

The English-Russian dictionary considers «management» as "control".

The term "management" is synonymous with the term "control", but it is not a literal understanding. You can control not only the plant, but a car or a rocket. Management is always managing people. And it is a person (not a computer or a traffic light) who controls. Therefore the term "automatic control" is widely used, but it is meaningless to talk about "automatic management".

The term "control" refers to a set of coordinated activity aimed at achieving set goals.

The term "management" has several meanings. Let us examine them.

1) The process of control is called management, with all of its functions, methods and means. Management process involves the performance of certain functions. Such as forecasting, planning, development of organizational structures, command, coordination, stimulation (motivation) of activity, monitoring and analysis. Management integrates the various components of management activity into a coherent whole.

2) Management is a governing body, such as a set of units of the administrative apparatus, which unites managers. In other words, management the organizational structure for managing a particular company, region, country is called management.

3) Management is understood as a category of people who are professionally involved in the management, work in positions within the administrative apparatus.

4) Management is a scientific discipline devoted to the problems that arise when people manage people. In Ukraine, Management is generally regarded as one of the economic sciences, which is not quite true.

5) Management is not only a science, but also the art of governance. Management science gives general guidelines rather than specific instructions for each particular act of management. The actual management, particularly the operational is more art than science. Managers need not only knowledge, but also an intuitive understanding of the people he governs.

All of the understandings of the term "management" (and their number can be increased significantly) do not contradict each other. On the contrary, they are closely related to each other and reveal different sides of the discussed concepts.

We will focus on understanding management as a system of control, ensuring the successful operation of a wide variety of social and cultural institutions, based on the development of the creative personality in its sociocultural activity.

The focus of our activity will cover the areas of sociocultural sphere.

The sociocultural sphere is a complex, ambiguous concept. In the context of this work it is important **to analyze the sociocultural sphere** as a set of institutions and enterprises performing sociocultural functions of importance for the sociocultural level of the whole society. Under this interpretation a certain list of enterprises falls into the sociocultural sphere - various entertainment centres, theaters, libraries, clubs, museums, restaurants, discos, a hotel complex, a tourist complex, etc.

The activity in sociocultural sphere is carried out by organizations, institutions, enterprises, different departments (state, municipal, private, non-governmental organizations) and forms of ownership, as well as individuals.

Today, **the sociocultural activity** can be considered as an independent subsystem of the general system of socialization, sociocultural upbringing and education of people. It is the most important function of state and non-state structures, the scope of application of efforts of social movements and initiatives, means of spending free time by various population groups.

The tasks and the specific content of sociocultural activity are not immutable once and for all. They reflect the dynamics of social life, being dictated by its needs, peculiarities of social and cultural development.

Proceeding from these features, we will try to highlight the most important features and trends in contemporary sociocultural situation in Ukraine.

The change in attitude to the leisure itself is considered especially important: the recognition of its intrinsic value, exemptions from narrowly utilitarian orientation to the reproduction of the means of recreation effective, high-performance employee.

Today, in view of the ATO, the economic crisis, rising unemployment, a significant decline is being observed, negative trends are sharply marked, there has been a large number of serious problems.

As a result of chronic underfunding not only museums, libraries, clubs and other such leisure establishments are experiencing difficult times. A number of center-forming social institutions are in the state of crisis, namely: education, culture, childhood and some others. In addition, disrespect of society and of a number of social groups to the laws and regulations significantly increased.

However, we cannot agree with the statements of some scientists, that the role of art in contemporary life has declined. We can even talk about the reverse process of increasing the value of art in modern fluctuation-negative reality. But interest in certain art forms, requiring from the audience certain intellectual activity and aesthetic sophistication, actually fell. The general trend to "decline" of the culture, its displacement by mass culture are accompanied by erosion value hierarchy in the intellectual sphere.

Today, the elite of the middle class in the traditional sense (school teachers, artists, doctors, psychologists, engineers, researchers, university professors, lawyers, museum and library workers and others) found themselves not only financially, but also morally in a rather humiliating position. They need social assistance and protection, even though in the popular sense the disabled, disadvantaged contingents and marginal groups are considered to be the object of social concern.

In this case we are talking about the category of people relatively affluent, well-educated, having rather high spiritual potential, whose interests need defense of a special kind - the sociocultural one, as these people found themselves in a situation of progressive narrowing of cultural space of their life activity.

Sphere of leisure, as it is known, is the sphere of free choice. So specialist skills in organizing leisure activity become crucial in this situation: whether he will make the value of culture and the arts attractive to the individual, whether he can awaken interest to them?

It must be understood that today the manager in the sociocultural activity in the Ukrainian

society is in a much more complicated situation than the above-mentioned representatives of the upper class. After all, he will have to prove his necessity, usefulness. And public mistrust only worsens the situation.

In general unflatteringly characterizing the contemporary sociocultural situation, we note that the matter is not only in the preconceived selection of only negative points. Future managers of sociocultural sphere need a clear understanding of its problems and the conditions under which he will operate. He should be able to realistically assess the difficulties he will have to overcome, and be clearly cognizant of the whole range of its **tasks**.

We name those tasks which are dictated by peculiarities of contemporary sociocultural situation and which specify the main directions and content of sociocultural activity:

- to resist the devaluation of culture, "erosion" of criteria for assessing its values, to contribute to the preservation of cultural continuity between generations;

- to ensure sociocultural protection of rights of people to access to high art samples, to satisfy their spiritual needs, the right to personal cultural identity;

- to create the conditions for meaningful leisure activity and developing of population, the realization of their right to art education and creativity, to enhance the leisure culture of each person;

- to stimulate the development of social activity and initiative in the creation of various amateur formations in the field of leisure, to provide competent and effective support and assistance to amateur associations;

- to provide a differentiated approach in working with different age and social groups, including those with culturally advanced contingent ensuring implementation of its intellectual and culture, creativity;

- to use promising and popular among the population forms and means of organization of leisure activity of social and cultural work more effectively.

Management in sociocultural sphere is of particular interest to us.

Firstly, because of its technological content that reveals the richness of management in general - as already mentioned, a variety of firms work in the field of culture.

Secondly, the prospect of such a review are important for understanding the possibilities for cooperation with the cultural sphere of other spheres of business activity. The main feature of management in the sociocultural sphere is that the money earned in this area mostly is not based on a simple commerce, but through fundraising from interested donors: sponsorship, patronage and charity.

Thirdly, another factor is even more obvious, it is the growth of requirements to management competence of specialists and workers of sociocultural sphere.

Business and culture in today's society are "chained", they suggest and complement each other, they are inconceivable without one another.

The characteristic features of management. Typically, the specificity of management in the sphere of culture is associated with features of "intellectual production". "Products" of such activity are not so much of a real character, as related to the phenomena of consciousness (perception, understanding, etc.), they do not lend themselves to direct account, storing. Their production often coincides with their consumption (watching a play, a movie, listening to a concert, reading books, etc. The book that is not read, a picture that is not watched, etc., they are not the artistic values). Moreover, unlike the products of material production, destroyed during consumption (boots wear out, the apples are eaten), cultural values in the process of consumption increase their value (the more people read the book, saw the picture, heard the concert, etc. the higher their social significance).

However, under the cultural services not only the services directly to visitors are now possible and necessary to be understood, but also to donors ready to provide resources and support that activity. The cultural sphere is mostly the sphere of non-profit activity. The main feature of management in the field of culture lies in the fact that the money in this area comes primarily not from commerce, but on from raising funds, involving the interests of the most diverse forces and

authorities: the authorities in charge of budgetary funds, sponsors, charities and other income. Non-commercial activity does not mean "unattractive" for business. Worldwide, a non-profit sector is one of the most rapidly developing sectors of the economy. Moreover, the non-profit activity has a more general nature, it may include a commercial as a part. For example, the museum may be engaged in entrepreneurial activity, opening souvenir production, printing shop, repair shops, etc.

These circumstances impose their peculiarities on marketing of non-profit activity: it is multi-dimensional, in contrast to traditional marketing in the commercial sphere. For example, in the non-profit field the subject of effective demand (the one who pays the money) does not often coincide with the direct consumer (client). Thus, the typical consumers of services in the sociocultural sphere are children, teenagers, young people and pensioners. Working with them, obviously, is necessary, but who should pay for these services? Often these are not themselves. Management in the sociocultural sphere can be only in the creation of organizational and economic conditions for the sociocultural self-development.

All these features of modern management of sociocultural activity that are a natural expression of the action of internal development trends of management, significantly bring it to the sphere of culture and the sociocultural sphere in general. These circumstances impose new and innovative requirements for the competence and professionalism of the modern manager.

The specific nature of the management of sociocultural activity obliges to be particularly attentive to the creative activity that permeates all types and directions of sociocultural institutions.

Creativity is understood by us as a process of human activity producing qualitatively new values, ideas, ideals and foundation of man himself as a creator. In the creative work all the spiritual forces of a man take part, including imagination and skills acquired during the training and practice, implemented in the realization of a creative design.

Most professionals working in the of sociocultural field, can be attributed to the number of people of creative professions, but the other part of professionals who work in a certain way regulated by the rules, is solves problems in situations with a certain degree of creativity. Creativity is manifested here in the work of creating new information, new non-standard methods involving self-organization of personality.

We note that the ongoing changes in the sociocultural system of the Ukrainian society are temporary and can be reduced mainly to structural reforms. Meanwhile, of course, a radical reorientation of the principles and mechanisms of its development is required. New approaches in the work of sociocultural systems can provide:

- development and introduction of real economic mechanisms in practice and development of sociocultural sphere, consisting in: targeted budget funding; tax incentives to encourage the development of sociocultural spheres; development and implementation of regional, national and international development programs, taking into account the sociocultural spheres of socio-economic, mental, spiritual, moral and other conditions and circumstances;
- organization of the legal system to ensure the development of cultural independent process, its pluralism with guarantee against monopoly power from the side of departments;
- transition from prohibiting management model to stimulating;
- transition from the regulatory control methods to management methods of self-organizing cultural processes;
- transition to a regulated market of culture, protected from monopolization both with legislative means and economic incentives of a variety of cultural products.

The solution of this complex of problems depends on how each person will have a real idea of the true state of the culture, because only this will give an opportunity to change attitude towards its state.

Essential in solving this problem is the cultural policy of the state, especially its value reference points. Therefore it is important to provide active and extensive activity aimed at finding optimal solutions for the development of management of sociocultural activity, which should:

- develop a real, without myths and dogmas, concept and tools of culture in the modern city and the generally in the society;

- define the role of national culture in the world culture and the modern world;
- develop a theoretical model of state involvement, creative unions, public organizations, system of education, personality of culture worker and personalities in the development of the national culture;
- identify the deterrents in the cultural sphere, to develop a concept to overcome them;
- provide science-based course of action for the manager of sociocultural activity.

We see the key role of the manager in the management of social and cultural activity. **The manager** is considered as a person who is professionally engaged in management activity, has the authority to make management decisions and ensure their implementation, he is focused on the development of the creative personality.

But the manager of the sociocultural activity seems to us as a new type of leader. Professional appointment of the manager of sociocultural activity is the implementation of the following activities: managers of departments and committees of culture, the manager-administrator at all levels of management of clubs, amusement parks, cinemas, leisure centers, folk art centers, tourism and youth centers, social rehabilitation centers, physical culture and sports centers, nightclubs, casinos, state, commercial, private and other institutions of sociocultural type.

The manager of sociocultural activity must possess a high level of professionalism in the field of contemporary sociocultural management, marketing, and have a high level of general culture and erudition. Hence we can offer a definition of the manager of sociocultural activity as an administrative personality that is driven by the growth of the creative potential of all subjects of sociocultural activity, having a high level of general culture and erudition, who knows how to manage people and sociocultural processes in the context of social and cultural transformation, fluctuations and strain of modern society.

In these circumstances there is quite an objective need for training not only of such management professionals, as managers of sociocultural activity but art managers, exhibition and presentation managers. We emphasize that this is not a new specialty, and the in-depth specialization in the mentioned activity of undergraduate students claimed by the Ministry of Education of Ukraine as a "manager of sociocultural activity."

We believe that the manager of sociocultural activity can be considered professionally qualified if: he has a fairly high level of education, both broad and specific knowledge in interests of their professional activity; he has the necessary skills, abilities; he has the organizational skills.

In addition to the stated requirements of the managers of sociocultural sphere should meet a number of requirements due to the peculiarities of the sociocultural activity and specific subjects, namely:

1. The sociocultural environment emerging in society, gradually transforms from environment of consumption into environment of involvement, engagement and human development, causing the need of formation and development of a special type of management - management involved in the development of the sociocultural environment and social organization.

2. Professional competence manager of a new type of involvement in the development of society is determined by its orientation to cultural and creative activity with people's abilities to public activity, improvisation and creative self-expression, his possession of panoramic thinking. We understand panoramic thinking as the quality of thinking is characterized by the breadth of the individual ideas directed to the manifestation of heuristic capabilities itself and others.

3. Sociocultural management and production processes in this area are not manipulation of the mass of indifferent people but harmonious activity, which is based on spiritual principles, personality, man-creative resource that represents a set of organizational relations, oriented to a specific sociocultural activity.

4. Based on the fact that the sociocultural sphere has gained today the character of both non-profit and commercial activity, the manager of sociocultural activity shall be economically and legally a competent expert, and his activity relates to the laws of the cultural-historical and contemporary processes of the human experience of communication and interaction.

5. Since in the sociocultural field the key figures of the production process are mostly people

of creative work, the process of regulation and coordination of their activity should be based on motivational and stimulating factors.

6. The lack of tight control from above, non-interference and freedom of activity involve certain quality standards that in the conditions of modern Ukrainian society may not always be up to the world, but must meet the demands of consumers.

Having comprehensively analyzed the requirements for managers of sociocultural sphere, we can identify **the management of sociocultural activity** as art and science, aimed at studying the management of other people, sociocultural processes and sociocultural spheres on the basis of a set of coordinated sociocultural activities on the development of the creative potential of the individual, based on the standards of freedom of activity.

Борінштейн Євген Русланович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Лопуга Ореста Іванівна – старший викладач кафедри культурології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

УДК: 141.3+130.12+17.022.1

ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЦІННІСТНЕ ПІДГРУНТЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті досліджуються ціннісні підвалини постмодернізму в контексті розвитку духовної культури української молоді. Аналізується специфіка соціалізації та самореалізації української молоді.

Ключові слова: *постмодернізм, цінності, духовна культура української молоді, соціалізація, самореалізація, трансформація духовних цінностей, соціокультурне.*

ПОСТМОДЕРНИЗМ КАК ЦЕННОСТНОЕ ОСНОВАНИЕ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В статье исследуются ценностные основания постмодернизма в контексте развития духовной культуры украинской молодежи. Анализируется специфика социализации и самореализации украинской молодежи.

Ключевые слова: *постмодернизм, ценности, духовная культура украинской молодежи, социализация, самореализация, трансформация духовных ценностей, социокультурное.*

POSTMODERNISM AS A VALUE BASE OF SPIRITUAL CULTURE OF THE UKRAINIAN YOUTH

In article the valuable bases of a postmodernism in the context of development of spiritual culture of the Ukrainian youth are investigated. Specifics of socialization and self-realization of the Ukrainian youth are analyzed.

Keywords: *postmodernism, values, spiritual culture of the Ukrainian youth, socialization, self-realization, transformation of spiritual values, socio-cultural.*

Актуальність даної теми полягає, перш за все, у науковій новизні вивчення постмодернізму з позицій соціокультурного підходу та аналізом постмодернізму як ціннісного підґрунтя духовної культури української молоді. Проблема не обмежується будь-якою сферою, але перетворення соціокультурного простору, трансформація духовних цінностей створили можливість переходу, так би мовити «стрижку» від індустріального

суспільства, де індустріальне виробництво як переважаюча форма економічної організації знаходиться в приватних руках, а підприємець є відразу і власником, і головним суб'єктом управління трудовим процесом і працівниками до постіндустріального суспільства, де господарює суспільство знання та загального добробуту, а ключовою формою діяльності є споживання. Для постіндустріального суспільства типовою є індивідуалістична система цінностей з альтруїстичною мораллю. А рівень споживання – мірило соціальних заслуг, що й характеризує атмосферу стихійного постмодернізму суспільного життя з його нестабільним, зазвичай флуктуаційним, непередбачуваним ризиком оборотності. Тому вивчення духовної культури молоді дає можливість визначити і спрогнозувати тенденції суспільного розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення аналізу соціокультурних тенденцій розвитку духовної культури української молоді у контексті європейського досвіду постмодернізму та з'ясування її впливу на становлення суспільства постмодерну і виявлення його характерних ознак.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- показати найголовніші новації постмодернізму як ціннісного підґрунтя духовної культури української молоді;
- розкрити характер змін ролі духовної культури української молоді як постмодерного феномену у суспільному житті;
- з'ясувати сутність "елітарної" та масової культури як соціокультурного феномену сучасного суспільства;
- розглянути глобалізаційні процеси та соціокультурні наслідки становлення постмодерної ситуації;
- охарактеризувати сучасний стан наукових досліджень з проблеми постмодернізму.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є особливості розвитку духовної культури української молоді, а предметом – постмодернізм як ціннісного підґрунтя духовної культури української молоді.

Методи дослідження. В процесі дослідження застосовуються принципи та методи загальнонаукового та історичного аналізу. Принципи об'єктивності, та багатовекторності застосовуються з метою дослідження об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на розвиток духовної культури української молоді в контексті феномену постмодернізму. Принцип всебічності допоміг розкрити соціокультурні явища розвитку сучасного суспільства. Застосування порівняльного аналізу, системного методу дало можливість розглянути різноманітні форми зв'язку в об'єкті і поєднати їх в єдиній теоретичній системі. Метод постмодернізму в нашому дослідженні був центральноутворюючим, націленим на всебічний розгляд духовної культури молоді сучасного суспільства. Як метод, спрямований на: створення нового, але визнання цінності традицій, їх цілеспрямоване збереження; світську організацію соціокультурного життя, збереження соціальних умов для його розвитку; створення стратегій розвитку індивідуальності, але одночасно і підтримку проявів колективності він дав можливість для всебічного аналізу духовної культури сучасної молоді.

Духовна культура сучасної молоді чи не найкраще відображає постмодерні за своїм змістом процеси, які відбуваються в українському суспільстві. Саме у цінностях та формах діяльності молоді відбувається зміна соціокультурних традицій та духовно-моральних цінностей у процесі переходу від суспільства модерну до постмодерного соціокультурного ландшафту. Як вказує вітчизняний дослідник В. Вербець, «в молодіжному середовищі відбуваються пошуки нового сенсу життя, формуються нові потреби, інтереси, видозмінюються мотиви інтелектуальної, професійно-кваліфікаційної та духовно-творчої діяльності» [1, с.3].

Сучасна практика настійно вимагає теоретичного аналізу проблем становлення духовної культури молоді, з урахуванням реальностей сучасного українського суспільства, яке швидко трансформується. Постмодерн як ціннісна мозаїчна протоплазма, всередині якої виникають найнеоднорідніші струми, стає чи не абсолютної цінністю сучасної західної культури. Серед найхарактерніших універсальних трансформацій сучасної культури, що

відбувається під впливом постмодернізму, найчастіше виокремлюють такі. По-перше, це наростання тенденцій, невизначеності, що виражаються у відкритості, плюралізмі, еkleктизмі, неортодоксальності, невпорядкованості культурного життя. По-друге, провідною рисою постмодерністської свідомості є її іманентність, яка перетворює культурну діяльність на інтелектуальну гру, своєрідне метамистецтво. «Проблема постмодернізму виникає у зв'язку з переходом від індустріального до інформаційного суспільства, коли необхідно осмислити світоглядно-культурні підвалини змін, які відбуваються в сучасному суспільстві, і визначити шляхи регулювання соціального процесу» [2, с. 55]. Постмодерн – це такий стан розвитку суспільства, коли соціальна система завершила свій перехід від статичності до динаміки, що принципово змінює роль молоді в суспільстві. Саме динамічні суспільства відзначаються особливою цінністю молоді як фактора інноваційних змін. Молодь тому і є специфічною спільнотою, що її характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь, знаходяться у стані формування і становлення. Відповідно сутністю молоді та проявом її головної соціальної якості є не лише ступінь досягнення нею соціальної суб'єктності і ступінь засвоєння суспільних відносин, а й передусім найбільша у соціумі готовність до інноваційної діяльності [3, с.7-8].

На думку відомого філософа К. Манхейма, молоде покоління «буде втілювати в життя ті цінності, які старше покоління визнає лише теоретично. Особлива функція молоді полягає в тому, що вона - оживляючий посередник, свого роду резерв, що виступає на перший план, коли таке пожвавлення стає необхідним для пристосування до швидко мінливих або якісно нових обставин» [4, с. 443]. Прискорення темпів соціального розвитку в епоху постмодерну по новому ставить питання визначеності молоді як соціальної групи. У постмодерному дискурсі молодь – це вже поняття не просто соціально-демографічне, а, перш за все, соціально-історичне, пов'язане з суміщенням процесів активного освоєння соціальних ролей та радикальних соціокультурних трансформацій. Постмодерн змінив життя людини, яке пов'язане насамперед із прагненням до особистого самоствердження, до самоорганізації. Людина стала самоцінністю, не подібною до інших. І ця інаковість часто проявляється не лише у прагненні до самореалізації, а й у запереченні норм, традицій, не визнанні авторитетів, байдужості до державних і суспільних інтересів, протесті проти традицій, бажанні до особистого збагачення. Проте основне у цінностях постмодерну - це свобода у всьому, а справжня свобода неможлива без відповідальності за себе, за вибір власного шляху.

Становлення постмодерних за своїм змістом ціннісних та діяльнісних складових духовної культури молоді в Україні відбувається в достатньо несприятливих обставинах. Відсутність помітних успіхів на шляху модернізації країни, кризові явища, соціальна конфронтація та розкол країни суттєвим чином впливають на вибір молоддю як цінностей та сенсожиттєвих пріоритетів, так і форм діяльності і моделей поведінки.

Постмодерн як духовно-культурний феномен взагалі характеризується амбівалентністю, несталістю, динамічністю, невизначеністю. «Постмодернізм ніби прагне реалізації повноти людського життєвлаштування, співучасті особистості в проектуванні середовища її життя, олюднити реальність, одомашнити світ, утвердити як визначальну повсякденну соціальну реальність, культуру повсякдення, «горизонталь» у людських відносинах взамін «вертикалі».

Постмодернізму притаманне звернення до вивчення доструктурного прошарку соціокультурного життя та макропроцесів, які дозволяють поглибити визначення макромоделей» [2, с. 57-58].

Реалії українського суспільства, обумовлюючи надзвичайно мінливе та ціннісно невизначене середовище соціалізації та буття молоді, тільки посилюють ці характеристики, внаслідок чого найбільш очевидними об'єктивними ознаками духовної культури української молоді є нестабільність, суперечливість, відсутність усталених сенсожиттєвих пріоритетів та моделей поведінки, узгоджених з постмодерним розумінням гуманізму та духовності, а суб'єктивними - невпевненість у правильному виборі орієнтирів життя та діяльності і

непослідовність у визначенні життєвих принципів і стратегій. Відтак постмодерні характеристики молодіжної культури, такі як маргіналізація, утилітарність, прагматизм, деаксіологізація тощо в Україні набувають чітко виражених кризових форм з серйозними негативними наслідками для духовної культури підростаючого покоління.

Цей процес торкнувся і сфери національної духовної культури, де постмодерні настанови відносно «застарілості» національних традицій знаходять широку підтримку серед вітчизняної молоді. Хоча значна її частина визначає власні життєві пріоритети у контексті засвоєння духовних цінностей української національної культури, в умовах наслідків русифікації та багатонаціональності постмодерний космополітизм та ідеологеми масової транснаціональної культури спонукають частину молоді сприймати відродження національної культури як духовне насилля, порушення власного суверенітету у виборі духовних цінностей.

Постмодерні ціннісні орієнтири дуже добре проявляються у мотивах та способах самореалізації української молоді. Знаходячись у пошуках нової духовності, нових моральних засад власного життя молодь по суті апіорі прирікає себе на невдачу, коли відмовляється визнати дух структуроформуючим «ядром» людини, що виводить її за межі матеріального буття, і на цій основі відмовляється від абсолютних цінностей. Це тупиковий шлях, тому що життєздатне покоління молоді епохи постмодерну, з одного боку, визначається традиційними духовно-моральними цінностями, а з іншого – адекватною відповіддю особистості на нові вимоги як соціальної модернізації в країні, так і того майбутнього стану всього постіндустріального суспільства, згідно з яким молодому поколінню необхідно створювати новий світ духовних цінностей. Духовна культура постмодерну, яка сприймається молоддю у масово-культурному вигляді як позбавлена традиційних цінностей колективізму, альтруїзму, прагнення до високих ідеалів, виявляється неадекватною запитам постмодерного суспільства, зорієнтованого на ноосферну свідомість.

Безумовно, мова не йде про відродження ідеалів соціокультурного розвитку молоді людини традиційного суспільства з орієнтацією на підкорення владі традиції, оскільки за таких умов усе життя індивіда суворо регламентується і практично відсутні можливості для прояву індивідуальності, що є наріжним каменем постмодерної культури. В основі духовної культури людини епохи постмодерну у контексті настанов ноосферної свідомості лежить прагнення до оволодіння «загальнолюдськими цінностями», однак самореалізація молоді здійснюється як її прагнення до самосвідомості у вигляді переживання єдності і окремоті «Я» як автономної окремої сутності (самості), при тому автономної і в сфері цінностей, і в сфері інтелекту, і в сфері почуттів, і в сфері діяльності. Поєднання в духовній культурі постмодерну високих духовних цінностей та індивідуалістичних прагнень особистості, що самореалізується, вимагає самостійної роботи над власним духовним зростанням кожної молоді людини, а з іншого боку – відповідної підтримки цього процесу з боку суспільства.

Особливістю процесу самореалізації молоді можна вважати те, що він відбувається як процес соціалізації особистості, спрямований на засвоєння культурного досвіду. Сам цей процес за своєю природою є поєднанням індивідуального саморозвитку з діалогічним спілкуванням у межах духовної культури суспільства, переходом від монологу до діалогу як механізму становлення в людині образу її «Я» [5, с. 9]. Тобто і в умовах постмодерну пріоритетний для молоді процес соціалізації, спрямований на становлення індивідуальних якостей людини, є взаємопереходом від індивідуального до соціально-діалогового, що є основою формування у особистості високих духовних цінностей – безумовно, за їх присутності у її соціокультурному оточенні.

Проте означений процес може відбуватися лише у тому випадку, коли самореалізація молоді людини здійснюється як самостійний творчий акт, який не перекручується сторонніми впливами. В умовах України самореалізація молоді як постмодерний феномен характеризується не стільки самостійною творчістю стосовно себе і навколишнього середовища, скільки відчуженням від наявної соціальної дійсності і потенційно ефективного діалогового способу набуття молоддю духовних цінностей. Відповідно у межах

парадигми відчуження самореалізація молоді людини не пов'язана з ідеєю конструювання реальності, оскільки не виходить за межі морального нігілізму і не піднімається до створення індивідуальної траєкторії духовного зростання як альтернативи дійсності, яку потрібно подолати.

Таким чином, у маніфестованій масовою культурою постмодерну позиції протиставлення себе різноманітним соціокультурним деструкціям морально-духовного характеру по суті немає індивідуальної позиції. Між тим сама соціалізація молоді людини тільки тоді відзначається стабільним духовним зростанням, коли орієнтується на власний духовний світ з екстраполяцією його цінностей на духовні потреби суспільства. При цьому одним з головних постулатів культури постмодерну є наявність можливості соціалізації особистості через різноманіття культурних форм, що є соціокультурною основою вільного саморозвитку людини.

У багатьох представників вітчизняної молоді сьогодні зруйнована сама змістовна структура буття, а відтак і можливість формування дієвої самосвідомості. Тому ми маємо ситуацію, коли в нашій країні немає значного молодіжного прошарку, який би міг розвивати позитивні тенденції постмодерного культурного розвитку, маючи здатність до духовного самовизначення. Таким чином, напрошується висновок, що перспективи становлення високодуховної постмодерної культури в українському суспільстві пов'язані з формуванням такого соціокультурного типу особистості, який би був здатний до самоорганізації як у духовно-культурному, так і в соціально-конструктивному вимірі.

Актуальним при цьому є питання співвіднесеності духовного світу такої особистості з абсолютними моральними цінностями. Постмодерні інтенції сучасної молоді щодо критичного відношення до традиційних цінностей не суперечать філософській настанові, що духовна стійкість суспільства проявляється у повноті можливостей духовного розвитку його членів. Між тим, як це не парадоксально, така «повнота», враховуючи пріоритетність саме особистісного начала в культурі постмодерну, викликає масовий спротив молодого покоління незрозумілі й для нього єдності абсолютних, «загальнолюдських» цінностей. На нашу думку, ця позиція сучасної молоді не суперечить гуманістичним настановам, які завжди знаходилися в опозиції домінуванню абсолютних цінностей – по тій причині, що абсолютність в культурі звичайно веде до авторитаризму, нехай навіть і морального характеру. Пошук молоддю постмодерної епохи альтернатив традиційним моральним абсолютам є засобом переходу до нової соціокультурної реальності, яка, можливо, ще просто не зовсім усвідомлюється.

На нашу думку, в основі такого моделювання має знаходитися принцип гуманізму, який забезпечує духовну основу інтерпретації постмодерного ухилу у бік розвитку «самості» людини. Найбільша загроза, проти якої має боротися суспільство постмодерну у процесі соціалізації молоді, є загроза ірраціоналізації прагнень молоді до самореалізації, пов'язана з розвитком віртуального соціокультурного простору. Поєднання традиційних духовних цінностей та особливостей духовної культури постмодерну можливе лише у суспільстві, що в цілому орієнтується на моральний дух, а тому глобальні духовно-ноосферні концепції мають стати реальним, а не віртуальним компонентом духовної культури суспільства постмодерну. На цій основі має бути здійснене узгодження прагнень молоді до самореалізації з завданнями розвитку постіндустріального суспільства. Тільки у цьому випадку можливе створення системи соціалізації молоді, що одночасно відповідає потребам її самореалізації і імперативам моральних цінностей.

Безумовно, змістовно визначити складові постмодерної духовної культури особистості сьогодні складно, оскільки вона включає духовні якості і цінності особистості, які не просто пов'язані з її самореалізацією, а з самореалізацією, що має вихід у сферу невідомого, результату творчості нового покоління, детермінованого духом людяності через культурну спадкоємність. Мова може йти лише про загальнокультурний тип молоді особистості, визначення якого має забезпечити цілісний підхід до духовного становлення молоді, не ігноруючи освоєння цінностей загальнолюдської культури.

Зрештою, потрібно акцентувати необхідність формування у молоді епохи постмодерну самого духовного прагнення до самореалізації, що пов'язано з формуванням особистісних цінностей, які відображають духовну сутність самої молоді людини. Молодь епохи постмодерну певною мірою може розглядатися як пробний образ самоздійснення людини у новому світі, у процесуальному сенсі – як соціокультурний процес, що ще далеко не повністю реалізувався у часі. Тому духовну культуру молоді постмодерного типу правильніше всього розуміти сьогодні як певну життєву потенцію, яка проявляється як «сила буття», спрямовуючи молодь, а за нею і все суспільство на самовдосконалення на основі до кінця ще не визначених і науково не обґрунтованих ідей [6, с. 278].

Термін «потенціал розвитку», на нашу думку, найбільш доцільний для характеристики реалій українського суспільства, оскільки на практиці ми маємо прояви здебільшого негативних тенденцій розвитку культури постмодерну, пов'язані з впливом на мови тієї її складової, яка відноситься до масової культури. Якщо узагальнити наявні дослідження вітчизняних фахівців, то вони свідчать про формування постмодерної духовної культури вітчизняної молоді на кількох рівнях. По-перше, це нова ієрархія системи духовних цінностей, що відображається у формуванні передусім морально-етичного поля життєдіяльності молоді, яке виходить за межі регулювання традиційними моральними абсолютами. Як вже неодноразово нами зазначалося, це досить суперечливий процес, у якому на сьогодні здебільшого превалюють нігілістичні, а не конструктивні складові.

По-друге, це соціально-психологічні диспозиції молоді людини, тобто основане на ціннісних орієнтаціях позиціонування людиною себе у тих чи інших соціокультурних контекстах (економічному, духовно-культурному, соціально-комунікативному тощо). Вітчизняні дослідники дають досить багато інформації про ідентифікаційні моделі, які побутують у молодіжному середовищі, виходячи зі сповідування тих чи інших цінностей та сенсожиттєвих пріоритетів. Відстежується досить суперечлива самооцінка молоддю власних соціокультурних характеристик у контексті розвитку українського суспільства, проте однозначно можна говорити про наявність морально-етичної, в цілому ціннісної дистанції від традиційно-модерних цінностей, характерних для попереднього покоління. Поколінням “надій” назвали себе 30,2% опитаних, “агресії” 24,5%, “скептичного” – 15,1%. Знач частина молоді відносить себе до покоління “телевізійного” (23,7%), “розчарованого” (22,6%), “ошуканого” (22,4%). Все це свідчить не просто про проблеми в українському суспільстві, але й глобальний об'єктивний процес зростання соціально-психологічного дискомфорту у молодіжному середовищі. Духовність та національна гідність, як найважливіші цінності залишаються на периферії ціннісно-нормативного поля та морально-етичного ядра життєвих цінностей молоді [1, с.23].

По-третє, це соціальний потенціал молоді як нового покоління, здатність останнього до креативних, перетворюючих дій стосовно суспільства, виходячи зі здатності до самотворення та самореалізації у межах власних ресурсів: пізнавально-когнітивного, морально-етичного, професійно-трудового, комунікативного, естетичного тощо. У межах цього виміру молодь виступає не як об'єкт для соціалізуючого впливу з боку соціальних інститутів, а як активний та самодостатній суб'єкт соціальної дії, який шляхом втілення у своїй діяльності власних цінностей і цілей трансформує соціокультурне середовище. На нашу думку, певною мірою можна стверджувати, що сучасне молодіжне середовище є моделлю майбутнього соціального простору, формуючись у процесі пізнання, спілкування та діяльності підростаючого покоління.

Характеризуючи причини невідповідності духовної культури вітчизняного «покоління постмодерну» високим духовним цінностям, пріоритетам та ідеалам постмодерної культури, вітчизняні дослідники вказують на взаємозалежність ідеалів молоді та характеристик соціального простору сучасної України. Загалом дослідження вітчизняних авторів свідчать про вкрай несприятливий духовно-культурний рівень передусім інформаційного, медійного простору, у якому здійснюється процес соціалізації підростаючого покоління в Україні.

Це відіграє головну роль у формуванні духовної культури молоді, оскільки сьогодні процес соціалізації молоді здійснюється передусім під впливом мас-медіа. Телебачення, радіо, преса, Інтернет транслиують у молодіжну аудиторію потік низькопробної продукції, що нав'язує негативні цінності та соціальні девіації (нетрудовий спосіб життя, насильство, злочинність, проституцію, наркоманію, сексуальну розбещеність).

Відтак для розуміння специфіки духовної культури молоді необхідно зрозуміти її у контексті того змістовного середовища – культури постмодерну – у якому вона формується і розвивається. Головне тут у тому, що культурний плюралізм, який вплинув на культуру ХХІ століття, стер грані між елітарною і масовою культурою. Особливістю постмодерну є відмова від бінарності, від елітарності. Всі елементи соціокультурного простору самоцінні і рівнозначні, всі вони органічно доповнюють один одного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / В. В. Вербець. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 40 с.
2. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства / Є. Р. Борінштейн. – Одеса: Астропринт, 2006. – 400 с.
3. Чопей В. С. Соціологічний портрет сучасного студента: основні тенденції розвитку: автореф. Дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / В. С. Чопей; Нац. Пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 17 с.
4. Манхейм К. Диалог нашего времени / К. Манхейм. – М.: Юрист, 1994. – 704 с.
5. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 386 с.
6. Блох Э. Тюбингенское введение в философию / Э. Блох. – Екатеринбург: Изд. Урал. ун-та. 1997. – 487 с.

Борисова Татьяна Викторовна – кандидат философских наук, доцент кафедры «философии и политологии» Днепропетровская национальная металлургическая академия Украины (НМетаУ)

УДК 111.1 (09)

АНТИУТОПИЧНАЯ СУЩНОСТЬ ХРИСТИАНСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЫШЛЕНИЯ.

Поднимаются вопрос выявления ключевых онтологических составляющих «философской утопии» и христианской культуры мышления. В результате проведения сравнительного их анализа определяется статус субъекта познания. Осуществляются попытки проведения демаркационной линии в осмыслении феноменов «утопичное мировоззрение» и «христианское мировоззрение».

Критикуются попытки рассматривать христианскую картину мира как широкоформатный утопический проект. Современное понимание утопии стоит ближе к видению в ней либо модели совершенства, либо альтернативы настоящему положению человека и состоянию всего мироустройства. Для западноевропейской культуры мышления характерна критическая позиция к действительному порядку вещей. Традиция отождествлять утопию и христианский идеал бытия человека и мира уже давно встретило разумную критику, как в идеализме, так и в материализме. Эта критика вышла за пределы и самой философской рефлексии.

Ключевые слова: мировоззрение, утопия, человек, христианство, Бог, реальность, истина, картина мира.

АНТИУТОПІЧНА СУТНІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.

Піднімається питання виявлення ключових онтологічних складових «філософської утопії» та християнської культури мислення. В результаті проведення порівняльного аналізу визначається статус суб'єкта пізнання. Здійснюються спроби проведення демаркаційної лінії в осмисленні феноменів «утопічний світогляд» та «християнський світогляд».

Критикуються спроби розглядати християнську картину світу як утопічний проект широкого формату. Сучасне розуміння утопії стоїть ближче до бачення в ній, або моделі досконалості, або альтернативи дійсному стану людини та усієї світобудови. Для західноєвропейської культури мислення притаманна критична позиція до дійсного порядку речей. Традиція ототожнювати утопію та християнський ідеал буття людини та світу давно вже зустріла розумну критику, як в ідеалізмі так і в матеріалізмі. Ця критика вийшла за межі самої філософської рефлексії.

ANTIUTOPIA ESSENCE OF CHRISTIAN CULTURE OF THINKING.

Rise question of exposure of key ontological constituents of "philosophical utopia" and christian culture of thinking. As a result of realization of their comparative analysis status of subject of cognition is determined. The attempts of realization of line of demarcation come true in the comprehension of the phenomena "utopia world view" and "christian world view".

Attempts to examine the christian picture of the world as widescreen utopian project are criticized.

The modern understanding of utopia stands nearer to vision in her either models of perfection or alternatives to the present position of man and to the state of all world order. For a western culture critical position is characteristic to the actual order of things. Tradition to equate utopia and christian ideal of life of man and world already a long ago met reasonable criticism, both in idealism and in materialism. What be more this criticism exceeded supplies and to the most philosophical reflection.

Key words: world view, utopia, man, christianity, God, reality, truth, world picture.

Большинство современных философских публикаций представляют собой работы, задуманные с целью коснуться актуальных вопросов не только самой философской культуры мышления, но и оценочных аспектов духовно-практической деятельности человека и общества.

Ввиду такой цели намечена и тема данной работы. В предметном поле анализа будут рассматриваться *две основные проблемы*. Первая – это сама постановка вопроса о антиутопичном содержании христианского мировоззрения; вторая – посвящена ложному представлению об идеологической и культурно-исторической роли Богочеловека (Иисуса Христа) как «революционера-утописта» в социально-политическом толковании этого понятия.

Среди первоочередных *задач исследования* будут выдвинуты следующие:

- сравнительный анализ утопической и христианской картины мира;
- проведение демаркационной линии в осмыслении феноменов «утопичное мировоззрение» и «христианское мировоззрение»;
- выявление ключевых онтогносеологических составляющих «философской утопии» и христианской культуры мышления;
- анализ философско-методологической функции самой категории «утопия»;
- определение статуса субъекта познания в рамках христианского и утопичного мирозерцания.

Поскольку речь пойдет об основах мировоззрения, то очевидно, что в центре такого анализа, прежде всего, должно быть положено философское обоснование понимания «бытия» и соответствующее ему понимание «трансцендентного» и «имманентного». Прежде

чем идти дальше в рассмотрении этих вопросов, следует окончательно определиться с сущностью и природой самого понятия «мировоззрение». Появившись впервые в философии И.Канта, это понятие далее кочует в немецкий романтизм Ф.Шеллинга и постепенно начинает обрастать идеологическими смыслами. Позднее его будут стараться дробить на смысловые оттенки: морально-мировоззренческие, поэтические, религиозные, эстетические, синергетические. Однако, главной особенностью философского понимания «мировоззрения» есть его персонифицированность. Трудно себе представить личность без мировоззрения. Именно в нем находят свое отражение знания, ценности, чувства, цели и смысловые конструкции мыслящего индивида. Религиозное же мировоззрение, к каким мы относим рассматриваемое нами христианское – устанавливает связь человека с миром безусловных начал, что выступают сосредоточением всего существующего. Религиозное мировоззрение позволяет проявлять единство, цельность и согласие в жизни и сознании человека. Вместе с тем, оно все дела и страдания человека превращает из бесцельных и бессмысленных явлений в разумные, внутренне необходимые события. Несомненно, что такое всеобъемлющее и образующее смысл начало должно принадлежать религиозному началу в христианском его понимании. Жаль, но вместо того, что бы быть «всем во всем» оно прячется человеком в удаленные углы внутреннего мира, выступая одним из множества различных интересов. Все это способствует установлению сомнений в важности христианского вероисповедания для духовного развития личности и общества, а со временем порождает эпизодические упреки в утопичной природе самого христианства.

Проблема утопии – одна из основных в числе всех философских проблем человека, общества и мира. Историко-философская культурная традиция знакома со многими утопическими проектами, начиная от Платона с его «идеальным государством», Ф.Бэкона с его «Новой Атлантидой» и до сегодня. Утонченность в разнообразии и дерзость утопического мышления всегда выступали как «лакомый кусок» для философской рефлексии. Вообще об утопии можно говорить как с положительным акцентом, так и с отрицательным. Применительно же к нашей постановке проблемного вопроса: утопично ли христианство с предлагаемой ним картиной мира? Отметим, что такая формулировка уже сама по себе не корректна по отношению к христианской традиции миропонимания; тем более позитивное толкование утопичности христианской культуры мирозерцания нас не устраивает.

Следует отметить, что для всех трактовок, как положительного, так и отрицательного характера, а так же неизбежною основой и условием утопического поиска выступает осознанное недовольство действительностью. Критически настроенный ум воспринимает мир иначе, однако не стоит отождествлять такой критицизм с античным скептицизмом, утратившим надежду изменить и понять сущность человека и мира. Собственная задача философии и состоит в том, что бы заточить ум субъекта на критическое восприятие себя и мира. Иными словами нести культуру сомнения, которая не даст успокоиться ни на чем достигнутом, даже очень хорошем, потому как есть глубокая уверенность в возможность лучшего. Оправдано ли это ожидание? Вопрос риторичный.

Для западноевропейской культуры характерна критическая позиция к действительному порядку вещей. Признание трансцендентного бытия высшим и независимым началом во многом и обуславливало в философской культуре мышления эту критическую позицию.

Современное понимание утопии стоит ближе к видению в ней либо модели совершенства, либо альтернативы настоящему положение человека и состоянию всего мироустройства (идеологического, социального, политического, экономического). Как мы видим само понятие «утопия» качественно изменяется в свете нынешних дней. Если утопия – это последовательное описание воображаемого, локализованного во времени и пространстве общества, построенного на альтернативной культурно-исторической гипотезе, тогда как с этим соотноситься христианство? И соотносимы ли они в принципе?

Утописты в своей культурно-гносеологической установке исходят из изначального

допущения «если бы...». В то время как в истории христианства и его картины мира этих допущений нет. Бытие Бога, Искупительная Жертва Христа и строительство богочеловечества – это онтологические события. Никакими философскими приемами уже не спасти идею утопичной природы христианского миропонимания.

Все лучшее в этом мире совершалось и совершается в духе антиутопии. Абсолютного и окончательного ответа на эти проблемные вопросы данная работа не предоставит, как не предоставит его никакая другая работа. Поскольку ответ лежит в иной плоскости мышления – опыта богопознания. Евангелие – это не литературно-художественный проект. И даже если отважится поддать сомнению его историческую достоверность, то и тогда оно не выглядело бы утопией ни по форме ни по содержанию. Потому как Святое Письмо учит тому, как должно поступать, а не как могло бы быть «если бы...».

Новозаветная истина говорит не только о фактах евангельской истории, но и содержит в себе учение Христа, поскольку нравственная жизнь человека является жизнью сознательной и разумной. Довольно сложен вопрос о разграничении понятий «утопия» и «идеал». Считаем его важным аспектом в рамках более широкого вопроса о месте и роли христианских идеалов в современной культуре мышления. В одной из работ К.Мангейма «Идеология и утопия» автор приводит такие слова: «Утопичным является то сознание, которое не находится в соответствии с окружающим его «бытием» [3; с. 113].

Таким образом, вырисовывается антиномия – философская утопия и идеал христианского миропорядка, которые так интересны для культуры и истории XXI века, должны разрешаться не столько в плоскости социально-экономического реформирования, сколько путем культурного возрождения традиционных христианских ценностей и духовного обновления в целом.

Философское утопическое сознание в переживании и деятельности ориентировано на факторы, реально не содержащиеся в этом бытии. В то время как христианское мышление не мыслит бытия человека и мира без Бога и вне Бога, что есть трансцендентная реальность, но она имеет и имманентную основу в сущностной природе человека.

Потому традиция отождествлять утопию и христианский идеал бытия человека и мира уже давно встретило разумную критику, как в идеализме, так и в материализме. Более того эта критика вышла за пределы и самой философской рефлексии. Даже в онтогносеологическом и философско-методологическом срезе этой проблемы соединение этих понятий (утопии и христианского идеала) выглядит по существу для нас насильственным и не корректным. Не приходится искать и дополнительной причины обоснованию этой мысли, поскольку ответ очевиден.

С методологической точки зрения противопоставлением утопии и христианского идеала мыслящему уму следует пользоваться осмотрительно и осторожно. На предварительной стадии анализа оно может способствовать некоторой ясности и четкости их разграничения. Однако, если пытаться гипостазировать это противопоставление, то христианскую картину мира следовало бы воспринимать, как «духовный град», что возводится в душах человеческих. Для нашего анализа важно не только дать ответ на вопрос о критериях антиутопичности христианства, но и понимание необходимости отказаться в дальнейшем от использования слова «антиутопия» применительно к христианскому мировоззрению.

Тайна христианских заповедей и ценностей находит свое решение в их достижимости для всех и каждого. В утопических построениях этого нет, там есть место лишь идеализации иного бытия. Можно предположить, что ложно понятый утопизм ценностей приводит к революции в сознании, а революция в мировоззрении – это всегда трагедия для личности и сообщества людей.

Не секрет, что одна из фундаментальных функций философии заключается в том, что бы в интеллектуальном пространстве непрерывно поддерживать рефлексивные акты мышления. Мыслительный процесс, таким образом, словно выступает гарантом такого же непрерывного стремления человечества к совершенству. Очевидно, что философия

справляется с этой культурно-социальной функцией, потому как каждый раз формирует новую интеллектуальную утопию. На основе последней, в свою очередь, базируется и новая интеллектуальная платформа для критического отношения к прошлым достижениям культуры. Не всегда за этим стоит пересмотр существующих ценностей. Хотя опасность их тотальной ревизии и отказ от них в дальнейшем может содержаться в философских утопиях.

При этом следует помнить, что трансформация ценностных основ человечества не должна вести к угрозе для культуры и морали. Не стоит забывать, что сами смыслы и ценности могут помещаться внутри культурного пространства как утопии так и христианской картины мира, однако благодаря этому размещению они могут утратить или усилить свое истинное значение. Конечно, познавательные результаты всегда ограничены. Сколько бы человек ни знал, он знает не достаточно. Потребности же человека как существа мыслящего и его жадное стремление к счастью и истине – безграничны, выразителем и того и другого выступает само мировоззрение человека. Идеально сконструированные образы мира в утопическом проекте неизбежно возникают в рамках собственного философского стремления автора утопии к абсолютной истине, как он ее видит и понимает.

В этом и прячется угроза для культуры. Субъективный фактор претендует на объективную истину. В результате появляются такие «борцы-бунтари» за мир с самим миром как Ф.Ницше, К.Маркс, З.Фрейд, Е.Фромм и др. Возникает вопрос: сможет ли противостоять таким субъективным «креативным проектам» (культурным сценариям) наша культура? Сможет ли она осознать до конца всю остроту вызова в лице воинствующего нигилизма, гуманизма и антропоцентризма? Или погрязнет в самоанализе и пустословии? Стоит вспомнить слова современного мыслителя А.Гусейнова о том, что отказ от абсолютной морали чреват тем, что за абсолютную может выдаваться любая относительная ценность. Консервативно ориентированная в рамках христианской традиции мысль и сегодня ставит перед собой задачу возвращения человека в лоно культурных традиций. Потому так важна постановка вопроса об ответственности за авторские утопические проекты. Ответственность не снимается не только с тех, кто продуцирует утопии, но и с тех, кто их принимает как идеалы. Соблазненная идеями эвдемонизма западная культура утверждает, что человек создан для счастья. Всемирно известный украинский писатель М.Гоголь отрезвляюще отвергает этот постулат; глубоко осознавая, что отсутствие ответственности за ближнего и за свои дела по отношению к нему проистекают от недостатка любви к ближнему.

Гносеологически важным моментом в понимании утопии выступает способность самой утопии конструировать в сознании субъекта «чуждую» ему действительность, которая, преобразуясь частично или полностью, подрывает существующий в данный момент имманентный и трансцендентный порядок вещей.

Можно ориентироваться на трансцендентные бытию факторы и, тем не менее, сохранять существующий порядок вещей. Утопичной будет считаться ориентация, если она направлена на уничтожение существующей «структуры» бытия. Даже в силу этого обстоятельства, Христос не может пониматься верующим разумом как революционер. Поскольку он явился людям не изменить Закон, а исполнить его. Как отмечает К.Смирнов в своей работе «Имманентное христианство», исторически евангельская идея открылась миру словно молния, что блеснула от края и до края в определенном направлении с Востока на Запад, а не как бесчисленное множество светильников, что были расставлены по миру и дарят свет в различных направлениях.

Сама попытка философски определить значение понятия «утопия» могла бы служить примером того, сколь много дефиниций в области историко-философского и религиозно-философского мышления отражают состояние и перспективу человека, определяют глубину его мыслящей позиции, систему ценностей, что коренятся в сфере духовно-практического опыта жизни. Потому так важен вопрос об не тождественности христианских идеалов и философских утопических проектов. Уже одно то, что как каждое понятие определяется, и какой оттенок их значения проступает при их использовании – предрекает до известной степени конечный результат осуществляемого сопоставления (точнее противопоставления).

По нашему глубокому убеждению аналитическое сопоставление возможно только как сопоставление-противопоставление.

Признаем, что не случаен факт сознательного или бессознательного использования субъектом познания широкого и слабо определяемого понятия «утопия». Этот момент лишь герменевтически намекает исследователю на возможность и необходимость принципиально важного разграничения «абсолютно неосуществимого» и «относительно неосуществимого». В христианской системе ценностей содержится призыв к богосыновьему сознанию человека, указывает на вечное в человеке, утверждает в нем некую абсолютность, доступную человеку через его обожение. Не желание это принимать, сославшись на тот, что само христианство – это широкоформатная культурно-историческая утопия – объясняется многими обстоятельствами и причинами. Одно из них – это не желание самого субъекта познания выходить за рамки существующего бытийного положения себя и других. На этой стадии христианская система ценностей рассматривается человеком как недостижимая и неосуществимая вообще. В результате чего со временем вся христианская картина мира постулируется в светской культуре как чистейший утопический проект, с которым не всегда можно мириться.

Христианское мировоззрение – это, по большому счету, духовное творчество верующей личности. Утопический проект мало похож на духовное и подвижничество творчество. Поэтому, всякий раз, когда мы имеем дело с духовным творчеством, с духовной жизнью, а не с вымышленной системой иного бытия, мы имеем право на имманентное постижение по закону духовного родства.

Все выше изложенное наталкивает на следующие выводы.

1. Об утопии и о христианском идеале можно и должно говорить как о предмете философской рефлексии. Однако, эпистемологическое отдаление предмета исследования на расстояние истории будет полезным так же для выявления его исторической роли, но при этом будет неуместным при изучении его внутренней природы. Многие годы изучения христианского мировоззрения в такой способ не дадут его глубокого понимания, потому, что нет внутренней опоры для него. Бытует мысль о том, что «зерно» понимания веры всегда дано в опыте собственной духовно-практической жизни. Саму утопию в такой способ познать не получится.

2. Следует избегать односторонней критики самого понятия «утопия», взятого без соотнесения с христианским мировоззрением. Зачастую упускается амбивалентный и метафоричный характер утопического вдохновения. Так уж устроена человеческая природа, что утопии в культуре создаются одновременно под действием различных порывов (отчаяния или надежды). Чем больше разочарований, тем больше причин надеяться. Утопический образ будущего словно предполагает наличие ужаса в настоящем. В этом случае была интересной постановка вопроса об эсхатологической перспективе любой философской утопии и христианской картины мира. Есть ли эта эсхатологическая перспектива у каждой из них?

Как убеждает нас история, мыслимое и желанное нами благо в будущем сопряжено в нашем сознании с кошмарами и трудностями на пути к нему. Если смотреть на любую философскую утопию как на естественное отчаянное бегство от невыносимого настоящего, то даже в этом случае сам утопия не может стать на одну ступень с христианской картиной мира. Потому как в христианской культуре не прописано «бегство» от жизни и капитуляция перед ее сложностями. Все изломы, трагедии, несчастья личной судьбы и жизни общества преодолеваются духовным подвигом человеческого духа. Именно человеческий дух заключает в себе смирение, кротость, борьбу со злом в себе, крепкое стояние в вере и жертвенную любовь к ближнему.

3. Было бы ошибкой считать, что утопия практически не содержит в себе анализа существующего порядка, который она изобличает и осуждает. С философской точки зрения утопию можно свести к методу или способу. В результате чего окажется, что она инструментальна по своей сути и потому лишена онтологической самоценности. На самом деле понятие «утопия» вполне положительна для нашего анализа. Пользоваться ею – не

значит удовлетворяться «полуправдой», а значит позвать правду с ее помощью.

4. Утопист искренне стремится разбудить в человеке его способность критически мыслить об актуальном состоянии человека и мира, но в этом случае сам утопист не больше чем идеолог нового порядка. Именно идеолог, а не Богочеловек, как Христос.

5. Утопия, в отличие от богооткровенного характера христианства, не способна предложить человеку окончательной победы жизни над смертью.

6. Следует отметить поверхностный антропоцентризм философских утопий в истории культуры. В то время как в христианской картине мира о человеке говорится с большей онтологической полнотой, что углубляет и ее антропоцентризм. Именно христианская культура мышления не просто задавала условия нашего бытия, а фактически им и стала.

7. В христианской картине мира постулируется не только вера и любовь человека к Богу, но и любовь, вера Бога в человека. В утопических конструкциях этот вопрос имеет иную постановку и не претендует на основной принцип.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Вейдле В. Умирание искусства. Размышления о судьбе литературного и художественного творчества/ Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М.: Политиздат – 1991 – с. 366.
2. Гусейнов А. Философия как этический проект // Вопросы философии № 5– М.– 2014 – С. 16 – 26.
3. Мангейм К. Идеология и утопия / Утопия и утопическое мышление: антология зарубежной литературы. М. :Прогресс. 1991. С. 113 -169.
4. Смирнов К. Имманентная философия христианства// Русская мысль. - М., 1914, кн. VI. - С. 62-84.
5. Холопов И. Религиозный индивидуализм и догматы./ И. Холопов // Вопросы философии и психологии. - М., 1912. - Год XXIII, кн. 113 (III). – С. 373 – 417.
6. Шохин В. Теология. Введение в богословские дисциплины. Учебно-методическое пособие. – М.: ИНФРАН – 2002 – 122 с.

Gansova Emma Avgystovna - professor of Department of Philosophy, Sociology and Management of Sociocultural Activity of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University Named after K.D. Ushynsky."

УДК 323.2:327

SOCIAL PROGRAMS AS THE WAY OF REALIZATION OF LIBERAL, CONSERVATIVE AND SOCIAL-DEMOCRATIC PRINCIPLES: COMPARATIVE ASPECT

Abstract. The article reveals some positions permitting to distinguish the systems of social security in different countries. To cover this problem the author addresses to the experience of Sweden (social- democratic regime), Germany (conservative one), the USA (liberal democracy) and Canada (mixed liberal and conservative types). The problem of employment and unemployment was described on political economical and social aspects. For comparison social orientation of Ukrainian democracy was analyzed because choosing own way of democracy Ukrainian state should be guided those realities which dictate its choice. First of all, it is economical conditions. Survey of system of economical indicators gives possibility to understand the priorities of governmental policy and design eligible model of democracy. The peculiarities of Ukrainian unemployment were marked. It was concluded that individual wellbeing and wellbeing of people must be the main aims of democratic regimes. Democratic rule denotes comprehensive participation of all citizens in creation of life conditions.

Key words: pension security, old age security, health protection policy, policy of employment unemployment,

СОЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ, ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІБЕРАЛЬНИХ, КОНСЕРВАТИВНИХ ТА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.

Стаття присвячена висвітленню принципів, які дозволяють розрізняти системи соціальної безпеки в різних країнах. Для з'ясування цієї проблеми автор звертається до досвіду Швеції, Німеччини, Сполучених Штатів Америки та Канади. Проблеми безробіття описані в порівняльному аспекті. З метою порівняння в статті аналізуються соціальні орієнтири Української держави, яка обрала власний шлях демократичного розвитку. На демократичний вибір України впливають економічні умови. Слід зазначити, що добробут населення має стати головною метою демократичних режимів. Вимоги демократії передбачають участь громадян в створенні умов життя.

Ключові слова: захист людей похилого віку, охорона здоров'я, політика зайнятості

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ, КАК СПОСОБ РЕАЛИЗАЦИИ ЛИБЕРАЛЬНЫХ, КОНСЕРВАТИВНЫХ И СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена освещению принципов, которые позволяют различать системы социальной безопасности в разных странах. Для выяснения данной проблемы автор обращается к опыту Швеции, Германии, Канады, Соединенных Штатов Америки. Проблема безработицы описана в сравнительном аспекте. В сравнительном контексте анализируются социальные ориентиры Украинского государства, которое избрало собственный путь демократического развития. На демократический выбор развития Украины оказывают влияние экономические условия. Следует отметить, что благосостояние населения должно стать главной целью демократических режимов. Требования демократии предусматривают участие граждан в создании условий жизни.

Ключевые слова: пенсионная защита, защита пожилых людей, здравоохранение, политика занятости

The social policy includes social security direction. Specific features of its realization we can watch if we analyze the pension security system. There are some positions permitting to distinguish the systems of pension security in different countries the rate of state pension security in comparison with other forms, the level of equality of income for the elderly, the percentage of poverty among them.

To cover this problem we will address to the experience of Sweden (social- democratic regime), Germany (conservative one), the USA (liberal democracy) and Canada (mixed liberal and conservative types).

In Sweden state social security provides 85% of old age security. Besides state pensions, which is: equal for everyone, a half of the elderly receives their income from employers, private insurance and professional insurance. As result, only 0,1% among the elderly live in poverty.

Pension expenditures in Germany consist of state payments (89% of total pensions), individual pensions (11%). There is appropriate distinction between state pension in Germany and Sweden pension. In the first case dimension of pension depends on the length service, the previous average - and causes differentiation and inequality among the retirees. And about a half of pensioners have pens: ^ the line of poverty, 10% of them are bellow this line.

In the USA social security system almost has not state maintenance. 79% pensions come in security funds and special funds. A lot of the elderly continue to work. The proportion of the elder. - labor force is higher than in Germany and Sweden. Employment forms 26,8% of the income of elderly heads.

Employer and worker invest equal percentage in social security fund. Dimension of differentiated depending on previous wages and insurance investments. 20,5% of the elderly are members of families with elderly heads live bellow the line of poverty

Canadian social security system was introduced above. The income of the elderly employment, pensions, investments, and transfer payments.

Employment forms 32% of the income of families with elderly heads. A further 29% made up of such items as investment income and private pensions.

Transfer payments make up the most important source of income for the elderly. They account 39% of the total income of elderly families. These payments include Old Age Security Payments, Guaranteed Income Supplement and Spouse's Allowance (it provides relief to couples living on a single pension).

About 12,2 percent of the elderly are in the labor force. Census data for the past decades documents the declining labor force participation rate for the aged. Shankar Yelaja proves "Inadequate income is one of most serious problems experienced by a large segment of Canada's elderly. Despite government efforts to insure income security for the elderly, many continue to live under the constant anxiety of income insecurity". The second sphere of social policy is health care. It's important to concentrate on following peculiarities of this kind of policy: correlation between state and private forms of medical service, equality of access for all categories of population, role of state in realization governmental Health Care Programs.

Sweden's system of Health Care is a sample of state medical insurance as the right for medical assist is not based on the insurance investments of citizens and 90 per cent of finance comes from local and state budgets. The most of clinics are state. State payments investing in health care system form 91,4%.

System of Health Care in Germany was established in the 80-s of the last century. Comprehensive compulsory insurance (state and private) is in its foundation. Equal participation of employers and workers forms funds of medical insurance. Part of state medical insurance in finance of Health Care is 78,2%. In Germany system of Health Care reproduces differentiation of medical service quality which is identical social differentiation in society.

In the USA private medical service predominates. Only 41,4% of payments are financed by the state (average sum for countries of OEC is 78,8%). The most widespread form of medical insurance is collective insurance proposed by commercial companies to employers. Their tariffs are distinguished depending on professional belonging. Health Maintenance Organization is one of them. But 40-60 per cent of population experience insecurity in medical respect. As a measure of equalization of medical services Medicare and Medicate systems were introduced in 1965. They are state programs serving the senior and needy groups of society.

Mixed type of Canadian democracy is reflected in its social programs. Social welfare programs in the health sphere have evolved from both public and private basis. Canada's state tries to provide available and equitable health protection. Medical and hospital insurance have been the major governmental programs for the provision of health care to Canadians health. Canada has an international obligation to introduce universal health insurance according to the World Health Organization's constitution. The minimum criteria set out by Federal Government are: comprehensive coverage, universal availability, portability, and a non-profit base by a public authority.

Main trends of governmental health protection policy (all levels) assume tax administration, maintenance and implementation, standardization, direct service intervention, insurance administration

In the 60-s - 70-s serious changes were undertaken: The Medicare Act was introduced, tax transfer was; altered to per capita payments and the original concepts of Medicare were reinforced.

Beginning in April 1996, the new Canada Health and Social Transfer combines Canada Assistance Plan and Established Program Financing funding into a single block.

Fund for health, education, welfare and social services[^]. We shall not stop on deficiency of Health Care Program of Canada. Its detail criticism was given by above mentioned authors. It is important for us to show liberal - conservative peculiarities of health care policy as one of the forms governmental activity in the social range.

The third element of social policy is policy of employment. The problem of employment (unemployment) concentrates on political, economical and social aspects. Economical aspect stresses relation between inflation and employment (Keynesian's theory). Idea of unavoidable growth of inflation when there is full employment was put in the basis of conservative-liberal strategy. But some Canadian specialists have critical point of view concerning this problem. They argue "The Liberals refer to this no accelerating rate as the "core rate" and peg it at "at least 8 percent". This implies that 8 percent unemployment is now the "benchmark for full employment"...To treat 8 percent unemployment as full employment suggests that government policy accepts mass unemployment as inevitable in market economies"[^]. Political aspect of the problem lies in possible instability that comes under conditions of increased unemployment.

Social view on unemployment implies that enlargement of inequality and income polarization in society is its main consequences.

We are interested in distinctions among different political systems when it is said about policy of employment. Major watershed between social and liberal - conservative regimes supposes correlation of active and passive strategies. In the 50-s Sweden model was especially popular. According to it the investments in employment should increase during economical recession and diminish during economical boom. Peculiarity of Sweden model reveals itself in large expenditures spending for policy of training courses for its personal, for creation of new labor places. These payments exceed the same expenditures of any country of OEC.

Main elements of Sweden model: indirect taxes on goods and services that hinder quick increasing of demand, inflation, incomes; equal wages for equal work irrespective of financial state of establishment; state subsidizing of enterprises to preserve jobs and create new ones; unemployment programs which lean on voluntary insurance and governmental and trade-unions' fund.

The USA, Canada, Australia have liberal model of labor market. It means a high level of the workforce mobility and diverse forms of unemployment insurance. In the USA every year about 10% employees change their professions and 62% of population changes the place of life.

In Canada more than 20% of all Canadian workers lose or change their jobs each year[^]. Unemployment insurance has own peculiarities in different countries. So in Canada employers invest 3,3% of wage's fund to unemployment insurance and employees' investments are 2,5% of their wages. In Germany both, employer and employee pay 2,15% of wages. In France employer's payment is 4, 4% and employee's one is 2, 5%. In many states of the USA only employers make investments in unemployment insurance, where 0, 68% of wage's fund they pay to the federal fund and 1,6% to the fund of state.

The share of governmental expenditures in unemployment insurance is about 40 per cent in Sweden, in France it is the third, in Germany it is paid the fourth part of ail payments in unemployment insurance fund. The most of the governmental expenditures of many countries reach two thirds of unemployment subsidizing.

Dimension of unemployment allowance depends on previous wage. It forms 42% of previous wage in France, 68% in Germany, 50% in the USA.

The length of term during winch the unemployed receive allowance is in Norway about two years, 52 weeks in Germany and Great Britain, 50 weeks in Canada, 26 (or 39) weeks in the USA.

"The Canadian unemployment system is still roughly twice as generous as its American counterpart, taking into account both higher benefits and a higher coverage ratio. Despite this, however, Canadian workers have recently become even more insecure than workers in the USA, due to the much longer average duration of unemployment in Canada"[^].

The end of the 90-s showed a great variety of unemployment in different countries. The percent of unemployment is not only result of appropriate policy but also economical state of society. Nevertheless the tendency may be revealed.

Generalizing reflections with regard to policy of the labor market we may conclude that there are two types of social policy: neoclassical (liberal-conservative) and social-democratic. Their characteristic features are following: neoclassical (liberal-conservative) type possesses a more faire labor market strategy; labor supply exceeds labor demand; natural unemployment is recreated; governmental programs aim on their generosity, the improvement of workers' skill, their training and motivation.

Social-democratic mode! implies social regulative market including various forms of wage regulation such as collective bargaining, minimum wages and pay equity regulation; labor demand exceeds labor supply by creation of new jobs; limitation of productivity and profitability.

Social Orientation of Ukrainian Democracy

Choosing own way of democracy Ukrainian state should be guided those realities which dictate its choice. First of all, it is economical conditions. Survey of system of economical indicators gives possibility to understand the priorities of governmental policy and design eligible model of democracy.

Macroeconomic indices demonstrate that contemporary Ukraine gradually evolves its economical potential.

More complicated situation has arisen in social sphere. The index of unemployment and correlation between average wage and the cost of consumer basket testify to the state which is far from stability. Official level of unemployment has been changing very rapidly for the 90-s: 1996 – 0, 3%, 1997 - 1%, 1998 - 5%. In perspective its dimension will be 12% when natural unemployment for Ukraine is equal 2, 5-3%.

It is necessary to mark peculiarities of Ukrainian unemployment. Its typical feature is hidden character. Next important specificity is its broad diversity. So for example in Kyiv the level of unemployment is 0,06%, in industrial centers 0,14%, and in Western Ukraine about 5%. The type of employment may be defined as structural one. If to take into consideration that Ukrainian production traditionally consisted of heavy industry enterprises which experience bankruptcy now it is understood why the most of the industrial workers turned out unemployed. Only for five years the number of them was reduced from 31, 2% to 24,3%. They have a low mobility and no conditions for acquiring new professions.

Social structure of the unemployed includes: workers - 60 percent, employees - 43,8%, persons with higher education - 32,9%, persons with secondary education - 29%, the youth - 40%, the women - 70% .

Ukraine has no unemployment insurance. Special fund of employment maintenance is made up out of enterprises' taxes.

Unemployment in Ukraine has its political, social and economical consequences. Political aspect of unemployment is stipulated by its critical level. It is 15% for entire Ukraine and 12%[^]. Social aspect of unemployment is connected with increase of suicides, murders, frustrations, divorces (growth of unemployment by 1% causes the growth suicides by 2% murders by 5%, frustrations by 6%, divorces by 7%).

Economical results of unemployment reveal itself in such phenomenon as the second job, self- employment and shady economy. The shady economical sector is 50—60% of GDP of Ukraine under assessment of the specialists of the World Bank of Reconstruction and Development.

The structure of families' expenditures and the system of Ukrainian people's values are reflection of economical process.

Objective indicators and public opinion (subjective indicator) prove that:

- process of democratization is not supported by economical growth;
- it is accompanied by mass impoverishment of population;
- the "culture of poverty " is formed under such conditions;

© Гольд Ольга Феліксівна

-it is observed extraordinary polarization in society (Giny's coefficient is equal 0,57. It is higher than in such countries as the USA, Germany and Great Britain)'.
 Ukraine takes the 95-th place in the world distribution of 174 countries on the basis of Humanities Index (the length of life, level of education, GDP per person).

Conclusion

Understanding of democracy will be insufficient if its explanation is confined only by description of political structures such as the building of power, electoral system, ideological values, political parties' competition. Democracy is an attribute of the state and policy. It is important to elucidate predestination of democracy.

There are some positions permitting to distinguish the systems of social security in different countries. Experience of Sweden (social- democratic regime), Germany (conservative one), the USA (liberal democracy) and Canada (mixed liberal and conservative types) shows different models of social policy.

Social orientation of Ukrainian democracy was analyzed because choosing own way of democracy Ukrainian state should be guided those realities which dictate its choice. First of all, it is economical conditions. Survey of system of economical indicators gives possibility to understand the priorities of governmental policy and design eligible model of democracy. It was concluded that individual wellbeing and wellbeing of people must be the main aims of democratic regimes. Democratic rule denotes comprehensive participation of all citizens in creation of life conditions.

Гольд Ольга Феліксівна - викладач філософії ВНКЗ «Одесское Педагогическое училище»

УДК 1.808:930.85/.304.444

ЯЗЫК В ПОНИМАНИИ СОЦИАЛЬНО - КУЛЬТУРНОЙ КАТЕГОРИИ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В статье рассмотрена проблема государственного языка. На примере таких государств как: Израиль, США, Украина и Франции проанализировано использование языков как средства общения и как официального применения в современном обществе.

Ключевые слова: английский язык, глобализация, культура, монолингвизм, Израиль, США, Украина, Франция.

МОВА В РОЗУМІННІ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ КАТЕГОРІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

В статті розглянута проблема державної мови. На прикладі таких держав як: Ізраїль, США, Україна і Франція проаналізовано використання мов як засобу спілкування та як офіційного застосування в сучасному суспільстві.

Ключові слова: англійська мова, глобалізація, культура, монолінгвізм, Ізраїль, США, Україна, Франція.

LANGUAGE IN UNDERSTANDING THE SOCIAL - CULTURAL CATEGORIES: PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article contains analysis of different point of view official and applied languages. We compare four nations as examples of relation with states language. Some of analyzed countries don't have official state language but use only one for inter - connection. In the article we compared these relation in Israel, France, Ukraine, the USA. So came to conclusion that every country has unique relation to languages which describes by special law, and national language are connected with personal feelings.

«Язык, поле невиннейшего из творений —
опаснейшее благо»

И. Гельдерлин

Нация и язык — два важных вопроса в культуре современного глобализирующегося обществе звучат как никогда актуально. Эта тема важна в Украине и за ее пределами, в то время, когда проблема консолидации нации является одной из значимых для мирового сообщества.

Закономерно возникают вопросы: что определяет язык как государственный и как относится к национальному языку в гетерогенном, поликультурном обществе? Это те вопросы, на которые, возможно даст ответ философский анализ.

Для более глубокого понимания таких вопросов, определимся с некоторыми понятиями. Согласно общепринятому мнению: государственным языком называют язык, выполняющий интеграционную функцию в рамках данного государства в политической, социальной и культурной сферах, выступающий в качестве символа данного государства; официальный язык — язык государственного управления, законодательства, судопроизводства.

Обратимся к сложившейся мировой практике статуса государственного языка. Рассмотрим некоторые вопросы, касающиеся языка в США, Израиле, Франции и Украине. Такие страны были выбраны сознательно, так как, по нашему мнению, именно на их примере можно проследить влияние языка на формирование нации и государства в наше время.

В таком многонациональном государстве, как США, где население, в настоящее время составляет более 350 млн. человек (не учитывая нелегальных иммигрантов), наиболее популярным является английский язык, принесенный первыми переселенцами с Британских островов. Согласно данным всеобщей переписи США, в 2000 г. английский язык являлся родным для 82 % населения США, и 97 % им владело в разной степени. Тем не менее, страна не имеет официального языка на государственном уровне. При этом в США проживают: 40 млн — афроамериканцев; 45 млн — испаноязычных; 3,5 млн — китайцев; примерно 200 млн — потомков европейцев из них — 60 млн — немцев; 28 млн — англо-американцев; 36 млн — ирландцев; 18 млн — итальянцев; 11, 8 млн — французов; 10 млн — поляков; 7 млн — евреев; 4,5 млн — голландцев; 900 тыс — украинцев и т.д.

Идентичность американцев США определяется гражданством, так как они крайне разнородны по расовому, этническому и религиозному составу, причём эта гетерогенность особенно усилилась в последние десятилетия за счет увеличения количества новых американцев латиноамериканского происхождения (например, индейцев считают в США коренными американцами). В США нет официального языка, закрепленного документально на государственном уровне.

Заметим, что, например, мигранты из Азии и Латинской Америки слабо ассимилируются в США и сейчас, в США наблюдается процесс усиления роли испанского языка. Некоторые штаты объявляют английский (для его закрепления) официальным на своем уровне. Такие языки как испанский, французский и гавайский признаны официальными в ряде штатов и территорий. Иммигранты и сейчас продолжают сохранять языки, а так же расширять их влияние в анклавах, этнических районах, в СМИ и т. д.

Языком образования и делопроизводства является английский язык. В более ранний период в США официальными были русский на Аляске и голландский в штате Нью-Йорк.

Для нашего анализа рассмотрим вопрос о языке в Израиле. В этой стране существует понятие официальных языков, первым является — иврит, вторым — арабский. Для справки, до 1948 г. английский язык имел статус официального языка, но позже был утрачен.

Становление иврита как официального языка государства Израиль было сопряжено с различного рода историческими событиями Ближнего Востока. В начале XX в., один из новых жителей Израйля, под псевдонимом Элиезер бен Иегуда (настоящее имя — Элиезер Перельман), опубликовал одну из своих статей под названием «Важный вопрос», в которой изложил важность применения и свободного использования языка иврит как разговорного в

Палестине. С этого момента можно начинать историю иврита, как разговорного языка, в новом Израиле.

Обратимся к истории. Арамейский язык, который был распространен в этом районе, осуществлял функцию разговорного языка в Земле Израиля до разрушения Второго Храма. Одна из наиболее важных книг иудаизма – Талмуд, записана на арамейском языке. После разрушения Храма, во времена арабского, османского владычества и позднее, существования Британского мандата разговорными языками были арабский и английский. Использование иврита сводилось к сугубо религиозному предназначению. В период (до бен Иегуды) иврит – язык Торы, комментариев и только.

Сегодня израильтяне отдают дань уважения и высоко ценят вклад Э. бен Иегуды, как первооткрывателя иврита для простого народа. Тем не менее, сегодня иврит не только официальный язык Земли Израиля, но и связующее звено между различными слоями общества.

Для другого примера рассмотрим Францию, как государство с устоявшимися традициями языковой культуры. Официальным языком этого государства является французский (согласно конституции). Французский язык, относится к индоевропейской языковой семье. Сегодня во Франции используются различные диалекты французского языка. Наряду с этим, во Франции признаются 7 коренных (региональных) языков и диалектов: баскский, бретонский, фламандский, эльзасский (немецкий), каталанский, корсиканский (итальянский), окситанский.

В 1994 г. был принят закон о языке (так называемый закон Тубона), в котором не просто закреплялся французский язык в качестве языка республики, но и защищался от вытеснения иностранными словами, заимствованиями.

Некоторые граждане Франции идентифицируют себя как нормандцы, бретонцы, валлийцы и др. Отметим, что во Франции проживает: 140 тыс. – басков; 300 тыс. – фламандцев; 500 тыс. – евреев; 1,25 млн. – бретонцев; 1,4 млн. – эльзасцев, лотарингцев и др.

Другая ситуация складывается в Украине. С начала истории нового украинского государства, с 1991 г., где в Конституции 1978 г. было установлено, что «государственным языком Украинской Советской Социалистической Республики является украинский язык. Украинская ССР обеспечивает всестороннее развитие и функционирование украинского языка во всех сферах общественной жизни». На самом деле такой статус на конституционном уровне украинский язык имел и во времена Советского Союза: в ст. 73 Конституции Украинской ССР 1978 г [3].

В Украине проживают: украинцы – 37,5 млн; русские – 8,3 млн; другие национальности – 2,4 млн (среди других национальностей имеется ввиду – белорусы, молдаване, евреи, татары, венгры, поляки и др.).

Законодательство Украины о языках состоит из Конституции Украины, Декларации прав национальностей, Закона Украины «Об основах государственной языковой политики», Закона Украины «О ратификации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств», «О национальных меньшинствах», Закона Украины «О ратификации Рамочной конвенции Совета Европы о защите национальных меньшинств», и других законов Украины, а также международных договоров, которые регулируют использование языков, согласие на обязательность которых предоставлено Верховной Радой Украины. В соответствии с Конституцией Украины государственным языком Украины является украинский язык. Сегодня, большинство украинцев согласно исследованиям социологов – выступают за единую державу и государственный язык [по 3].

Американский лингвист Уорф замечал: «вероятно, большинство людей согласится с утверждением, что принятые нормы употребления слов определяют некоторые формы мышления и поведения; однако это предположение обычно не идет дальше признания гипнотической силы философского и научного языка, с одной стороны, и модных словечек и лозунгов – с другой» [1].

Продолжим анализ вышесказанного и отметим, что согласно мнению ресурса «religion.in.ua»: «национальные государства возникают в Новое время. Конечно, национальное государство это нововременной проект. Нация - очень удобный инструмент организации общества на современном этапе истории. Ключевым критерием по определению нации является язык. С появлением абсолютизма и постреформации, на первое место выходит языковая (синонимично до этнической) идентификация. Нация - это те, кто говорит на одном языке. Поэтому, не язык - национальный проект, а нация - языковой проект. Вернее сказать, на основе одного языка в Новое время конструируется нация, а следствием этого является появление литературного языка» [6].

Как считал Э. Сепир: «Люди живут не только в объективном мире и не только в мире общественной деятельности, как это обычно полагают; они в значительной мере находятся под влиянием того конкретного языка, который стал средством выражения для данного общества. Было бы ошибочным полагать, что мы можем полностью осознать реальность, не прибегая к помощи языка, или что язык является побочным средством разрешения некоторых специальных проблем общения и мышления. На самом же деле «реальный мир» в значительной степени бессознательно строится на основании языковых норм данной группы...» [1].

Если отмечать важность языка в обществе, то необходимо отметить, что язык выполняет не только коммуникативную функцию, но и функцию символическую. Понятие «символического», разработано Дж. Эдвардсом, П. Бурдые и др. Языки, переставшие считаться лишь практическим инструментом и рассматривающиеся как интегральная часть национальной культуры, становятся важными символами для групповой мобилизации. Как показал П. Бурдые, лингвистический интеракционизм может выражать и воспроизводить скрытые социальные структуры. В этом смысле язык можно рассматривать как символический инструмент власти (или символический маркер, в понимании Дж. Эдвардса), который может быть использован для воспитания чувства принадлежности или непринадлежности к различным социальным группам [по 2].

По мнению исследователя Г. Целковского: украинский язык, как и другие языки, проходит сложный путь эволюции и не находится в конце этого пути... Русский язык является не просто конкурентом украинского языка, он имеет неоспоримо большие преференции в силу исторических особенностей распространения и современных средств массовой информации. Призывы любить украинский язык не имеет под собой фактической деятельности: создания качественной литературы, кинопроизводства, популяризации и т.д. Можно обратиться к опыту японского языкового национализма. В Японии существует культ языка, многие исследователи указывают на то, что после Второй мировой войны, язык – как идеология, сконструированная вокруг японского языка, заменила милитаризм, политический синтоизм. Монолингвизм Японии закрепляется на государственном уровне: существуют праздники, посвященные японскому языку; по выходным транслируются передачи, посвященные истории языка и т.д. Любовь к родному языку надо воспитывать и показывать примером [6].

Язык является не только видом коммуникации, он является критерием социальной идентичности и несет в себе часть человеческой природы. Взаимосвязь между этническим и современным языком находится не только в практике использования языка, но и в ценностных пониманиях языка. Язык является одним из тех проявлений менталитета, которые прочно укреплены в национальном сознании.

Можно согласиться с утверждением Мартынюка Э.И., по его мнению, «конвергенция», как понятие, используется в значениях «сближение, сходство» может применяться для характеристики и классификации различных социальных процессов современности. Он отмечает несколько тенденций и процессов, в том числе: акселерация, виртуализация, паксизация, секуляризация и т.д. [по4] Возможно, предположить, что язык так же является одним из конвергентных процессов.

Проведя компаративистский анализ, в выводах к статье, отметим, что, по нашему

мнению, язык служит:

- идентификатором нации;
- ценностной категорией общества;
- вступает в конкуренцию с другими общественными нормами;
- консолидирующим фактором социума.

В глобальном обществе, язык:

- может утратить свойства принадлежности только одному определенному народу или нации;
- становится языком международного, межэтнического общения;
- существует несколько моделей присутствия языка как государственного;
- мультикультурные государства иногда не принимают официального языка (США);
- для защиты определенного языка вводятся законы и подтверждаются специальными документами;
- становится в определенный период существования государства причиной объединения гетерогенной нации (Израиль);
- выступает причиной политико - культурного разобщения государства (в некоторых странах).

В период написания статьи Украина стоит перед выбором роли языка в государстве. По нашему мнению, язык – важнейший фактор социума, ценность и показатель принадлежности к народу – политической общности, к этносу – нации. Язык исполняет коммуникативные, когнитивные, аккумулятивные, объединяющие функции в обществе. Язык – ценностная категория каждой нации. Учитывая, тот факт, что Украина, стремится состояться как независимое государство, необходимо принять во внимание все возможные аспекты роли и функций языка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку // Новое в лингвистике. Вып. 1. - М., 1960
2. Язык и этнический конфликт/ Под ред. М. Б. Олкотт, И. Семенова/ М. Ц. Карнеги – М.: Гендальф, 2001 – С. 138
3. Закон о языке: [электронный ресурс] - режим доступа:// http://gazeta.zn.ua/LAW/zakon_o_yazyke_osnovy_yazykovoy_politiki_ili_zasada.html
4. Мартынюк Э. И., Никитченко Е.Э.: [электронный ресурс] - режим доступа: <http://www.religiopolis.org/documents/3279-ei-martynjuk-ee-nikitchenko-konvergentnye-protsessy-v-sovremennoj-religioznoj-zhizni.html>
5. Соцопитування: [электронный ресурс] - режим доступа:// <http://www.5.ua/ukrajina/suspilstvo/item/381742-bilshist-ukraintsiv-za-iedynu-derzhavnu-movu-ta-unitarnu-derzhavu-sotsopytuvannia>
6. Ценностная роль языка в религии: [электронный ресурс] - режим доступа:// <http://www.religion.in.ua/main/analitica/page,1,3,15452-cennostnaya-rol-yazyka-v-religii-i-nacii.html>

Джаоджао Ву- Чеська Республіка, Інститут спеціальної освіти досліджень, факультет Освіти, університету імені Палацького Оломоуц.

УДК159.9.019

ТЕМАТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ РЕБЕНКА ИЗ КИТАЯ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА

Каждый ребенок имеет большее значение. Правительство Соединенного Королевства (Департамент образования и профессиональной подготовки, 2003) заявило,

что «для большинства родителей, наши дети для нас все: наша надежда, наши амбиции, наше будущее». Для подавляющего большинства семей, рождение ребенка с любыми видами инвалидности может быть печальным и стрессовым событием, которое не всем по плечу. Во время исследования, мать дочери с нарушениями слуха сказала мне, похожее на это, «Действительно никогда я не была так взволнована, что даже в кошмарном сне я не могла представить, что у нас будет ребенок с ограниченными возможностями. Это изменило абсолютно каждую минуту нашей жизни».

Ключевые слова: приспособление, включение, глухота, специальная школа, нарушение слуха, кохлеарные импланты.

ТЕМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТИНИ З КИТАЮ З ВАЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Кожна дитина має велике значення. Уряд Сполученого Королівства (Департамент освіти та професійної підготовки, 2003) заявив, що «для більшості батьків, наші діти для нас все: наша надія, наші амбіції, наше майбутнє». Для переважної більшості сімей, народження дитини з будь-якими видами інвалідності може бути суною та стресовою подією, яке не всім по плечам. Під час дослідження, мати дочки з порушеннями слуху сказала мені, схожею на це, «Дійсно ніколи я не була так схвильована, що навіть у кошмарному сні я не могла уявити, що у нас буде дитина з обмеженими можливостями. Це змінило абсолютно кожен хвилину нашого життя ».

Ключові слова: пристосування, включення, глухота, спеціальна школа, порушення слуху, кохлеарні імпланти.

A CASE STUDY OF A CHINESE CHILD WITH SEVERE HEARING IMPAIRMENT

The qualitative analysis of data from in-depth interview indicated that the struggling adjustment of a Chinese child with severe hearing impairment and even her main family members. Despite their achievements, due to inadequate social support from social security system and professionals, the family faced enormous challenges, specifically manifesting in heavy economic burden, communication difficulty and informed decision in sensory devices, communication mode etc. The child faced with the risk of disability, self-conception, educational placement, school adjustment, occupational expectation in an environment of incomplete DEAF culture.

Key words: adjustment; inclusive; DEAF; special school; hearing impairment

Актуальность проблемы. До 2012 года, число людей с кохлеарных имплантатов в мире составляло 250000, из них около 400000 дети возрастом от 0-6-лет с нарушениями слуха в Китае. С 2011 года, китайские внутренние кохлеарные продукты марки Nurotron поставляются на рынок, все больше людей с тяжелыми нарушениями слуха могут позволить себе сделать операцию и внедрить кохлеарные импланты. На самом деле, число людей, которые имплантируют кохлеарные устройства нет сомнений, ежегодно увеличивается (Лю Jianjun др., 2012), кроме того, все больше и больше детей с тяжелыми нарушениями слуха получили кохлеарные имплантаты в гораздо более раннем возрасте, чем раньше. Все из них сталкиваются с проблемами сенсорного устройства и выбора режима связи, учебным заведением и адаптации к школе.

Анализ последних исследований. Дети с кохлеарными имплантами продемонстрировали преимущества слуха, языка и речи при помощи имплантов, что приводит к предположениям, что в начале имплантации и более длительного периода их использования, должны быть связаны с более высокими успехами в чтении и успеваемости таких детей (Свирский др., 2004; Коннор, 2006; Marschark и др., 2007). Арчбольд (Арчбольд др., 2002) и Фортнум (Фортнум др., 2002) подтвердили влияние кохлеарной имплантации на примере образования в пользу их внедрения (Wu, 2014), отметив, что сдвиг в развитии детей с имплантами и без -калосальный. (см Thoutenhoofd, 2006; Marschark др., 2007).

Цели исследования

Изучить реакцию семьи к диагностике

Изучить стратегии преодоления, в том числе выбор сенсорных устройств и режима связи

Изучить учебное заведение и школу регулировку ребенка

Рассмотреть профессиональные ожидания ребенка

Основной материал. Ло родилась в 1999 году, когда ей было восемь месяцев, был поставлен диагноз глубокого нарушения слуха. Она получила кохлеарные имплантаты в возрасте шести лет. Ее родной город небольшой городок в провинции Сычуань, который находится на юго-западе Китая. Она родом из семьи работников завода. Для того, чтобы заработать больше денег, ее отец поменял работу в почтовой компании ,нарядового работника, ее мать уволилась и стала заботиться о ней, так как Ло – единственный ребёнок в семье.

1. Ло получила кохлеарные имплантаты в возрасте 6 лет, что не является младенческим. Остаётся только предполагать, с какими трудностями столкнулась её семья. Как ребёнок реагировал на то, что говорят окружающие до получения слухового аппарата? Как семья приспособлялась к проблеме? Как они справлялись после внедрения аппарата? Вопросы, касающиеся детского образования и школьного воспитания, поиск специализированных школ все это мы не можем предполагать, просто потому, что глухие дети с кохлеарными имплантами, обучаются в обычных классах, их учат, как хорошо слышащих детей.

2. Призванный по этим вопросам, исследователь провел подробное интервью с ребенком и её матерью. Исследователю было проблематично понять ребенка, к сожалению. Соответственно, большая часть информации исходит от матери. Для глубоко проанализирования причин детского пути из обычной школы в специальную, была проведена методика области результатов научных наблюдений. Выдвинут Положительный анализ экспертов был вовлечен в анализе экспертных отношений.

1) Реакция семьи на диагноз

Инвалидность кажется нарушением совершенно здорового и перспективного ребенка с точки зрения надежды родителей. Хотя у родителей были некоторые подозрения потери слуха у ребёнка раньше, но диагноз был совершенно неожиданным для них и нес определённый риск для семьи. В начале диагноза, родители Ло были на грани развода, потому что они постоянно ссорятся по причине нарушения слуха. Они были в плохом настроении в течение достаточно долгого времени, они были печальными, напряженными и чувствовали вину. Кроме того, они постоянно волновались о будущем своей дочери.

Наиболее типичные семейные реакции, которые диагностировались и фокусирование на причинах этих реакций были изучены также в предыдущем исследовании (Liu, 2010), отчаяние, отрицание, шок, горе, гнев, крах являются наиболее распространенными словами, которые будут использоваться для описания чувств.

2) Выбор Сенсорного устройства

Диагностика слуха не может рассматриваться как единственное событие, которое происходит в какой-то конкретный момент времени. Напротив, это затяжной процесс, который вполне может иметь заметное влияние на членов семьи и также ставить под сомнение способность семьи справляться с такими трудностями.

Оно не было основано на фактических данных не принятия решения о внедрении кохлеарных имплантов для семьи. Отсутствие адекватной информационной поддержки со стороны специалистов, они почти приняли решение методом проб и ошибок и опыта других родителей. Когда я спросила маму, почему они выбрали кохлеарные импланты, когда Ло было 6 лет, мама девочки объяснила мне, "Мы пытались воспользоваться слуховым аппаратом раньше, но он не работал. До 6 лет, мы накопили достаточно денег, и воспользовались единственным шансом попробовать кохлеарные имплантаты. Хотя мы не были уверены, что эффект будет таким как мы ожидаем, это было нашей последней надеждой. "" Теперь мы уже знаем, что это не было идеальным решением, но всё же лучше,

чем ничего ", добавила она. Из-за нерациональной системы социального медицинского обеспечения, у семьи не было иного выбора, кроме как продать свой дом в родном городе, чтобы заплатить 120 000 юаней (20 000 долларов США) для кохлеарных имплантов, им повезло, как мать сказала потому, что они получили частично финансовую поддержку 60 000 юаней от правительства.

В общем, обоснование для принятия решения семьи в сенсорных устройств, режима связи, учебного заведения во многом зависит от доступа к интервенции услуг, информации от специалистов, родителей группы самопомощи, и семьи с экономическим статусом.

3) Способ коммуникации

Общепризнанным является то, что нарушение детства слуха создают дополнительные семейные трудности с принятием решения о способе коммуникации, сенсорного устройства и учебного заведения. Согласно предыдущим связанным исследованиям, факторы, влияющие на принятие решений связаны в основном от ожиданий родителей, информации, охраны здоровья и проблемы безопасности (Jackson, 2008).

Ожидание родителей, которые легли в основу принятых решений, что они хотели чего бы им это не стоило, сделать все возможное, чтобы максимизировать развитие ребенка.

Что касается принятия решения о способе коммуникации, это было необходимым для семьи родителей Ло, «в течение первых 3 лет, у нас было много трудностей в общении с моей дочерью. Постепенно, в нашей семье, мы начали разрабатывать серию жестов для удовлетворения её основных жизненных потребностей. Ни один из членов нашей семьи не мог общаться с помощью жестов. Мы выбрали кохлеарные импланты, чтобы максимизировать слух и речевую способность Ло. В конце концов, люди, которые умеют общаться с помощью жестов являются очень небольшой группой, там уже больше возможностей для нее в будущем, если моя дочь сможет говорить».

В качестве основного ухода, мать сказала: «в начале, у нас были большие надежды, что она сможет говорить; мы нашли ей логопеда в реабилитационном центре почти каждую ночь мы ходили туда. Моя дочь говорит, но другие не могут понять, что она имеет в виду. Иногда это также случается со мной. По этому, мы общаемся на только разговорной речью, но и системой жестов, чтобы лучше понимать друг друга. "Позже, она сказала мне больше», после перехода, мою дочь стали учить официальному китайскому языку жестов в специальной школе.

Специальная школа также предоставляет некоторые бесплатные языковые курсы для родителей регулярно. Это было не достаточно, для лучшего понимания, я взяла инициативу в свои руки, чтобы изучить язык жестов, читая книгу. «На самом деле, решение о способе коммуникации влияет на коммуникационные возможности ребенка. Самым важным являлось то, что Ло начала лучше общаться и понимать, что мы ей говорим, не смотря на то, что язык жестов дома использовался нами меньше».

2. Учебное заведение

Это было очень хорошей новостью для членов семьи, то что Ло можете быть принята в обычную школу, но спустя три года, семья сообщила, что она приняли мудрое решение и, чтобы их ребенок посещать специальную школу, так как в обычной школе она много плакала, и хотела перестать учиться. Мать сказала: «обычная школа, безусловно, лучший выбор для моей дочери. Но она хотела продолжать учиться в специальной школе. Тем не менее, в таком случае, деньги, которые мы потратили на кохлеарные импланты не имеют смысла. В любом случае, пусть будет так. Когда мы вспоминаем нашу жизнь, в конце концов, мы постарались и об этом не сожалеем».

Наиболее важными факторы являются детские характеристики, в том числе их слухового статуса, уровень использования кохлеарного импланта, смешанные дополнительными ограниченными возможностями, личный опыт, а также самооценка (Wu, 2014).

«Она не может общаться с обычными детьми в классе или с учителями на разговорной речи. Хуже всего, что она не уверена в себе и она сказала, что она глухая, она должна быть в

специальной школе, но не в обычной школе», сказала, это ее мать. Обычно она на использовала свой голос для общения с глухими детьми, а для понимания обычных людей у неё был кохлеарный аппарат.

3. Школьная регулировка

В детском саду, от 3 до 6 лет, Ло испытала счастье на уроках в образования при поддержке главного учителя в своем классе, и поддержки её тети и сверстников в том же классе. Маленькие дети в детском саду принимали разных детей с разными отличиями и подружались с ней, хотя Ло не могла говорить четко ни одного слова. Окончив детский сад, Ло было 6-лет, она перенесла операцию по вживлению кохлеарного импланта. Между тем, она посещала логопеда в реабилитационном центре каждый вторник и четверг. Ее родители старались отправить ее в обычную школу. Прежде, чем как она была принята, необходимо было соответствовать одному принципу из 3, по одному из принципов она не могла посещать школу, так как она не может говорить, как нормальный ребенок, они также обеспокоены тем, что она не может следить за прогрессом.

На самом деле, она действительно столкнулась с множеством проблем в начале обучения в обычной школе: она не могла нормально понять учителя; она не могла нормально общаться со своими одноклассниками, она не принимала участие во время занятий, чтобы получить достаточный объем информации; она ничего не успевала. Принимая во внимание тот факт, что ей придется в начале адаптироваться, мать взяла на себя обязанности о её обучении. Она сопровождала свою дочь три месяца в обычной школе. Она дружелюбно говорила с одноклассниками Ло играла в игры с ними. Мать говорила: «Я рассказала им, про кохлеарный имплант и ответила на вопросы на которые необходимо было обратить внимание, чтобы избежать насмешек со стороны одноклассников. В целом, ни один одноклассник не смеялся над моей дочерью, что она глухая или над тем, что её речь очень странная в обычной школе».

Без мамы, Ло не была на столько уверена в общении со своими сверстниками в классе. Она чувствовала себя более и более изолированной в классе. Она сидела на последнем ряду в классе за последний год в обычной школе. Она плакала, она хотела остановить школу. Ситуация с каждым днём становилась все хуже, в конце концов она отказалась идти в школу.

В самом деле, процесс мышления типичного глухого человека состоит больше в терминах визуальных и логических построениях, не вербальных и слуховых понятий. Результаты (Thoutenhoofd, 2006; Thoutenhoofd, 2006) также показали, что размеры успеваемости, отношения сверстников, общения и отношения к обучению были использованы, чтобы проиллюстрировать установку школы для детей с кохлеарными имплантатами. Детская установка школы в образовательном учреждении, похоже, зависит от целого ряда факторов. Изменение в размещении, которое зависело от разных видов изменений её в разных ситуациях. Поле наблюдения и назначение положительного эффекта общения Ло со сверстниками были проведены в тематическом исследовании, - общение Ло со сверстниками в обычной и специальной школе (рисунок 1, 2).

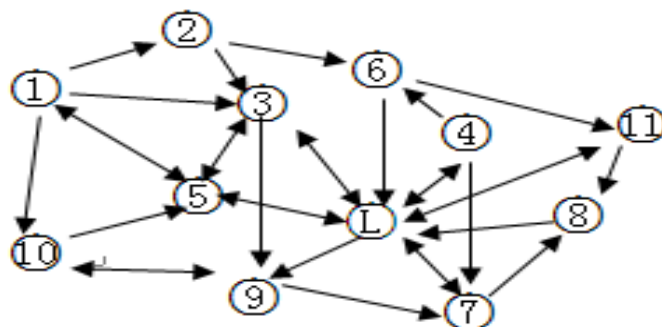

Рисунок 1. Положительные результаты в общение Луо со сверстников в обычной школе [5; с.34]

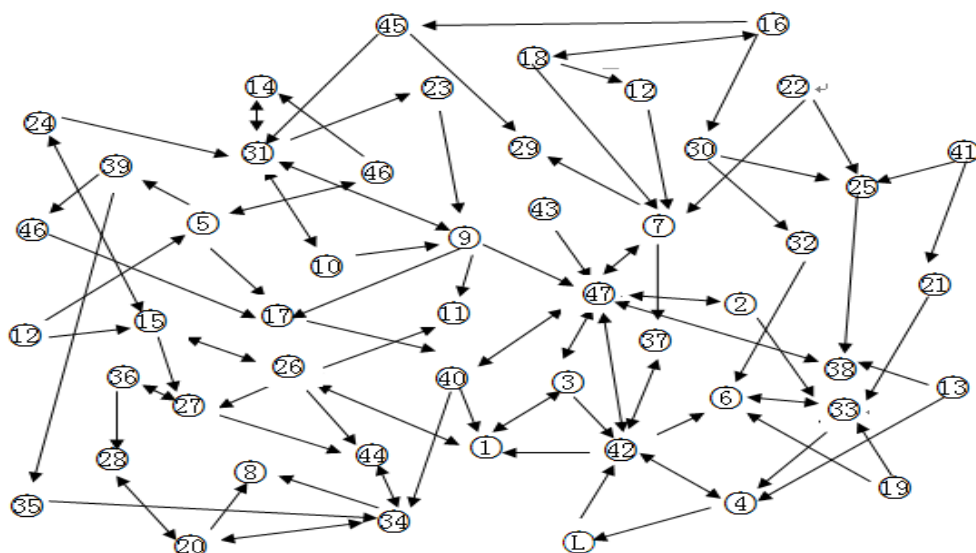

Рисунок 2. Положительные результаты в общении Луо со сверстниками в специальной школе [6; с. 56]

В обычной школе, Ло была находилась отдельно от одноклассников, а в специальной школе наоборот - она была окружена друзьями. Ее мать объяснила, «Одноклассники говорили в провинции Сычуань на местном диалекте мандарина. Таким образом, моя дочь не могла их понять. Она сказала, что любит специальную школу, там уже многие стали для неё друзьями. В прошлом месяце, мы пошли прогуляться и посмотреть на цветы персика. По дороге моя дочь узнала мальчика, который учился с ней в обычной школе». Она сказала, «его лицо кажется мне знакомым, он пугал меня, когда мы были с ним в одном классе». Мать Ло добавила, что «Учителя обычно задают ей вопросы в классе. Она является одной из учеников, которые могли говорить в классе, когда она училась в специальной школе. Тем не менее, в обычной школе, очень трудно фокусировать на себя внимание, по скольку в классе училось 47 учеников. Учителя не имеют достаточно времени и терпения, чтобы сосредоточиться на ученике, который не может общаться только при помощи устной речи».

«Учителя предложили нам перейти в специальную школу. Моя дочь училась в обычной школе почти год, но всё изменилось, когда классный руководитель сказал мне, что моя дочь не умеет говорить. Эти слова меня сильно ранили. Я помогаю моей дочери читать, повторять по памяти текст и писать. Я знаю, что она может говорить.» - сказала мама. «В специальной школе учителя - профессионалы в специальном образовании. Они знают, кто такие дети с особыми потребностями, что им необходимо и они знают как учить их, а самое главное - они их любят».

Также огромное давление на маленькую девочку оказывала и другая причина, наличие которой способствовало переходу Ло в специальную школу. «Она не могла понять смысл предложения. Для лучшего понимания, я помогала ей после школы очень много дней. Позже, ее отец заболел. Я должна была ходить в больницу, чтобы ухаживать за ним. Так что по этой причине я перестала ей помогать на протяжении 2 месяцев. Потом было все труднее и труднее для нее, что-то узнать в обычной школе. Ее домашнее задание никто не проверял, потому что никто не понимает ее почерк», заявил мать Ло. Было очень тяжело для Ло выполнить задания в обычной школе, а вот в специальной школе, она могла сосредоточить своё внимание на своих интересах, например, живописи и вышивки.

4. Дискуссия

1) Нетрудоспособный или инвалид

Понятие «глухие» используется для выявления тех, кто являются членами сообщества глухих, и это становится все более и более популярным в мире. (Культура глухих: история и значение). Глухие идентифицируют себя как глухой, как этническая идентичность, просто

малая языковая группа, а не в физическое состояние. Глухие люди отличаются от других только одной вещью, I. Король Джордан, президент университета Gallaudet сказал: «глухие люди могут делать что угодно, кроме слышать».

Община глухих имеет социальные нормы и ценности в частности к их обществу, которые передаются из поколения в поколение, но вступить в это членство можно определённым образом. В общем, культура людей передается в семьях. Но из-за 90% глухих детей которые имеют двух слышащих родителей, только меньшее количество членов сообщества глухих приобретают свою культурную самобытность и характерные социальные навыки у себя дома. Большинство глухих детей узнают о культуре глухих в школах для глухих, от других детей, учителей и руководителей сообществ. В демографическом плане община глухих находится параллельно другим группам меньшинств, в плане успеваемости, неполной занятости и безработицы. В течение многих лет, глухие люди испытывали давление со стороны слышащих людей хоть и они не уступают в образовании от слышащих людей, они отличаются только стилем речи.

2) Обычная или специальная школа

Существует гипотеза, что обучение в обычной школе лучше, чем в специальной школе по мнению некоторых родителей. Они считают, что лучший выбор в образовательном учреждении для детей, которые не могут общаться по устной речи есть специальная школа, где они могли бы общаться с помощью жестов и получили бы соответствующее им образование.

Независимо от особенностей и образования этих детей, ребенок рассматривается как образец внедрения амбиций родителей. Вопросами в области образования является не то, как хорошо ребенок может слышать или говорить, а был ли у ребенка беспрепятственный доступ к социальному интерактивному процессу преподавания и обучения. Образование в обычной школе проходит очень быстро, детям с нарушениями слуха очень тяжело работать в таком режиме. По этому, я считаю необходимым в данных учреждениях организовать специальный учебный центр для поддержки специального образования.

Этот качественный анализ данных исследования приведенных в интервью показали, с какими трудностями столкнулась семья, у которой есть ребенок с нарушениями слуха. Несмотря на свои достижения, из-за недостаточной социальной поддержки системы социального обеспечения и специалистов, семья столкнулась с огромными трудностями от нетрудоспособности ребёнка, в частности, это проявляется в тяжелом экономическом бремени, трудности коммуникации и принятия обоснованного решения в сенсорных устройствах, режиме общения, учебных заведениях, профессиональные ожидания и не только.

3) Устойчивость семьи и социальная поддержка

Как утверждают Hintermair (2000b), было обнаружено, что при любой инвалидности, будет это психическая или физическая, она рассматривается как огромный стресс для родителей. Требуется долгий период для родителей, чтобы найти способ помочь своему ребёнку. Родители готовы любой ценой помочь своим детям. И, конечно, от их решения будет зависеть всё.

Некоторые общие признаки, как общий результат положительной адаптации существовали в различных социальных контекстах исследования (Liu, 2010). На протяжении процесса, факторы семейной сплочённости (Patterson, 2002; Уолша 2003), поддержка семьи, семья открытого общения, совместного решения вопросов, а также вера в чудо, поддержка семьи специалистами для снижения стресса, а также уменьшения риска нетрудоспособности.

Результаты многочисленных предыдущих исследований показали, что социальная поддержка играет важную роль в защите семей от вреда из-за риска инвалидности (Strong, 1992; Hintermair, 2000a и т.д.). Социальная поддержка охватывать широкий диапазон доступа семьи к услугам профессионалов, общественной поддержки свободного выбора образовательного учреждения, финансовая поддержка, которая может внести свой вклад в снижении уровня и оценке уровня стресса. За счет собственных усилий сообщества глухих

для удовлетворения своих собственных потребностей, глухие люди организовали национальную и международную сеть социальных, религиозных, спортивных, театральных, научных и литературных организаций.

Результаты этого научного исследования показали, что семья не получила достаточной социальной поддержки. Даже на оборот.

Выводы и рекомендации. Детские характеристики, которые включают слуховой статус после кохлеарной имплантации, я-концепции личности глуховой идентификации и т.д. сильно влияют как на размещения и приспособление к школе. Кроме того, ожидание семьи, родительский стресс, связи и функционирование семьи оказывают значительное воздействие на регулирование школы.

Исследование основывается, главным образом на интервью и полевых наблюдений, значительным выводом есть то, что существует недостаточная поддержка со стороны обычной школы. Вопросы в области образования не в том, хорошо ли ребенок может слышать, а имеет ли ребенок беспрепятственный доступ к социальному интерактивному процессу преподавания и обучения. В отличие от обычной школы, двуязычная стратегия была представлена в случае глухих в школе. Учителя в обычной школе, чье специальное образование навыки должны быть улучшены путем полного использования специального образования центра и базовых ресурсов.

Должно быть предусмотрено учебное заведение на основе особенностей детей и являлось предпосылкой удовлетворения уникальных потребностей детей, таким образом, дополнительно обеспечивая образовательную поддержку детей с кохлеарными имплантатами. Родители, педагоги, и специалисты должны работать вместе, чтобы помочь детям в достижении их целей. Образовательные стратегии для детей с кохлеарными имплантами, необходимо принимать во внимание, что эти дети будут нуждаться в прямом указании и развивать своё общение.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Ertmer, D. J. & Mellon, J. A. (2001). Beginning to talk at 20 months: early vocal development in a young cochlear implant recipient. *Journal of speech, language, and hearing research*. Feb(44): 1
2. Thoutenhoofd, E. (2006). Cochlear implanted pupils in Scottish schools: 4-year school attainment data(2000-2004). *Journal of deaf studies and deaf education*. Spring (11): 139-141
3. Hintermair, M. (2000a). Hearing impairment, social networks, and coping: the need for families with hearing-impaired children to relate to other parents and to hearing-impaired adults. *American annals of the Deaf*, 145 (1): 41-57
4. Hintermair, M. (2000b). Children who are hearing impaired with additional disabilities and related aspects of parental stress. *Exceptional children*, 66 (3):327-332
5. Liu S.L. (2010) Research on Family Resilience in Families of Children with Hearing Impairment. *Palacky University (dissertation)*: 13, 129
6. Patterson, J. M. (2002b). Understanding family resilience. *Journal of Clinical psychology*. 58 (3)
7. Strong, C. J. (1992). *Home-based programming for children with hearing impairments: Demographics, child identification, and program effectiveness, 1979-1991*. Office of Special Education and Rehabilitative Services, Washington, DC.
8. Wu, J. J. & Liu, S. L. (2014) Research on family factors and support of children with cerebral palsy. *Journal of Exceptional People*, 1(4): 2
9. Wu, J. J. Children with cochlear implants : educational placement and school adjustment. *e-pedagogium*, 2014(IV). Palacký University, Olomouc.
10. www.cktzj.com
11. <http://www.nurotron.com>
12. http://news.xinhuanet.com/politics/2011-09/05/c_121971906.htm
13. <http://health.zjol.com.cn/system/2015/03/11/020546106.shtml>

Каранфилова Елена Владимировна - кандидат философских наук, доцент кафедры философии, политологии, психологии и права Одесской Государственной Академии Строительства и Архитектуры

УДК: 100 + 153.35 + 158.1

ДИНАМИКА ТРАНСФОРМАЦИИ ПОВЕДЕНЧЕСКИХ НОРМ В СОЦИАЛЬНУЮ ДЕВИАНТНОСТЬ

В статье рассмотрен процесс трансформации поведенческих норм в разные формы социальной девиантности. Уточнено предметное значение нормы как идеального образа общественно-значимых отношений. Акцентировано внимание на характерном для современных украинских социальных реалий явлении аномии, возникшем в результате кризиса гражданского общества. Исследованы пути преодоления социальной девиантности.

Ключевые слова: социальная девиантность, норма, аномия, трансформация.

ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ НОРМ В СОЦІАЛЬНУ ДЕВІАНТНІСТЬ

У статті розглянуто процес трансформації поведінкових норм у різні форми соціальної девіантності. Уточнено предметне значення норми як ідеального образу суспільно-значущих відносин. Акцентовано увагу на характерному для сучасного українського суспільства явищі аномії, що виникає в результаті кризи громадянського суспільства. Досліджено шляхи подолання соціальної девіантності.

Ключові слова: соціальна девіантність, норма, аномія, трансформація.

THE DYNAMICS OF TRANSFORMATION OF BEHAVIORAL NORMS IN SOCIAL DEVIANCE

The article describes the process of transformation of behavioural norms in different forms of social deviance. Refined subject-specific value of a norm as the ideal image of social relations focused on a characteristic of the modern Ukrainian society of the phenomenon of anomie resulting from the crisis of civil society. Investigated ways to overcome social deviance.

Keywords: social deviance, norm, anomie, transformation.

Человечество вступило в третье тысячелетие, отягощенное множеством проблем. Среди них особенно острыми являются: международный терроризм, многочисленные региональные и межэтнические проблемы, рост преступности, что в совокупности с другими глобальными проблемами ставят человечество на грань выживания. В свою очередь жизненно важным фактором влияния на судьбу всего цивилизованного общества может стать результат социальной трансформации стран (среди которых находится и Украина), которые осуществляют переход от тоталитаризма к демократии. К сожалению, трансформация «старого» в «новое», «прошлого» в «будущее» осложнены в современном украинском обществе нерешенными политическими проблемами, экономическим кризисом, растущей социальной дифференциацией. Ситуация усугубляется характерной тенденцией – ростом невовлеченности масс в продуктивную деятельность, и, как следствие, развитием социальной апатии.

В этом переходном состоянии общества, в результате резких изменений на макросоциальном уровне при достаточно малых переменах на микросоциальном, разрушается его состояние равновесия. Возникает ситуация, когда элементы старой тоталитарной системы и принципы новой демократии не просто сосуществуют, а находятся в стадии жесткого столкновения, конфликта. Этот процесс можно представить как гигантский, тектонический конфликт между разрушающейся и зарождающейся социально-политической системой.

Исследуя негативные стороны отечественного общественного развития, следует указать

на такую тревожную симптоматику, как:

- кризис населения (деградация «среднего класса», маргинализация личности);
- кризис гражданского общества, перестающего влиять на разработку, принятие ответственных макроуправленческих решений;
- упрочение социальных общин (меньшинств), интересы которых плохо согласуются с интересами большинства граждан;
- упадок нравов;
- развитие в обществе аномии, рост девиаций.

Все это создает опасную тенденцию «выпадения» личности из существующих моральных норм и возрастания роли негативных девиаций в социуме.

Вопрос влияния норм на поведение человека привлекал внимание мыслителей всех времен и народов. Проблему динамики ориентиров общества в разных контекстах рассматривали Сократ, Платон, Аристотель, Сенека, Т. Гоббс, Т. Мор, И. Кант, Ф. Ницше, М. Хайдеггер. Важный вклад в ее исследование внесли: Э. Дюркгейм, К. Маркс, В. Виндельбанд, Г. Риккерт и др. Не оставляет без внимания проблему соотношения социальных норм и девиантности и современная наука. Так, в трудах Я. И. Гилинского, **Е. В. Змановской**, Г. А. Аванесова, С. С. Фролова, А. Коэна, Д. Уолша, Е. В. Васько, М. Вебера, Ю. А. Клейберг, И. В. Ершовой-Бабенко, С. Д. Ключевой, Ф. Патаки, З. Ф. Самчука освещены разные грани этой проблемы. Однако перемены в украинском социуме идут так стремительно и несут за собой такие непредсказуемые последствия, что проблема требует как минимум всесторонней аналитики, а в перспективе, и предложенные пути решения.

В ходе дальнейшего исследования считаем необходимым уточнить предметное значение «нормы» как идеального образа общественно-значимых отношений. Будем отталкиваться от того, что норма является директивной инстанцией, устанавливающей меры, руководящие начала, правила, порядки обмена деятельностью, распространяясь на биологическую и социальную стороны человека. Норма предстает в качестве идеала и, в этом смысле цели, к которой стремится человек в действиях и которая воспроизводится в ряду поколений.

Спецификой социальных норм является их ценностная регуляция общественного взаимодействия и интеракции. Нормы объективированы и интернализованы в социуме, их основная роль состоит в формировании мировоззрения, общественной идеологии и психологии, объединении общества. Внутренняя определенность норм задает систему ожидаемого поведения, не допускающую развала «я – концепции», деформации и депривации образов «значимого другого».

На основе теории аномии Э. Дюркгейма и структурного функционализма Р. Мертон в социальной философии выдвинуто положение: аномия ценностей в отечественном социуме вынуждает индивида, группу найти необходимые формы выживания и самоорганизации, зачастую отклоняющиеся от нормы. Разрушение казавшейся стабильной структуры, расхождение между предписанными устремлениями (нормо – ценностями) и социальными путями осуществления этих устремлений приводит к резкому увеличению девиации.

Одним из условий существования системы является способность поддерживать состояние равновесия. В истории человечества есть убедительные примеры того, что беспорядок неизбежно переходит в разрушение. Гарантацией существования общества, его жизнеспособности является некое упорядочивание, согласование всех сторон его жизни. Нормы – тот механизм, который удерживает общественную систему в состоянии жизнеспособного равновесия в условиях неизбежных перемен. Нормы выполняют функцию контроля со стороны общества, служат образцом, информируют, позволяют оценивать поведение, прогнозировать его. Важнейшими свойствами нормы являются: объективность, историчность, универсальность, схематичность, повторяемость. Следует учитывать и то, что социальные нормы могут возникать как стихийно (традиции), так и целенаправленно (законы, официальные предписания, запреты).

В истории философии четко прослеживается эволюция понимания «социальной нормы». Так, В Древнем Китае норма рассматривалась как данность, отклонение от которой

недопустимо. Конфуций выделял их шесть: человеколюбие, долг, навыки в соблюдении норм, знания, верность, сыновья почтительность. В Древней Греции носителем норм (миропорядка) выступал «космос», а беспорядка – «хаос». Платон считал, что порядок покоится на следующих основаниях: мудрость, мужество (смелость), благоразумие (самообладание), справедливость. В Древнем Риме нормой часто становился порок: распущенность нравов. Против этого протестовали различные мыслители (например, Сенека), но изменить мировоззрение большинства его членов их действия не могли. Христианство, ставшее доминирующей религией в Европе средних веков, преодолело «нормативный вакуум», существовавший в античности. Оно подвело единые мировоззренческие основания под правила поведения. Десять заповедей Моисея в Ветхом Завете, отдельные положения Нового завета стали для церкви и большинства средневековых людей абсолютными нормами, освященными Богом. Всякое отклонение от них порицалось обществом. В эпоху Возрождения и Новое время христианские нормы начинают подвергаться трансформации. Сначала это происходит на бытовом, эмпирическом уровне. Вспомним «Декамерон» Дж. Боккаччо, «Гаргантюа и Пантагрюэля» Ф. Рабле и другие аналогичные литературные произведения, где высмеивалась церковь и мораль ее представителей. Затем – на теоретическом, нашедшем законченное выражение в утверждении Ф. Ницше. «Бог умер!». Позитивной стороной отхода от религиозной трактовки норм стало их рассмотрение как социального продукта, результата общественного развития.

Дюркгейму принадлежит понятие «аномии» – состояние общества, характеризующееся разложением системы ценностей, кризисом социальных институтов, расхождением между предписанными устремлениями (нормо – ценностями) и социальными путями их осуществления. «В момент общественной дезорганизации, будет ли она происходить в силу болезненного кризиса, или, наоборот, в период благоприятных, но слишком внезапных социальных преобразований, общество оказывается временно неспособным проявлять нужное воздействие на человека» [2]. Теория Дюркгейма утверждает, что для общества естественны девиации. Девиантное поведение выполняет определенные социальные функции, способствует осознанию границ того, что считается допустимой нормой. Однако в стабильном обществе стабилен и уровень девиантных проявлений. В периоды быстрых общественных перемен, когда не урегулированы значимые сферы жизнедеятельности, уровень девиаций резко возрастает. Это хорошо видно на примере украинского общества, когда стремительные изменения сопровождаются глубокими противоречиями между аксиологическими основаниями, менталитетом советского общества и новыми нормами гражданского права и общественной морали. Оставшись без должного нормативного регулирования, общество оказалась в «нормативном вакууме». Это, в свою очередь, спровоцировало резкий рост девиаций: преступности, самоубийств, наркомании. Это явление характерно для нестабильного общества, в котором провозглашаются общие символы успеха для всего населения, но в реальности для множества людей ограничивается доступ к социально признанным средствам достижения таких символов, создаются условия для девиантного поведения. Мертон справедливо пишет, что «...обман, коррупция, аморальность, преступность, короче говоря, весь набор запрещенных средств, становится обычным, когда значение, придаваемое стимулируемой данной культурой цели достижения успеха, расходится с координированным институциональным значением средств» [4].

Марксизм видит источник норм в классовой природе современного общества; указывает на внутреннее противоречие норм доминирующих социальных групп, считает, что отклонения от норм (восстания, революции, гражданские войны) справедливы, морально оправданы только со стороны угнетенных классов. Мысль, базирующуюся на иной мировоззренческой основе, высказал З. Фрейд. Он полагал, что культура (в лице общественных норм) подавляет бессознательные импульсы (желания) человека. С одной стороны, это позволяет предотвратить распад общества. С другой, вызывает попытки борьбы с устоявшимися нормами, перерастающие в болезни (невроты). Вместе с прогрессом формируется новый тип личности, который Фрейд назвал «невротический». По мнению

Фрейда, все общественные нормы и правила направлены на подавление бессознательных разрушительных импульсов и деструктивных влечений, заложенных в природе человека. Фрейд говорил о «социальном неврозе» как о результате того, что цивилизация в процессе истории все дальше отдалается от человека с его потребностями и нуждами [5].

Неофрейдисты (К. Хорни, В. Райх, Г. Салливан, Г. Маркузе, М. Харкхаймер, Т. Адарно) в дальнейшем определили невротизм как явление и психическое, и социальное. То есть невротик – это отклонение от нормы не только с точки зрения психологии, но и социальной жизни. Э. Фромм выдвинул идею того, что только в «здоровом обществе» (где действуют не стесняющие его свободу нормы) человек сможет преодолеть собственные недостатки, вызванные биологической природой, получить гармоничное развитие [6].

Исследователями неоднократно указывалось на то, что социальная норма – одна из сложных форм выражения социальных отношений, воплощающая общественную волю и осознанную необходимость, представляет важную часть духовного мира, конструкцию образа жизни общества. Разнообразие норм дает возможность отдельному индивиду определять отношение к другим, коллективу, сообществу в целом. Регулирование отношений через социальные нормы обеспечивает добровольное и сознательное сотрудничество.

Воздействие на сознание, поведение, отношения между людьми нормы оказывают в виде оценочного суждения. Норма становится оценкой, обуславливающей выбор. В стабильном обществе система социальных норм поддерживает общественный порядок, создает условия воспроизводства существующих отношений, ненасильственного решения социальных конфликтов. Существующие нормы, обусловленные соответствующим социально-экономическим строем, составляют единство, обеспечивают всестороннее воздействие на все сферы общественной жизни. Разновидности социальных норм (нормы-обычаи, корпоративные) относятся к сегментам социальной действительности, включаются в связи с теми институтами и ценностями, которые они нормативно обеспечивают: общественными организациями, государством, социальным укладом и др.

Нормы, складывающиеся в реальном времени, в процессе динамического равновесия отражают результаты разрешения возникающих противоречий, обусловленных столкновением потребностей отдельных индивидов. Они представляют неустойчивый баланс в результате распределения ресурсов жизнедеятельности.

Аномия – это, прежде всего, отсутствие закона, организации, норм поведения, их недостаточность. Кроме того, аномию можно понимать как степень расхождения между декларируемыми социальными конструкциями и предписаниями (в том числе – и формальными законами) и тем, как эти законы воплощаются на практике, как на самом деле существуют сферы социальной жизни. Социальная аномия – это проблема, которая касается каждого субъекта, действует в социуме, ведь она (в самом будничном понимании) воплощается в привычке обходить законы, в оформлении всей системы действенных правил, действующих параллельно и разноречиво с официальным законодательством.

Поэтому преодоление аномии – серьезная социально-культурная, социально-психологическая проблема, которую невозможно решить исключительно «Сверху», или же – в пределах определенного научного направления (социологии, психологии, философии, культурологии, экономики или права). Преодоление социальной аномии должно основываться, по нашему мнению, на подробном ее изучении, что невозможно без предварительного признания ее существования в качестве социального «фона» на котором происходит формирование множества социально значимых проблем. Не радует тот очевидный факт, что для разных людей последствия аномии проявляются неодинаково – одни люди оказываются к ним устойчивее, чем другие, и многие наши современники усваивают «болезненные», «преобразовательные» социальные нормы как природные и логические; явления моральной деградации и эмоционального упадка наблюдаются очень широко.

В полной мере явление аномии можно наблюдать в современном украинском обществе, которое, находясь в состоянии перманентного кризиса, охватывающего

политическую, экономическую, производственную, духовную сферы, утрачивает идентификации личности с прежними ценностями, нормами. Социальные изменения осуществляются зачастую навязыванием населению определённых ценностей и моделей поведения. Нарушается принцип осуществления социальных изменений ненасильственным способом, игнорируются такие основополагающие принципы и идеи, как терпимость, солидарность, участие и учёт мнения граждан в выработке курса действий, диалога и достижения взаимопонимания, солидарности различных групп общества, прозрачность для общества информации о намерениях и методах действий. Именно факторы, связанные с нарушением вышеуказанных принципов, оказали значительно большее воздействие на рост уровня конфликтности украинского общества, чем экономические трудности и неурядицы непосредственно. Отечественный вариант «выхода» из кризиса продемонстрировал распад существующей социальной системы, реформу как резкое, скачкообразное изменение основы социальной системы, приведшую к катастрофическому переходу из одного состояния в другое. Революции и реформы в Украине XXI в. показали неэффективность такого рода технологий преобразования общества, привели к человеческим жертвам, обусловили трансформацию внутренних ценностей личности, представлений о справедливости, добре, зле, свободе и ответственности.. Трансформация ценностей в современной Украине - выражение переходного состояния социума: от статичного к динамичному воспроизводству, от индивида эпохи постсоветской отчужденности к прогрессивной личности. Возникла ситуация, при которой масштаб реформ и экспериментов в социальной сфере стал обратно пропорционален получаемым результатам как количественно, так и качественно. Широкий и амбициозный «замах» обернулся не положительным эффектом, а, напротив, отсутствием такого эффекта, породившим вероятность возникновения дополнительных негативных последствий.

Следует отметить, что трансформация ценностно-нормативной системы современного украинского общества – сложный многоуровневый процесс. Он обладает рядом особенностей:

- а) идет «рывками»;
- б) не имеет определено заданного вектора изменения, то есть в определенном смысле хаотичен;
- в) выбор способов действий непреднамерен и связан с социальной адаптацией к меняющимся нормам и условиям. На него влияют неразвитость правосознания и правовой нигилизм, являющиеся массовыми и устойчивыми явлениями в обществе;
- г) характерно появление нового смыслообразующего содержания ценностей при сохранении прежней вербальной формы.

В Украине сегодня имеет место правовой нигилизм, негативные поведенческие позиции относительно правовой системы. Они стали массовыми, устойчивыми явлениями. Государство не может реально (а не декларативно) защитить интересы личности легитимными путями, поэтому граждане ищут возможности повышения качества жизни путем выхода на девиантные формы поведения.

Таким образом, создается ситуация, при которой, в случае несоответствия правовой технологии общенародным ценностям, у людей есть право на «разумный бунт» (позитивно отклоняющееся поведение) с целью требовать принятия законов, выражающих общезначимые интересы, защищающих права каждого члена общества. Данное утверждение – не призыв к произволу, распространенному в российской истории явлению: «бессмысленному и беспощадному бунту» (А.С. Пушкин), который критиковали многие мыслители XIX - XX вв. (от Ф. Достоевского до Ж.-П. Сартра). Неповиновение несправедливым законам и организованное противостояние им предполагает, что девиантное поведение ограничено степенью уменьшения негатива от их функционирования, умножения блага (позитивно значимого). Остается, однако, надежда, что девиантность, порождая систематические отклонения от социальных норм, готовит и ускоряет положительные изменения в обществе. Когда безобразия достигают своей критической массы, переходя все терпимые пределы, общество «рефлекторно» реагирует на это коррекцией ценностей и норм, придавая им гармоничности (соответствия объективным потребностям общества),

определенности и четкости.

Проблемы современного общества не ограничиваются эмпирически фиксированными проявлениями, они затрагивают основополагающие, фундаментальные ментальные пласты социальной жизни, а именно: субстанциональные проблемы взаимоотношений трансформационного социума и личности, процессы индивидуализации сознания, проблемы социализации личности в условиях разрушения аксиосферы, формы и методы преодоления индивидом социального отчуждения.

Проблема девиантности имеет гносеологический аспект, который ложится в необходимости рационализации социального хаоса, осмыслении глубинных процессов. Поэтому преодоление девиантности - серьезная социально-культурная, социально-психологическая проблема, которую невозможно решить исключительно «Сверху», или же - в пределах определенного научного направления (социологии, психологии, философии, культурологии, экономики или права). Преодоление социальной девиантности должно основываться, по нашему мнению, на подробном ее изучении, что невозможно без предварительного признания ее существования в качестве социального «фона», на котором происходит формирование множества социально значимых проблем [1].

Бунт (даже «разумный»), негативен по сути: в худшем случае нацелен на разрушение, в лучшем - на «мирное» отрицание существующего положения дел. Нашему же обществу нужна позитивная программа. Как отмечал А. Камю, «цель бунта – преобразование. Но преобразовывать – значит, действовать» [3]. Отсюда требуется доктрина, преодолевающая правовой нигилизм, способная превратить Украину в правовое государство. Данную роль в современных условиях может играть продуманная государственная политика, ставящая на первое место интересы граждан, руководствующаяся принципами: а) эволюционности: постепенности социальных реформ; б) человеколюбия: гармоничного развития личности, приобщенной к нормам правовой, гражданской, интеллектуальной культуры; в) демократического участия: заинтересованности, вовлеченности индивида, предполагающими его представленность в общественных институтах; г) свободы: гарантии человеку, опирающиеся на народовластие, правовой строй; д) социальной справедливости: е) этнической терпимости: равноправия; ж) конструктивного взаимодействия страны с мировым сообществом, ее включения на равных в мировые хозяйственные связи, единое коммуникационное и культурное пространство.

Для преодоления социальных (ценностных) конфликтов в современном обществе, необходимо на уровне государства предпринять ряд мероприятий, в том числе формирование четких представлений о целях общественного развития, базирующихся на конкретных ценностях. В противном случае ценностное разнообразие общественной жизни грозит превратиться в поляризованный мир. Тогда конфликты неизбежны, имеют непредсказуемые последствия. И, главное, на наш взгляд - ценности должны быть включены в право. Нельзя допускать ситуации, когда общенародные ценности и общезначимые интересы не составляют фундамент правовой системы, являющейся основой законодательства. Законам надо исходить из общечеловеческих ценностей и главной из них – права на жизнь каждого человека, вне зависимости от его национальных, религиозных, расовых особенностей, места в социальной иерархии.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Гилинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других отклонений [2-е изд.] / Я. И. Гилинский. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2007. — 528 с.
2. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А.Н. Ильинского]. — СПб. : Союз, 1998. — 234 с.
3. Камю А. Миф о Сизифе / А. Камю; [пер. с фр. В. Ерофеева]. — М. : Фабр, 1993. — 574 с.

© Комаха Лариса Григорівна

4. Мертон Р. К. Социальная структура и аномия / Р. К. Мертон; [пер. с фр. Е. А. Самарской; редактор перевода М. Н. Грецкий] // Социология преступности (современные буржуазные теории). — М. : Прогресс, 1966. — С. 299-313.

5. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд; [пер. с нем.]. — Тбилиси : Мерани, 1991. — 427 с.

6. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; [пер. с англ. А. Лактионова]. — М. : АСТ МОСКВА, 2009. — 284 с.

Комаха Лариса Григорівна - кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 165.823

СМИСЛ В АРГУМЕНТАХ ФЕНОМЕНОЛОГИЧНОГО АНАЛИЗУ

В статті досліджується проблема смислу в аргументах феноменологічного аналізу, показана роль мови в його обґрунтуванні.

Ключові слова: аргументація, мова, досвід, свідомість, смисл, пізнання, феномен.

СМЫСЛ В АРГУМЕНТАХ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье исследуется проблема смысла в аргументах феноменологического анализа, показана роль языка в его обосновании.

Ключевые слова: аргументация, язык, опыт, сознание, смысл, познание, феномен.

THE PHENOMENON OF "MEANING" IN THE ARGUMENTS OF LOGICAL ANALYSIS

The phenomena as they exist in consciousness and thinking are systems of a large number of systems of meanings, understandings and values. Perception of the phenomena of consciousness unfolds over time. Creating intentional object is a result of the act of perception that appears as an ideal system. The socio-phenomenological point of view is that the consciousness of the individual outside of society could not be taken as meaningful phenomena. Functional understanding of consciousness as a set of meanings that form a system that unfold over time, give the "key" to understanding much sense as an argument. Intentionality of consciousness consists in the fullness of its meanings, which are aimed at individual attention. As a result, the argumentation is a semantic factor in mind, the ability to focus cognitive and vitality energy in socially meaningful direction. Consequently, social development should have meaning.. Speaking about the meaning of self-determination as the basis for the individual, it has volume pattern of organization of its internal expertise. This situation opens up new possibilities for the development of logical and methodological strategies of thinking.

Keywords: argumentation, language, experience, consciousness, meaning, knowledge, phenomenon.

В своїй множині елементи поєднані динамічними зв'язками, що виникають в процесі інтерпретації, які ніколи не залишаються у первісному стані, поки діє свідомість. При цьому система багаторівнева: смисл цілого не рівний сумі смислів частин (слів і концептів). Він розгортається для свідомості в процесі конституювання інтенціональних об'єктів. Е. Гуссерль, вважаючи феномени свідомості інтенціональними об'єктами, писав: «Переживання, що усвідомлюються, називаються також інтенціональними, причому слово «інтенціональність» означає тут не що інше, як цю всезагальну властивість свідомості – бути свідомістю про щось, в якості cogito нести в собі своє cogitatum» [6, с. 363]. Отже, свій смисл, який є метою і аргументом пізнання.

Структура цієї системи актуалізується в свідомості, оскільки вона є породженням мислення та існує лише в рамках свідомості. Кожна людина приходить у вже створений соціумом світ, наділяючи його смислами. Смысл є найменша одиниця рефлексії. Він ніколи не даний свідомості окремо, а завжди в системі смислів. Те, що смысл одиниця, яка реально існує, ми знаємо, прослідковуючи зміну понять в процесі комунікації, виокремлюючи їх елементи. Феномени свідомості як «інтенціональні об'єкти, що конститууються свідомістю та існуючі в свідомості і для свідомості, являють собою системи рефлексивних одиниць свідомості і конститууються свідомістю в досвіді» [7, с. 66].

В даній ситуації, синхронізуючи процес побудови в свідомостях індивідів систем смислів, мова не може синхронізувати спосіб її побудови, так що з приводу мовного послання в різних свідомостях будуть синхронно конституюватися системи смислів – інтенціональні об'єкти, – але залишаючись співмірними один з одним. Методологія порівняння таких інтенціональних об'єктів відсутня, хоча в повсякденному житті ми не думаємо про неї, оскільки діємо емпіричним (досвідним) шляхом – описуючи наші власні інтенціональні об'єкти і очікуємо реакцію іншого на аргументацію їх смислового наповнення від інших (по типу «сприймається – не сприймається», «так – ні»). В цьому контексті «соціальний світ, який постає у феноменологічній соціології – це світ практичних, емпіричних дій, проб і помилок, світ синхронізації процесів, але не їх результатів (процес конституювання систем смислів, але не самих цих систем)» [8, с. 414-415]. Цей «невідомий світ» (А. Шюц) інтенціональних об'єктів відкривається людині тоді, коли його розвиток і значимість для неї аргументуються його смисловою наповненістю. Індивіди різні, для їх свідомості адекватний опис світу як потоку, що складається із рефлексивних одиниць – смислів, які утворюють в цьому потоці складні системи: поняття і образи.

Під впливом спрямованості на них уваги (пізнавальної, практичної) утворюються системи смислів, що вступають між собою у зв'язки, асоціації один з одним. Без цього механізму ніяке практичне освоєння реальності – соціокультурної і природної, не мало б результатів. Безпосередні ж сприйняття існують «на краю свідомості» і стають смислами, якщо доводиться їх значимість для соціального буття людини.

Інтенціональні об'єкти мають динамічну структурну організацію, де сприйняття свідомості шляхом рефлексії перетворюються в смисли, а вони, в свою чергу, включаються в складні зв'язки один з одним і зі сприйняттями. Вони утворюють немовби «нижчий» рівень, але при цьому також знаходяться у взаємозв'язках між собою. Вся система утворюється завдяки складним динамічним зв'язкам. Феномен (інтенціональний об'єкт) при цьому відкритий включенню нових смислів, які доводять необхідність включення себе в систему, трансформуючи її в певну цілісність.

Отже, всі поняття, якими ми оперуємо, є складні системи смислів і відчуттів, які надаються в досвіді соціокультурного життя. В свою чергу конституюючим фактором для інтенціонального об'єкта, який сприймається в цілісності, є акцент на тому, що є особливо важливим. Окремі частини – смисли і відчуття, – які не складають цілісного об'єкта, потрібно шукати на периферії уваги, де вони не дані в досвіді. Думка (мислення) також є інтенціональним об'єктом, оскільки являє собою «цілісну систему смислів і відчуттів свідомості, часто відмінну від візуальної або чуттєвої наглядності» [7, с. 74].

Але це не завжди вдається, оскільки завжди є те, що не може бути виражене, висловлене. Виникнення того, котре не висловлюється, не виражається при сприйнятті свідомістю смислів життя і символів культури, забезпечується як особистісним рівнем «невербалізованого знання», так і трансцендентальним рівнем, що відноситься до «чистого буття» як такого. Адже при всій багатоманітності соціокультурної реальності, її символів і значень, при всій різноманітності станів свідомості, які мають своїм змістом його прийняття, при всій багатоманітності намагань його виразу одними індивідами і сприйняття цього виразу іншими – в своїй суті, в своїх основах вона залишається невиразимою (невисловленою), не виражається повністю ні в поняттях наук, ні в образах мистецтва. Ніякі «інструменти» логіки тут також не спрацюють. Те, що не можна виразити (невиразиме) знаходить своє вираження в найбільш складних і

динамічних системах смислів, які відкривають світ внутрішнього буття, або «внутрішню реальність». Це говорить про «причетність людини не тільки до трансцендентального, але й трансцендентного (невиразимого) в бутті людини» [7, с. 77]. Що знову ж таки актуалізує проблему смислу як аргументу в комунікації, дискусіях, пізнанні.

Остання настільки проблематична у філософському плані, що «пізній» Л. Вітгенштейн відмовляється від розгляду реальності «in mind» як сфери можливої локалізації значення слів. В числі проблем, що супроводжуються поняттям «внутрішньої реальності», є проблема принципової «непроникливості» однієї свідомості для іншої. Її особливо виокремлює Л. Вітгенштейн, висуваючи свій «аргумент приватної мови». Заперечення, неприйняття ним «смыслового детермінізму» є виразом негативного вирішення проблеми «інтерсуб'єктивності» – усвідомлення «неможливості її вирішення по відношенню до змісту індивідуальних свідомостей» [7, с. 78].

Для Л. Вітгенштейна феномени свідомості, до яких належить смисл, є проблематичними. Те, що постає для нього як його свідомість, у філософському плані є «невиразне», а критерії того, чим насправді є феномени свідомості – «вислизають». В результаті для нього критерії наявності ментальних феноменів іншої людини – її вербальні повідомлення і дії. «Що слугує критерієм тотожності двох уявлень? Який критерій того, що постає червоним? Коли мова йде про когось іншого, для мене критерієм слугує те, що він говорить і робить. Якщо ж це стосується мене самого, то у мене таких критеріїв взагалі немає» [2, с. 387], – робить висновок філософ. Зовнішньо, для «інших» феномени свідомості знаходять вираз в мові: ми говоримо про них.

Однак Л. Вітгенштейн не вважає смисл належним аргументом для визначення орієнтацій наукового пізнання і наукової пізнавальної діяльності в цілому. Смисли для нього виступають в якості феноменів «моєї свідомості». Вони настільки невизначені, що не має ніякої можливості їх оформити в поняття: «Як я дізнаюся, що таке червоне? – запитує Л. Вітгенштейн. – «Я бачу, що воно таке; ну, і мені відомо, що це називається так. Це? Що саме?! Якого роду відповідь на таке питання має смисл?.. Як можна підтвердити, що при даних словах у мене виникає це уявлення? Невже хтось вказував мені на подання синього кольору і говорив, що він є поданням синього? Що означають слова «це подання»? Як людина вказує на подання? Як двічі вказують на одне і те ж подання?» [2, с. 388].

Потік свідомості і те, що свідомість є потоком, не допускає навіть самій людині двічі зосередити свою увагу на одному феномені – феномени свідомості постійно змінюються. Назва як перший крок в створенні понять про феномени та їх осмисленні вихоплює декілька відносно незмінних їх ознак. Вирішення проблеми «аргументу приватної мови» в тому, що, називаючи феномени для себе, людина прагне для себе закріпити за ними певні рамки. Смисл розкривається в назві, яка є підготовкою до дії. «Якщо ти знаєш, що означає слово, ти розумієш його, повністю знаєш його застосування» [3, с. 176]. «Людей, – писав він, – неможливо вести до добра; вести їх можна лише кудись. Добро лежить поза простором фактів» [3, с. 414]. Смисл, таким чином, як інтенціональний об'єкт, як «невиразиме» (невисловлюване), не виступає для Л. Вітгенштейна аргументом у визначенні мети творчо-пізнавальної діяльності.

Майже протилежна позиція в А. Шюца, для якого світ, в якому народжується людина, соціальний по своїй суті, в ньому функціонують певні, соціально визначені смисли. Проста людина з народження має «під рукою» смислові комплекси, які для неї достовірні. Із всього, що людина успадкувала від соціуму, чому навчилась від інших, з різноманітних засвоєних свідомістю традицій, звичності і власних попередніх систем смислу, які зберігаються в її пам'яті і актуалізуються в різних ситуаціях, утворюється її запас переживань свого життєвого світу як певний «закритий смисловий комплекс» [8, с. 235]. Цей комплекс належить до «фонових знань».

З точки зору Х.-Г. Гадамера, «досвід досягає в ній своєї вищої істини, вищої цінності» [4, с. 420]. Істина – це твердження або судження, перевірене практикою, пережитий досвід людини. Різний досвід веде до різних істин. Істина, як і досвід – процес. В ньому

важливе місце належить смислу. З одного боку, людина може створювати смисли («Між свідомістю і реальністю воістину з'яє провалля смислу»[5, с. 11], – зазначав Е. Гуссерль).

В процесі життя (переживання) виявляється емпіричним шляхом те, що значиме, що має життєвий смисл для індивіда і організує його досвід у відповідності з тими аргументами, які визначені смисловими установками. Людина може розчаруватися в своєму досвіді (а також в сукупному досвіді людства), і в істині, якщо вона не корелюється зі смислом. Навіть досвід, який дає істину (наприклад, науковий), може заперечуватися, спростовуватися, якщо не аргументований смислом життя, до якого прагне індивід.

Якщо говорити про смисл як основу самовизначення індивіда, то він є об'ємним патерном організації його внутрішнього досвіду. Цей досвід – поряд із звичними формами поверхневого прояву у вигляді змістів, «зафіксованих в природній мові і категоріальному апараті мислення – включає фундаментальну глибинну складову, представлену динаміками інтегральної тілесності людини як надзвичайної цілості <розум – тіло>»[1, с. 156]. Це означає, що коли ми говоримо про звичне розуміння смислу як сукупності ознак, що вказують на значення назви (імені), ми залишаємося на рівні «верхнього» пласту змісту даного поняття. Для того, щоб вирішити комплекс пов'язаних з ним питань, потрібно приділити належну увагу «глибинним» пластам.

Даний пласт передбачає дотичність з «помежевими» сферами людської життєдіяльності, де взаємодіють механізми звуку і смислу, смислу і досвіду, що не зустрічаються в повсякденній практиці «середньостатистичного» представника сучасного суспільства. При певних умовах зв'язок між звуком, смислом і полімодальним образом, що формуються в результаті взаємодії перцептивного апарату людини зі стимулами середовища, виявився настільки тісним, що мова сприймалася не тільки в звичному ключі, а в складному конгломераті внутрішніх відчуттів. Що і повинна враховувати логіка доказу.

СПИСОК ВЫКОРИСТАНЫХ ДЖЕРЕЛ

1. Бескова И.А. Пограничный опыт как исток эмерджентного смысла / И.А. Бескова // Опыт и смысл. – М.: ИФ РАН, 2014. – С. 155-167.
2. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Языки как образ мира. – М., СПб., 2003. – С. 220-548.
3. Витгенштейн Л. Философские работы / Л. Витгенштейн. Ч. 1. – М.: Изд-во «Гнозис» 1994. – 612 с.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод. Опыт философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1989. – 704 с.
5. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гуссерль. – М.: Лабиринт, 1994. – 110 с.
6. Гуссерль Э. Логические исследования. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – Минск: Харвест, М.: АСТ, 2000. – 752 с.
7. Маркина Ю.С. Интенциональные объекты как смысловые системы / Ю.С. Маркина // Опыт и смысл. – М.: ИФ РАН, 2014. – С. 64-90.
8. Шюц А. Избранное: мир, светящийся смыслом / А. Шюц. – М.: РОССПЕН, 2004. – 1056 с.

Кондрусева Валентина Михайлівна – спів шукач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

УДК 168.5+ 17.023.32+316.322

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Аналізуються соціокультурні характеристики сучасного інформаційного суспільства. Визначається значення гуманізації для розвитку соціокультурного простору. Підкреслюється особлива роль гуманітарного знання та знання взагалі в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, постмодернізм, інформаційна особистість, соціокультурний простір, соціокультурний простір інформаційного суспільства, соціокультурна реальність, інформаційна культура, гуманістичне знання.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЩЕСТВО КАК СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Анализируются социокультурные характеристики современного информационного общества. Выделяется значение гуманизации для развития социокультурного пространства. Подчеркивается особенная роль гуманитарного знания и знания в целом для информационного общества.

Ключевые слова: информационное общество, постиндустриальное общество, постмодернизм, информационная личность, социокультурное пространство, социокультурное пространство информационного общества, социокультурная реальность, информационная культура, гуманистическое знание.

INFORMATION SOCIETY AS A SOCIOCULTURAL PHENOMENON

Examines the sociocultural characteristics of modern information society. Stresses the importance of humanization for the development of sociocultural space. Emphasizes the special role of the Humanities and knowledge in General for the information society.

Keywords: information society, postindustrial society, postmodernism, information personality, sociocultural environment, sociocultural environment of information society, sociocultural reality, information culture, humanistic knowledge.

З розвитком новітніх технологій у сучасному суспільстві, що трансформується, все помітнішим став їх вплив на соціум, соціальну спільноту, особистість. Виникають нові типи відносин між людьми, нові концепції щодо організації всього світового простору.

Тому особливе значення має концепція інформаційного суспільства. Нам уявляється доцільним проаналізувати інформаційне суспільство з точки зору соціальної філософії, що дозволяє повноцінно використати системний підхід. Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства, засновниками якої були З.Бжезинський, О.Белл, О.Тоффлер, Дж. Гелбрейт, У. Дайзарда Р. Катц, М. Маклюєп, Дж.Мартин та інші відомі вчені. Але вона має глибоке коріння у соціально-філософській європейської традиції. Ще А. де Сен-Сімон, О.Конт та Дж.Ст.Міль у своїй періодизації історії виокремлювали «суспільство промисловців», або «індустріальне суспільство», вважаючи, що основним критерієм розрізнення етапів суспільного розвитку повинні стати принципи технологічної організації виробництва, обміну та розподілу створюваних суспільством благ.

У сучасності важливе значення на розвиток теорії інформаційного суспільства має проект глобальної е-цивілізації, що базується на синтезі телебачення, комп'ютерної служби та енергетики. Не для кого не є секретом, що комп'ютерна революція поступово приводить до зміни традиційного друку е-книжками, змінює ідеологію та розвиток суспільства. Соціальні, культурні, політичні, демографічні та інші зміни розглядаються у теорії

інформаційного суспільства як наслідок мікроелектронної революції. Перспектива розвитку демократії пов'язується з розповсюдженням інформаційної техніки, яка забезпечує двосторонній взаємозв'язок громадян з урядом, дозволяє враховувати їх думку при розробці соціальних, культурних та політичних рішень.

Аналіз літератури, присвяченої дослідженням інформаційного суспільства показав, що дане поняття не має сталої традиції. Але той факт, що словосполучення «інформаційне суспільство» закріпилося в науковій і філософській практиці, означає наявність певної реальності, що стоїть за ним.

Є точка зору, яка, втім, не відноситься до загальновизнаної, що поняття «інформаційне суспільство» увів у науковий оборот наприкінці 60-х – початку 70-х рр. минулого століття професор Токійського Технологічного інституту Ю. Хаяши. До того ж часу відноситься й одне з перших «робочих» визначень інформаційного суспільства як суспільства, у якому процес комп'ютеризації надає людям доступ до надійних джерел інформації, а також «врятує від рутинної роботи» [1, с. 5].

Серед авторів даного поняття називають і Е. Масуду, під чиїм керівництвом ще в 1945 р. була розроблена національна програма «Інформаційне суспільство» [2].

Відомий фахівець в області постіндустріального розвитку В.Л. Іноземців, посилаючись на закордонні джерела, указує на Т. Умесао як на того, хто увів у 1963 р. поняття «інформаційне суспільство» [див.: 3, 4, 5].

Однак навряд чи потрібно полемізувати з тим, що джерела інформаційного суспільства на рівні, якщо можливо так висловитися, «передбачення» виявляються значно раніше. Так, на рубежі 1930-х рр. Х. Ортега-і-Гассет відзначав явища, незмірний зріст масштабу яких через півстоліття зафіксує Д. Нейсбит, зв'язавши значимість соціальних змін з настанням нової фази цивілізаційного розвитку. Наведемо деякі спостереження Ортега-і-Гассета як приклад філософської прозорливості, хоча винесені оцінки з позицій сьогоденних критеріїв можуть здатися трохи перебільшеними.

Як вважає Ф. Уебстер, у теперішній час склалися два підходи до вивчення інформаційного суспільства. Як суспільство «нового типу» його сприймають теоретики постіндустріалізму (Д. Белл), постмодернізму (Ж. Бодрійяр, М. Постер), гнучкої спеціалізації (М. Пайор, Ч. Сейбл, Л. Хіршборн), інформаційного способу розвитку (М. Кастельс). Ідею соціальної наступності, інформатизації як продовження раніше встановлених відносин відстоюють прихильники неомарксизму (Г. Шиллер), регуляційної теорії (М. Ал'етта, А. Ліпіц), гнучкої акумуляції (Д. Харві), рефлексивної модернізації (Е. Гідденс), публічної сфери (Ю. Хабермас, Н. Гарнем) [1, с.12]. Підкреслимо, що дослідники, які дотримуються другого підходу, не ставлять під сумнів провідне значення інформації в сучасному світі, однак затверджують, що її форми й функції підкоряються принципам і практикам, що давно встановилися: глобальній економіці, якій як і індустріальній, властиві ринкові механізми, виробництво товарів і послуг приватними, а не суспільними структурами, одержання прибутку як основної рушійної сили,

Справедливо, на наш погляд, говорити про інформаційне суспільство в дискурсі становлення, оскільки й у цей час його зміст викликає не менше питань, ніж тридцять-сорок років тому, у період оптимістичних прогнозів. У роботах, що вийшли приблизно в той самий час, інформаційне суспільство може розглядатися і як перша стадія розвитку постіндустріального світу [див.: 6, с. 5; 7, с. 36], і як таке, що «природно виросло» з індустріального та постіндустріального суспільств (останнє, треба думати, уже відбулося), «які заклали основи інформаційних технологій і форм інформаційного регулювання всьому життю суспільства через засоби масової інформації» [8, с. 505]. При побудові подібних маршрутів слід мати на увазі, що капіталізм, етатизм і індустріалізм, інформаціоналізм розташовані на окремих осях суспільних характеристик, і в цьому значенні інформаційна цивілізація може переіменити тільки індустріальний, але не капіталістичний вектор розвитку, виходячи з відмінностей між способом виробництва (капіталізм) і способом розвитку (індустріалізм). У кожному способі розвитку можна виділити якийсь основний, базовий

вектор підвищення ефективності виробничого процесу и цей вектор у наступний час є інформатизація всіх його складових.

Викликає питання щодо певної неузгодженості між означаючим і означуваним у терміні «інформаційне суспільство». З одного боку, інформація дійсно пов'язує різні рівні та плани суспільного існування й діяльності, забезпечуючи становлення нового типу організації суспільства; перетворюючий вплив інформаційно-комунікаційних технологій дійсно випробовують у теперішній час усі сфери людської життєдіяльності – і державні структури, і інститути громадянського суспільства, дані технології стають важливим стимулом розвитку світової економіки, значимим фактором функціонування світових ринків інформації та знань, капіталу і праці, розвитку науки й освіти; зміни в інформаційній сфері, викликані стрімким розвитком і поширенням нових інфотехнологій, дійсно здійснюються в глобальному масштабі; у теперішній час дійсно складається індустрія виробництва різноманітного інформаційного змісту – усе це лише деяка частина доводів на користь адекватності поняття «інформаційне суспільство» сучасному цивілізаційному стану. З іншого боку, інформація визнається хоча й важливим, але не визначальним стратегічним ресурсом суспільства, статусом такого ресурсу наділяються знання. Отже, сучасне суспільство – не стільки «інформаційне», скільки «знаннєве». До того ж наводиться довід, що інформація не може бути основною типологічною характеристикою суспільства за визначенням, тому що інформаційні мережі й технології входять в інфраструктуру постіндустріальної економіки.

Інформаційне суспільство є, з нашої точки зору, наступною сходинкою в історичному розвитку людства, що характеризує постіндустріальний світ. Це щабель розвитку людства, на якій домінуючим об'єктом виробництва і споживання стають інформаційні продукти і послуги. Це не означає, що традиційні предмети споживання, вироблені промисловістю і сільським господарством, втрачають для людини свою актуальність, в процесі виробництва і в обсязі споживаних товарів і послуг частка інформаційноємких операцій і продуктів переважає.

На сьогоднішній час не існує загальноприйнятого критерію оцінки повномасштабного інформаційного суспільства, проте відомі спроби його сформулювати.

Унікальність феномена інформаційного суспільства полягає в тому, що таке суспільство має досить «розмиту» статусну позицію у сучасній системі координат. Категоріальний статус поняття «інформаційне суспільство» знаходиться в процесі становлення, тому що сформулювати універсальне визначення цього поняття складно, але саме інформаційне суспільство є беззаперечною реальністю сьогодення, і тим більше, майбутнього світу.

Інформаційне суспільство відрізняється від інших товариств тим, що інформація, знання, інформаційні послуги і всі галузі, пов'язані з їх виробництвом, зростають більш швидкими темпами, стають домінуючими факторами розвитку суспільства. Інформація перетворюється на основний стратегічний ресурс і головне джерело суспільного багатства. У системі сучасного соціогуманітарного знання немає єдиної, загальнозначущої і загальноприйнятої концепції інформаційного суспільства. Сучасність характеризується безліччю різних концепцій, в яких осмислюється нова соціальна реальність. Ми будемо наполягати на необхідності дослідження в контексті вищезазначеного нової соціокультурної реальності.

На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних концепцій інформаційного суспільства можемо відзначити, що інформаційне суспільство по своїй природі глоб локалізовано. В різних країнах цей процес йде з різною інтенсивністю та особливостями, про що свідчить і історія появи самих теорій інформаційного суспільства. Більш того, у різних субкультурах розвиток інформаційного суспільства дуже різноманітний.

Ми розуміємо центробіжне значення інформаційного суспільства як суспільства ціннісного. Особливе значення надається ціннісному ставленню до інформації і знання, уміння їх створювати, зберігати і передавати, а також доступність цих цінностей – основна

відмінна риса інформаційного суспільства. Це впливає на соціалізацію особистості, трансформує її в нову особистість – інформаційну. **Інформаційна особистість** – це особистість, що характеризується особливим вмінням аналізувати та сприймати інформацію як ціннісний об'єкт соціокультурного світу, його мультикультурну природу сприйняття; здатністю та бажанням до взаємної соціокультурної адаптації. Відповідно до цього зазначимо, що дослідити проблему і оперувати поняттям «інформаційне суспільство», на нашу думку, можливе лише з урахуванням соціокультурних особливостей суспільства цього типу.

Специфіка соціокультурних явищ і процесів полягає в тому, що вони пов'язані з єдиним полем людської взаємодії та культури, проявляючись латентно і дозволяючи пояснити ту частину дій особистості, соціальної спільноти, представників субкультури, яка пов'язана з діями інших представників соціокультурного світу. У зв'язку з цим особливості соціокультурного простору інформаційного суспільства представлені як фактори, що дозволяють детально виявити специфічні особливості буття людини загалом і його образу як однієї з форм буття.

Під **соціокультурним простором інформаційного суспільства** розуміється простір пошуку нових способів збереження, трансляції та ретрансляції соціокультурного досвіду, пов'язаних із трансформацією традиційних і всебічних соціокультурних структур, та одночасним виникненням нових соціокультурних структур, процесів і явищ, які відбуваються у сфері сучасного буття.

Сьогоднішньої соціокультурною реальністю є постмодернізаційний характер володіння, використання і вживання інформації самого різного роду і, форму нової, інформаційної по своєму складу та особливостям культури. Тому в дослідженні сутності та характерних рис соціокультурного простору інформаційного суспільства важливо приділити увагу саме інформаційно-технологічному напрямку культури постмодерну, а не постмодернізму в цілому.

Особливістю соціокультурного простору інформаційного суспільства, є соціокультурна ситуація інформаційного вибуху, коли обсяг інформації навіть по вузькій професійній сфері діяльності перевищує можливості людини її сприймати та аналізувати в повному обсязі. Наростаюча сила потоку інформаційного обміну між людьми породила новий тип культури, в якій все підпорядковано необхідності класифікації, уніфікації для найбільшої компресії та підвищення ефективності при передачі від людини до людини чи то особисто або через засоби масової інформації.

У соціокультурному просторі інформаційного суспільства поєднуються декілька протилежних тенденцій. З одного боку, глобалізація інформаційного ринку призводить до уніфікації масової інформації, до того, що загальнозначущі події стають об'єктом підвищеної уваги. З іншого боку, спостерігається протилежна тенденція: можливість диверсифікації інформаційних послуг з регіональним або змістовними ознаками. Невеликі співтовариства або національні утворення отримують можливість розвивати свою культуру, зберігати мову, формувати почуття духовної єдності. Цілеспрямовані зусилля суспільства і держави щодо розвитку інформаційної культури населення є обов'язковими при просуванні по шляху до інформаційного суспільства. Але вкрай важливим є поєднання зусиль всіх ланок суспільства для його гуманізації в контексті інформатизації. У сучасному суспільстві інформацію необхідно коментувати з точки зору пріоритетності цінностей моралі та гуманізму. Допомогти цьому можуть освітянський комплекс – від дитячого садку, школи до вузу і післявузівської освіти, та первинні і вторинні агенти соціалізації, всі без винятку.

Передбачається, що ця задача повинна носити системний характер і не може бути вирішена без системи освіти. Відмітимо, що вироблення елементів інформаційної культури повинна починатися в дитинстві.

Інформаційна культура включає в себе набагато більше, ніж простий набір навичок технічної обробки інформації за допомогою комп'ютера і телекомунікаційних засобів. Інформаційна культура повинна стати частиною загальнолюдської культури. Культурна (у

широкому сенсі) людина повинна вміти оцінювати одержувану інформацію якісно, розуміти її корисність, достовірність, виставляти ціннісні пріоритети.

Таким чином, у роздумах про особливості соціокультурного простору інформаційного суспільства, часто маються на увазі взаємини «Людина – Мережа».

Сучасна людина є свідком кардинальної зміни відносин у соціумі, що відбувається внаслідок все більш широкого застосування в будь-якій практиці сучасних комп'ютерних технологій. Отримання зображення є комплексом соціокультурних відносин та взаємодій між художником, деякими групами, суспільством та досягається за допомогою цифрових маніпуляцій. Це дає можливість демонструвати, що процес інформатизації сучасного соціуму та культури передбачає розвиток людини і суспільства, розвитку позитивних моментів впливу інформатизації на культуру.

Ще однією важливою особливістю соціокультурної інформаційного суспільства є те, що існування відособлених, ізольованих один від одного соціокультурних світів приходить кінець. Вони все тісніше зближуються, скріплюються безліччю різноманітних контактів в єдину систему загальнолюдської, світової культури. Ми живемо у світі, який є у повної міри глобалізованим. Тому й наше буття наскрізь глобалізоване.

У цілому, культура сучасного суспільства пронизана духом постмодернізму з його особливим ставленням до сенсу, традиціям і грі, а соціальні відносини як прямо, так і опосередковано залежать від рівня розвитку інформаційних технологій і самої інформаційної культури суспільства. Тому не повинно бути однозначного ставлення до можливостей Інтернету й інформаційних технологій. У цих умовах жодна держава не може розвивати свою соціокультурний простір «незалежним» шляхом, поза єдиної світової інформаційної культури людства, пріоритетом якої є **гуманістичне знання**.

Про пріоритет гуманістичного знання свідчать і узагальнюючі характеристики інформаційного суспільства, що стали обов'язковим атрибутом сучасних досліджень. Такий узагальнений погляд дозволяє виділити наступні основні характеристики суспільства, що формується:

- орієнтація на знання, що розуміється як головний поновлюваний ресурс соціально-економічного розвитку;
- знання визнається основною умовою благополуччя кожної людини і кожної держави;
- глобальна інформаційна інфраструктура, у якій обмін інформацією не має ні тимчасових, ні просторових, ні політичних меж;
- суспільні процеси регулюються не на речево-інформаційній, а на інформаційно-знаннєвій основі;
- зростання ролі знань, інфокомунікацій, інформаційних продуктів і послуг у валовому внутрішньому продукті, подолання пануючої ролі матеріальних (споживчих) цінностей і зростання ролі духовно-пізнавальних цінностей у суспільному житті;
- становлення «молекулярної» (Д. Тапскотт) структури (розпад адміністративно-командної ієрархії, перехід до мобільних - «бригадних» форм), міжмережева взаємодія, конвергенція ключових галузей економіки й інші нові явища в сферах технології, зайнятості, організації і управління, культури;
- мінімізація силового впливу на хід історичного процесу та зростання значення знаннєво-інформаційного впливу;
- діалог, взаємопроникнення культур при широких можливостях для реалізації кожного співтовариства.

Вважаємо, що термін «інформаційне суспільство» ґрунтується, у позитивному сенсі для суспільства, на розумінні значущості гуманітарного знання.

Поняття «інформація» для гуманітарних наук є запозиченим з області класичної теорії зв'язку й кібернетики, де інформація визначається через кількісні характеристики, може бути обчислена через розподіл умовних ймовірностей окремих елементів повідомлення (букв, слів) [9, с. 10]. Однак «кількісний» підхід, що дозволяє досить ґрунтовно розкривати

інституціональні, формальні характеристики процесу комунікації в соціумі (теорії М. Маклюєна, А. Моля, Д. Робертсона й ін.), малопридатний для опису мотивації окремих діючих авторів, не дає відповіді на запитання про походження інформації.

Тому в гуманітарних науках, таких, як соціологія, соціальна філософія, розвився й інший підхід до інформації, що акцентує увагу на індивідуальних значеннях, якими оперують автори. Наділення інформації особистісним змістом обумовило й визнання її вільної інтерпретації.

Згідно з позицією ЮНЕСКО саме знання є провідним параметром інформаційного суспільства, що забезпечує сприятливі можливості для розвитку, тому ХХІ століття пропонується називати «епохою знань, інформації і комунікації» [10, с. 19]. Підтримуючи концепцію множин суспільств знань, а не глобального інформаційного суспільства, ЮНЕСКО послідовно відстоює смислові пріоритети: оскільки сучасна цивілізаційна ситуація визначається як суспільство знання, то доцільно саме останнє поняття наділити функцією маркера. Позиція ЮНЕСКО передбачає просування концепції суспільств знання, а не світового інформаційного суспільства, оскільки «просто збільшення інформаційних потоків не обов'язково приводить до появи нових можливостей для розвитку пропонуваного знання» [11, с. 82].

Таким чином, інформаційне суспільство повинне розглядатися як соціокультурне явище, що виступає наступним специфічним етапом розвитку постіндустріального суспільства, де саме інформація й усе, що з нею відбувається (створення, використання, поширення, зберігання), є системотворчим фактором, який суттєво змінює буквально всі соціальні й господарсько-економічні відносини. По-друге, інформаційне суспільство це повноцінне комплексне поняття, у якому наука, освіта, економіка та культура є повністю взаємодоповнюючими факторами, а головний успіх впровадження та застосування його прямо пов'язаний із синергією всіх складових смислових компонентів. По-третє, необхідне з'орієнтувати ціннісні пріоритети інформаційного суспільства на категоричний імператив гуманізації сучасного знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уэбстер, Ф. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; [пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малахиной]; под ред. Е.Л.Вартановой. – М.: Аспект пресс, 2004. – 400с.
2. Masuda Y. Managing in the information society: Releasing synergy Japanese style / Y. Masuda. – Oxford, Cambridge. – 1990.
3. Иноземцев, В.Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения / В.Л.Иноземцев // Вопросы философии. – 1997. – №10. – С. 29-44.
4. Иноземцев В.Л. Социология Дэниела Белла и культуры современной постиндустриальной цивилизации / В. Л. Иноземцев // Вопросы философии. – 2002. – №5. – С. 3-12.
5. Иноземцев В. Л. Неизбежность постиндустриального мира. К вопросу о полярности современного мироустройства / В. Л. Иноземцев // Постиндустриальный мир и Россия. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – С.84-104.
6. Авдулов А. Н. Контуры информационного общества./А. Н. Авдулов, А.М. Кулькин. – М.: Ин-т науч. и информ. по обществ. наукам РАН, 2005. – 162 с.
7. Смирнов, В.В. Социоструктурные и политические проблемы становления информационного общества в России / В. В. Смирнов // Информационное общество в России: проблемы становления. Вып. 3: Межвуз. сб. науч. труд. / Моск. гос. ин-т радиотехники, электроники и автоматики (технический университет). – М., 2003. – С. 34-39.
8. Акопян К. З. Массовая культура и массовое искусство. «За» и «против» / К. З. Акопян. – М.: Изд-во «Гуманитарий» Академии гуманитарных исследований, 2003. – 512 с.
9. Авдоченко А. Б. Понятие информации в социологической теории / А.Б. Авдоченко // Информационное общество. Интеллектуальная обработка информации. Информационные

технологии: Материалы 6-ой Международной конференции, посвященной 50-летию ВИНТИ (Москва, 16-18 окт. 2002г.). – М.: ВИНТИ, 2002. – С. 10-11.

10. Второй Международный конгресс по вопросам технического и профессионального образования. Рекомендации о «Техническом и профессиональном образовании и обучении: концепция для двадцать первого века». Сеул, Республика Корея, апрель 1999. [Текст] // ЮНЕСКО об информационном обществе: основные документы и материалы / Российский комитет Программы ЮНЕСКО «Информация для всех». – СПб.: Российская национальная библиотека, 2004. – С. 19-21.

11. От информационного общества к обществам знания. ЮНЕСКО // Всемирный Саммит по информационному обществу (10-12 дек. 2003г. – Женева): Сб. материалов / [Сост. Е. И. Кузьмин, В.Р. Фирсов]. – СПб.: Российская национальная библиотека, 2004. – С. 82-84.

Кучерук Олег Алексеевич – соискатель кафедры всемирной истории Государственного учреждения «Южноукраинского национального педагогического университета имени К. Д. Ушинского».

УДК 130.122 + 133.4 + 304.4

АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

Современный мир демонстрирует трансформационное преобразование всех социокультурных проявлений общественной жизни. Одной из ключевых проблем является ценностно-ориентирующая и смысловая направленность формирования молодежных аксиологических ориентиров. Сеть Интернет представляет собой идеальный источник замеров трансформационных тенденций молодежного мировосприятия. Становятся проявленными такие социальные реальности как приспособленчество, агрессивность, архаизация мышления и вместе с тем асоциальность как сознательный уход от принятых норм и правил поведения людей в обществе. При этом демонстрируется усиление конформистских и прагматических настроений. Молодежь – стратегическая основа государственности. Излагаемая проблематика обладает высокой степенью актуальности.

Ключевые слова: Молодежная аксиология, трансформация, асоциальность, глобализация, цивилизация, массовость, Интернет.

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Сучасний світ демонструє трансформаційне перетворення всіх соціокультурних проявів суспільного життя. Однією з ключових проблем є ціннісно-орієнтовна і смислова спрямованість формування молодіжних аксіологічних орієнтирів. Мережа Інтернет є ідеальним джерелом замірів трансформаційних тенденцій молодіжного світосприйняття. Стають проявленими такі соціальні реальності як пристосуванство, агресивність, архаїзація мислення і разом з тим асоціальність як свідомий відхід від прийнятих норм і правил поведінки людей в суспільстві. При цьому, демонструється посилення конформістських і прагматичних настроїв. Молодь - стратегічна основа державності. Проблематика що висвітлюється має високий ступінь актуальності.

Ключові слова: Молодіжна аксіологія, трансформація, асоціальність, глобалізація, цивілізація, масовість, Інтернет.

AXIOLOGICAL ORIENTATIONS OF MODERN YOUTH

The modern world shows the transformational socio-cultural transformation of all manifestations of public life. One of the key problems is the value-semantic landmarks and orientation of the formation of youth axiological landmarks. The Internet is the ideal source of measurement of transformational trends of the youth attitude. Becomes a manifestation of such

social reality as opportunism, aggressiveness, archaism and thinking at the same asocial as a conscious departure from the accepted norms and rules of behavior in society. This demonstrates the strengthening of conformist and pragmatic attitude. Youth - a strategic framework statehood. The stated issues is highly relevant.

Keywords: Youth axiology, transformation, asocial, globalization, civilization, mass, Internet.

Ценностное мироощущение современной молодёжи демонстрирует эгоцентрическую направленность и чрезмерно гипертрофированную концентрированность на собственном Я, что проявляет себя в стремлении к саморекламириванию и самопопуляризации. Идейным основанием данного восприятия реальности является преобладание в социокультурном пространстве потребительской массовой культуры, утвердившаяся глобализация и вхождение цивилизации в информационную стадию развития. Происходит размывание граней между национальным и интернациональным, общепринятым и неприемлемым, при этом виртуализация отношений снимает всяческие временные и пространственные ограничения. Культурные концепты, доселе находящиеся за пределами общественной морали и обладавшие априори маргинальным статусом, становятся массовыми и популярными. Повальное господство цифровых технологий предоставляет возможность самоконструирования искусственной виртуальной личности. Возникает стихийно образованное сетевое сообщество, обладающее собственной неустойчивой и трансформирующейся суммой аксиологических ориентиров. Все описанное выше связано с проблематикой анализа социокультурных тенденций, их направленности и устремленности.

Вопросам молодежных культурных практик и ценностных оснований мировосприятия в различные периоды уделяло и продолжает уделять внимание немалое количество социальных философов, социологов, психологов, культурологов, футурологов. Следует упомянуть труды В. Т. Лисовского [5], Л. В. Шабанова [7], Н. В. Сидоровой [4], Н. Б. Маньковской, А. В. Костиной [3], О. Н. Безруковой [1], С. Н. Васильевой, Е. Г. Бессонова [2], Э. Тофлера [6] и др. В произведениях указанных мыслителей рассматриваются социально-педагогические вопросы формирования нравственной и социально-действенной личности. Анализируется ценностно-ориентирующее поле современной молодежной культуры. Исследуются молодежные социальные группы, внутригрупповые и межгрупповые отношения. Изучаются аспекты формирования молодежных субкультурных организаций. Воспроизводятся футурологические сценарии будущих социокультурных трансформаций. Поддаются осмыслению проблемы индивидуальности в контексте ее устремленности к самореализации и достижения подлинного человеческого счастья.

Данная проблематика актуальна в связи с возрастающими тенденциями девиантности молодежного поведения, радикализацией общественно-политической жизни, нарастанием социальной лености и нарциссических расстройств в молодежной социальной среде. Также ее актуальность подчеркивается трансформацией нравственно-гуманистических и культурных традиций, что проявляет себя в снятии табуированных ограничений на доселе не популяризируемые темы садизма, некрофилии, гомосексуализма, проявлением всех тех вызовов сегодняшнего дня, которые взаимообусловлены с общим кризисом современного мироощущения и распадом традиционной мировоззренческой парадигмы.

На каждом определенном историческом этапе ввиду тех или иных религиозных политических или социокультурных доминант формировалась такая модель общественной ментальности, которая оказывала двигательное воздействие на формирование социальных ценностей и устоев. Соответственно «общественное сознание – это целостное духовное явление, обладающее структурой, уровнями и формами, в которых отражается общественное бытие конкретной социальной общности, в конкретный период своего развития» [2, с. 10]. Современное развитие цивилизации не только актуализирует обозначенное высказывание, но и теперешним своим состоянием указывает на ускорение и необратимость тех процессов

трансформации мышления и мировосприятия, которые в состоянии качественно преобразовать наш мир. Аксиологическое основание в указанном контексте являет собой идеологический плацдарм, почву, на которой произрастают векторы и цели развития всего человеческого рода. И необходимо сказать, что именно молодежь является стратегической основой, на которой закладываются социальные проекты будущего. Таким образом, ценности и порождаемые ими цели могут служить как факторами поддержки существующей и многоаспектной системы социального бытия, так и в состоянии являться механизмами ее расшатывания и в конечном итоге – гибели. Следует заметить, что распознавание девиантных форм молодежного поведения отталкивается от понимания того, что является нормой для общественного организма, а что есть отклонение от этой нормы. «Социальная норма определяет исторически сложившийся в конкретном обществе предел, меру, интервал допустимого (дозволенного или обязательного) поведения людей, социальных групп, организаций. В отличие от естественных норм физических биологических систем социальные нормы складываются как результат отражения в сознании и поступках людей объективных законов функционирования общества. Социальная норма может либо соответствовать этим закономерностям (и тогда она является «естественной»), либо отражать их неадекватно, будучи продуктом искаженного (религиозного, политизированного, мифологизированного) отражения объективных закономерностей» [5, с. 220]. Тем не менее, ход новейшей истории демонстрирует не только непрогнозируемое крушение социально-политических формаций, переформатирование общественно-политического мнения и как следствие деформацию общепринятых норм. Очевидным становится полное преображение ментальности, особенно в молодежной среде, когда в пример, принципы товарищества и коллективного самосознания заменяются обособленностью и недоверием друг другу. Уступают место акцентированному эгоцентризму и Я-концепции регламентирующей идею индивидуальной исключительности и неповторимости. «Мир антиценностей, порождаемый античеловечностью, сильно трансформирующий сознание современного человека является достаточно разнообразным...Ценностные реалии таковы, что они вступают в противоречие с ценностями, которые совсем недавно были основанием дружелюбия, сотрудничества, взаимопомощи в совместном труде. Они заменяются другими реалиями, такими как, конкуренция, недоверие друг к другу и даже агрессивность...» [4, с. 19]. Причины описываемых изменений во всеохватывающей модернизации глобального социокультурного уклада, который формируется на основе потребительских и рыночных отношений, что привносит, в свою очередь, в современную жизнь совершенно новые ценностно-ориентирующие идеалы. Всевозрастающая коммерциализация и виртуализация общественной жизни, с одной стороны формирует комфортные условия существования, а с другой, что подтверждается возросшим количеством проявлений неконтролируемой агрессии и суицида, вызывает невротические и психозные состояния в массовой молодежной среде. Думается, объяснением этому служит сама духовная организация человеческого естества, не удовлетворяющаяся исключительно материально-потребительскими желаниями. Американский журналист Джоэл Штейн высказал интересные суждения о том, что нарциссическое расстройство личности встречается более всего у современного поколения, рожденного между 1980 и 2000 годами. Он утверждает, что описываемая генерация одержима славой и идеей успешности, что эти молодые люди уверены в своей «крутизне» и что они невероятно социально ленивы. Представители поколения «миллениалов» или «ЯЯЯ», проживающие в разных регионах планеты отличаются друг от друга, но благодаря современным технологиям и в первую очередь сети Internet, у них становится куда больше схожих черт между собой, нежели между представителями иного поколения внутри их собственной страны. «Миллениалы» постоянно фиксируют свое местонахождение, им очень важно находиться в центре внимания и являться объектом обсуждения и зависти. При этом их гражданская и социальная активность практически сводится к нулю. Это общество потребителей и карьеристов в сути своей неестественно самовлюбленное и «оборзевшее». Джоэл Штейн указывает на то, что субъекты данной генерации посредством цифровых

технологий постоянно взаимодействуют друг с другом, находясь в состоянии «онлайн» круглые сутки. Главным устремлением «миллениалов» является достижение общего признания и построения успешного предприятия. Их дерзость и высокомерие представляют собой своеобразный механизм психологической адаптации к миру роскоши и изобилия. Таким образом, они не противопоставляют себя этой реальности, а конформно приспосабливаются к ней, становясь ее подвижным субстратом. Джоэл Штейн объясняет описываемые трансформационные сдвиги и новые аксиологические ориентации тем, что вхождение цивилизации в постиндустриальную стадию сделало индивида более самодостаточным. Предоставило ему возможность быстрого построения бизнеса, возможность противопоставить свое творчество в интернете профессиональной деятельности артистов, моделей, режиссеров, политиков и т. д. <http://www.adme.ru/svobodapsihologiya/pokolenie-uayaya-545955/>. И здесь следует подчеркнуть, что отсутствие соответствующей успешности, как правило, и является причиной тех психологических расстройств личности, которые часто приводят к деструктивным социальным последствиям в виде наркомании, алкоголизма, проституции и пр. Иными словами причиной данных отклонений является неверно сформированная мировоззренческая картинка, когда индивид, не задумываясь о своей социальной пользе и необходимости духовного роста, растворяет самого себя в ценностях, привнесенных в его жизнь, аксиологическим пространством осовремененной массовой культуры. Таким образом, изучение онтологических оснований современных ценностных ориентиров, становится насущной и безотлагательной необходимостью, так как придает смысл человеческому бытию и определяет стратегию социокультурных процессов государств и регионов. «Современное общество в начале XXI в нуждается в изучении новых ценностных ориентиров как индивидуального и общественного бытия, так и культурного и общеобразовательного пространства, позволяющих понять динамику и направленность познавательной и преобразующей деятельности субъекта в мире объектов.

Исторический опыт показывает, что каждому новому поколению соответствует определенная ценностная реальность, для которой характерны как новые перспективы, так и новые трудности, решение которых требует особых подходов и выбор достойных и приемлемых ценностей, придающих смысл существованию человека и, формирование новых ценностей и их ориентиров, диктуемых временем в условиях рыночных отношений» [4, с. 4].

Необходимо заметить, что идеальным источником замера аксиологических ориентиров современной молодежи является именно Internet пространство. Вскрывающее как конформность, консьюмеризм и приспособленчество, как агрессивность и неприятие официальных устоев, как архаизацию мышления и попытку уклониться от проявленной социальной реальности, так и асоциальность и сознательный уход от принятых норм и правил поведения людей в обществе. Непосредственно о последнем виде реакции на доминирующую действительность автор статьи и хотел бы далее высказать некоторые суждения. Примером послужит совершенно специфический культурный артефакт, а именно кинолента «Зеленый слоник» <http://zerx.co/55142-zelenyy-slonik.html>, снятая на любительскую пленку в 1999 году. Действие картины разворачивается в мрачном помещении гауптвахты, где отбывают дисциплинарный срок два младших офицера «поехавший» (Сергей Пахомов) и «братишка» (Владимир Епифанцев). Большую часть киноленты составляет своеобразный диалог двух главных героев, который охватывает различные философские темы, особенности личной жизни героев и их армейские будни. «Братишка» пытается смеяться над откровениями «поехавшего» но в какой-то момент приходит в полную ярость от своей беспомощности заставить его замолчать. «Поехавший» как будто не замечает агрессивного настроения «братишка» и периодически взывает к его осознанности словами «будьте же вы людьми, все же мы люди...». Не умолкает «поехавший» и после того как «братишка» избивает его и срывает погоны, в ответ на это он предлагает сокамернику совершить на пол акт дефекации что бы избавить его от назойливых мух. В определенный момент эта история начинает походить на действие, разворачивающееся в психологической

драме Ж.-П. Сартра «Спектакль за закрытыми дверями». В которой герои знаменитого экзистенциалиста Гарсен, Эстен и Инесс после смерти попадают в Ад, где их ждут не пытки и истязания, а более страшное наказание: испытывать вечную муку от общения с «ближним». В конечном итоге картина «Зеленый слоник» заканчивается жуткими и агрессивными кадрами, связанными с садизмом, гомосексуализмом и некрофилией. Необходимо сказать, что режиссер фильма Светлана Баскова, впоследствии признается, что сама картина является символической и в некоторой степени имеет отношение к протесту против войны в Чечне. Но тот массовый успех, который в дальнейшем получила кинолента в среде пользователей социальных сетей, удивила не только актеров фильма, но также профессиональных культурологов и искусствоведов. К примеру, 10 минутный отрывок из фильма, расположенный на сервере You Tube имеет более 260 000 просмотров <https://www.youtube.com/watch?v=fSHecoBaJcc>. Обзорный анализ этой ленты в You Tube: «Фильм Зеленый слоник: смысл и меметичность» <https://www.youtube.com/watch?v=wgZJHK6WlOw> фиксирует более 600 000 просмотров. В социальной сети «В контакте» открытая группа «Зеленый слоник» насчитывает более 22 000 подписчиков. Еще одна открытая виртуальная группа «Poehavshiy» http://vk.com/poehavshiy_fm имеет почти 35 000 подписчиков, ресурс обладает огромным количеством асоциальных высказываний и фотографий, обработанных в программе «Photoshop» и относящихся к уже легендарному кинофильму «Зеленый слоник». Пост странички от 25.09.2015 презентует интервью с Сергеем Пахомовым, который стал героем очередного сезона реалити-шоу «Битва экстрасенсов». Подобных групп в различных социальных сетях десятки и сотни, что указывает на массовый интерес к творчеству Светланы Басковой и самому «метафизическому гному», как охарактеризовывает свою личность Сергей Пахомов. Необходимо сказать, что приведенный пример не является частным и уникальным явлением, сеть Internet изобилует огромным количеством сайтов и страничек в социальных сетях, в которых «трэш» (грязь, мусорный стиль прим. авт.) артефакты подобные киноленте «Зеленый слоник» имеют сотни тысяч приверженцев и почитателей. Прогрессирующий спрос на асоциальный и бросающий вызов официальным устоям культурный продукт свидетельствует о трансформационных тенденциях массового молодежного сознания, в направлении новых стихийно формирующихся ценностных ориентиров. Описываемое пространство пропитано идеей отторжения, как рационального мировосприятия, общепринятых культурных ценностей, так и маргинальных контркультурных веяний. В этом контексте, анализируемый феномен является совершенно свободной формой самовыражения, не имеющей какие-либо условности или ограничения. Следует сделать акцент на том, что асоциальный «трэш» снимает табу со всех допустимых видов контроля над человеческой психикой, позволяя извергнуть из глубин подсознания все те проявления, которые столетиями пытались обуздываться социальными, государственными и религиозными институтами. Можно резюмировать, что именно массовый спрос на подобные культурные артефакты обладает статусом насущной актуальности и необходимости осмысления аксиологических ориентиров современной молодежи.

Общее состояние мировоззренческих устремлений и ориентирований современной молодежи демонстрирует усиление конформистских и прагматических настроений. Снижается престиж тех профессий, которые в советский период популяризировались и считались уважаемыми. Наблюдается нарастание аполитических или крайне радикальных настроений. Происходит снижение интереса к тем видам материального или интеллектуального производства, которые являются социально полезными, но малооплачиваемыми. Примером может послужить слабый рейтинг интереса современной молодежи к научному виду деятельности. «Происходит снижение престижа традиционных (инженерной, педагогической, и др.) профессий и усиление прагматических настроений. Развиваются ориентации в профессиональном и жизненном самоопределении на перспективу. Молодые люди часто выбирают профессию по причине престижности и высокой оплаты труда в ущерб собственным склонностям и способностям. Отмечается

стремление к трудоустройству в негосударственном секторе, смене профессиональной деятельности. В определенной мере сформировался социальный пессимизм молодежи, заключающийся в признании бесполезности своих усилий в интересной и содержательной, но мало оплачиваемой работе» [1, с. 32]. Все вышеуказанное требует исчерпывающей социально-философской рефлексией с выработкой регулятивных социальных программ.

На основе вышесказанного необходимо сформулировать определенные выводы. Современная цивилизация пребывает в состоянии постиндустриального и информационного этапов развития. Всеобщая информатизация социума, в контексте доминирования рыночной системы экономических отношений, способствуют формированию нового типа личности. Поколение «миллениалов» или общество «ЯЯЯ» относятся именно к описываемому социальному типу. Представителям данной группы свойственен гипертрофированный эгоцентризм, чрезмерная концентрация на собственной индивидуальности, с запросом на массовое общественное признание. «Миллениалы» обладают слабой социальной активностью и наиболее подвергнуты нарциссическим расстройствам личности. Исторический опыт демонстрирует насущную необходимость в осмыслении ценностных ориентиров молодежи, так как это актуально по отношению к стратегии развития государственности и социокультурного пространства как такового. Internet пространство позволяет производить социологические замеры текущих аксиологических ориентиров современных молодых людей. Вскрываются как конформистские и потребительские модели мировосприятия, так и асоциальные, демонстрирующие полное неприятие текущей социальной реальности. На примере киноленты «Зеленый слоник» и феноменальной популярности данного артефакта, можно выразить выводы о нарастании в массовом молодежном сознании асоциальных и антинравственных настроений. Кинопродукция в «мусорном стиле» становится своеобразным рупором отторжения официальных ценностей и призывом к полной свободе поведенческого самовыражения. Общее состояние современного молодежного мировосприятия демонстрирует формирование новых ценностей, апологизирующих индивидуализм и успешность, социальный пессимизм и самоопределение на выгодность, как на один из основных концептов потребительских отношений. Описываемая проблематика насущна, актуальна и востребована.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Безрукова О. Н. Социология молодежи: Учебно-методическое пособие. Факультет социологии СПбГУ / Ольга Николаевна Безрукова. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2004. – 35 с.
2. Бессонов Е. Г. Ценностные ориентиры духовной культуры молодежи: философско-аксиологический анализ: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. филос. наук: спец. 09.00.13 «религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Евгений Георгиевич Бессонов. – Санкт-Петербург, 2006. – 20 с.
3. Костина А. В. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / Анна Владимировна Костина. Изд. стереотип. – М. : Книжный дом «Либроком», 2013. – 352 с.
4. Сидорова Н. В. Онтологические основания ценностей и ценностных ориентиров автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. филос. наук: спец. 09.00.01. «онтология и теория познания» / Надежда Васильевна Сидорова. – Якутск, 2010. – 25 с.
5. Социология молодежи: Учебник; [под ред. проф. В. Т. Лисовского]. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1996. – 460 с.
6. Тофлер Э. Шок будущего / Элвин Тофлер; [пер. с англ.: Е. Руднева (введение, гл. 1-3); Л. Бурмистрова (гл. 4-5); К. Бурмистров (гл. 6-7); И. Москвина-Тарханова (гл. 8); А. Микиша (гл. 9, 15, 16); А. Мирер (гл. 10, 11); В. Кулагина-Ярцева (гл. 12-14); Н. Хмелик (гл. 17, 19, 20); Е. Комарова (гл. 18)]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
7. Шабанов Л. В. Социально – психологические характеристики молодежных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность / Лев Викторович Шабанов. – Томск : Томский государственный университет, 2005. – 399 с.

Павлега Елена Сергеевна. – аспірантка кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

УДК 316,334.3

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ.

В статье раскрыты теоретические основы, сущность и значение прав человека как составной части социальной политики. Проанализированы особенности рассмотрения различных государств понятие прав человека. Проведен анализ понятия прав человека как составной части социальной политики, содержащиеся в международно-правовых документах и доктрине международного права.

Ключевые слова: права человека, социальная политика, международные стандарты права, гражданское общество, социологическая концепция.

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розкрито теоретичні основи, сутність та значення прав людини як складової частини соціальної політики. Проаналізовано особливості розгляду різних держав поняття прав людини. Здійснено аналіз поняття прав людини як складової частини соціальної політики, що містяться в міжнародно-правових документах та доктрині міжнародного права.

Ключові слова: права людини, соціальна політика, міжнародні стандарти права, громадянське суспільство, соціологічна концепція.

HUMAN RIGHTS AS AN INTEGRAL PART OF SOCIAL POLICY.

The article describes theoretical basics, the essence and importance of human rights as part of social policy. The features of the various states consider the concept of human rights. The analysis of the concept of human rights as part of social policy, contained in international instruments doctrine and international law.

Keywords: human rights, social policy, international standards of law, civil society, the sociological concept.

Актуальність нашого дослідження для України в наступному:

- вперше в Україні спостерігається порушення соціальних прав людини з боку держави;
- соціальна політика держави не має певної наукової методології;
- права людини виконують цільову функцію в соціальній політиці;
- права людини це сукупність загально людських цінностей які є основою сучасної ідеології.

Питання прав і свобод людини і громадянина нині є найважливішою проблемою соціальної політики будь якого суспільства. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільств в цілому.

Якщо розглядати соціологічну концепцію прав людини то за думкою П. Сорокіна, показником дотримання прав людини є ступінь задоволення позитивних потреб суспільства і людини в економічній, соціальній і духовній сферах. При цьому значущість цих прав буде мати дуже сувору ієрархію. Особистість чи певна соціальна спільнота не буде боротися за гендерну рівність, виборче право, вільний суд доки не зможе задовольнити свої насущні соціальні потреби. Таким чином, чим нижчим є рівень життя суспільства, тим простіше їм керувати, взагалі імітуючи ігри в громадянське суспільство.[10]

Українські соціологи, а саме П. І. Шевчук, В. Бідан, В. С. Коломийчук акцентують

увагу на тому, що цінності є узагальненням емпіричного досвіду людства і мають свою градацію і типологію. [12], [13], [14].

Серед цінностей вони називають:

- смисложиттєві (уявлення про добро і зло, щастя, ціль і сенс життя; приклад — калокагатія у стародавніх греків як єдність добра і краси);
- вітальні (від лат. *vitalis* — життєвий; це цінності життя, здоров'я, особистої безпеки, добробуту, сім'ї; цінності освіти, кваліфікації, правопорядку і т. ін.);
- цінності суспільного визнання і покликання (любов до праці, соціальне становище, служіння громаді й людям);
- цінності міжособистісного спілкування (чесність, безкорисливість, доброзичливість);
- демократичні цінності (права людини взагалі, свобода совісті, слова, переконань, вірування, свобода політичного вибору, національний суверенітет);
- партикулярні цінності (прив'язаність до малої батьківщини, сім'ї, віра в Бога, прагнення до Абсолюту). [7]

Плідні полемічні філософські пошуки сенсів життєдіяльності часто не виходять на рівень прикладної рефлексії або задають переважно моральну чи зобов'язальну тональність, абстрагуючись від соціальної реальності. Психологічне знання, яке також має вагомий традиції вивчення смислів життя, переважно локалізує свої галузеві розробки на особистісних рівнях, не ставлячи перед собою завдань детального вивчення впливу соціальних чинників на індивідуальну свідомість, у якій безпосередньо чи опосередковано відбиваються смисложиттєві протиріччя як прояв загально соціальних діяльнісних протиріч. Разом з тим зростаюча макро- та мікросоціальна активність без урахування систем державного устрою, релігійних уподобань, ступеня технологічної оснащеності демонструє настійливу необхідність більш чіткішого розгляду з позицій соціологічного знання смислів життя, саме як соціальної проблеми. Нове якісне становище суспільства, що глобалізується, потребує суттєвої корекції усталених підходів, коли соціологи обмежувалися звичними рамками ціннісних парадигм при оцінці змістовних параметрів діяльності соціальних груп, соціальних інститутів, усього суспільства.

Прикладна актуальність вивчення смислів життя безпосередньо для українського суспільства обумовлена перед усім зламом звичних сенсів життєдіяльності у значній частини українських громадян. Глобальні та макрорегіональні трансформаційні процеси детермінували явище, яке у класичній соціології визначається як «соціальна аномія». Має місце значна невизначеність смислів життя чи їх примітивізація, враховуючи соціально-економічний стан держави. Тому саме розробки щодо смислової проблематики повинні допомогти більш змістовно діагностувати соціальну ситуацію в Україні та перспективи її розвитку.

Сучасний стан соціологічного знання зберігає суперечливість оцінок до всього комплексу питань, що пов'язані з категорією «смысл життя». Одночасно можна спостерігати як своєрідний ренесанс інтересу в цьому напрямку, так й інерційність підходів, що залишають традиції дуже обережного ставлення до використання цієї категорії в соціологічній науці, що нерідко зумовлює скептичне ставлення до спроб відстояти доцільність повною мірою включати категорію «смысл життя» як важливий сегмент соціологічного аналізу дійсності. Досі у соціологічній науці не відчувається масштабного та цілеспрямованого інтересу до питань дослідження смислів життя, як соціальної проблеми в період глобалізації. І хоча, наприклад, в українській соціології останнім часом фахівці почали звертати увагу на даний принциповий аспект соціальних відносин (В. Бакіров, В. Бурлачук, Н. Костенко, Ю. Романенко, А. Ручка), тим не менш це поки що симптоматика розуміння важливості даного дослідницького напрямку. Подібні соціологічні розробки поки що не отримали системного характеру. [11]

Усе розмаїття поглядів і теорій можна, мабуть, звести до двох підходів. Один підхід полягає в тому, що права людини належать їй від природи, він володіє ними з народження, ці права невід'ємні. Завдання держави і суспільства полягають в тому, щоб захищати ці права,

не допускати їх порушення. Цей підхід характерний для демократичних суспільств і держав. Інший підхід полягає в тому, що свої права людина одержує від суспільства і держави, природа цих прав патерналістська. Цей підхід характерний для тоталітарних суспільств і держав. Довгі роки в нашій країні переважав патерналістський підхід до прав людини, а сама ідея прав людини розглядалася як арена ідеологічного протистояння. І тільки зараз ми знаходимо справді демократичне уявлення про права людини як одного з наріжних каменів суспільного устрою. Права людини закріплені в конституціях всіх країн і в міжнародних документах, серед яких, в першу чергу, слід згадати Загальну Декларацію прав людини, прийнятую Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948. Закріплені вони і в нашій конституції, і в багатьох законах, прийнятих на основі конституції. Про зміст прав людини мова піде далі, а зараз спробуємо намітити соціологічний аспект прав людини, іншими словами, соціологічну концепцію цих прав. «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах», - говорить ст. 1 Загальної Декларації прав людини. Один варіант: рівність у правах означає рівність в матеріальних благах, рівність в результатах, рівність в умовах існування, коротко кажучи, економічна рівність. За іншим варіантом, рівність у правах означає рівність соціально-правова тобто рівність перед законом, рівність у процедурах, у стартових можливостях, в правилах гри. Процедурна рівність в короткій формулі означає відсутність будь-якої дискримінації. Очевидно, що економічне розуміння рівності і соціально-правове не збігаються.

Цікаве дослідження проблеми провів В. Чалідзе. Згідно з його міркувань, різні верстви суспільства сповідують різне ставлення до рівності. Вищі (за майновим станом і доступу до влади) верстви суспільства - проти всякої рівності, середні шари - за рівність процедурну, а нижчі шари - за рівність матеріальну. Відповідно склалися і співіснують різні підходи до пояснення та виправдання (або заперечення) рівності. Протягом тисячоліть, вважає В. Чалідзе, ставлення до рівності базувалося на обґрунтуванні успіхів переможців, рівність як така відкидалася. В якості протиприроди виникла, і також налічує тисячоліття, ідея рівності матеріального. Марксизм обґрунтував цю ідею теорією додаткового продукту і необхідністю справедливого перерозподілу. Звідси виникає популярність марксизму для широких верств трудящих. Ще до появи марксизму, в роки Великої французької революції, виникла ідея процедурної рівності, рівності перед законом, народилася формула про те, що люди народжуються вільними і рівними в правах [8].

У будь-якій країні існують вищі, середні і нижчі верстви населення, значить, існують і різні підходи до рівності, і різні ідеологічні пояснення рівності. Так само і у нас. Протягом десятиліть тоталітарного режиму сусідили всі три підходи. Превалювала конструкція рівності матеріального. Вона була дуже зручна для командно-адміністративної системи. Все замикалося на державу, яка мала збирати все, що створено, і справедливо, з праці (хоча ніхто не знав, як саме) все розподіляти. Індивідуальні здібності і потреби людей нівелювалися, не бралися до уваги: праця на державу - і все необхідне отримаєш від неї. І в результаті ми отримали жебрацьку урівнювальку. Поряд з цим підходом фактично існувало, хоча всіляко приховувалося, величезна майнова нерівність, пріоритетне майновий стан переможців, партійно-державного керівництва. Що стосується соціально-правової, процедурної рівності, то на словах воно не заперечувалося і навіть закріплювалося в деяких нормах. Але, по-перше, закріплення було досить обмеженим і суперечливим (це видно хоча б на прикладі обмеження судового захисту прав громадян), по-друге, фактично, незважаючи на закони, громадяни були не рівні перед законом. Прикладів тому безліч. Наша перспектива, якщо мати на увазі справді соціально-правову соборну державу, - пріоритет юридичного розуміння рівності. Воно створює для кожної людини можливості розкрити і реалізувати свої здібності і потреби. Люди рівні на старті. Їх подальше становище в суспільстві визначається їх здібностями, бажанням і вмінням працювати. Соціально-правова, процедурна рівність чужа урівнювальці. Більше того, воно передбачає матеріальну, майнову диференціацію в суспільстві. Тільки диференційоване суспільство, доводить історія, здатне до розвитку і прогресу. Але така дуже віддалена перспектива. Рух до неї дається (і буде даватися) з великими труднощами.

Вперше формально розгорнуте закріплення природно-правового розуміння свободи, як принципу, закріплено в Декларації незалежності США 1776, де зокрема проголошений принцип: «Ми виходимо з тієї самоочевидною істини, що всі люди створені рівними, і наділені Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких належить життя, свобода і прагнення щастя. У разі, якщо яка-небудь форма уряду стає згубною для самих цих цілей, народ має право змінити або скасувати його, і створити новий уряд, заснований на таких принципах і формах організації влади, які найкращим чином забезпечать людям безпеку та щастя». [1]

Під основними правами людини розуміють права, які закріплені в конституціях держав і в міжнародно-правових документах з прав людини, зокрема, у Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1948), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966), а також у Європейській конвенції захисту прав людини та основних свобод (1950), у Європейській соціальній хартії (1960). У літературі конституційні права розглядаються як основні. Вони складають стрижень правового статусу індивіда, де закріплюються можливості виникнення інших численних прав, необхідних для здійснення життєдіяльності людини. Ось чому основні фундаментальні права, зафіксовані в конституціях держав і найважливіших міжнародно-правових актах, є правовою основою для похідних, але не менш важливих прав людини. [9]

Розглянемо поняття "Конституційно - правовий статус людини":

Конституційні принципи правового статусу людини і громадянина передбачають:

- громадянство
- загальну правосуб'єктність
- основні права, свободи та обов'язки [2]
- гарантії правового статусу [3].

Конституційно-правовий статус людини і громадянина базується на певній концепції прав людини, принципах правового статусу людини і громадянина перелік основних прав, свобод і обов'язків визначаються конституцією держави відповідно до тих чи інших теоретичних положень у галузі прав людини.

Права людини в загальному вигляді - це універсальна категорія, що характеризує захищену законом міру можливої поведінки людей, яка спрямована на задоволення потреб та інтересів людини шляхом користування елементарними, найбільш важливими благами та умовами безпечного, вільного існування особистості в суспільстві. Права людини характеризують обсяг благ та умов, що забезпечують її вільний розвиток і визначаються суспільним положенням людини (положенням у системі матеріального виробництва).

Становлення прав людини пов'язане з генезою правових норм, в яких формулювалися (встановленням конкретних правил поведінки) можливості людини вільно користуватися відповідними благами з метою задоволення своїх різнобічних потреб.

Філософські вчення про головні цінності людини містять розгорнуті визначення понять: "свобода", "рівність", "справедливість".

Згідно з Платоном справедливість полягає в тім, щоби «ніхто не захоплював чужого і не позбавлявся свого». Платон розрізняв геометричну рівність (рівність за гідністю й доброчесністю) та арифметичну рівність (рівність міри, ваги й числа). Найкращою він вважав геометричну рівність - «більшому вона дає більше, меншому - менше, кожному дарує те, що розмірне його природі». Ця ідея Платона була розвинута Аристотелем у його вченні щодо двох видів справедливості - зрівняльної та розподільної (спільні для всіх громадян блага мають бути розподілені між членами суспільства пропорційно їхньому внеску у спільну справу). Тут доречно згадати цікавий вислів Арістотеля: «Рівність здається справедливою, і так воно і є, лишень не для всіх, а для рівних і нерівність також уявляється справедливою».

В історії політико-правової думки, юридичній практиці, звичаєвому праві різних народів склалися три основні підходи до розв'язання проблеми прав людини, закріплення

правового статусу особистості.

1. Ліберальна (європейська) концепція прав людини базується на ідеї природних, невідчужуваних прав людини та обґрунтовує необхідність конституційного визначення таких умов, які сприяли б вільному розвитку особи. Філософською основою цієї концепції є вчення про свободу як про природний стан людини та вищої соціальної цінності після самого життя. «Свобода є для суспільного організму тим же, що здоров'я для індивідуума: якщо людина втрачає здоров'я, ніщо на світі їй не миле, якщо суспільство втрачає свободу, то воно знемагає і вже не знає щастя» (Г. Болінгброк).

Основні ідеї ліберальної концепції прав людини вперше дістали законодавче закріплення в деклараціях і конституціях XVII-XVIII ст. Найбільше значення для утвердження та поширення цих ідей відіграли Массачусетська хартія 1648 р., яка називалася «Закони і свободи», Декларація прав Вірджинії 12 червня 1776 р., Декларація незалежності США 4 липня 1776 р. та Декларація прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. (Франція). А основні положення сучасної ліберальної концепції є такими:

1) всі люди народжуються вільними і ніхто не має права відчужувати їхні природні права, а забезпечення та охорона цих прав головне призначення держави

2) свобода полягає у можливості людини робити все, що не завдає шкоди іншій людині, тобто свобода людини не може бути абсолютною, вона обмежується свободою інших людей. Основа свободи - рівність можливостей для всіх

3) межі свободи можуть бути визначені лише законом, який є мірою свободи: дозволено все, що не заборонено законом. Ф. Воль-тер писав: «Свобода полягає в тім, щоби залежати тільки від законів»

4) частина дозволеного визначається через права людини, які закріплюються конституцією з метою допомогти людині усвідомити свої можливості та орієнтувати державу на їх першочерговий захист, але конституційний перелік прав людини не може вважатися вичерпним

5) обмеження прав людини можливе лише у виняткових випадках і здійснюється з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

При цьому слід звернути увагу на ту обставину, що в літературі термін «свобода» вживається у двох значеннях: загальному та суб'єктивному. Свобода в загальному значенні означає такий стан існування народу і окремої людини, який характеризується можливістю людини діяти на власний розсуд. Саме в цьому значенні термін «свобода» використовується в Конституції України, конституціях інших держав, де він виконує роль основоположного філософського принципу, а його зміст було вперше нормативно розкрито у ст. 4 французької Декларації людини і громадянина від 26 серпня 1789 р.: «Свобода полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншому: отож, здійснення природних прав кожної людини має лише ті межі, які забезпечують іншим членам суспільства користування тими ж правами. Ці межі можуть бути встановлені лише законом»[4]. Це положення Декларації, своєю чергою, було сформульоване відповідно до визначення свободи, запропонованого Ш. Монтеск'є: «Свобода є правом чинити все, що дозволено законами. Якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то в нього не було би свободи, оскільки те саме могли би робити й інші громадяни».

Термін «свобода» в суб'єктивному значенні тотожний терміну «суб'єктивне право», і його використання пояснюється історичними чинниками.

2. Колективістські концепції прав людини (марксистська, расистські тощо) засновані на визнанні пріоритету колективу (суспільства, класу, раси, нації тощо) стосовно до особи, а також на обґрунтуванні обмеженості прав людини суспільними інтересами. Подібні підходи є глибоко антидемократичними за сутністю, оскільки колективний (суспільний) інтерес - це досить ефемерне поняття, процес його виявлення має суб'єктивний характер, він здійснюється окремими особами або групами осіб на основі власних життєвих цінностей і, внаслідок цього, декларований суспільний інтерес ніколи адекватно не відображає реальних інтересів суспільства.

Втілення положень колективістської концепції в «соціалістичних конституціях» на практиці призводило до фактичного заперечення принципу свободи людини, градації основних прав людини (головними з яких вважалися соціально-економічні), дискримінації окремих категорій громадян (за класовою ознакою, майновим станом тощо), а також до закріплення надмірно широкого кола основних обов'язків громадян перед суспільством і державою.

3. Традиційні підходи до визначення статусу людини складаються у звичаєвому праві окремих племен, а їхня особливість обумовлена особливістю звичаєвого права, яке є груповим правом: воно діє в рамках малих соціальних груп (плем'я, клан, рід, сім'я)- для нього характерними є колективна відповідальність за порушення звичаєво-правових приписів, а реалізація суб'єктивних прав здійснюється колективно. Відповідно, ці особливості визначили і специфіку правового статусу індивіда у звичаєвому праві, зокрема:

1) правосуб'єктність індивіда звичаєве право пов'язує не з віком, а з важливими обставинами в його житті (народження, одруження тощо)

2) права та обов'язки індивіда тісно пов'язані з правами та обов'язками відповідної групи. При цьому права та обов'язки групи превалюють над правами та обов'язками індивіда

3) правовий статус індивіда характеризується дуалізмом - у ньому можна виділити загальні (які поширюються на всіх членів племені) та спеціальні (обумовлені його належністю до певного клану чи сім'ї) права та обов'язки, що, наприклад, може бути пов'язано з трайбалізмом - наданням суттєвих привілеїв вихідцям із того племені чи роду, до якого належать керівники держави, правляча еліта

4) різні категорії членів групи мають різні права та обов'язки (нерівність вождів і простих членів племені, чоловіка та жінки, дітей та дорослих тощо)

5) обов'язки людини превалюють над її правами.

Сучасний етап розвитку конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні почався з прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., в преамбулі якої наголошується на необхідності всебічного забезпечення прав і свобод людини. Після прийняття Декларації в Україні почався процес переорієнтації правової системи, її поворот від колективістського підходу щодо вирішення проблеми прав людини до сучасної ліберальної концепції, визнання і гарантування прав і свобод людини і громадянина як найвищої соціальної цінності. Своє логічне завершення цей процес дістав у Конституції України 28 червня 1996 р., яка встановила новий конституційний статус людини і громадянина на основі положень сучасної ліберальної концепції прав людини згідно із загальновизнаними світовим співтовариством нормами в галузі прав людини. Її принципова відмінність від старих радянських підходів до визначення конституційного статусу особи полягає:

- по-перше, у відмові від класового підходу в закріпленні правового статусу особи.

- по-друге, у визнанні суб'єктом прав і свобод людини і громадянина. Поняття «права людини» і «права громадянина» - близькі, але не тотожні. Вони відображають різні аспекти статусу особи, а їх відмінність пов'язана з дуалізмом сучасного суспільства, яке, з одного боку, є громадянським, а з іншого - політично організованим. Людина як член громадянського суспільства є суб'єктом прав, що випливають із природного права, їх обсяг однаковий для всіх людей.

- по-третє, у визнанні суб'єктом прав і свобод індивідуально кожен конкретну людину і громадянина, у відмові від пріоритету інтересів колективного суб'єкта у вигляді «народу», «трудящих», «робітничого класу» тощо. Це не означає повного заперечення колективного суб'єкта, але його визнання не може призводити до ігнорування індивідуальних прав і свобод кожної людини, її індивідуальної свободи.

- по-четверте, у відмові від пріоритету інтересів держави над інтересами особи.

Водночас слід урахувати, що на сучасну ліберальну концепцію прав людини певною мірою впливають колективістські ідеї. Проте, на відміну від класичної колективістської конституційної моделі (зокрема соціалістичної), в якій панує принцип абсолютного

підпорядкування особи колективові, державі, суспільству, що, своєю чергою, базується на ідеї щодо можливості безкрайнього обмеження її прав заради «вищих» колективних, суспільних цілей та інтересів, ліберальна модель поряд із врахуванням інтересів суспільства чітко фіксує межу (окремі права взагалі не можуть бути обмежені) та конкретні цілі подібних обмежень - громадський порядок, здоров'я населення, права і свободи, честь і гідність інших людей тощо.

Основні положення ліберальної концепції прав людини відображені, насамперед, у тих нормах Конституції України, в яких закріплюються принципи правового статусу людини і громадянина.

Принципи правового статусу людини і громадянина – це вихідні засади, на основі яких визначаються зміст і умови реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Висновки: соціальна політика повинна мати методологію. Методологією соціальної політики, яку ми пропонуємо, є теоретичні засади прав людини. Філософія та соціологія пропонують визначення категорій "свобода", "рівність", "незалежність", "громадянин". Вони утворюють головний зміст правових засад соціальної політики держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція США // Каррі Д.П. Конституція Сполучених Штатів Америки: Посібник для всіх / Пер. з англ. О.М. Мокровольського. — К.: Веселка, 1993.
2. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР.-М., 1985.-С. 7-23.
3. Конституционное право: Учебник / Отв. ред. В. В. Лазарев,- М.: Юристъ, 1999.- С. 124- Воєводін Л. Д. Юридический статус личности в России.- М, 1997.
4. Конституция зарубежных государств.- М.: Изд-во БЕК, 1996.-С. 135.
5. Баглай М. В., Габрічідзе Б. Н. Конституционное право Российской Федерации.-С. 155.
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Права людини (основні міжнародно-правові документи).- К.: Наук, думка, 1989.- С. 28.
7. Черниш, Наталія. Соціологія : Курс лекцій / Наталія Черниш, Львівська Богословська Академія . – Львів : Видавництво ЛБА, 1998 . – 362 с. – (Посібники з філософії ; N3) . - Бібліогр. наприкінці тем . – На укр. яз. - ISBN 966-7034-06-2 .
8. Малеин Н.С. Юридическая ответственность и справедливость. М., 1992. С. 16, 17.
9. Документ ООН А /Conf/151/26/ Rev.1(Vol.1), С.3-7
10. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого О. В. Волянська Права людини як предмет соціологічного дискурсу.
11. Яковенко А.В. Сенси життя, як соціальна проблема в суспільстві, що глобалізується : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора соціол. наук : спец. 22.00.01 «Теорія та історія соціології» / Андрій В'ячеславович Яковенко. — Харків, 2012. — 44 с.
12. Бідан В. Гуманістична складова соціальної політики в умовах економічних трансформацій // Україна: аспекти праці. -2001.
13. Коломійчук В.С. Сучасні соціальні процеси в Україні: актуальність дослідження, особливості трансформації // Регіональна економіка. -2003. -№1. – С.87-91.
14. Шевчук П. І. Соціальна політика - 2-ге вид. - Львів: Світ, 2005. - 400с

Пальчинська Мар'яна Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Одеського національного морського університету.

УДК: 141.7+1.316.3

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ВІРТУАЛЬНІСТЬ» У РАКУРСІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті аналізуються основні теоретичні підходи до визначення віртуальності. У контексті соціальної філософії дане поняття розглядається з різних, іноді діаметрально протилежних позицій. Неоднозначність уявлень про віртуальне, відсутність прояснених дефініцій, актуалізують подальше осмислення даного поняття.

Ключові слова: віртуальність, віртуальна реальність, соціальний простір, філософський аналіз

ЭКСПЛИКАЦИЯ ПОНЯТИЯ «ВИРТУАЛЬНОСТЬ» В РАКУРСЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В статье анализируются основные теоретические подходы к определению виртуальности. В контексте социальной философии данное понятие рассматривается с разных, иногда диаметрально противоположных позиций. Неоднозначность представлений о виртуальном, отсутствие проясненных дефиниций, актуализируют дальнейшее осмысления данного понятия.

Ключевые слова: виртуальность, виртуальная реальность, социальное пространство, философский анализ

THE EXPLICATION OF THE CONCEPT OF "VIRTUAL" FROM THE PERSPECTIVE OF THE SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article analyzes the main theoretical approaches to the definition of virtuality. In the context of the social philosophy of the concept is viewed from different, sometimes diametrically opposed positions. Ambiguities about the virtual representations, the absence of definitions clarified actualize further understanding of this concept.

Keywords: virtual, virtual reality, social space, philosophical analysis

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що невід'ємним атрибутом сучасного суспільства є віртуальність, яка проявляється переважно через комп'ютерно-мережеву форму і вбудована в соціокультурне життя. Інтенсивне поширення новітніх інформаційних технологій призвело до своєрідної експансії віртуальності, яка ініціювала ряд соціокультурних змін сучасного суспільства, що викликає необхідність подальшого аналізу віртуальності в контексті соціально-філософської парадигми.

Мета роботи – проаналізувати основні контексти тлумачення поняття «віртуальність» у царині соціальної філософії.

Ступінь наукової розробки проблеми.

У рамках соціально-філософської парадигми окремі аспекти означеної проблеми в контексті онтологічного підходу аналізувалися в роботах Бодрійя Ж., Дельоза Ж., Орехова С., Гримак Н., Опенкова М., Абдєєва Р., Скворцова Л., Пивоварова Д., Хоружего С., Юхвіда А. та ін.

Феноменологічний підхід до дослідження віртуальності розглядається Беллом Д., Тоффлером Е., Лемом С., Бергером П., Лукманом Т., Ємеліним В., Дацюком С., Івановим Д., Войсунким А., Корольовим С., Барлоу Дж. та ін.

Гносеологічний аспект віртуальності досліджується Борчиковим С. та ін.

У психологічному аспекті віртуальність та віртуальна реальність розглядається Носовим Н., Розіним В. та ін.

Інформаційний підхід щодо аналізу віртуальності запропоновано Грязною О.

Спочатку осмислення поняття «віртуальність» у царині філософії воно трактувалося переважно у якості протилежності реальним явищам соціального буття. Фома Аквінський за допомогою цього поняття намагався вирішити проблему співіснування різного роду реальностей, а саме мислячої душі, тваринної та рослинної, а також обґрунтовував віртуальну присутність цих форм. У «Сумі теологій» він зазначає: «...всі потенції відносяться до самої по собі душі як до свого початку. Але деякі потенції відносяться до душі самої по собі як до свого субстрату: такі є мислення і воля. І потенції подібного роду за потребою зберігаються в душі після руйнування тіла. Деякі ж потенції мають субстратом сутність, складену з душі і тіла: такі всі потенції чуттєвої і вегетативної частин душі. Але з руйнуванням субстрату акциденція не може зберегтися. Тому після руйнування поєднання душі й тіла потенції другого роду не можуть зберегтися, але залишаються в душі віртуально, як у своїй першооснові або корені» [18, с. 168]. Він намагається обґрунтувати за допомогою віртуальності можливість збереження концептуальної сутності об'єкту, який має певну субстанціональну форму.

Намагаючись знайти універсальну мову розуміння природного буття, Лейбніц використовує символічний код, який в змозі описати будь-яке знання, однак при цьому позбавлений обмежень матеріального існування. Він розробив метафізичну концепцію, яка описувала реальність за допомогою монад, що зберігають присутність речей та роблять їх безпосередньо доступними. Певні сучасні дослідники феномену віртуальності проводять аналогію між цією концепцією та сутністю всесвітньої комп'ютерної Мережі. Віртуальність розглядалася не як особливий вид реальності, а як поняття, що «фіксує парадоксальне існування об'єктів» [11, с. 142], що пояснює зв'язок між загальною абсолютною сутністю за проявом різноманітної природи речей.

Глибинне осмислення віртуальності отримує в різних теоріях постмодернізму, які зробили спробу охарактеризувати трансформації соціального простору під впливом масового впровадження комп'ютерних технологій: «Термін «віртуальний» підійшов для позначення різноманітних комп'ютерних явищ - від віртуальної пошти до цілих робочих груп на комп'ютерних мережах, до віртуальних бібліотек і навіть віртуальних університетів. У кожному з цих випадків воно відноситься до реальності неформальної. Коли ж ми називаємо віртуальним простором кіберпростір, то маємо на увазі простір не цілком дійсне, щось існуюче по контрасту з реальним жорстко структурованим простором, але працююче як реальне» [4, с. 56].

В онтологічному контексті віртуальність аналізувалася за допомогою теорії симулякрів, яка розроблялася у рамках парадигми постмодернізму Ж. Дельозом, Ж. Бодрійяром та ін. Ґрунтуючись на їх теоріях, симулякр можна визначити як «знак, що відроджує своє власне буття, творить свою реальність». Термі «віртуальність», на думку Ж. Бодрійяра, зазнав істотних концептуальних видозмін - від фантастичної ілюзії, обумовленої нашої сублімацією світу, до свертхтехнічної подоби реальності, яка стає все більш реалістичною, нівелюючи грань між віртуальним простором і простором соціального буття: «симуляція соціальності стала тотальною практикою в постмодерністську епоху» [2, с. 42]. Сутнісний зміст віртуального в його різноманітних формах, зокрема у формі комп'ютерної віртуальної реальності, це симулякр - символ всього реального, який набуває здатність самостійного буття: «Бодрійяр, оперуючи з поняттям «гіперреальність», показав, що точність і досконалість технічного відтворення об'єкта, його знакова репрезентація конструюють інший об'єкт - симулякр, в якому реальності більше, ніж власне у «реальному», який надмірний в своїй детальності» [17, с. 16].

Слід зазначити, що деякі дослідники проблем віртуальності вважають використання терміна «симулякр» некоректним: «... слід уникати терміна «симулякр», який нерідко вживається для позначення артефактів віртуальної реальності. За визначенням «симулякр» ... - одне з ключових понять постмодерністської естетики, що займає в ній місце, яке належить в класичних естетичних системах художньому образу. Симулякр - образ відсутньої

дійсності, правдоподібна подоба, позбавлена оригіналу, поверхневий, гіперреалістичний об'єкт, за яким не стоїть якась реальність ... » [1, с.35]

Основою теорії віртуальності, яку розроблено С. Хоружим, є аналіз онтологічного концепту віртуальної реальності, яку він визначає як «недо-роджене буття. Це недорід буття....» [20, с. 66]. Не володіючи сутністю, віртуальна реальність не володіє енергією, а саме власною енергією, саме тому вимагає носія, насамперед, людину. Таким чином він робить висновок: «Сенс і зміст цього роду подій (подій віртуальної реальності) розкриваються цілком лише у світлі присутності людини, що грає ключову роль в онтології» [20, с. 59]. Згідно його думки, філософське розуміння віртуалістики вимагає виходу за межі дискурсу сутності. Воно можливе лише за умов усунення принципово інших концепцій виникнення події та явища: більш узагальненими і менш жорсткими, звільненими від телеологізму та детермінізму, які не передбачають стійкої наявності. Цей рід категорій виділяють правилами зв'язування та узгодження понять: «Сутнісні поняття виступають в дискурсі у якості суб'єктів, або «імен» - вони наділяються атрибутами, предикатами тощо, а в аспекті онтологічному, у своєму ставленні до буття, вони ... суть саме імена: кожне з них є «деяке буття», позначення і наречення буття в якомусь його певному образі, аспекті... Вочевидь, що поряд із такими поняттями філософська побудова необхідно включає й інші: категорії дії, діяльності, які в граматичному аспекті виступають у якості предикатів, або присудків, або дієслів, а в онтологічному вказують, що робиться, відбувається з буттям, дають діяльнісну характеристику» [20, с. 58].

Аналізуючи віртуальність та віртуальну реальність, С. Орехов виходить з існування субстанційної та акцидентальної реальності: «Реальність дана нам як необхідне із своїми атрибутивними параметрами, тобто, можна говорити про субстанціальну реальність. Однак деякі її аспекти можуть мати характер акцидентальних проявів, тобто, можна казати про реальність акцидентального» [13, с.48]. Поряд із субстанціональним та акцидентальним буттям можливе «інобуття об'єктивної реальності» [13, с.98]. Це буття и є віртуальна реальність, провідними ознаками якої стають «репрезентація, об'єктивоване ідеальне, залежність від свідомості, тотожність матеріального та ідеального, загально значимість» [13, с.84]. Положеність і репрезентація віртуальної реальності припускають, що вона не є дзеркальним відображенням дійсності, вона відтворює своїми засобами її різні версії: «Репрезентація охоплює субстанціональну реальність у тому обсязі, який може сприяти становленню реальності нового типу. Репрезентація інформації субстанціональної реальністю стає субстанцією віртуальної реальності» [13, с.53].

Гносеологічний аспект віртуальності досліджується С. Борчиковим, який намагається проаналізувати існуючі теорії віртуальності та створити «теорію теорій віртуальної реальності» [3, с. 42]. В якості предмета загальної теорії автор пропонує постулювати віртуальну реальність, а в якості методу використовувати ноєматичну гносеологію, що охоплює концепт даного феномена в єдності його властивостей. Він робить висновок, відповідно до якого гносеологія є «іманентним полем для їхнього єднання», всі визначення поняття «віртуальна реальність» пов'язані з особливостями індивідуального пізнання: «...понять віртуальної реальності стільки, скільки існує людей і переходів їх пізнання з одного рівня на інший» [3, с.14]. Індивідуальність мислення, яка властива людині, є достатньою умовою для створення загальної теорії віртуальної реальності: «загальна теорія віртуальної реальності є суперпозиція суб'єктивних показань віртуальної реальності» [3, с.15]. Таким чином, віртуальність виявляється прихованою всередині конкретних пізнавальних актів, представляючи собою реальність вищого рівня пізнання для кожної людини по відношенню до попереднього рівня його ж пізнання.

Інформаційна складова сучасного цивілізаційного процесу дозволяє аналізувати віртуальність і віртуальну реальність також у контексті інформаційного підходу, який запропоновано Грязною О.: «Інформація, будучи атрибутом матерії, створює особливий вид реальності, яка повинна існувати, як речовина і енергія не тільки в процесі взаємодії, а й поза ним. Ми вважаємо, що було б справедливо стверджувати про те, що інформація поза

взаємодією існує віртуально, тобто в закодованому вигляді, коли її зміст приховано і недоступно. Аналогічно, можна ввести і вживання поняття «віртуал» як специфічний термін для опису інформаційних, а не енергетичних величин. Таким чином, принципова відмінність способів існування трьох складових світобудови полягає в тому, що енергія символізує потенцію реалізації, а потім і саму реалізацію чогось у часі; речовина - можливість оформлення і саме оформлення чогось у просторі; інформація вказує на віртуальне існування властивостей, необхідних для актуалізації, як потенції, так і можливості»[6].

Іванов Д. виділяє два значення поняття «віртуальне». Перше значення використовується для позначення актуально існуючих нескінченно малих частинок, друге значення виникає внаслідок створення і використання комп'ютерних симуляцій і розкривається крізь протиставлення ілюзорності об'єктів, породжених засобами комп'ютерної графіки. В якості універсальних властивостей віртуальної реальності він виділяє три характеристики: нематеріальність впливу (зображуване виробляє ефекти, характерні для речей); умовність параметрів (об'єкти штучні і змінювані); ефемерність (свобода входу і виходу забезпечує можливість переривання та поновлення існування) [8; 9]. Згідно його думки, про віртуалізацію стосовно суспільства можна говорити, оскільки суспільство стає схожим на віртуальну реальність, тобто може описуватися за допомогою тих самих характеристик. Віртуальність в такому випадку являє собою будь-яку заміну реальності її симуляцією, при цьому не лише продуковану комп'ютерними технологіями, але обов'язково із застосуванням логіки віртуальної реальності[8; 9].

Ряд дослідників пропонують розглядати віртуальні реальності у психологічному аспекті. Наприклад, Розін В. визначає дуальну природу віртуальності. Згідно його думки, це «технічний і психологічний феномен, створений інформаційними технологіями, специфічний вид символічних реальностей, які створюються на основі комп'ютерної та некомп'ютерною техніки, і реалізує принципи зворотного зв'язку, що дозволяють людині діяти у світі віртуальної реальності» [16, с. 183 - 184]. Наиболее последовательно эту точку зрения выразил Носов Н. По мнению термин «виртуальный» применяется для обозначения «особого типа изучаемых объектов, обладающих онтологическим статусом существования, но не имеющих временного модуса вечности» [15, с. 142]. У загальному вигляді поняття віртуальності може бути застосовано до всіх видів реальності: фізичної, психологічної та ін., оскільки як філософська категорія віртуальність дозволяє побудувати єдину онтологічну парадигму.

У царині соціальної філософії віртуальність набула більш детального розгляду після виникнення поняття «віртуальна реальність», яким позначають тривимірні моделі реальності, створювані за допомогою комп'ютерних мереж: «Повертаючись до ідеї комп'ютерної віртуальної реальності, підкреслимо, що вона цілком відповідає ідеології постмодернізму, однією з головних особливостей якого з'явився плюралізм. З моменту розповсюдження комп'ютерних технологій беруть свій початок і багато найсучасніших філософських концепцій віртуальної реальності, які також засновані на плюралістичних ідеях постмодернізму. Комп'ютерна віртуальна реальність, проникаючи в усі сфери життя, отримала не тільки свій розвиток, а й визнання. Це викликало чергове посилення інтересу філософів і психологів до даної проблеми» [5]. Подальше поширення цього сегменту, що стало відмітною рисою сучасного соціокультурного простору, призвело до подальшої концептуальної розробки вищезазначеного терміну. Наприклад, Дацюк С. трактує віртуальність як продуковану комп'ютерними засобами тривимірну модель реальності, яка створює ефект повної присутності, дозволяє взаємодіяти з представленими в ній об'єктами, включаючи нові способи взаємодії, зокрема, зміну форми об'єкта, вільне переміщення в просторі та часі, переміщення самого простору тощо. Віртуальні об'єкти виникають і існують не самостійно, а в контексті взаємодії інших стабільних об'єктів, які можуть бути матеріальними та ідеальними, природними та штучними. Таким чином, всесвітня мережа Інтернет забезпечує функціонування особливого виду віртуальності, символічної по суті, об'єктивно і актуально існуючої, яка несе заданий, породжений характер, має суб'єктивну

форму освоєння та є відкритою для різноманітної взаємодії. У такому ракурсі воно може служити для пояснення соціальних процесів, притаманних сучасному соціуму на стадії його переходу до інформаційного етапу. Саме тому найбільш поширене визначення трактує віртуальність як створену за допомогою комп'ютера штучну реальність, яка за своєю концептуальною сутністю є протилежною реальності соціальній.

Узагальнюючи погляди на концепт поняття «віртуальність», слід виокремити наступне. По-перше, віртуальність у різних аспектах її тлумачення складають відносини різнорідних об'єктів та їх породження, оскільки віртуальність корелює із певною константною реальністю, на відміну від якої є самостійною й автономною реальністю, яка функціонує лише в тимчасових рамках процесу підтримки її існування. По-друге, віртуальність у різних її проявах, незважаючи на її ілюзорність, суттєво впливає на соціальну систему загалом, а також на окремі її елементи. Однак, як би не розвивався віртуальний простір, він не в змозі більшості людей повністю замінити реальний світ. По-третє, суто у психологічному аспекті, який ототожнюється із суб'єктивною реальністю, віртуальність відображається в актуалізації образів, тому віртуальний тип уяви характеризується тим, що людина сприймає й переживає його не як «...породження власного розуму, а як об'єктивну реальність» [14, С. 290].

У філософському обґрунтуванні досліджуваного феномена визначається специфіка віртуальності в загальнокультурному контексті, який трактує віртуальність у співвідношенні з об'єктивною реальністю з позицій філософського розуміння теорії відображення.

Розгляд обраної проблеми дозволяє зробити наступні **висновки**.

У сучасній науковій думці домінуючим є уявлення про віртуальне як про створене людською діяльністю штучне явище, яке має неабиякий вплив на існуючу систему суспільних відносин. При дослідженні віртуальності виникає необхідність пошуку одиниць її аналізу, оскільки на цей час віртуальність розглядається як протилежність реальному світові. Віртуальність, що продукована комп'ютерними технологіями, невід'ємна від її технологічного забезпечення, отже, є зараз об'єктом рефлексії переважно фахівців в галузі нових інформаційних технологій, внаслідок цього дослідження даного феномену найчастіше зводиться до його технічного аспекту. Але ж багатофункціональність віртуальності дозволяє дослідникам різних галузей вибрати свій ракурс аналізу, тому системне осмислення цього поняття стикається із труднощами, типовими для будь-якого міждисциплінарного дослідження.

Ряд сучасних теорій розглядають віртуальність як деяку загальну характеристику соціальної реальності з погляду її структури і безперервного характеру такої структури, на основі чого переглядаються уявлення про реальність, час і простір, причинність та ін. в розумінні соціального та індивідуального буття. Інші дослідники вважають, що існує об'єктивна реальність, яка не залежить від людської свідомості і первинна по відношенню до нього, а також інша, штучна, створена самою людиною.

На сьогоднішній день дослідження віртуалізації є одним із динамічних і варіативних наукових напрямків. На цей час найбільш пильну дослідницьку увагу привертають наступні вектори:

- подання віртуального середовища як нового способу формування ідентичності та фактора, який суттєво впливає на соціалізацію особистості (тут мається на увазі видозміни соціального досвіду при залученні до віртуального простору, що сприяє розкриттю й доповненню особистісних характеристик суб'єкта віртуальних комунікації та їх перенесення на існуючу систему соціальної взаємодії);

- розгляд трансформаційних процесів, яким підпорядковується сучасне суспільство загалом та певні його елементи. Окрему дослідницьку увагу привертає подальша конвергенція реального та віртуального, а також екстраполяція окремих явищ та процесів віртуального простору у простір соціальний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алиева Н., Ивушкина Е., Лантратов О. Становление информационного общества и философия образования/М.: Академия естествознания, 2008. // [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://www.monographies.ru/23>
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла / Ж. Бодрийяр. - М.: Изд-во «КДУ», 2006.- 257с.
3. Борчиков С. Метафизика виртуальности /// Труды лаборатории виртуалистики. - М., 2000. - Вып.8. - 49с.// [Электронный ресурс] : Режим доступа: http://ich.iph.ras.ru/workscv_w14.html
4. Возможные миры и виртуальные реальности // Составители В. Друк и В. Руднев. – Серия «Аналитическая философия в культуре XX века». – Выпуск I. – Москва, 1995. – 199 с.// [Электронный ресурс] : Режим доступа: http://royallib.ru/book/neizvesten_avtor/vozmognie_miri_i_virtualnie_realnosti.html
5. Грязнова Е. Виртуальная реальность: анализ смысловых элементов понятия // [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://academyrh.info/html/ref/20050209.htm>
6. Грязнова Е. Философский анализ концепций виртуальной реальности // [Электронный ресурс] : Режим доступа: http://e-notabene.ru/fr/article_278.html
7. Дацюк С. Виртуальная реальность // [Электронный ресурс] : Режим доступа: http://www.uis.kiev.ua/Russian/win/~xyz/vr_enc.Html
8. Иванов Д. Виртуализация общества. Версия 2.0. / Д. Иванов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2002. – 224 с.
9. Иванов Д. Императив виртуализации: Современные теории общественных изменений / Д. Иванов. – СПб: Изд-во СПб. ун-та, 2002. - 212с.
10. Лобанков И. Современные концепции виртуальной реальности// Вестник ПАГС. – 2015. – с. 98-102 // [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://vestnik.pags.ru/vestnik/archive/Arhiv46/Lobankov.pdf>
11. Носов Н.А. Виртуалистика / Н.А. Носов // Философские науки.- 2000.-№ 4.-С. 142-145.
12. Носов Н.А. Технологии виртуальной реальности. Состояние и тенденции развития / Н.А. Носов.- М.:ИТАР, 1999.- 160 с.
13. Орехов С. Поиск виртуальной реальности / С.И. Орехов. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2002. – 184 с.
14. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции / А.И. Ракитов.- М.: Политиздат, 1991.- 286 с.
15. Розин В.М. Виртуальные реальности: природа и область применения / В.М. Розин // Социально-политический журнал.- 1997.- № 6.- С. 183-197.
16. Розин В.М. Существование, реальность, виртуальная реальность // Концепция виртуальных миров и научное познание / В.М. Розин.-СПб., 2000.-302 с.
17. Трофимов В., Панкова Д. Категориальный анализ термина «виртуальность». – с.27-38 // [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://tvvlibrary.narod.ru/papers/2010/03.pdf>
18. Фома Аквинский Сумма теологий http://www.xpa-spb.ru/libr/___KATOL/Foma-Akv-Ont02.pdf
19. Хоружий С.С. Конституция личности и идентичности в перспективе опыта древних и современных практик себя / С.С. Хоружий // Вопросы философии.- 2007.- № 1.- С. 75 - 86.
20. Хоружий С.С. Род или недород? Заметки к онтологии виртуальности / С.С. Хоружий // Вопросы философии. —1997. — №6. — С.53 -68.

Походних Елліна Ігорівна - аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК 792+130.123.4+17+316.3

ВЛИЯНИЕ ТЕАТРАЛЬНОГО ИСКУССТВА НА РАЗВИТИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ ОБЩЕСТВА

В статье изучается театральное искусство как предмет социально-философского анализа, рассматриваются теоретико-методологические основания духовно-нравственных ценностей общества, влияние театрального искусства на развитие духовно-нравственных ценностей общества.

Ключевые слова: искусство, театральное искусство, художественный образ, режиссер, зритель, духовно-нравственные ценности, общество.

ВПЛИВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА

У статті вивчається театральне мистецтво як предмет соціально-філософського аналізу, розглядається теоретико-методологічні підстави духовно-моральних цінностей суспільства, вплив театрального мистецтва на розвиток духовно-моральних цінностей суспільства.

Ключові слова: мистецтво, театральне мистецтво, художній образ, режисер, глядач, духовно-моральні цінності, суспільство.

THE INFLUENCE THEATER ART OF THE DEVELOPMENT OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES OF SOCIETY

In article study the performing arts as a subject of socio-philosophical analysis, examines the theoretical and methodological foundations of spiritual and moral values of society, the impact on the development of theater art of spiritual and moral values of society.

Key words: art, theater, artistic image, director, audience, spiritual and moral values of society.

Искусство - это специфическое явление, которое с одной стороны представляет собой одну из форм общественного сознания, важнейшую составную часть духовной культуры общества, в которой фиксируется, прежде всего, эстетическое отношение к миру, с другой - это интеллектуальное освоение объективного мира с помощью образа и изменение этого мира согласно представлением о том каким этот мир должен быть. Искусство возникает на самых ранних стадиях развития общества и постепенно становится мощным орудием осознания мира, великим средством духовного формирования общества.

Эстетическое отношение, сформировавшись на заре человеческого общества, всегда находится в процессе непрестанного изменения, развития. Идеалы людей, их вкусы и эстетическое переживание меняются. Таким образом происходит художественное развитие человечества. Каждая форма общественного сознания фиксирует окружающую действительность в присущих ей специфических средствах.

Формой отражения действительности в искусстве является образ. Образ - единица мышления, построенная на принципе свободных ассоциативных связей и предназначенная для «угадывания» содержания мысли и последующего ее домысливания. Поэтому искусство не только отражает действительность, но и творит особый мир - мир образов, который обладает относительной самостоятельностью. В соответствии с природой искусства и присущих ему моментов (эстетического, познавательного и идеологического)

художественное произведение оценивается с точки зрения красоты, правдивости и идейности.

Любая форма общественного сознания, в том числе и искусство, связана с действительностью через свои функции. Кроме познания действительности, создания художником произведения искусства, а также благодаря активному идеологическому и эстетическому преобразованию жизненного материала, искусство оказывает целенаправленное воздействие на поведение людей, на их чувства и мысли, способствует духовному преобразованию человека, согласно тому направлению развития общества, в котором он живёт. Сила искусства в непосредственном и непринужденном воздействии на человека, а через него на всё общество. Велико и многообразно влияние каждого из видов искусства на общество, как важнейшего элемента красоты и эстетического отношения к действительности.

Театральное искусство обладает специфическими особенностями, делающими его произведения уникальными, не имеющими аналогов в других видах искусства. Прежде всего, это синтетическая природа театра. Театральные произведения включают в себя практически все иные искусства: литературу, изобразительное искусство (живопись, скульптуру, графику и т.д.), музыку, вокал, хореографию и др.

Истоки театрального искусства лежат в первобытных языческих ритуалах и обрядах, связанных с коренными моментами жизни тогдашнего общества. Персонификация явлений природы в том или ином божестве обуславливала необходимость своеобразного диалога с богами – в обрядах и ритуалах разыгрывались (т.е. подавались в театральной форме) ключевые моменты, жизненно важные события. В обрядовых действиях, не было зрителей как таковых, все их участники были непосредственно включены в само действо. Тем не менее, зритель подразумевался: эти театрализованные действия, первобытные мистерии, адресовались божествам, с которыми вступали в диалог участники обряда. Так задавалась сакральность действия, высочайшая нота, сохраняющаяся в лучших произведениях театра и сегодня.

Таким образом, возникало первое осознание необходимой профессионализации будущего театра: чем искуснее велся диалог с богами, тем вероятнее было достижение их благосклонности. Первыми профессионалами архаичных театрализованных форм были жрецы и шаманы. Здесь же впервые сформировалась и была осознана одна из важнейших социальных функций будущего театра – идеологическая. Близость к богам давала жрецам власть, для того, чтобы ее поддерживать, необходимо было формировать нужное общественное мнение и настроение – идеологическую доктрину. Высокая степень эмоциональной включенности участников обрядовых действий (позже – театральных зрителей), т.е. коллективное переживание, делало их наиболее внушаемыми. Отсюда идет распространенное и вполне объективное утверждение, что театр – это общественная трибуна, с которой пропагандируется и внушается система политических, правовых, религиозных и других взглядов общества.

В ходе длительного процесса усложнения жизнедеятельности общества и культурной повседневности, театральное искусство далее трансформировалось следующим образом: от Античности до начала Нового времени (V в до н. э. -XVII в н. э.) развивался театр драматурга, в период между эпохой Просвещения и культурным авангардом (XVIII - 80-е годы XIX в.в.) доминировал театр актера, а на стыке двух столетий, XIX и XX, возник театр режиссера. Плодотворное функционирование театра режиссера настолько повысило степень его влияния на внехудожественные сферы культуры и эстетические потребности зрителей, что заслуживает изучения и осмысления в качестве одного из важных факторов инновационных процессов.

С возникновением и интенсивным развитием режиссерского театра, вобравшего в себя достижения и уроки театра драматурга и актера, значительно возросла степень влияния сценического искусства на социокультурную повседневность. Благодаря режиссерской интерпретации драматургического текста любого жанра и постановочному мастерству,

лучшие спектакли вызывают тот художественный и нравственный резонанс, который активизирует общественное мнение и способствует повышению культурного уровня людей, совершенствованию их образа и стиля жизни.

Целью данной работы будет выступать оценка театрального искусства как стимулятора развития духовно-нравственных ценностей общества, индикатора культурных изменений, как эффективного способа углубления мировоззрения зрителя и формирования у него эстетического вкуса.

Театральное искусство - это форма общественного сознания, средство художественного познания и воспитания. Специфика театра - в отражении существенных конфликтов и характеров, затрагивающих интересы и потребности зрителя. Самобытность театра как вида искусства - в современности, делающей его важным фактором влияния на формирование и развитие духовно-нравственных ценностей общества.

Формирование ценностного сознания человека на уровне общества представляет собой некоторую совокупность установок и ориентацию на общественные ценности - идеалы, нормы, обычаи, традиции, и т.д. Содержание ценностного сознания человека определяется многими факторами, среди которых главную роль играют духовно-нравственные ценности.

Духовно-нравственные ценности не могут существовать как без предмета (объекта), так и без человека (субъекта). Это вполне очевидно, так как интерес к духовности, духовно-нравственным ценностям каждый раз в истории общественного развития порождается новыми социальными отношениями, в которых оказывается человек как личность и в которых протекает его жизнедеятельность. С каждой исторической эпохой в развитии общества органически связан всякий человек, с ней непосредственно связаны его взгляды, мироощущение, дела и поступки. В такой обстановке человек является как объектом, так и субъектом общественных отношений.

Духовно-нравственные ценности общества проявляют себя только в процессе человеческой деятельности по освоению мира, через оценку. В этом смысле духовно-нравственные, как и другие социальные ценности, неразрывны с деятельностью, с оценкой актуальной, либо потенциально присутствующей в возможности деятельности. В такой ситуации духовно-нравственные ценности активно воздействуют на формирование и развитие общества в процессе её деятельности.

Духовность и нравственность, оказывая существенное влияние на духовное состояние общества, находят свое выражение в способах и целях духовной деятельности в социуме, в характере удовлетворения потребностей общества, в целостном проявлении мироощущения социального бытия. Они, распространяясь, утверждаются через социальные институты, в духовной сфере жизнедеятельности общества. Таким социальным институтом является и театр.

В последнее время в искусстве все больше наблюдаются тенденции к его коммерциализации, когда на первый план выходит финансовая сторона деятельности. Стремление иметь своего зрителя зачастую перекрывается снижением художественного качества произведения, все больше делается акцент на «зрелищность», на откровенную развлекательность, на потакание моде и вкусам массового зрителя.

Современное общество находится под воздействием фактического доминирования массовой культуры, которая опираясь на достижения технологического прогресса, не затрагивает сущности духовной культуры как феномена человеческого бытия. Массовая культура пытается выступить в роли инструмента модернизации духовно-нравственной традиции, по сути, полностью изменяя ее сущность, что несет в себе опасность подмены изначального смысла понятий духовности и нравственности, собственно и осуществляющих процесс общественного развития.

Искусству сегодня, в том числе и театру, придается статус «сферы услуг», а художественное произведение выступает как «товар», который публика при определенных условиях готова купить. Это не значит, что театр утратил свою способность идти в ногу со

временем, изменились лишь формы и средства выражения.

В последние годы ряд театральных постановок по своему сюжету и эстетическим чертам приближается к типу развлекательно-эпатажных шоу, в связи с чем приобретает несомненную актуальность задача осмысления тех достижений в сфере сценического искусства предшествующих десятилетий, которые до сих пор остаются образцами и образного воплощения творческого замысла, и соответствия «норме вкуса» (Кант). Именно потому, что синтетическая природа театра и его зрелищно-игровая сущность ощутимо влияют на умонастроение общества и состояние его культуры, становятся актуальными вопросы преодоления негативных моментов в искусстве сцены.

Состояние театра в Украине, в целом, отвечает ситуации во всем искусстве страны. Наличие проблем, которые требуют решения, предопределено целым комплексом причин как общественно-исторического, так и организационно-финансового характера. Большинство творческих вопросов, сводятся именно к трудному материальному положению, в котором находятся учреждения культуры.

Театральное дело являет собой комплекс мероприятий, направленных на создание и публичный показ произведений театрального искусства, их распространение и сохранение условий для последующего развития театрального творчества, профессионального образования, науки, театральной журналистики, издательской деятельности из истории, теории и практики этого вида искусства, соответствующей музейной и архивной деятельности.

Таким образом, особенно актуальным является вопрос сохранения и современного восприятия духовно-нравственных традиций в рамках театрального искусства, их влияния на ценностные ориентации личности в условиях смены парадигм в мировоззрении. События, происходящие в духовно-нравственном и социокультурном пространстве общества, позволяют говорить о том, что в социуме на данный момент весьма заметно ощущается недооценка духовно-нравственных традиционных ценностей, которые издавна являлись неотъемлемой частью жизни и развития общества.

Среди всех искусств театр заслуженно занимает выдающееся положение. Этим он обязан тому чувству общности, которое он утверждает, и общения, которое является основой его жизни. Театр служит проявлению творческих сил человека в самой полной и действенной форме. Театр не только выражает характер народа, нации, но и наиболее правдиво и наглядно свидетельствует о степени его культурности и цивилизованности. Во всем мире театр является единственным видом свободного обмена чувств и идей. Благодаря своим свойствам и огромным возможностям театр служит раскрытию и утверждению глубокой духовной связи между людьми. В основе жизни и искусства театра лежат человеческие чувства, отношения дружбы и любви, питаются которыми театр в то же время способствует их укреплению - в этом состоит его основная деятельность.

Театр, единственный вид искусства, который представляет нам не только результат своего творчества. Сценической особенностью театра является двусторонний контакт между сценой и зрительным залом. Приходя в театр, мы становимся зрителями и соучастниками спектакля, который творится в нашем присутствии на наших глазах. Именно эта особенность театрального искусства требует той атмосферы, которой живёт театр. Коммуникативная функция искусства осуществляется через диалог автора со зрителем, который происходит при помощи созданного автором произведения - текста. Выбирая для постановки спектакля определенную пьесу, режиссер определяет для себя ее содержательно-смысловые и жанровые границы, и на этой основе у него складывается свой собственный замысел творческого воплощения текста драматурга, режиссерская сверхзадача в соответствии с исповедуемым им гуманистическим и эстетическим идеалом. Чтобы ее реализовать на сцене, он организует работу с актерами, художниками, осветителями и другими участниками коллективного театрального процесса.

Также театр выполняет ряд важных функций в жизни общества: эстетическую, развлекательную, социализирующую, игровую, нормативную, познавательную и т.п. Театр,

влияя на сознание, духовно-эмоциональный мир человека, формирует целостный облик личности человека; активно содействует духовному росту, воспитывает идейные и нравственные убеждения, стимулирует социально-преобразующую деятельность.

Эстетическая игра творческой фантазии, развлечение, сопереживание незаметно переводят богатство нравственного содержания искусства в личностное достояние. Формируется целостное отношение человека к миру, накладывается отпечаток на все стороны его жизни и деятельности, на отношения, понимание цели и смысла жизни. Театр обостряет ум, нравственно облагораживает чувства, расширяет кругозор. Процесс "катарсического" - "очищающего" воздействия искусства сложен и неоднозначен. Он связан глубинными корнями с явлениями, происходящими в психике, духовном мире личности; на него оказывают непосредственное или опосредованное влияние факторы социального бытия, которые могут как усиливать, так и снижать эффективность этого процесса.

Необходимо отметить и то, что театральный текст имеет ограничение во времени и пространстве. При чтении романа, например, существует возможность прерваться в любой момент и на неопределенный срок, а затем вновь вернуться и продолжать читать с того момента, на котором пришлось остановиться, то есть временные рамки отсутствуют. Со спектаклем дело обстоит иначе, поскольку он в определенный момент начинается и в определенный момент заканчивается, а его непрерывность задана сюжетом и темпоритмом постановки. Произведение театрального искусства может существовать только «здесь и сейчас», как процесс развертывания на глазах аудитории сюжета и разрешения основного конфликта, через диалогические отношения друг с другом персонажей пьесы. Спектакль оказывается не только пространственно-временной определенностью «предлагаемых обстоятельств», но и зрелищно-исполнительским воспроизведением определенных социальных, духовно-нравственных и эстетических проблем определенного хронотопа культуры.

Идейно-эстетическое содержание искусства театра определяет драматургия. С этим связана проблема интерпретации. Разнообразные результаты прочтения литературного текста рожают вариативность звучания одного и того же произведения. При этом каждый режиссер пытается открыть автора с точки зрения своего восприятия.

При осмыслении поэтики и эстетики театра как «стимулятора» развития нравственно-духовных ценностей и культурных изменений становится ясно, что ему присуща игровая стихия. Начиная с Античности искусство театра полностью базируется на искусстве игры, не только актерского состава, но и зрителя, сопереживающего через пьесы их ситуацию и взаимоотношения. Оно представляет собой определенный тип игрового поведения, так как подразумевает одновременную реализацию жизненно-узнаваемого и условного, что не дает ни одно другое искусство. Естественно, что события, которые мы видим перед собой на сцене, «не существуют реально», они носят условный характер, где каждый как бы «примеряет» на себя определенный образ, то есть действует и переживает в связи с «предлагаемыми обстоятельствами» и оценкой своего места в разрешении основного конфликта пьесы.

Сценическому искусству свойственна «реактивность», то есть способность быть восприимчивым к происходящим изменениям в мире, возможность сиюминутного реагирования на них данное свойство может быть определено как «барометральность театра». В качестве существенной черты искусства театра рассматривается отсутствие «материального закрепления» спектакля, в результате чего одна и та же постановка в разное время может носить отличные друг от друга смысловые нагрузки. Закрепление в материале происходит лишь тогда, когда спектакль проигрывается на сцене. Как только он заканчивается, то его бытие переходит в сознание зрителя, запечатлевается в памяти, а со временем обретает статус театральной легенды.

Театр как зрелищно-исполнительское искусство требует сиюминутного восприятия, в границах которого роль зрителя носит двойственный характер. С одной стороны, он реагирует на происходящее действие, сопереживает актерам на сцене и своей реакцией

может влиять на исполнителя. С другой - зрительные переживания во многом сродни эмоциям людей в жизненных ситуациях, но при этом публика ясно осознает, что происходящее на сцене есть игра, и с удовольствием входит в атмосферу. Различие между реальным и переживанием эмоциональной реакции на спектакль состоит в том, что последняя не приводит ни к каким конкретным действиям, а только к сопереживанию героям через эстетическое восприятие. Включенность же зрителя в процесс создания театрального произведения делает его равноправным со-творцом вместе с участниками спектакля. Овладение навыком «двупланового поведения» дает возможность ощутить при этом, что знание зрителя всегда на порядок выше знания персонажа, в том смысле, что он воспринимает ту или иную сцену уже в контексте тех событий, свидетелем которых он стал уже с начала спектакля.

Воспринимаемый зрителем художественный образ складывается в синтезе многих искусств: музыка, свет, декорации, костюмы и так далее утрачивают свою самостоятельность и соединяются в одном - образе спектакля. Зримой стороной образа спектакля является художественное оформление сцены, которое, усиливая визуальные аспекты, выражает эстетику (форму) спектакля.

Искусство театра рассчитано на коллективное восприятие. Зритель, его реакция - компонент действия. Театр не существует без немедленной реакции зрительного зала. Спектакль, отрепетированный, но не показанный зрителю, не является художественным произведением. Именно зрителю предоставляется право провести различие между значением избранного исполнителем выразительного приема и его употреблением. Зритель современного театра испытывает на себе воздействие многих зрелищных форм, расширяющих его ассоциации, меняющих его пристрастия. Театр не может в своем развитии не учитывать этих изменений, увеличивая роль и значение театральных форм, усиливая связь сценического действия со зрителем.

Итак, можно сделать следующие выводы:

- духовно-нравственные ценности занимают одно из основополагающих мест среди категорий философии;
- становление философской мысли осуществлялось в основном именно вокруг явлений духовно-нравственной жизни общества, что предопределило направление развития философии и в наше время;
- театральное искусство непосредственно связано с процессом создания нравственных, духовных и эстетических ценностей;
- одной из важнейших задач театрального искусства является глубокая нравственная социализация, моральное совершенствование общества, активное созидание личности, развитие всех ее сторон и духовно-творческого потенциала;
- театр всегда будет мощным средством нравственного и духовного воздействия на человека и общество.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРНЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Авдеев А. Происхождение театра. Элементы театра в первобытнообщинном строе. Л. - М., 1959;
2. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление.- М.: Мысль, 1988.
- Арто А. Театр и его двойник. М., 1993;
3. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусства: В 2-х т.- М.: Искусство, ИЧП «Лига», 1994.;
4. Гегель Г.-В.-Ф. Энциклопедия философских наук. Философия духа.- М.: Мысль, 1977.
- Т.3. Дживилегов А., Бояджиев Г. История западно-европейского театра. М., 1991;
5. Кант И. Основы метафизики нравственности//Соч. в 6-ти т.- М.: Мысль, 1965. Т.4. 4.1.
6. Станиславский К.С. Работа над ролью. Собр. соч., т. 4. М., 1957.

Романенко Сергей Степанович - доцент кафедры спортивных игр Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского».

УДК: 130

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦИИ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА УКРАИНЫ

В статье осуществлена попытка представить социокультурный аспект трансформации гражданского общества, раскрыть механизмы его возникновения и становления через деятельность составляющую человеческого бытия, законодательно-правовую основу, функционирующую в обществе. Проведен анализ самоорганизующихся общественных образований как системообразующих ячеек гражданского общества. Также предложен взгляд на гражданское общество в качестве цели или же средства реализации прав и свобод граждан современного украинского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, социальная коммуникация, традиция, деятельность, самоорганизация.

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

У статті здійснена спроба представити соціокультурний аспект трансформації громадянського суспільства, розкрити механізми його виникнення і становлення через діяльнісну складову людського буття, законодавчо-правову основу, функціонуючу в суспільстві. Проведено аналіз самоорганізованих громадських утворень як системоутворюючих осередків громадянського суспільства. Також запропонований погляд на громадянське суспільство в якості цілі або ж засобу реалізації прав і свобод громадян сучасного українського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, соціальна комунікація, традиція, діяльність, самоорганізація.

SOCIOCULTURAL ASPECT OF TRANSFORMATION IN UKRAINE'S CIVIL SOCIETY

The article made an attempt to present socio-cultural aspect of the transformation of the civil society, to reveal the mechanisms of its occurrence and formation through the component of activity in human existence, the legal and regulatory framework, functioning in society. The analysis has been performed of the self-organizing public organizations as the foundational cells of civil society. Also suggested an opinion of the civil society being a goal or an instrument of implementing the rights and freedoms of the citizens of modern Ukrainian society.

Key words: civil society, social communication, tradition, activity (public work), self-organization.

Актуальность. Украина вошла в новое тысячелетие как носитель молодой независимой государственности, и именно сейчас, в ситуации сложнейших внешнеполитических вызовов, внутривнутриполитической борьбы, экономической нестабильности и социальных волнений украинское общество находится на этапе формирования и определения пути своего развития. Украинский народ сделал выбор, ориентируясь на европейский путь развития, на гражданское общество. События Майдана и агрессия восточного соседа лишь утвердили (невосполнимой ценой человеческих жизней) позиции прогрессивных сил, евроориентированных граждан в том, что становление его необходимо уже сегодня.

Начало XXI века ознаменовалось глобальным общечеловеческим кризисом, который

сейчас еще более обострился, выражением его оказалась нарастающая волна социальной дезинтеграции на мировом уровне. Для современного украинского общества это выразилось обострением массы проблем, в частности, микросферы, такими как одиночество, отсутствие смысла жизни, конформизм, безнравственность, социальная пассивность, чувство незащищенности как на индивидуальном, так и на общественном и правовом уровнях. Все это уходит основаниями в фундаментальную проблему отчуждения человека от самого себя, отсутствия человека в человеке, преобладания экономической политики, целью которой является сделать индивида и его потребности объектом манипуляции со стороны внешних – экономических и политических – сил [1].

Анализ последних научных исследований. Последствия тоталитарных норм социальной жизни, укоренившихся за советский период истории, сведение на нет самостоятельной гражданской активности и другие барьеры Украина преодолевает по-своему, в своих конкретных условиях. Кроме преодоления ряда ментальных факторов, тормозящих формирование общественных отношений, необходимо воспроизведение главных системообразующих ячеек гражданского общества, состояние которого в огромной степени зависит от способности воспроизводить или целесообразно изменять конституирующие его отношения, их форму и порядок. Эта способность системы к стабильности, устойчивости, непрерывно осуществляемая самоорганизацией общества, должна быть осознанна и применена в активной деятельности граждан. Таким образом, интерес к механизмам общественной самоорганизации обретает смысл практической проблемы, связанной с социальным управлением, социальной адаптацией, социальным прогнозированием.

В Украине популярна и востребована к прояснению тема гражданского общества. Есть ли оно уже или нет, само ли оно формируется, или его целесообразно строить, нужен ли социальный проект и какие силы ответственны за его реализацию, каково место государства в этой деятельности и как оно соотносится с гражданским обществом в условиях Украины. Дискуссии по этим проблемам продолжаются. Правда, в них преобладает социологический, экономический, наконец, правовой подход, высвечиваются, главным образом, универсальные теоретические признаки гражданского общества. Исследователи уже не заявляют о том, что мы строим гражданское общество, что нами воочию представлен его будущий облик. Приходится согласиться с заключением австрийского теоретика, что «мы фактически способны осуществить упорядочение неизвестного, только вызывая его самоупорядоченность» (Ф. А. Хайек). Вызвать самоупорядоченность гражданского общества в Украине возможно только получив научно обоснованное представление о механизме упорядоченности и спланировав свою деятельность по оптимизации этого процесса.

Гражданское общество представляет собой совокупность общественных институтов, непосредственно не включённых в структуры государства и позволяющих гражданам, их объединениям реализовывать свои интересы и инициативы. Современное зрелое гражданское общество – это общество свободной самоорганизации. Профессиональные, культурные и иные сообщества, из которых оно состоит, открыты для тех, кто осознанно стремится к объединению на основе общих интересов [2]. Также необходимо выделить одну из главных черт гражданского общества – способность граждан государства судить о нем и влиять на его действия, с одной стороны, и способность членов сообщества (общества) влиять на изменение социальных отношений и на общественные события [3].

Поскольку общество представляет собой сложную систему, состоящую из различных сообществ, оно может делиться в идеологическом, материальном, политическом, правовом, культурном, социальном и прочих отношениях, различаться по ментальным и нравственным характеристикам. Поэтому возникает вопрос о качестве самого общества, который должен предварять вопрос и о качестве государства [4]. По западноевропейской традиции гражданского общества – это традиция гражданского объединения на основе права и закона [3]. И если западные эксперты измеряют прогресс в развитии гражданских структур

количеством возникающих неправительственных организаций, то у нас – тем, насколько полно государство погружено в этот процесс, как много мероприятий гражданского якобы характера проведено с участием государственных лиц и с помощью власти [5].

Насколько соответствует понимание нашими гражданами жизни и отношений в зрелом гражданском обществе с пониманием европейцев, где социальные отношения в рамках гражданского общества имеют солидный стаж и закреплены как традиция, передаваемая из поколения в поколение. Любая традиция есть передача, трансляция социального опыта, в том числе и общественных отношений, и в этом плане является коммуникацией между поколениями как социальными группами. Именно постоянное возобновление коммуникации между поколениями обеспечивает устойчивость феноменов социальной реальности. Традиция выступает основной формой, в которой происходит аккумулирование социального опыта, и обеспечивает объективность как внешнюю заданность социальных реалий.

Социальная коммуникация является неотъемлемой стороной не только исторического развития, но и актуального функционирования социальной реальности, поскольку именно формами социальной коммуникации являются по своей сути общественные отношения. На уровне самоподдержания социальной системы в актуальной коммуникации формируется вся система институционализации образцов и норм деятельности [6].

Как свидетельствует история, процессы формирования новых взаимоотношений в обществе отнюдь не скоротечны, и требуют взаимодействия, обычно противостоящих друг другу сторон – общества (народа) и государства (власти). Так, одним из первых документов средневековой Европы, в котором зафиксированы правовые взаимоотношения в обществе, считается Великая Хартия Вольностей 1215 года, ставшая основой для возникновения и формирования, на протяжении многих веков, правового государства и гражданского общества в Англии [7]. В течении двух столетий Хартия подтверждалась 37 раз, расширившись с 39 статей до 63, что свидетельствует о постоянном давлении со стороны общества в направлении реализации своих прав и свобод. Таким образом, Великая Хартия Вольностей 1215 года имела важнейшее значение в развитии идей о правах человека и провозглашала субъектом отношений «свободного человека».

Соблюдение закона дало толчок в развитии правовых отношений в Англии, о чём свидетельствуют более поздние юридические документы, такие как Петиция о праве 1628 г., Хабеас Корпус Акт 1679 г., Билль о правах 1689 г. и ряд других, что также говорит о становлении правового государства [8].

Гражданское общество появилось там, где уважались собственность, право и законы, применение и исполнение которых были неукоснительны [9].

Что касается украинского общества, то Джеймс Мейс характеризует его как «постгеноцидное общество» [10], социум, который был подвергнут настолько варварской тоталитарной репрессивной «обработке», причем на протяжении жизни не одного поколения, что люди, прошедшие через такие беспощадные испытания (речь идет, безусловно, не обо всем обществе целиком, но о существенной, значительной его части, и это действительно страшно), сознательно или бессознательно теряют базовые ценности общечеловеческой и национальной жизни: гражданское достоинство, историческую память, свободолюбие, экономическую и социальную инициативу, желание быть хоть в какой-то степени независимыми от властей, от директив очередных вождей, которые «лучше всех» знают, что именно нужно стране. Вместо этого и сталинский режим кровавого тоталитаризма, и брежневская власть тоталитаризма «мягкого» системно и продуманно культивировали, возвращали рабское соглашательство, конформизм, беспамятство, молчаливое повиновение, патернализм, надежду едва ли не во всем на добрую волю и помощь государства или начальства (правда, публично, с трибуны, например, XXV съезда КПСС, заявлялось совсем другое: «Ничего так не возвышает личность, как активная жизненная позиция!» – что является яркой иллюстрацией лицемерия советского режима). И не удивительно, что психология «не высываться» охватывала все новые области жизни общества; хотя следует

сразу подчеркнуть, что во все времена были люди, стремившиеся жить по правде, исходя из вечных морально-этических ценностей. Но их не хватало, чтобы качественно изменить жизнь украинцев.

И вот такой социум встретил провозглашение независимого украинского государства 24 августа 1991 года. Как особо подчеркивал Джеймс Мейс, «независимость обрела СССР» [10]. И это правда, потому что другой институционно оформленной Украины на то время просто не было; и не могло быть, учитывая то, о чем мы говорили выше. Вот в таких реалиях приходилось создавать (не возобновлять, потому что именно таким был выбор «элиты») наше суверенное государство. Что же мы видим сейчас? Есть две Украины: Украина бесстрашного Майдана достоинства, которая готова отдать жизнь за свободу (и отдает власть, мягко говоря, сомнительной «Сцене Майдана» – вот трагедия!), и Украина, которая никак (даже если и искренне жаждет этого) не может избавиться от постгеноцидного наследия, тем самым лишая себя достойного человеческого будущего. Именно поэтому раз и навсегда, навек вывести Украину из «постгеноцидщины» (в понимании Джеймса Мейса) – это и есть единственная неотложно необходимая программа реформ для народа и государства.

Эта задача усложняется тем, что, во-первых, история отвела нам на ее решение сверхжесткий, предельно маленький срок (иначе отстанем безнадежно и навсегда). А, во-вторых, Европа демократических ценностей, на помощь которой мы все так надеемся, далеко не всегда понимает глубину, драматизм и сложность наших проблем (еще и обремененных, кроме прочего, позорной коррупцией!), как не понимала происходившего в Украине и тогда, в 1932-1933 годах (за небольшими, к сожалению, исключениями: Гарет Джонс, Ланселот Лоутон, Малькольм Меггеридж). Тогда просто «не знала»? Вполне возможно; однако впоследствии, когда мир уже узнал об этих ужасах – что тогда? Не желала осмысливать, не хотела нарушать «душевный комфорт» (хотя были Роберт Конквест, Джеймс Мейс, Андре Глюксман)? А дело в том, что как геноцид 1932-1933 годов был особенным, уникальным явлением в истории (истребление народа не силой оружия, а террором голодом), так и постгеноцидное общество – это такой феномен, который не поддается никаким, пусть даже трижды «демократически» ориентированным, стандартным подходам. Здесь нужен особый «ключ». И принятием пакета законов, даже самых хороших, проблему не решить.

Геноцид украинцев подорвал «здоровье» нации. И последствия его «отравляют» общество и по сей день [11].

Цель работы – исследовать социокультурный аспект трансформации гражданского общества, раскрыть механизм возникновения и становления через деятельность составляющую человеческого бытия, законодательно-правовую основу, функционирующую в украинском обществе.

Изложение основного материала исследования. Практически в любом типе общества, который мы можем выделить опираясь на его характеристики, такие как исторический период, ментальность, вероисповедание, экономическое развитие, система политического управления и другие, происходят процессы социальной организации, но в различных по протяженности временных рамках. Существенную роль играет исторический период, в котором находится рассматриваемое общественное образование. Необходимо отметить, что на современном этапе все процессы ускорились, в том числе и процессы реорганизации социальных взаимоотношений, по причине резкого ускорения, или даже скачка, технологий промышленных, компьютерных, коммуникационных, информационных и пр.

В Украине гражданское общество находится в зачаточном состоянии, поскольку большинство населения и люди у власти не готовы к преобразованиям. В связи с юным возрастом Украины, как независимого государства, есть определённые трудности в восприятии сущности гражданского общества. Человеку оказывается проще представить себя в контексте государственных отношений, нежели в системе гражданских взаимозависимостей и социальных связей.

Отношения в современном Украинском обществе формируются людьми,

воспитанными совершенно в других обстоятельствах, в другую эпоху. И хотя по сравнению с закрытым обществом тоталитарного государства мы сейчас открыты на распахку, и на место отброшенной идеологии, в образовавшийся вакуум ринули потоки разнообразной информации, в том числе и о возможных социальных отношениях, мы не способны, в основной своей массе, сбросить стереотип объектности, удалить из нашего мышления устоявшуюся традицию того что нами управляют и нам укажут путь.

В 90 - е годы, когда рухнула советская система управления, с ней рухнула и правовая система, в Украине сложилась ситуация, когда, при наличии законодательной базы, пусть и доставшейся из социалистического прошлого, закон трактовали властимущие, по принципу двойных стандартов. В такой ситуации можно вести речь о структурных, социальных, политических и прочих характеристиках социума, но не об обществе самостоятельных и независимых правовых субъектов.

В отсутствии правовой защищенности в обществе сработал механизм самозащиты, который заключался в накоплении материальных средств, так как количество денежных знаков явилось лучшей защитой. Общество, в котором торжество права основано не на законодательстве, а по принципу - кто платит, тот и заказывает музыку, не может продуцировать ценности гражданского общества.

Процесс парадигмальной смены предполагает довольно длительный «замороженный» период, когда старое сломано, а нового ещё нет. Единственной общей платформой для сообщаемости людей становятся деньги. Такую властную систему можно назвать монетократией. Во время такой перестройки мышление для своего постоянного обновления не нуждается ни в памяти, ни в личности, ни в вере, обеспечивая себя теми возможностями, которые связаны с монетарностью. Выход через такой катаклизм опасен тем, что он открывает все пути, в том числе и старые, на которых делаются попытки обновить и память, и веру, и патриотизм: это и есть авторитарные пути. При утрате опоры в социальности на этих путях обнаруживаются желание и возможность (через финансовый капитал, военную силу) навязать обществу решения, от которых оно уже, было, отказалось, но в силу «усталости» готово их принять [9]. Но в ситуации, когда денежные массы начали концентрироваться в руках меньшинства (небольшой кучки олигархов), возникли условия для формирования среднего класса – людей активных и с деньгами, но недостаточными для того, чтобы обеспечить себе полноценную защиту от бесправия. Можно говорить о том, что начал образовываться тот общественный авангард, который начал продвигать идею формирования гражданского общества и становления правового государства.

Стоит, видимо, отметить, что гражданское общество – это не всё общество, а его авангардная, перспективная, развивающаяся часть, способная вести за собой остальную часть общества и пополняться из её состава. Гражданское общество, по мысли Гоббса и его последователей, призвано стать опорой государства, иначе говоря, той авангардной частью общества, которая может вступить в партнёрские отношения с руководством страны [4].

Формирование отношений, присущих гражданскому обществу выразилось в возникновении массы общественных образований: правозащитных организаций, объединений гражданского неповиновения (политизированных и абсолютно нет), волонтерских организаций, благотворительных фондов, природозащитных активистов, профессиональных ассоциаций, творческих союзов, фанатских клубов, сообществ по интересам. В такого рода объединениях человек учится быть субъектом своей деятельности, такие объединения можно воспринимать как модель гражданского общества, где отношения построены по принципу абсолютно добровольного выбора и участия, дана возможность формулировать и отстаивать своё мнение, участвовать в формировании направления деятельности сообщества и многие другие возможности реализации субъектности.

Движение в направлении гражданского общества собственно и есть «постепенное пробуждение у людей здоровых потребностей, собственного достоинства, честности, гражданской активности и ответственности.» Иными словами, их превращения из «правильного населения» (по М. Грушевскому) в свободных, самостоятельных и социально

активных граждан, способных контролировать власть и не допускать её поворота к иерархическому режиму или автократии [12].

В дополнение к сущностной характеристике самой способности общества в ходе своей самоорганизации структурировать объединения индивидов, здесь правомерно остановить внимание на социальных образованиях этническо-культурной направленности. Такого рода образования, вызываемые общностью интересов или целевыми устремлениями, формировались усилиями самих участников по их добровольному выбору. Время их появления совпало с периодом возрождения «малых народов» Российской империи и служило проявлением убеждений необходимости охраны традиций прошлого, прежде всего традиций организационных. Опорой поддержания этих традиций для национального возрождения украинцев в последние десятилетия XIX начала XX века в России, с ее индустриализацией, модернизацией, политизацией, расширением образования и ростом мобильности общества, с усилением русификаторских тенденций, стали громады. Громадовские традиции, с их ярко выраженными элементами общинности, корпоративного коллективизма, пронизывают всю дореволюционную историю украинского национального движения, для поддержания которых требуется наличие стойких, пусть инертных, иногда бездействующих структур, основанных на личных связях, преданности идее, корпоративной этике, которые непрерывной нитью, связывают воедино десятилетия, поколения, идеи, формы и методы работы. Но в определённый момент они разветвляются, эволюционируют и, выполнив свою миссию, исчезают.

Громады – кружки украинской интеллигенции, появившиеся в середине XIX века и просуществовавшие до начала 1900-х годов. Термин «громада» впервые был использован представителями польского демократического студенчества в названии сборника «Отрывки в прозе и стихах Иосифа Проспера Громадского» (Киев, 1858). Под именем «Громадского» подразумевался коллективный псевдоним студенческого кружка, объединённого общими научно-общественными интересами и являвшегося частью студенческой гмины (землячества) Киевского университета, к тому же частью наиболее передовой.

Громады, на наш взгляд, – это наиболее жизнеспособные очаги украинского возрождения, которым принадлежала уникальная, быть может, еще не до конца оцененная роль хранителей национальных традиций и одновременно – генераторов новых идей, роль «убежища» для тех немногих украинских интеллигентов, которые не желали окончательно раствориться в «общероссийском» антиимперском освободительном море, роль «связников» между «антрактами» национального возрождения, роль воспитателей и опекунов молодого поколения. Ведущей организационной формой украинского движения громады выступили на «культурнической» («организационной») стадии. Громады были организациями внесловными, многонациональными, аполитичными, вдохновлёнными идеей украинского национального возрождения.

Основные этапы эволюции громад совпадают с общей периодизацией украинского национального движения и ведущими линиями развития украинской социально-политической мысли. Национальное возрождение – длительный процесс, включающий три стадии: 1) «академическую» – «ностальгическую» время собирания наследия; 2) «культурную», или «организационную», – превращение народного языка из предмета изучения в орудие литературного творчества и перевода, основание сети культурных организаций, посредством которых национальное сознание вносится интеллигенцией, «пионерами национальной идеи», вглубь этнической массы; 3) «политическую» – этап массовых национальных движений. В действительности наблюдается пересечение и переплетение всех трёх стадий. Действующей силой этого процесса становятся «будители» и «активисты» в лице громад, объектом воздействия – народ [13].

Показательна ситуация в Одесской громаде 90-х годов XIX в. Так, Л. А. Смоленский полагал, что «уже само по себе существование громады, пусть даже безо всякой работы, имеет огромное значение, что она организует, подбадривает людей, не даёт изменить идее национального возрождения», и любой другой идее. Интересно также высказывание

Е. Х. Чикаленко: «Мы вместе поужинали, а всякое преломление хлеба и потребление вина в коллективе сближает и объединяет их. А это в высшей степени важно, ибо, когда вся Украина покроется такими громадами, пусть даже бездействующими, и придёт час организованного коллективного выступления, тогда людям легче будет сплотиться, так как они уже будут объединены» [13].

При наличии таких внутриобщественных отношений можно говорить о том, что процесс социальной коммуникации будет наполнен соответствующей традицией общественных отношений и социального опыта. Следующему поколению, которое уже вступает в силу не надо будет рождасть что-то новое и неестественное, а уже развивать полученную традицию социальных отношений и выходить на новый уровень взаимоотношений общества и государства. Мир, в котором живут и трудятся социальные индивиды и который они воспринимают как изначально и объективно данное, активно конструируется самими людьми в ходе их социальной деятельности, хотя это происходит неосознаваемо для них самих [14]. Человек творит социальную реальность, вкладывая в создаваемые объекты – вещественные и невещественные – определённое человеческое значение, некую совокупность смыслов; социальная реальность творит человека, поскольку освоение этих значений и смыслов составляет основу его социализации [6].

Проблема в том, как реализовать устремление общества к цивилизованной жизнедеятельности в нужном гуманистическом направлении. В современной реальной жизни приходится наблюдать, что путём только централизованных усилий сложно перестроить ход развития общества, ибо новое появляется самопроизвольно, в виде отдельных флуктуаций. Если они энергетически подпитываются и не размываются в постоянном взаимодействии и перемешивании со старым, то развитие всей системы приобретает нужное направление [15]. Применительно к социуму и государственной политике Украины это означает необходимость внимательного слежения за спонтанными позитивными сдвигами и целенаправленную поддержку того процесса, который представляется рациональным с позиции шагов на пути к гражданскому обществу. Мудрость политиков и прогрессивность общества состоит в том, чтобы точно определить место и время поддержки тех новых общественных явлений, которые способствуют реализации идей гуманизма и построения гражданского общества.

Формализованные и неформализованные структуры общества пока ещё не образуют плотную общественную среду в Украине. Формированию плотной среды гражданского общества можно и нужно содействовать через создание благоприятных информационных, правовых, экономических и других предпосылок и условий для развития общественных структур, защиты и реализации их законных интересов, взаимного диалога, равно как диалога между ними и государством [2].

Выводы: Может ли гражданское общество является целью, к которой мы стремимся, в его автономности от политической жизни, от государственной оболочки, как самостоятельная и самодостаточная сущность исходная для всех иных функций и образований, принципиально первичная структура, в которой реализуется основной жизненный процесс человека и его интересы? Вполне, и необходимо ориентировать общество, и в первую очередь передовую его часть, авангард, который сформирован средним классом, на достижение этой цели, которую возможно достичь пусть и не в своём поколении.

Определяющей целью для наших граждан, должна стать идея гражданского общества, но не как самоцель каждого, а как инструмент, как средство для реализации своих прав, свобод и интересов, реализации как субъекта социальных и правовых отношений в государстве.

Общество, при этом, должно делегировать государственной власти право ставить долгосрочные цели, в том числе и в развитии общественных отношений за счёт централизованных усилий по усовершенствованию правовой базы, организации условий и предпосылок для возникновения и функционирования различных гражданских институтов и т.д., при этом, контролируя неукоснительное соблюдение законов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Одинцова О. Н. Проблема отчуждения и гражданское общество / О. Н. Одинцова // *Философия и будущее цивилизации: тезисы докладов и выступлений IV Российского философского конгресса* (Москва, 24 – 28 мая 2005 г.). – Т. 4. – М.: Современные тетради, 2005. – С.453
2. Марков С. А., Ярмук Ю. В. Общество свободной самоорганизации. / С. А. Марков, Ю. В. Ярмук // *Вестник Российского философского общества*. – М.: Московские учебники – СиДиПресс. – 2007. – №1 (41). – С.98 – 102.
3. Конев В. А. Каков наш путь к гражданскому обществу? / В. А. Конев // *Вестник Российского философского общества*. – М. : ЗАО «Московские учебники – СиДипресс», 2006. – Выпуск № 2 (38) – С.32 – 35.
4. Кравченко И. И. Государство и общество / И. И. Кравченко // *Вопросы философии*. – 2007. – №7. – С. 19–35.
5. Солонин Ю. Н. Практическая философия как предпосылка гражданского общества / Ю. Н. Солонин // *Человек постсоветского пространства: [сборник материалов конференции]* / под. ред В. В. Парцвания. Выпуск № 3 – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2005 – С.419 – 435.
6. Мартишина Н. И. Взаимоконструирование реальности и человека / Н. И. Мартишина // *Конструирование человека: [Сборник трудов Всероссийской научной конференции с международным участием (г. Томск, 12 – 15 июня 2008 г.)]: В 2т.Т.1 Ч.1. Томск: ТГПУ, 2008. – С.210 – 215. (Серия: Системы и модели: границы интерпретаций).*
7. Юдовская А. Я. Эволюция права в государствах Европы и Америки (XVII – XIX вв.) / А. Я. Юдовская – СПб.: Спец. лит., 1996. – 164 с.
8. Козинець О. Г. Історія становлення інституту прав людини в Англії. / О. Г. Козинець // “Наукові дослідження – теорія та експеримент ’2006”: [Матеріали другої міжнародної науково – практичної конференції, (15 – 17 травня 2006 р., м. Полтава)]: – Полтава: ”ІнтерГрафіка “, 2006. – Т.3. – С.26 – 29.
9. Неретина С. С. Памятка о гражданском обществе / С. С. Неретина // *Философские науки*. – М.: Гуманитарий. – 2008. – №7. – С.23 – 38.
10. Мейс Джеймс. Спадщина голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство [газета] // «День» – №26, (2003). .Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/arhiv/no207-2015>
11. Сюндюков И, Джеймс Мейс – о скрытом «измерении» геноцида[газета] // «День» – №207, (2015) Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/arhiv/no207-2015>
12. Дулин П. Г. Гражданское общество и государственная власть в Украине. П. Г. Дулин // *Украина в системе современных цивилизаций и трансформации государства и гражданского общества*. – Одесса: «ВМВ», 2006. – С. 118 – 120.
13. Пасько Я. Феномен соціальної держави в історичній традиції / Я. Пасько // *Філософська думка* – 2007. – №2. – С.40 – 48.
14. Розин В. М. Особенности конструирования действительности и человека в философии и эзотерике. / В. М. Розин // *Конструирование человека: [Сборник трудов Всероссийской научной конференции с международным участием (г. Томск, 12 – 15 июня 2008 г.)]: В 2т.Т.1 Ч.1. Томск: ТГПУ, 2008. – С.33 – 38. (Серия: Системы и модели: границы интерпретаций).*
15. Романенко С.С. Гуманизм как воплощение ценности человека. / С. С. Романенко // *Наукові дослідження – теорія та експеримент ’2006”: [Матеріали другої міжнародної науково-практичної конференції, (15 – 17 травня 2006 р., м. Полтава)]: – Полтава: ”ІнтерГрафіка “, 2006. – Т.3. – С.159 – 162.*

Романенко Михайло Ілліч - доктор філософських наук, професор, ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

УДК 378.647

ІННОВАЦІЯ ТА ТРАДИЦІЯ В ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано зв'язок культурних інновацій та традицій у постнекласичній філософсько-освітній парадигмі. Обґрунтовано напрями оптимізації цінностей різного характеру у процесі модернізації України.

Ключові слова: постнекласична освіта, духовна культура, цінності, інновації, традиції, соціальна модернізація.

ИННОВАЦИЯ И ТРАДИЦИЯ В ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЕ В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Осуществлен анализ культурных инноваций и традиций в постнеклассической философско-образовательной парадигме. Обоснованы направления оптимизации ценностей различного характера в процессе модернизации Украины.

Ключевые слова: постнеклассическое образование, духовная культура, ценности, инновации, традиции, социальная модернизация.

INNOVATION AND TRADITION IN THE SPIRITUAL CULTURE IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF POST-NONCLASSICAL EDUCATION

The links between culture innovation and tradition in postnonclassical philosophical-education paradigm are analyzed. The directions of optimization of different values in the processes of modernization of Ukraine are grounded.

Key words: postnonclassical education, spiritual culture, values, innovation, tradition, social modernization.

Постановка проблеми. Загальносистемні зміни у взаємовідносинах людини та її соціального оточення в ХХ столітті, які у найзагальнішому вигляді можна сформулювати як принципово новий спосіб інтеграції людини в соціокультурне середовище, ставлять проблему культурологічного виміру системи освіти. Суть цих загальносистемних змін у тому, що на перший план виходить онтологічний, екзистенціальний аспект взаємовідношень людини та культури. Відображення цього процесу в освітній діяльності ставить проблему діалектики традиції та новації у постнекласичній освіті.

Стан дослідження проблеми. Філософсько-освітні дослідження діалектики традиції та інновації в культурі є предметом дослідження Е.Дмитрієва, С.Кримського, І.Крістола, Є.Шудрі та інших вітчизняних і зарубіжних науковців. Завдяки цим дослідженням встановлено основні закономірності становлення нового у культурі та напрями інтеграції традицій у сучасність. Проте стосовно освітнього процесу вказана проблематика досліджується лише епізодично, культурологічні аспекти діалектики інновацій та традицій у вітчизняній системі освіти періоду її модернізації практично не проаналізовані взагалі.

Мета дослідження. Аналіз динаміки інновацій та традицій у вітчизняній освіті у контексті культурологічної складової постнекласичної філософсько-освітньої парадигми.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні фактично змінюються основи взаємовідносин людей з навколишнім середовищем - як природнім, так і соціальним - ті основи, що визначають характер соціальної діяльності, а тому - і соціального буття. Інструментально-методологічний раціоналізм техногенного суспільства, що привів до тотального відчуження людини від свого оточення і від своєї сутності ("загибель культури") змінюється

смісложиттєвою орієнтацією персоноцентризму на синтез природних, культурних та діяльнісних компонентів людського буття. Фундаментом цієї всеохватної гуманітарної революції, як підкреслює відомий український філософ С.Кримський, є "вичерпування можливостей методологоцентризму, пріоритету проблем методу перед смісложиттєвим усвідомленням сущого", перехід від позалюдської об'єктивності природи до постнекласичної картини світу, основаної на принципі антропності та зв'язку буття, людини та культури. "Мова йде про етичний порядок буття тому, що ціннісно-сміслова діяльність розкриває ту єдність екології, онтології і праксеології, які забезпечують стійке існування цивілізаційних систем" [5, с.103, 109].

Культурно-ціннісна переорієнтація буття та діяльності людини, будучи необхідною відповіддю суспільства на глобальні проблеми ХХ століття, має реалізуватися у конкретних соціальних механізмах смісложиттєвих орієнтацій людей. Соціальна парадигма розвитку має реалізовуватися у світогляді, мотивації, зрештою - діях кожної людини, і цей чисто практичний аспект проблеми може бути вирішений тільки функціонуванням відповідних соціальних структур та інститутів суспільства, що відповідають за процеси соціалізації та соціокультурного адаптування. Чільне місце серед цих інститутів, звичайно ж, посідає система освіти, культурно-ціннісна переорієнтація якої буде означати і зміну принципів буття та діяльності людей - якщо не в цьому, то в наступному поколінні, коли установки та цінності вихованого на нових смісложиттєвих ідеалах покоління стануть домінуючими в суспільстві. "Зміна відносин у системі "освіта - культура" носить ціннісний характер. Усе змінює орієнтація на розвиток особистісного потенціалу того, хто навчається" [2, с.88], за якої культура виступає не як зовнішня ілюстрація, а як модель людського існування.

Структурно-функціональні та змістовні зміни соціального середовища, які відбуваються у сучасній Україні, природно, накладають національно-історичний відбиток на глобальні соціокультурні процеси, що вимагає додаткового аналізу методологічно-концептуальних основ культурологічної парадигми освіти у вітчизняній освіті. Але це не може відмінити її основного змісту: культурологічний підхід означає, що змістом освіти повинна стати цілісність культурного досвіду людства: етичного, релігійного, філософського, естетичного, технічного і т.п. в доповнення до наукового досвіду пізнання світу. Основним процесом, що становить підвалину сучасної освіти, виступає практика освіти, що розуміється не як передача готових знань, а як самостійне добування особою, що формується, культурних цінностей, способів діяльності і смислів для побудови певних соціокультурних життєвих програм. Саме таким чином вдається подолати те відчуження людини від культури та цінностей, про яке писав відомий грузинський філософ М.Мамардашвілі: "Вся цивілізація, вся культура, все християнство - це казка, вигадка, ніщо у тій мірі, в якій це не виростає з душі кожного. Віра в Христа не має ніякого значення, якщо ти не породив заново образ Христа, ідучи з глибин своєї темноти" [6, с. 89].

Особливості соціокультурних процесів в Україні визначають ціннісно-орієнтаційну та педагогіко-технологічну специфіку реалізації культурологічної парадигми освіти у вітчизняній школі, а не її загальноцивілізаційний зміст. Тому аналіз теперішньої соціокультурної ситуації можна вважати висхідним пунктом соціально-філософського обґрунтування параметрів культурологічного підходу до формування вітчизняної школи, і в основі цього аналізу повинна знаходитися проекція загальноцивілізаційних тенденцій розвитку на культурно-національні традиції українського суспільства. Складність виконання цього завдання обумовлена в першу чергу необхідністю цілком визначеної субординації системи цінностей, пов'язаних із поняттями "нація-етнос" та "нація-держава", надходження соціокультурно обумовлених і в той же час соціально прийнятних способів інституційного взаємовпливу етногенетичних, національно-культурних і державно-політичних процесів.

Звідси також зрозуміло, що в основі історико-культурної реконструкції повинні лежати проблеми сьогодення, що й виступають основними критеріями ціннісного відбору. Інноватика впливає на традицію не менше, ніж традиція та інноваційні процеси. Традиція має значення лише у контексті сьогоденного буття, сьогоденних завдань та тенденцій

розвитку, сьогодношньої системи цінностей. При визначенні основ цієї нової системи цінностей, що обумовлює характер історико-культурної рефлексії національного минулого, необхідно у першу чергу дійти соціального консенсусу відносно сутності, природи, розуміння характеру процесу української ідентифікації в загальнокультурному та політичному смислі.

Реалізація культурологічного підходу у цьому плані особливо важлива в процесі формування вітчизняної школи, де закладаються ціннісні орієнтації підрастаючого покоління і по суті формується мотиваційна основа вирішення соціальних завдань, що визначає форми діяльності членів українського суспільства у XXI столітті. Повна ціннісна переорієнтація суспільства можлива лише як зміна ціннісних установок поколінь, оскільки одне й те ж покоління нездатне на радикальну переорієнтацію зразків своєї ментальності та поведінки й неминуче потерпає від власної половинчастості та впливу стереотипів минулого [1, с.34].

Необхідність культурологічної переорієнтації всієї системи освіти в Україні детермінує ще один глобальний соціокультурний процес, що зараз у нас відбувається і за своїм значенням навіть перевершує завдання побудови незалежної держави. Історичним змістом цього процесу є перехід від авторитарно-традиційного суспільства до сучасного динамічного суспільства, що вже отримало назву "інформаційного"- від особливостей технологічного способу виробництва та соціокультурних характеристик. У сучасній соціології цей процес соціальної трансформації отримав назву "модернізації", тобто переходу до сучасних соціальних структур. Традиційне суспільство ґрунтується на процесах репродукування діяльності, соціальних структур, життєвих устоїв і традицій. У сучасному динамічному суспільстві провідним стає процес розвитку, порівняно швидкої, якісної зміни різних соціальних та культурних структур, а також відповідних їм форм поведінки, мислення та свідомості людей. Якщо у традиційному суспільстві майбутнє - це процес продовження минулого, то у динамічному суспільстві майбутнє принципово відрізняється від минулого і минулим не визначається - у крайньому випадку, у жорстко детермінованій формі лінійної залежності. Майбутнє кожного разу потрібно заново самовизначати, що створює ситуацію інтенціонального домінування соціальної перспективи над традиціями минулого і навіть потребами сьогодення. І таке домінування майбутнього здійснюється саме через культуру, яка виступає своєрідним "аттрактором" майбутнього, визначаючи динамізм сучасного інформаційного суспільства [4, с.19].

Проблема наслідування та зміни культури в суспільстві, що модернізується, є об'єктом численних досліджень, у тому числі й соціологічного характеру. Саме через відповідні індикатори можна досить чітко визначити рівень трансформації ціннісних орієнтацій суспільства, мотивів поведінки, моделей і цілей діяльності, і на цій основі прогнозувати перспективи модернізаційних процесів. Однак у соціально-філософському плані для обґрунтування необхідності культурологічного підходу до формування системи вітчизняної освіти набагато більше значення має аналіз самого характеру зміни типу культурно-історичного наслідування в українському суспільстві в епоху модернізації.

Адже якщо раніше життя суспільства й окремої людини визначалося зовні існуючими культурними зразками поведінки й свідомості (ментальності), то тепер провідним стає процес самодетермінації, самовизначення, вироблення особою індивідуальних орієнтирів, способів життя, смисложиттєвих та моральних імперативів. Ніколи раніше не було такої великої значущості та відповідальності вільного вчинку людини. Відбувається принципова зміна способу зв'язку соціуму з культурою. У традиційному суспільстві культурні зразки, постійно репродукуючись та реалізуючись, забезпечували практично безперервну стабільність соціального життя. Багато в чому завдяки саме цьому культура не виділялася як окрема соціальна реальність.

У період модернізації динамізм суспільного життя сприяє переміщенню культурних зразків із сфери масової свідомості та масової поведінки, що функціонують на стихійних засадах, у предмет сфокусованої уваги, аналізу і навіть свідомого перетворення та конструювання. Утверджується новий тип цивілізації та людини, коли культура стає основою

самого їх буття. Атомарне життя особи в містах, перманентна ситуація постійної рівноваги і постійних змін зробили соціальне та особисте життя таким, що легко піддається різноманітним деструктивним впливам, а це приводить до ціннісного релятивізму, фрагментарності та роздробленості особистісного світосприймання, де етичному вимірові власної поведінки вже немає місця. "Саме така що лякає відсутність цінностей і є тим, що характеризує справжню кризу великих міст", - відмічає американський дослідник І.Крістол [3, с. 29-30].

Тільки переведення мотивації та виміру особистої діяльності на ґрунт безпосередньої інтеріоризації та переживання культурних цінностей повертає особистості її цілісність та здатність до конструктивного самостійного творення власних смисложиттєвих альтернатив. При цьому величезного значення набуває будь-яка форма індивідуальної культуuroстворюючої діяльності, що реалізує етичний вимір людської поведінки. У взаємодії індивіда й культури змінюється і роль останньої як фундаменту особистісної діяльності. "Культура виступає вже не тільки у вигляді ідеалізованої перспективи індивідуального розвитку і формування людини. Її недостатньо розглядати й як необхідний набір загальних зразків життєдіяльності. Разом з визнанням людської індивідуальності універсально вагомим феноменом культури остання виступає як передумова і основа вироблення та репродукування саме особистісного ставлення до світу" [6, с.238]

Слід одразу ж відмітити, що зміна типу культурно-історичного наслідування не означає відмови від попередньої культури, негативного ставлення до минулого досвіду. Рідна культурна традиція та завдання націокультурного будівництва виступають основою для переосмислення моральних універсально-загальних цінностей і створення актуальних моральних орієнтирів. Проте у цьому випадку зміст культури, що має бути ретрансльована, починає визначатися не простим продовженням традиції предків (за принципом репродукування всіх особливостей їх життєдіяльності), а цілями та завданнями, що задаються програмами будівництва нових соціальних структур і сфер діяльності, а також універсальністю і силою тих культурних засобів, що знаходяться у розпорядженні суспільства.

Висновки та напрями подальших досліджень. Таким чином, саме процес модернізації українського суспільства ставить на порядок денний проблему культурного самотворення, культурної самодетермінації усього соціального життя і самостійного вироблення кожною окремою людиною власних ціннісних орієнтирів і способів діяльності без попередньо заданих матриць. Процес модернізації та пов'язана з ним орієнтація на входження України у світову цивілізацію та культуру вимагають від людини вміння жити у демократичному, громадянському суспільстві, у цивілізованих, правових формах узгоджувати особистий, національний та загальнолюдський інтерес, а також нового рівня професійної компетентності. Надії на патронат з боку держави мають бути замінені на мотиваційний комплекс "економічної людини", включаючи орієнтацію на свободу, власність та її захист, самостійність та відповідальність. По суті, мова йде про підготовку активно діючого, соціокультурно самовизначеного суб'єкта-будівника свого дому- незалежної України.

Процес модернізації висуває принципово нові вимоги до системи освіти: остання більше не може однозначно орієнтуватися на трансляцію зразків минулої культури. Мета освіти ускладнюється, оскільки, з одного боку, вона повинна виконувати традиційне завдання- підключення індивіда до сукупного людського досвіду, зафіксованого в культурних нормах, укорінення підростаючого покоління в історії та культурі, а з іншого, виникають нові завдання освітньої системи- підготовка людини до життя у суспільному оточенні, що постійно змінюється, через розвиток у неї таких універсальних культуuroстворюючих здібностей, як мислення, розуміння, рефлексія, креативність, комунікабельність тощо. Перехід до інформаційного суспільства примушує переглядати основну парадигму освіти - від передачі відомих знань від покоління до покоління до розвитку вміння оформляти різноманітну інформацію, самостійно генерувати нові знання, у тому числі й методи їх отримання, і при цьому сприймати їх не як абстрактні символи, а як вираз та елемент

соціокультурного, смисложиттєвого значення, що пов'язує пізнання з ціннісними орієнтаціями людини у даному соціальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байдаров Е.У. Культура как духовная субстанция бытия человека и социума в условиях глобализации / Е.У. Байдаров // Вопросы культурологии. - 2011. - № 9. - С. 32-37.
2. Дмитриева Э.Я. Региональное образование и изменение отношений в системе образование-культура / Э.Я. Дмитриева // Философия культуры. Межвуз. сб. науч. статей.- Самара. Изд. Самарского ун-та, 1995. - С. 83-92.
3. Кристолю И. В конце II тысячелетия. Размышления о западной цивилизации / И.Кристолю. - М.: Прогресс, 1996. - 209 с.
4. Козменко М.В. Синкретичность трансценденции аксиосферы культуры / М.В. Козменко // Studia Humanitatis. - 2013. - № 1. - С. 17 -20.
5. Крымский С. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии / С.Крымский // Философская и социологическая мысль. - 1996.- № 3 - 4.- С. 102 - 111.
6. Мамардашвили М. Лекции о Прусте/ М.Мамардашвили.- М.: Мысль, 1995. – 328 с.
7. Шудря Е. Философские принципы исследования украинской культуры / Е.Шудря // Философская и социологическая мысль.- 1995.- №7- 8. С. 235-243.

Савусін Микола Петрович - методист департаменту освіти та науки Одеської міської ради, здобувач ступеню кандидата філософських наук. Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, філософський факультет, кафедра філософії природничих факультетів.

УДК: 165 / 168: 001.8 (043.3)

СКЛАДНІСТЬ-ПРОСТОТА СИСТЕМИ ЯК ВИЗНАЧЕНІСТЬ-НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ЗНАЧЕННІ СИСТЕМНОГО ДЕСКРИПТОРА

Концепції простоти-складності можна систематизувати, моделюючи опозицію «складне - просте» як опозицію категорій «визначене - невизначене» в мові МТО - формальному апарату Загальної Теорії Систем (ЗТС). Нова система є більш складною, ніж вихідна, за даним її дескриптором, якщо (і тільки якщо) значення даного дескриптора у новій системі є більше визначеним, аніж його значення у старій.

Ключові слова: система, простота-складність, значення дескриптора, визначеність-невизначеність, системний параметр, критерії спрощення.

СЛОЖНОСТЬ-ПРОСТОТА СИСТЕМЫ КАК ОПРЕДЕЛЁННОСТЬ-НЕОПРЕДЕЛЁННОСТЬ В ЗНАЧЕНИИ СИСТЕМНОГО ДЕСКРИПТОРА

Концепции простоты-сложности можно систематизировать, моделируя оппозицию «сложное-простое» как оппозицию категорий «определённое-неопределённое» в языке ЯТО – формальном аппарате Общей Теории Систем (ОТС). Новая система более сложна, чем исходная, по данному её дескриптору, если (и только если) значение данного дескриптора у новой системы является более определённым, чем его же значение у старой.

Ключевые слова: система, простота-сложность, значение дескриптора, определённость-неопределённость, системный параметр, критерии упрощения.

COMPLEXITY-SIMPLICITY of SYSTEM, as DEFINITENESS-VAGUENESS in a SIGNIFICANCE of the SYSTEM'S DESCRIPTOR

We can to systematize conceptions of complexity-simplicity on the next way. We must to modeling opposition “complexity-simplicity” as categorical opposition “definiteness-vagueness”. It may be maid in Language of Ternary Description (LTD). The LTD is logical apparatus for system

describing on the base of categories “definiteness”, “vagueness”, “arbitrariness”. New system is more complex, then initial by significance of taken system’s descriptor, if the next criterion realized. New system has more definite significance of this descriptor.

Keywords: system simplicity-complexity, handle value, certainty - uncertainty, system parameter, the criteria of simplicity.

1. Робоча гіпотеза «складність як визначеність».

Більшість відомих автору підходів до простоти-складності об’єкта, різні її міри в ЗТС [1 - 9], можна систематизувати на базі наступної аналогії. Це – аналогія між загальнонауковою понятійною опозицією «простота-складність» та філософською категоріальною опозицією «невизначеність-визначеність». Для цього треба прямо модельовати порівняльну складність як деяку визначеність, а порівняльну простоту – як деяку невизначеність. Визначеність-невизначеність є лінійною властивістю, тобто, її значення має інтенсивність. Можна сказати, що ми таким чином будуємо «визначенісну» модель складності. Припущення про те, що така модель виправдана, назвемо гіпотезою про складність як визначеність. У подальшому іменуємо її з великої літери, словом Гіпотеза.

При цьому, системи порівнюються по простоті-складності «за інших рівних умов» (тобто, - за принципом «caeteris paribus». Тому, об’єкти в цілому ми мусимо брати на фоні однієї й тієї ж самої мови опису. На це вказував ще польський логік А. Лінденбаум [10]. У нас роль подібної мови грає МТО. Схожу думку про фон висловлює М. Бунге, коли пише, що дефініція складності має бути контекстуальною [11, с. 55; 12, с. 46-47].

Системні дескриптори (і, зокрема, системні параметри) об’єкта це ті речі, що виділяються в результаті його системного аналізу. Дескриптор має певне значення (як функціональне, так і предметне, про що – дивись нижче) [1 - 9].

Системним параметром служить логічне відношення системного дескриптора. Зокрема, - до іншого дескриптора. Це відношення властиве тій системі, котра його має, тобто воно виступає і як її дескриптор, і як її атрибутивний параметр. Значення складності як параметра пропорційне визначеності, що міститься в цьому параметрі [1 - 9].

Складність – це «згусток» визначеності саме в системі: складність об’єкта, поданого в вигляді системи, можна зрозуміти і як визначеність його системного дескриптора. Це – складність по дескриптору, чи за дескриптором. Простота також модельовється як невизначеність, утілена в системному дескрипторі.

Вибірково спрощуючи систему за обраним дескриптором (зокрема, - параметром [13]), можна переносити певну визначеність зі значення одного дескриптора – до значення іншого.

Нашу Гіпотезу підкріплюють наступні приклади ускладнення та спрощення.

1. Явний приклад ускладнення системи – це конкретизація, або специфікація системи. Зокрема, - локалізація. Замітимо, що система, локалізована в даному плані, – це та, котра в цьому плані гранично чи максимально конкретизована, визначена. Вона максимально визначається за певними, практичними критеріями [8 - 9]. Поруч із цим, узагальнення системи постає як її спрощення. Поняття про неї стає також більш загальним.

2. У випадку системи, більш складної по даному дескриптору (зокрема, - параметру), ми бачимо наступне. І змістовність, і визначеність судження, яке відображає значення цього дескриптора (зокрема, - параметра), будуть більш високими. Більш високими – аніж у випадку менш складної системи. Більш конкретне значення є більш визначеним і тому більше ускладнює.

3. Схожу картину спостерігаємо й у питанні про простоту.

4. Нехай всезагальна якість – це якість, яка притаманна кожному об’єкту (вона є спільною для всіх об’єктів). Усезагальна якість буде вкрай простою. Вона простіше будь-яких не всезагальних, особливих, якостей. Простіше – оскільки останні явно є більш визначеними, ніж перша.

5. Оскільки серед чотирьохкутників квадрат – це окремий, випадок прямокутника, то квадрат конкретніший ніж прямокутник, він більш визначений. А тому й – складніший. Складніший – в цілому, як чотирьохкутник. Відповідно, більш загальне, менш конкретне

поняття «чотирьохкутник» відображає в собі й більш простий об'єкт. Більш простий – також у цілому. Він простіше, ніж прямокутник. Це – досить поширена опінія.

6. Позначимо в мові МТО конкретний вихідний об'єкт через t_0 , A і надамо йому зовнішню (тобто не внутрішню для нього властивість $t_\pi A$. Отримаємо річ, яку відображено схемою $[(t_0 a) t_\pi a]$. Зауважимо при цьому наступне. Внутрішня властивість (або внутрішнє відношення) об'єкта обумовлюється цим об'єктом, імплітується ним (у сенсі імплікатії) [1, с. 9]. Зовнішня властивість аналогічна акцидентальній властивості, тій, котра «приходить» [14, Кн.1, Гл. 5, 102 в, 5 – 25; 15, Кн. 6 (Е), Гл. 2, 1027а, 1 – 37; 16, с. 5 – 50]. По суті, це – умовна, ненеобхідна, небезумовна властивість, ситуативна, чи факультативна. Оскільки властивість $t_\pi a$ – нова для об'єкта (її ще не було раніше в об'єкті), то очевидно наступне. Річ із зовнішньою для неї властивістю буде конкретнішою (і, взагалі, більш визначеною), ніж сама ця річ. Таким чином, хоча в речі з властивістю є ця річ, але навпаки не вірно (річ із такою властивістю відсутня в цій самій речі). Тому, оновлюючи так наш вихідний об'єкт, ми його в цілому ускладнюємо. Цей факт відповідає окремому випадку аксіоми № 3 А.І. Уйомова в [17]. Випадку – зовнішніх властивостей.

7. У параметричній ЗТС оцінка складності тієї системи, котру описують за допомогою предикатів (властивостей чи відношень) пов'язується з визначенням типу їх предикації [18; 19; 5]. Суттєву роль у розмежуванні простого й складного знання грає з'ясування «сенсу» в якому розуміється предикат. Тобто, - визначення типу предикації [20 - 25]. Так чи інакше, в параметричному варіанті ЗТС (у ЗТС ПВ) дає про себе знати та доктрина, що імпліцитно мається на увазі. Доктрина, - згідно з якою складність зростає з ростом конкретності способу предикації параметричного співвідношення. Складність знання росте разом із ростом числа ланок, опосередковуючих даний предикат і річ, яку він, кінець-кінцем, характеризує [26, с. 189 -190; 19, с. 60] Позицію, близьку до цієї займає А.К. Сухотін [27, с. 76]. «Складність буде збільшено в випадку уточнення сенсу, в якому розуміється відношення» - пише А.І. Уйомов [28, с. 83] (назвемо цю закономірність зв'язком «складність – визначеність типу предикації»). Оскільки, уточнюючи сенс розуміння, ми перероблюємо його із менш визначеного на більш визначений, то ця операція насичення визначеністю відповідає ускладненню. Зокрема, А.І. Уйомов розглянув таку невизначеність і в відношенні концепту системи [19, с. 60]. Концепту відповідає предикат. Число ланок, опосередковуючих даний предикат і річ, яку він характеризує, в основному відповідає тій інформації, тому змісту, тій визначеності, котрі необхідно синтезувати з цим предикатом, щоби вказати, яким саме способом він пов'язаний з річчю. Виконання подібних дій підкріплює нашу гіпотезу «складність як визначеність».

8. Цікаво, що складність праці в економіці і соціології моделюють як її змістовність, насиченість змістом. А остання, в свою чергу, експлікується як інформація, що міститься в описі праці, утримується таким описуванням об'єктом, як праця. З другого боку, цінність і вартість праці виражається через її простоту-складність; складність діяльності проявляється в вигляді її трудомісткості [29].

Дійсно, змістовність речі, трактовану якісно, інтенсивно, можна витлумачити, зокрема, й так: 1) це – внутрішня різноманітність (тезаурус) усіх разом узятих якостей, синтезом яких утворено дану річ; 2) це – внутрішня диференціація об'єкта, насиченість його складовими якостями, їх упорядкованість і т. п. (див. нижче). Тут мається на увазі аналог тезаурусу понять і суджень, які складають зміст знання. Замітимо також, що за М. Бунге, нерозкладність, навпаки, означає простоту [12, с. 47]. Вочевидь, - простоту лише в деякому відношенні. Можна навіть стверджувати, що, якщо друга річ притаманна першій (перша річ має другу), але не навпаки, - то перша змістовніша, і є більш визначеною, ніж друга. Тоді змістовність є аналогічною визначеності.

9. У роботі [19] А.І. Уйомов з'ясовує, наскільки заданий об'єкт t здатен систематизувати вихідну річ (точніше – забезпечити цю систематизацію). В якій мірі об'єкт t може виступити в ролі концепту системи, котра включає вихідні речі як її елементи (або частини субстрату). У якому степені безпосередньо або опосередковано t може зіграти роль

концепту?

Щоби *вказати*, що об'єкт **t** дійсно послуговує таким концептом (що він адекватний цій ролі), щоби відмітити, яким чином він виконує функцію концепту, - треба *зафіксувати* вельми численний, змістовно *визначений*

набір операцій («метаморфоз» [30, с. 227]) чи відомостей про них, треба вказати багато зв'язків, залежностей і т. д. *Визначеність такого, «вказуючого», набору буде тим вищою, чим більш невизначеним є потенційний концепт t, і - чим більш грубими, визначеними, безпосередньо відчутними і усвідомлюваними є вихідні об'єкти.* Тобто, - потенційні елементи, чи частини потенційно доречного субстрату шуканої системи [13, с. 60; 30, с. 227]. Разом із тим, при таких *вказівках*, росте й визначеність отриманої системи в деякому плані. У тому плані, - в якому потенційний концепт **t** дійсно проявляється як її концепт, як концепт у власному сенсі слова. Тобто, - проявляється актуально.

Тут отримана система, чи систематизовані вихідні речі, - це вихідні речі, котрі виступають у якості системи. Тобто, - вихідні речі в своєму особливому стані, в стані систематизованості.

Із ускладненням системи в указаному плані зростає й складність об'єкта **t** як концепту. Це – складність *об'єкта t, що дійсно проявився як концепт.* Інакше кажучи, це-складність *по предметному значенню* потенційного концепту. Можна сказати й так: це – складність отриманої системи за її концептом як за предметним значенням *потенційного концепту.*

До того часу, коли ми почнемо конкретизувати в системі обраний *спосіб предикації*, він був у значному степені невизначеним. Інакше кажучи, *предметне значення* відповідного *атрибутивного* системного параметра [1 - 9] вельми є *невизначеним*, далеко не конкретним. Для дослідника системи в значній мірі залишається не ясным, у вигляді чого саме проявляється даний параметр, яким саме є його *предметне значення*, властиве системі.

При намаганні ідентифікувати це значення із *гранично* (чи максимально) конкретним значенням (ідентифікувати його з єдиною у своєму роді, унікальною якістю, унікальним об'єктом), *проектант*, тобто той, хто проектує систему, може зіткнутися з великими труднощами. Адже йому для цього прийдеться *зняти (погасити)* велику *невизначеність*, що криється в *значенні* даного параметра. Тобто – *ввести в нього велику визначеність.* Тому ідея «числа *опосередковуючих ланок*» може служити орієнтиром, давати «міркування, що наводять на вірний шлях» стосовно пошуку *ступеню визначеності, котра вводиться.* І в цьому сенсі – стосовно пошуку *ступеню ускладнення.* Цю евристичну ідею реалізовано нижче в методі з'ясування складності *по функціональному значенню предикації* (див. [5; 8, п. 2]). У згоді з нею, простоту іноді роз'яснюють, тлумачать, як легкість освоєння і доступність системи, зручність її застосування [31, с. 308, 368].

Вносячи вказану визначеність, дослідник надає обраному дескриптору (або параметру) максимально конкретне *функціональне значення.* Придає його – шляхом накладання на дескриптор (або параметр) сильного *обмеження.* У підсумку, даний дескриптор (чи параметр) проявляється в вигляді *цілком*

визначеного свого *предметного значення.* Якщо параметр конкретизовано граничним чином (виявлено як *гранично конкретний*), його предметне значення опиняється єдиним у своєму роді. При цьому система постає перед дослідником як гранично конкретна за вказаним параметром, як максимально конкретна модифікація системи того типу, котрий зафіксовано змістом даного параметра.

Тут картина нагадує, наприклад, ту практичну ситуацію, коли *прямокутник і квадрат* (як деякий *прямокутник*) беруться *не абстрактно, а конкретно.* В *конкретній суппозиції*, тоді, - коли вони постають як реалізовані (здійснені, проявлені, актуалізовані, маніфестовані). Або - як обмежені за положенням, цілком задані. Або – як унікальні, самобутні. Взагалі, - як *локалізовані системи.* Тобто, - як *системи, максимально визначені.* При цьому, такі системи відображаються вже в одиничних (максимально конкретних для даної практичної ситуації), поняттях, але не в загальних, не в абстрактних.

Нехай, в рамках цієї картини, для дотримання принципу «*caeteris paribus*», ми

вважаємо, ніби маємо справу із системами того ж типу, що і *прямокутник*, і явно задається спільна для цих фігур сторона. Системи немов би «підводяться під спільний знаменник». Зразу ж можна вважати, що *квадрат* стає вже цілком заданим, тобто, *локалізованим*. Але *для локалізації прямокутника* потрібна *додаткова визначеність*. Тому цілком задати *прямокутник* буде складніше, ніж цілком задати *квадрат*. В знаному плані, *локалізований прямокутник* виявляється складнішим. Складнішим – за умовами *локалізації*. Це - умови, так звані, *крайні*, (*межівні*, чи *граничні*, або *початкові*) і т. п. Тут умови (чи *контекст*) *локалізації* – це умови розташування, місця, часу, умови за оточуючих обставин проявлення фігур, за ситуацією *дослід*, *практики* створення фігур і т. п. *Умови локалізації прямокутника* більш конкретні, тобто – більш визначені, ніж *умови локалізації квадрата* (надалі, *умову локалізації системи* можна іменувати як її *локалізатор*).

Із даної ілюстрації видно, що *локалізовану систему* можна було би також зрозуміти як *інтерпретовану*. В даному випадку, - *інтерпретовану на вказаній множині точок чи відрізків на площині*. Як уже сказано вище, в п. 1, вимогу *локалізувати* обрану систему в даному плані можна тлумачити також і як вимогу вказати гранично конкретний, чи гранично визначений в цьому плані, її приклад.

10. Звернімося ще й до другого прикладу. Нехай існує вихідна теоретична система **T**. Позначимо *локалізовану* вихідну систему **T** (скажімо, *верифіковану*, тобто піддану процедурі верифікації, теорію **T**) вже – через **T_d**. Очевидно, що останню, **T_d**, припустимо подати як один із можливих станів вихідної системи **T**. Тому складність *локалізованої системи T_d* можна трактувати в вигляді *потенційної складності* у вихідної системи. Це, по суті, є та *потенційно можлива складність* вихідної системи, котра з'являється в системі **T** (скажімо, - вводиться в неї) при переході системи **T** в її особливий стан **T_d**. *Потенційність* тут проявляється стосовно вихідної системи. У цьому сенсі, ми знаходимося на аналогічних позиціях із П. Діраком, який вважав, що більш проста теорія – це окремий випадок більш складної [32, с. 78]. Дійсно, за умовами свого застосування, тобто, *за умовами своєї локалізації*, більш абстрактна теорія буде більш складною. Однак, більш конкретна, більш окрема (порівняно з абстрактною), - буде й більш простою *за умовами свого застосування, чи реалізації*. Фактично, - це *умови локалізації*. Вони для більш конкретної теорії

(*caeteris paribus*) є менш обтяжливими...

11. При такому підході, при опорі на нашу *гіпотезу (про складність як визначеність)*, визначеність «*уподоблюється*» інформативності й семантичній інформації (стає подібною до них). Дійсно, нехай значення системного параметра відображено в заданому висловлюванні **F**. Як пише Я. Хінтіка, про висловлювання «чим більше можливостей воно виключає, тим більше воно обмежує нашу невизначеність і тим більш інформативним є» [33, с. 170]. Тут Я. Хінтіка відмічає, що така *інформативність* аналогічна до сукупності логічних наслідків із **F** або - до потужності числа *карнаповських «описів стану»*, сумісних із **F** [33, с. 170]. *Опис структури* (у Р. Карнапа) відповідає поняттю «*макростан*», а «*опис стану*» представлено «*мікростаном*» (див. [34, с. 97 – 110; 35, с. 113 - 126]). Така інформативність є аналогічною також і наступному: 1) *семантичній інформації*, за Р. Карнапом і С. Бар-Хізелом [36; 34, с. 101 – 102; 37, с. 209 – 210; 38, с. 46 – 55; 39, с. 101; 35, с. 113 - 126]; 2) *інформації, котру несе відповідь на питання* у М.В. Поповича [40, с. 50- 68]; 3) *інформації яка існує в конкретних, актуальних висловлюваннях або в положеннях про умови виникнення того явища, котре спостерігається чи пророкується, і потребує пояснення, явища, котре прогнозується*, за Гемпелем-Оппенгеймом та іншими авторами [38, с. 15; 41, с. 121 – 132; 42, с. 180 – 196; 43, с. 87, 118 - 138]; 4) *інтенціональній інформації I(A/G)*, за Є.К. Войшвилло [37, с. 218; 44; 38, с. 28]. Ця інформація додається висловлюванням **A** до системи передумов (чи гіпотез) **G**; інакше – привноситься до вихідної множини даних, до вихідного *опису стану*.

12. Із цих, ескізно окреслених позицій, *складність системи*, що мається в даній її грані, та складність, яка гніздиться в заданому системному *дескрипторі* (або в його значенні), - *пропорційна логічній силі*, котра криється в цьому дескрипторі (чи в його значенні). Подібну доктрину особливо відмічає М. Бунге: «Більш складний термін зумовлює

собою більшу кількість концепцій і тверджень, наприклад, - законів природи, ніж той, котрий простіше» [11, с. 67].

13. За К. І. Льюїсом, усе те, що впливає із пропозиції – це *інтенціонал* пропозиції [45, с. 211 – 224, 218]. Це, немов би, - зміст пропозиції [34, с. 225].

Використовуючи ці поняття, можна сказати, що більша складність співвідношення, котре виражено пропозицією, тут тлумачилося би як більша логічна *сила інтенціоналу* в цього співвідношення. Згідно з К. Поппером, клас усіх істинних висловлювань, які впливають із даного висловлювання, це – *істиностний* (чи «істинний») *зміст* висловлювання. (р. 233, Conjectures - див. [46], с. 74, 53). Об'єм такого класу (чи логарифм його *потужності*) могли би служити мірою згаданого *змісту*. Або – *змістовності* висловлювання. У зв'язку з цим в [37, с. 213, 244] *інформативність* висловлювання оцінюється в *міру ширини кола тих наслідків, які з нього виводяться*. За М. Бунге, «швидкість» має наслідком «відстань» і «тривалість», які можуть зворотно бути врахованими як примітивні (первісні) в контексті сучасної фізики. Звідси ми можемо сказати, що «швидкість» семантично *більш складна*, ніж «відстань» («дистанція») або - ніж «тривалість» [11, с. 67]. Далі М. Бунге відмічає відносність і труднощі введення точних мір складності. Слід підкреслити, що у ЗТС подібні міри *відносні*, але це не відбирає в них *об'єктивності* [47, с. 99 - 101]. Вони, звісно, залежать від системного представлення об'єктів, але, крім того, порівняння систем за складністю ведеться *по-аспектно* й чисто якісно, не просторово. Тому таке порівняння може бути формалізовано у МТО.

14. У окремих випадках, «просто – це те, що не складене», або «що складається з найменшої кількості частин, які зв'язані найменшим числом відношень» і т. п. [48, с. 366; 12, с. 46 - 47]. *Інформаційна міра* складності, яка мається в наборі подібних компонент (як міри окремих видів складності, на наш погляд) подано в роботі [49, с. 101– 114, 184- 193]. По суті, в таких випадках складність робиться подібною до *змістовності* (або *різноманітності, багатству якостей*) всередині *предметного значення* у відповідного дескриптора. Це – багатство, окреслене тезаурусом понять про виявлені якості. *Чим більш широким є набір елементів (субстрат) системи, тим вона, за субстратом, складніша*. Чим більше широким є набір компонентів структури, тим складнішою є система структурно і т. п. Така складність може вимірюватися через *потужність* відповідної *множини* або за допомогою *кардинального числа* множини і т. п. [50 - 52]. Простоту вимірюють або *вузькістю* згаданих наборів, або величиною, зворотною до їх *ширини* (див. про подібні міри [11, с. 59 - 60]. Належні для цього аксіоми фіксує Н. Гудмен, коли пише, що «один базис простіше ніж інший, якщо перший складається із деяких, але не всіх термінів цього іншого» [53, с. 2].

Уточнюючи ці ідеї з позицій *якісного* (тобто, не *просторового*) *представлення* речей і з позицій МТО, можна сказати так: «річ В в цілому простіше, ніж А, якщо ця В належить тому об'єкту А, але навпаки не вірно». Тоді, більш обширний набір якостей – це, одночасно, і більш *змістовний* об'єкт, більш визначений. А, тим самим, - і більш складний. Але відношення «*річ В належить об'єкту А*» тут не слід розуміти виключно в теоретико-множинному сенсі. Річ В не обов'язково є елементом чи підмножиною об'єкта А, поданого як множина. Тут річ В може бути просто якістю, котру можна вилучити з об'єкта А шляхом аналізу цього об'єкта (шляхом атрибутивного, реляційного чи, навіть, - *реістичного* аналізу [54 - 56; 5]).

15. Як відомо, за допомогою *ентропії* та *негентропії* вимірюються *невизначеність і визначеність* (І. М. Бонгард навіть вважає, що в деякому сенсі, «ентропія є ... окремим випадком невизначеності» [57, с. 73]). Таким чином вимірюється певна визначеність-невизначеність: вона міститься в значенні такого прояву *атрибутивного параметра*, як *спосіб статистичного розподілення* в статистичній системі. До низки систем можуть застосовуватися імовірнісні та *ентропійні* оцінки властивих їм відношень (а саме, - як оцінки значень системних характеристик, значень їх параметрів).

Нехай, за інших рівних умов, подібна параметрична характеристика (що проявлена як *спосіб статистичного розподілення*) є більш імовірною (тобто реалізується при ширшому чи

навіть при найширшому колі умов). Тоді, в певному сенсі, вона є й більш *ентропійною*, а, отже, й більш невизначеною в цьому сенсі. Тим самим, така характеристика буде притаманною і для більш

простих (у тому ж сенсі) систем.

16. Це зголошується з позицією багатьох авторів. Наприклад, за Г. Гермесом, імовірність гіпотези зростає зі степенем її простоти [58]. Поруч із цим, більш імовірно висловлювання є менш змістовним, згідно з [59, с. 199; 30, с. 114]. І тут слід урахувати, що *інформативність* аналогічна *змістовності*.

Скажімо, ми маємо конкретну *системнопараметричну* характеристику як таку ситуацію: «У системі кожна річ бере участь у деякому відношенні». Очевидно, тут кожна річ попадає в певний (один і той же самий) клас, бо має певну (хоча й абстрактну) властивість «брати участь у деякому відношенні».

З одного боку, ймовірність зустріти тут таку властивість є найвищою (дорівнює одиниці). А з другого, - ця ситуація є настільки *загальною, генералізованою*, що вона й дуже мало інформативна, вельми *невизначена*, вельми *ентропійна*. Вона зустрічається в системі *за будь-яких обставин* (вона є внутрішньою характеристикою системи). І в цьому сенсі, також є максимально вірогідною. Її *невизначеність* означає її *простоту*. Ясно, що – в певному плані.

17. У В.І Богдановича *більш проста* гіпотеза виявляється, за відповідних умов, і *більш імовірною* [60]. То, що системи, котрі в цілому більш *невизначені* і більш імовірні, будуть і більш *простими*, - з цим зголошуються погляди Д. Рінч, Г. Джеффріса, С. Баркер та інших учених [61– 66; 64, с. 36; 66, с. 186]. Якщо вести мову про висловлювання, що описує систему і відображує значення її параметра, то, кажучи словами К. Поппера, «*абсолютна імовірність деякого висловлювання а є просто ступень його логічної слабкості, відсутності інформативного змісту*» (підкреслено мною – М.С.) [63, с. 186; 65, с. 331].

З другого боку, логічна *сила* висловлювання, або його *змістовність* (узяті, скажімо, в трактовці Д. Кемпі) є аналогічними, як показує І.І. Гришкін, поняттям «семантична інформація» і «кількість її» у Р. Карнапа і Бар-Хілела [36; 59, с. 195, 230, 202]. Визначеність висловлювання підвищує «ступінь вірогідності, довіри до консеквенту» цього висловлювання [67, с. 81].

Формалізацію *сили-слабкості* висловлювання пропонує праця [68, с. 127 - 131]. Тут наслідок із передумови (чи гіпотези) наповнюється, посилюється до неї за рахунок інформації; *сила* забезпечується *інформацією*. На думку співавторів [30, с. 257 - 259], *інформативність теорії означає величину її емпіричного змісту* (більш інформативні більше сповіщають про світ досвіду) [30, с. 257 – 258; 69].

18. Ряд авторів, згідно розвідкам Г. Кайберга [70, с. 231], вважають, що *найбільш змістовно ємна гіпотеза є і найменш імовірною*. Згідно з Карлом Поппером, така гіпотеза є найбільш піддатливою на те, щоб її можна було сфальсифікувати, вона є найбільш неочікуваною, *найменш імовірною* (найбільш

неймовірною і т. п.) [66, с. 126 – 145; 70, с. 233 - 234]. Виходить, що вона є й найбільш *негентропійною*.

19. Ці ідеї близькі до концепції Р. Карнапа і Д. Бар-Хілела, де *зміст речення* визначається через клас *описів стану* (див. вище), які виключаються цим реченням [36; 34, с. 120, 396 – 406; 33, с. 158 - 227]. Тобто, *зміст* дається через клас *неймовірного чи майже неймовірного*. Як пише Л. Тондл, у К. Поппера «*зміст теорії є тим же самим, що і її неймовірність*» [34, с. 393].

20. Підкреслимо, що наша модель «*складність як визначеність*» не протирічить концепції К. Поппера, стосовно простоти. Не заперечує цю концепцію, а, навпаки, сумісна, зголошується з нею. Тут, однак, слід звернути увагу на наступну обставину. У К. Поппера мова йде про простоту *теорій* (закону чи гіпотези) *вже підданих перевіркам, намаганням їх фальсифікувати*. Або – *теорій, які дійсно піддаються перевіркам, фальсифікуються*. У нього оцінюється простота теорії, *вже потерпілої* (або тієї, що терпить) *намагання її спростувати, заперечити, повалити, дезавувати, фальсифікувати*.

Таким чином, К. Поппер з'ясовує простоту теорії, взятої як актуалізована, чи локалізована система (див. нижче).

21. Нашому моделюванню складності як визначеності відповідає ряд закономірностей, відкритих в області логіки й методології науки. Так, за Г. Джеффрісом і Д. Рінч, *більш простий закон має й більшу апіорну ймовірність* [63, с. 36; 62, с. 369 – 390; 65]. А, отже, - і *більшу невизначеність*.

2. Генетичний критерій ускладнення як критерій довизначення системного дескриптора.

Отже, ми, у згоді з гіпотезою складності як визначеності і в першому наближенні, маємо намір спиратися на наступний (генетичний) критерій порівняльної складності систем. «Довизначити» - ми тут розуміємо як «додати визначеності», як «приєднати нову визначеність до старої». Генетичному критерію довизначення [8 - 9], за нашою гіпотезою, природньо, відповідає і генетичний критерій ускладнення.

Нова система більш складна, ніж вихідна, за вибраним дескриптором, якщо (і тільки якщо) нова має **більш визначене предметне значення** у цього дескриптора, згідно з генетичним критерієм. Інакше кажучи, - якщо (і тільки якщо) предметне значення даного дескриптора у нової системи є **похідним** від предметного значення цього дескриптора у старої, **але не навпаки**. Тобто, **останнє значення не є похідним від першого**. Річ, похідна від даного об'єкту, - це річ, яка є результатом синтезу даного об'єкту іще з чимось. Тут мається на увазі будь-який синтез (наприклад, *реістичний, атрибутивний чи реляційний*) [5 - 7]. Річ, похідну від даного об'єкту, можна представити як даний об'єкт, взятий іще з чимось. Про «похідність» - див. [8 - 9].

Цей критерій є окремим випадком зв'язково-залежнісного критерію, запропонованого нами раніше [8 - 9; 71].

3. Аналогія між опозиціями «складність-простота» та «визначеність-невизначеність».

Започатковуючи моделювання, котре продекларовано, ми залучаємо ланцюг вельми повних аналогів для складності як визначеності. З одного боку, *визначеність* – це аналог *інформативності* (семантичної або інтенсіональної інформації). З другого боку, *інформативність* подібна до *змістовності*. По-третє, *складність* моделюється як *логічна сила* (складність пропорційна логічній силі), а така *сила* – як *величина семантичної інформації чи змістовності*. По-четверте, *змістовність* схожа з *малоймовірністю*, тобто, з *негентропією* і з *різноманітністю*. По-п'яте, *складність* подібна до *специфічності, самотності, до більшого статусу, до маєтності, до достатності, до важливості, значимості*. В шостих, саму *визначеність* можна інтерпретувати як *насиченість змістом, змістовність*.

Далі слід визнати: *більша невизначеність, більша логічна слабкість* (багато в чому) *поводять себе як деяка більша простота*. У змальованому семантичному полі вдається углядіти наступні паралелі.

Простота функціонує (багато в чому) так само, як і: 1) невизначеність; 2) більша ймовірність; 3) більша ентропійність; 4) більша логічна слабкість; 5) більша загальність, генералізованість, поняття; 6) низька змістовність; 7) бідна внутрішня різноманітність; 8) безликість, несамотність; 9) немаєтність.

У філософській системі Д.М. Паніна аналогом *визначеності* служить *густота, витлумачена дуже узагальнено, як категорія*. Вона ж аналогічна *складності* [72].

Адресати наведених вище кореспондувань можуть послуговувати моделями *простоти-складності*.

4. Простота за умовами локалізації систем.

Уявімо собі, що значення даного дескриптора (зокрема, - параметра) вже задано (або проявилось, - див. [9, п.3]) як *вельми визначене, хоча й не цілком*. Тоді систему за цим дескриптором *дуже ускладнено*. Але ще - не до границі. Зрозуміло, що для того, щоби надалі *ускладнити* її (у вказаному плані) *гранично*, тобто *локалізувати* її, нам прийдеться вводити в

неї достатньо мало (чи дуже мало) визначеності. Вводити, фіксуєючи умови локалізації системи. В цьому сенсі, тобто, за умовами своєї локалізації, локалізована система тому виявиться *простою*.

Від тієї *складності*, що вже мається у *вихідній (ще не локалізованій)* системі, від специфіки останньої, буде залежить і *визначеність* тих умов локалізації, які характерні для системи, *взятої вже в її локалізованому стані*. Так би мовити, для системи - в її «*грубій оболонці з цих умов*».

Із розділу 1 ясно, що *більш загальна система*, система менш конкретна, вона складніше піддається своєму довизначенню. При повному її довизначенні за відповідним параметром, вона виявиться *складнішою*. Складнішою, - ніж та система, де значення цього параметра *вже є більш конкретним, вже заздалегідь індивідуалізовано* (такий параметр, як раз і послужить засадою для розглянутих узагальнення і конкретизації, він стане їх передумовою).

Як пише М. Бунге, «значення більш складних понять специфіковано (не обов'язково явно і недвосмысленим чином) через більше число понять і тверджень, аніж у випадку з більш простим [11, с. 67; 73, с. 281].

Повертаючись до прикладу з локалізованими прямокутником і квадратом (п. 1.9), ми бачимо наступне. Квадрат – це вже конкретизований прямокутник. Тому, *за інших рівних умов* (тобто при їх спільному концепті і *успільненій* стороні), локалізований квадрат (скажімо, явно накреслений) буде простішим. Простішим – *за умовами своєї локалізації*. Простішим, - аніж локалізований накресленням прямокутник. Це так, бо умови локалізації (при явному накреслюванні) прямокутника виявляються більш визначеними, логічно більш сильними, ніж умови локалізації квадрата [9, п. 3].

При нашому підході, стає більш прозорою та ідея, котра використовується в ЗТС: «наявність визначених логічних властивостей у відношень (скажімо, - властивостей у параметричних відношень. – М. С.) призводить до спрощення систем» [74, с. 193 - 195].

5. Визначеність, прихована в умовах і в режимі локалізації системи.

Із чого складається вся визначеність, що криється в *предметному значенні* того параметра, по якому ведеться локалізація? Назвемо цей параметр *передумовою чи параметром локалізації*. Його можна вважати також *гранично обумовленим параметром локалізації*, або *тим планом прояву системи, який жорстко нормується*. Яка частка цієї інтегральної визначеності приходить на функціональне значення параметра локалізації?

Згідно [9, п. 1.5], предметне значення $\mathbf{1}_{\pi} \mathbf{P}$ параметра $\mathbf{1}_{\xi} \mathbf{Z}_{\phi\delta\alpha}$ має схему

$$\mathbf{1}_{\pi} [\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T} (\mathbf{1}_{\xi} \mathbf{Z}_{\phi\delta\alpha})] \quad (1),$$

де $\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T}$ – це фіксоване обмеження, що накладається на цей параметр. Тобто, $\mathbf{1}_{\pi} \mathbf{P}$ – це той параметр, на який накладено вказане обмеження як відношення.

У даному розділі будемо інтерпретувати $\mathbf{1}_{\pi} \mathbf{P}$ як *уже гранично обумовлений параметр, чи як гранично обумовлену передумову локалізації*. Предметне значення $\mathbf{1}_{\pi} \mathbf{P}$ параметра $\mathbf{1}_{\xi} \mathbf{Z}_{\phi\delta\alpha}$ (тобто, того, котрий може обумовлюватися, нормуватися) всотує в себе, по-перше, *визначеність* самого цього параметра, а, по-друге, - і *визначеність* його функціонального значення $\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T}$. Остання визначеність вводиться в систему (разом із цим *функціональним значенням*) через згадане *предметне значення*. У нашому прикладі таке функціональне значення $\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T}$ є нормативне значення, або умова локалізації, котра утворює атрибут локалізованої системи, атрибут $\mathbf{1}_{\pi} \mathbf{P}$. По суті, $\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T}$ – це реляційний концепт локалізованої системи S як *двоїстої системи* [1 - 7]. Це – гранично конкретизуючий *дескриптор системи*. В ньому сховано, мовляв, *локалізуючу визначеність*. По-третє, крім іншого, предметне значення параметра має в собі *додаткову визначеність*, так би мовити, *режимну*. Вона приєднується за рахунок того, що параметр реалізує своє функціональне значення певним чином, у певний спосіб. Способом – реляційної предикації (див. [9, п. 3]). Цей спосіб, спосіб реалізації *функціонального значення* $\mathbf{1}_{\omega} \mathbf{T}$, тобто *спосіб проявлення умов локалізації* на параметрі $\mathbf{1}_{\xi} \mathbf{Z}_{\phi\delta\alpha}$, - він, зазвичай неявно мається на увазі, але й може явно вказуватися.

Інакше кажучи, це – спосіб (чи тип) предикації

$$\iota_{\omega\xi} \{ \iota_{\omega} T (\cdot \iota_{\xi} Z_{\phi\delta a}) \}, \quad (2)$$

або, - спосіб для *диспозиції ролі* параметра [9, п. 2.1.10]. Тут надається (приписується, *предикуюється*) значення – параметру. Точніше кажучи, умови локалізації нав'язуються параметру локалізації, саме як *зовнішні для нього відношення*. Такий спосіб *диспозиції* назовемо *режимом локалізації*. Тут іде мова про роль, яку грає параметр (чи параметричне відношення $U_{\xi} Z_{\phi\delta a}$). Але – не про роль, що виконується тим дескриптором $U_{\delta a} a$, котрий служить корелятом цього параметричного відношення.

Як ми знайшли, система, гранично доповнюючись до стану своєї локалізованості, може набувати складності не тільки за рахунок іще раніше, попередньо, ускладненого параметра локалізації, і не стільки завдяки умові локалізації. Але, часто, і – з більш значимих причин: в силу *гранично змістовного*, жорстко і скрупульозно регламентованого, *режиму локалізації*. Такий режим може виглядати і як *спосіб інтерпретації умов* (як шлях їх витлумачення), і як спосіб впливу чи вдії *умов актуалізації системи* на її параметри [9, п. 3]. Отже, визначеність атрибуту $\iota_{\pi} P$ локалізованої системи S не зводиться до суми визначеностей його дескрипторів $\iota_{\phi} T$ і $\iota_{\xi} Z_{\phi\delta a}$ (див. [9, п. 2]). Цю суму треба поповнити визначеністю дескриптора $\iota_{\omega\xi} a$. Адже обмеження $\iota_{\phi} T$ реалізується на параметрі $\iota_{\xi} Z_{\phi\delta a}$ також у певному (конкретному) *режимі* (див. (2)).

6. Простота-складність за глибинним системним дескриптором.

У системі можна виділити такий дескриптор, як її концепт t . Потім – подати цей дескриптор як систему в іншому сенсі й також виділити її структуру. Тобто, - структуру у концепту. По суті, так ми виділимо деякий системний дескриптор у системного дескриптора. Тобто, - *глибинний*, або *нижній дескриптор*. Він також служить деяким дескриптором вихідної системи. Тепер можна вивчати ступінь визначеності у цього дескриптора. І, відповідно, - складність вихідної системи за ним (чи в плані саме його, або його значення). Так в [19] А.І. Уйомов розглядає *структурну* складність концепту.

7. Порівнюваність довільних систем за складністю.

Оскільки будь-які речі *співставимі*, принаймні, хоча би за якоюсь властивістю, то *ситуація цього співставлення* може послужити і спільним концептом для всіх систем, які порівнюються в МТО. Тому, за складністю порівнюватися можуть які завгодно, довільні, системи.

8. Висновки та перспективи наукових розробок.

Наша гіпотеза «складність як визначеність» адекватна досвіду спрощення систем. Вона має практичну цінність через свою *систематизаційну* потужність.

Ми приймаємо також і наступний *критерій* порівняно більшої складності. «*Нова система більш складна*, ніж вихідна, за обраним дескриптором, якщо (і тільки якщо) нова має *більш визначене предметне значення у цього дескриптора*». При цьому, згідно з *генетичним критерієм* відносно більшої визначеності, обраний *об'єкт є більш визначеним, аніж дана річ*, якщо (і тільки якщо) *він походить від неї*, але не навпаки. Згідно з більш загальним критерієм, - із *зв'язно-залежністним*, - маємо: обраний *об'єкт є більш визначеним, аніж дана річ*, якщо (і тільки якщо) *вона притаманна йому, але він їй – ні*.

Наша гіпотеза щодо порівняння простоти-складності відкриває можливість на практиці моделювати й упорядковувати спрощення і ускладнення систем за допомогою МТО, де значення визначеності-невизначеності порівнюються чисто формально.

Основні наукові результати розділу надруковано їх автором в [3; 4; 24; 71; 75 - 87].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
2. Ujomow A., Sarajewa I., Cofnas A. Ogolna teoria systemow dla humanistow. – Wydawnictwo Uniwersitas Rediviva, 2001. – 276 s.
3. Савусин Н.П. Формализация определения системы средствами новой версии ЯТО // Проблемы системных исследований. Межвузовский сб. научн. трудов. – Новосибирск: Изд.-

во НГУ, 1985. С. 89 – 96.

4. Савусін М. П. Системное исследование процедур формирования целевых комплексных программ. // Целевые комплексные программы хозяйственного освоения ресурсов Мирового океана. /А.И. Уёмов, Киев: Наукова думка, 1988. С. 107 – 117.

5. Уёмов А.И. Основы формального аппарата параметрической общей теории систем // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник 1984. – М.: Наука, 1984, С. 152 – 180.

6. Avenir I. Uyemov. The Language of Ternary Description as a deviant logic. Boletim da sociedade Paranaense de Matematica: Editora UFPR. 1-2 as, V.15 n 1/2, 1995; II-(2s). V.17, 1/2 (1997); III - V.18, N 1-2, 1998.

7. Avenir Uyemov. The Ternary Description Language as a formalism for the Parametric General System Theory; Part 1—Int. J. General Systems, - 1999 OPA, N.Y., Vol. 28 (4-5). Part II—2002, Vol. 31 (2), p.p.131 - 151.

8. Савусін М.П. Філософські й теоретико-системні передумови критеріїв порівняно більшої визначеності об'єктів у мові тернарного опису (МТО) // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2015. 1 друк. аркуш. У друці.

9. Савусін М.П. Конкретизація та узагальнення системи через зміну визначеності-невизначеності у значенні системного дескриптора // Перспективи. Соціально-політичний журнал. Серія: філософія, соціологія, політологія. – Одеса: Вид.-во Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського, 2015. 1 друк. аркуш. У друці.

10. Lindenbaum A. Sur la simplicité formelle des notions // Actes du congrès international de philosophie scientifique, Sorbonne, Paris, 1935. – Paris: Hermann & Cie, 1936, P. 29 – 39.

11. Bunge M. The Myth of Simplicity. Problems of Scientific Philosophy. Englewood Cliffs. N.Y.: Prentice-Hall, Inc. 1963.

12. Бунге М. Философия физики. – М.: Прогресс, 1975. – 349 с.

13. Уёмов А.И., Плесский Б.В., Сумарокова Л.Н. Информационные процессы в научном исследовании и проблемы их упрощения // Проблемы информатики. Заочный семинар. Вып. 3. – Новосибирск: Наука, Сибирск. Отделение, 1972, – 58 с.

14. Аристотель. Топика. – Соч. в 4-х т., т. 2, - М.: Мысль, 1978. – 687 с.

15. Аристотель. Метафизика. – Соч. в 4-х т., т. 1, - М.: Мысль, 1976. – 687 с.

16. Микеладзе З.Н. Основоположения логики Аристотеля. Предисловие к Т.2. В кн.: [174] . С.5 – 50.

17. Уёмов А.И. Свойства, системы и сложность. – Вопросы философии, 2003 г., № 6, С. 96 – 110.

18. Goodman N. The Test of Simplicity. – Science, 31 October, № 128, № 3331, 1958, p. 1064 – 1081.

19. Уёмов А.И. Методологические основания формализации концептуальной простоты-сложности систем в языке тернарного оп // Системные исследования в современной науке. Сб. научн. трудов. – Новосибирск: Изд.-во НГУ, 1982, с. 57 – 64.

20. Уёмов А.И. О достоверности выводов по аналогии // Философские вопросы современной формальной логики. – М.: Изд.-во АН СССР, 1962. - С. 186 – 214.

21. Дьяков В.А. Некоторые методологические проблемы логико-системного анализа биологических явлений: Дисс....канд.филос.н. – Одесса, 1972. – 213 с. Машинопись. С. 70 – 87; 166 -178.

22. Уёмов А.И. Моделирование структуры систем, выражаемой многоместными отношениями в символическом языке тернарного описания // Системный метод и современная наука. Вып. 4. (Сб научн. трудов). – Новосибирск: Изд.-во НГУ, 1976. С. 3 – 14.

23. Уёмов А.И. Логические основы метода моделирования. – М.: Мысль, 1971. – 312 с.

24. Савусін М.П. Просте і складне. // Філософський словник. Друге видання (переробл. і доповн.). – Київ: Голов. ред. Укр. радянськ. енцикл. , 1986. – 800 с. С. 545.

25. Дмитревская И.В. Научный текст: Опыт системологического исследования / Ивановский гос. ун.-т, Иваново, 1981. – 246 с. – Рукопись деп. в ИНИОН. АССР, 14.10.80. № 8770 Деп.
26. Уёмов А. И., Сумарокова Л.Н., Дмитревская И. В. К вопросу об измерении простоты // Методологические проблемы теории измерений. – Киев: Наукова думка, 1966. – 207 с., С. 179 – 191.
27. Сухотин А.К. Гносеологический анализ ёмкости знания. Томск: Изд.-во Томского гос. ун.-та, 1968. – 204 с.
28. Уёмов А.И. Проблема построения общей теории упрощения научного знания / Логика и методология науки. IV Всесоюзный симпозиум. Киев. Июнь 1965 г. – М.: Наука, 1967. С. 81 – 85.
29. Вейхер А. А. Сложный труд. Методология изучения, социально-экономические факторы, тенденции развития. – Л.: Наука, лен. отд., 1978. – 128 с.
30. Мамчур Е.А., Овчинников Н.Ф., Уёмов А.И. Принцип простоты и меры сложности. – М.: Наука, 1989. – 304 с.
31. Простота // Першиков В.И., Сотников В.М. Толковый словарь по информатике. – М. Финансы и статистика, 1991. – 543 с. С. 308.
32. Дирак П. Эволюция взглядов физиков на картину природы. – Вопросы философии, № 12, 1963. С. 78.
33. 44. 249. Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования. – М.: Прогресс. – 448 с. С. 188.
34. Тондл Л. Проблемы семантики. – М.: Прогресс, 1975, 484 с.
35. Брюшинкин В.Н. Логика. Мышление. Информация. – Л. Изд.-во ЛГУ, 1988. – 152 с.
36. Bar-Hillel J., Carnap R. Semantic Information // British Journal for the Philosophy of Science. 1953. Vol. 4. № 14.
37. Войшвилло Е.К. Понятие интенциональной информации и интенционального отношения логического следования (содержательный анализ) // Логико-методологические исследования. – М.: Изд.-во МГУ, 1980. С. 206 – 245.
38. Войшвилло Е.К. Философско-методологические аспекты релевантной логики. – М.: Изд.-во МГУ, 1988. – 140 с.
39. Светлов В.А. Современные индуктивные концепции. Логико-методологический анализ. – М.: Изд.-во ЛГУ, 1988. – 224 с.
40. Попович М.В. Доказательство и смысл теоретических утверждений // Актуальные проблемы логики и методологии науки. – Киев: Наукова думка, 1980. – 335 с. С. 50 – 68.
41. Никитин Е.П. Объяснение и предсказание (сравнительный анализ структур) // Логика и эмпирическое познание. – М.: Наука, 1972. – 288 с. С. 114 – 132.
42. Никифоров А.Л., Тарусина Е.И. Виды научного объяснения // Логика научного познания. Актуальные проблемы. – М.: Наука, 1987. – 272 с.
43. Печёнкин А.А. Объяснение как проблема методологии естествознания. – М.: Наука, 1989. – 208 с.
44. Войшвилло Е.К. Попытка семантической интерпретации статистических понятий информации и энтропии // Кибернетику – на службу коммунизму. Теория информации. Вычислительная техника. Семиотика. – М. – Л.: Энергия, 1966. – 312 с. С.275 – 293.
45. Льюис К.И. Виды значения // Семиотика. – М.: Радио, 1983. – 627 с. С. 211- 224.
46. Никифоров А.Л. От формальной логики к истории науки. Критический анализ буржуазной методологии науки. – М.: Наука, 1989. – 177 с.
47. Уёмов А.И. Системные аспекты философского знания. – Одесса: Студия «Негоциант», 2000. – 160 с.
48. Kolman A. The concept of “simplicity” in the physico-mathematical sciences. R.S. Cohen et all (eds.), For Dirk Struik, - Dordrecht-Holland: D. Reidel Publishing Company, 1974, p. 365 – 371.
49. Алдакимова М.П., Сухоруков Г.А. Об одном подходе к определению количественной оценки сложности систем // Промышленная кибернетика. – Киев: Изд.-во Ин.-та кибернетики АН СССР, 1971. – 343 с. С. 101 – 114, 184 – 193.

50. Рабик В.М. Вопросы описания и оптимизации структур сложных систем. Автореф. дисс... канд. т. н. - Киев, 1975. – 24 с. В надзаг.: РИО ИК АН УССР.
51. Дубров Я.А. Математические основания оценки сложности объектов. (Тез. Докл. XXI Украинской республ. научно-технич. конф., посвящ. 50-летию образования СССР, Дню радио и Дню связиста. Секция системологии). – Киев: Укр. НИИНТИ, 1972, вып.1. С. 7.
52. Дубров Я.О., Рабик В.М. До теорії векторної складності. // Економіко-математичні методи управління: Ефективність виробництва. – Київ: Вид.-во Ін.-ту економіки АН УРСР, - 174 с. С. 21 – 29.
53. Goodman N. Science and Simplicity, - Forum Lectures. Philosophy of Science. – Series 16, N.Y. Voice of America (VOA), 1974, P. 1 – 8.
54. Уёмов А.И. Формальные аспекты систематизации научного знания и процедур его развития // Системный анализ и научное знание. – М.: Наука, 1978. – 247 с. С. 95 - 141.
55. Уёмов А.И. Формализация элементарных приёмов познавательной деятельности в языке тернарного описания // Системно-кибернетические аспекты познания. – Рига: Зинатне, 1985. С. 41 – 88;
56. Уёмов А.И. Анализ операций как средство изучения динамики систем // Философия: вопросы методологии и логики. Научн. труды Лат. Ун.-та. – Рига, 1990. – Вып. 551. С. 143 – 170.
57. Бонгард И.М. О понятии «полезная информация» // Проблемы кибернетики. Вып. 9, 1963. – М.: Гос. издат. физ.-мат. лит.-ры, 1963, с. 71 – 102. С. 73.
58. Hermes H. Zum Einfachheits-prinzip in der wachrscheinlichkeitsrechnung. – Dialectica, 1958, 12, № 3 / 4. S. 317 – 331.
59. Гришкин И.И. О философском значении понятия информации. – Вестник ленинградского университета. Серия экономики, философии и права, 1962, № 23, вып. 4.
60. Богданович В.И. Об одном способе автоматической классификации признаков по простоте. Рукопись. Одесса. (Дивись: [175, Год. 1978]).
61. Barker S.F. Induction and Hypothesis. A study of the Logic of Confirmation. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1957. – 203 p.
62. Wrinch D. Jeffreys H. On certain Fundamental Principles of Scientific Inquiry. The London, Edinburg and Dublin Philosophical Magazine and Journal of Science 6 Ser., 1921, Vol. 42, № 249. p. 369 – 390.
63. Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы. М.: Прогресс, 1983. – 606 с. С 331.
64. Jeffreys H. Scientific inference. – Sec. Ed. – Cambridge: University Press. – 1957. – 236 p.
65. Поппер К.Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. ДГ. Лахути. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. -384 с.
66. Jeffreys H. Theory of Probability. 2-nd ed. – Oxford: Clarendon Press. 1948. – 100 p.
67. Карнап Р. Философские основания физики. – М.: Прогресс, 1971. – 391 с.
68. Сидоренко Е.А. Логическое следование и условные высказывания. – М.: Наука, 1983. – 176 с.
69. Sober E. Simplicity. Oxford: Clarendon Libr. of logic a Philosophy, - 1975. X. 189 p.
70. Кайберг Г. Вероятность и индуктивная логика. – М.: Прогресс, 1978. – 376 с., С. 229 – 236.
71. Савусин Н.П. Качественное сравнение систем по простоте-сложности // Тезисы областной конференции «Системный анализ научного знания». 24 – 26 ноября 1986 г., г. Одесса: Изд.-во Одесского обл. дома полит. просвещения, 1986. С. 90 – 91.
72. Панин Д.М. Теория густот. Опыт христианской философии XX века. – М.: Мысль, 1993. – 294 с.
73. Kaplan A. Definition ad Specification of Meaning. - Journal of Philosophy, 43 (1946), p. 281.
74. Уёмов А.И. К вопросу об определении понятия «система» // Некоторые теоретические вопросы коммунистического строительства в СССР (матер. научн. сессии преподават. обществ. наук Одесск. обл.). Одесса: Маяк, 1967. – 247 с. С. 193 – 195.

75. Савусин Н.П. Сравнение объектов теории по сложности в языке тернарного описания // Логика и системные методы анализа научного знания. Тез. докл. к IX Всесоюзному совещанию по логике, методологии и философии науки. Харьков, 8 – 10. X. 1986. Секция I – 5. – М.: ВИНТИ, 1986. – 302 с. С.283 – 284.
76. Савусин Н.П. Моделирование процедуры обобщения понятий средствами языка тернарного описания (ЯТО) // Філософія і соціологія в контексті сучасної культури. Збірн. наук. праць. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2001. – 272 с. С. 180 – 187.
77. Савусин Н.П. Указание объектов в языке тернарного описания (ЯТО) с помощью аналогий // Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке (научная конференция) 16 – 17 июня 1994 г. Тез. Докл. Часть 1. Современные направления логических исследований. – СПб.: изд.-во СПб. Гос. Ун.-та, 1994. – 105 с. С. 66 – 68.
78. Савусин Н.П. Связи между типами простоты-сложности в параметрической общей теории систем. Доклад. // Системология-76. Симпозиум. Киев-1976. Программа. – К.: Изд.-во Львовского филиала Ин.-та прикладных проблем механики и математики АН УССР, 1976.
79. Савусин Н.П. Простота-сложность в параметрической общей теории систем // План работы семинаров научного совета по проблеме «Кибернетика». Филиал научного совета АН УССР по проблеме «Кибернетика» при Южном научном центре. Семинар «Проблемы параметрической общей теории систем». – Киев: Изд.-во РИО ИК АН УССР, 1980 – 1989 г.г.
80. Савусин Н.П. Простота-сложность в параметрической общей теории систем. – Тез. докл. респ. школы «Математическая теория систем и прикладные исследования». – Киев: Изд.-во Обл. совета НПО Приборпром, 1981. С. 10.
81. Савусин Н.П. Меры сложности в общей теории систем // Системология и междисциплинарные исследования. Школа-симпозиум. Апрель 1983 г., пос. Ворохта. Программа. Львов: Изд.-во Ин.-та прикладных проблем механики и математики АН УССР, 1983. С. 4.
82. Савусин М.П. «Шляхи підвищення цілісності систем на базі загальної теорії систем (ЗТС)» // Наукове пізнання: методологія та технологія. Науковий журнал № 2 (29), 2012. Серія: філософія, соціологія, політологія. Одеса, 2013. С. 144 – 150.
83. Савусин М. П., Уйомов А.І. та інші «Проект учнівської навчально-виховної цільової комплексної програми по запобіганню міжнаціональним конфліктам у шкільному середовищі» (ЦКП «Міжнаціональна гармонізація»). - www.vimo.od.ua .
84. Савусин М.П., Уйомов А.І. "Програма введення курсу "Системологія" як варіативної складової в навчальні програми ЗНЗ м. Одеса" - "Історія в середніх і вищих навчальних закладах України", №№7-8, липень-серпень 2006. С. 11 - 38.
85. Савусин М.П., Пеняєв С.М., Радченко Е.В.: «Прогноз географічної ситуації в Україні на базі системних параметрів. На допомогу керівникам географічних секцій Малої академії наук» // Географія та економіка в сучасній школі. № 9. – 2013 р. С. 34 – 36. (<http://www.pedpresa.com.ua>).
86. 157. Уйомов А.І., Савусин М.П. Системний підхід. // Філософський словник. Друге видання (переробл. і доповн.). – Київ: Голов. ред. Укр. радянськ. енцикл. , 1986. – 800 с. С. 628 - 629.
87. Уйомов А.І., Савусин М.П. Велика система. // Філософський словник. Друге видання (переробл. і доповн.). – Київ: Голов. ред. Укр. радянськ. енцикл. , 1986. – 800 с. С. 63.
88. Уйомов А.І., Савусин Н.П. Уровни решения проблемы защиты окружающей среды // Взаимодействие общества и природы как глобальная проблема современности. Тез. теоретич. конф. – М. - Обнинск: Изд.-во ВНИИСИ. - 230 с. С. 64 – 67.

Тодорова Світлана Миколаївна - кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології, філософії та права Одеської національної академії харчових технологій

УДК 316.46

КОНЦЕПТ ЛИДЕРСТВА КАК ОБЪЕКТ ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

Статья посвящена анализу методологических ориентиров философского осмысления понятия лидерства и исследованию философского дискурса становления концепта лидерства. Осуществлён философский анализ теорий лидерства К. Берда, Р. Стогдилла, Р. Кристи, Ф. Гайса, Д. Мак-Грегора и др., достаточно глубоко и объективно охарактеризована типология лидерства Ф. Фидлера. Сделан вывод о том, что в современном философском дискурсе представлена диалектическая взаимосвязь субъективного и объективного подходов к исследованию феномена лидерства.

Ключевые слова: лидерство, теория лидерства, философский дискурс лидерства, трансформационное лидерство

КОНЦЕПТ ЛІДЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Стаття присвячена аналізу методологічних орієнтирів філософського осмислення поняття лідерства і дослідженню філософського дискурсу становлення концепту лідерства. Здійснений філософський аналіз теорій лідерства Д. Берда, Р. Стогділла, Р. Крісті, Ф. Гайса, Д. Мак-Грегора і ін., досить глибокий і об'єктивно охарактеризована типологія лідерства Ф. Фідлера. Зроблений висновок про те, що в сучасному філософському дискурсі представлений діалектичний взаємозв'язок суб'єктивного і об'єктивного підходів до дослідження феномену лідерства.

Ключові слова: лідерство, теорія лідерства, філософський дискурс лідерства, трансформаційне лідерство

CONCEPT OF LEADERSHIP AS AN OBJECT OF PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The article is devoted the analysis of methodological orientirov of philosophical comprehension of concept of leadership and research of philosophical diskursa of becoming of koncepta of leadership. The philosophical analysis of theories of leadership is carried out to T. Berda, Christie Stogdilla, F. Gaysa, D. Mak-Gregora and other, sufficiently deep and tipologiya of leadership of objectively described Fidler. A conclusion is done that in modern philosophical diskurse dialectical intercommunication of the subjective and objective going is presented near research of the phenomenon of leadership.

Keywords: leadership, theory of leadership, philosophical diskurs of leadership, transformation leadership.

Актуальність дослідження. Аналіз багатьох соціальних проблем сучасного суспільства неможливо здійснити в рамках однієї дисципліни. Найчастіше спостерігається тенденція міждисциплінарного наукового дослідження багатьох соціальних проблем. До числа таких проблем відноситься феномен лідерства, який давно складає об'єкт вивчення психології, політології та інших суспільних наук.

Взагалі, запозичення терміна «лідерство» з побутової мови та його визначення дослідниками в кожному конкретному випадку відповідно до предмету дослідження, привело до того, що неможливо і, як вважає ряд дослідників, небажано давати єдине визначення даного терміна. Ними відмічається, що існує стільки ж визначень терміну «лідерство», скільки й тих, хто намагався його визначити: тільки за останні 50 років було запропоновано більше 65-ти систем класифікацій визначення лідерства. До теперішнього часу залишаються відкритими питання про те, чи є лідерство характеристикою індивіда або це соціальна роль; чи потрібно включати до поняття «лідерство» процеси впливу, що пов'язані з примусом;

схожі чи різні між собою «лідерство» та «керівництво». Однак, не дивлячись на протиріччя, можна зробити висновок, що для більшості теоретиків лідерство є феноменом, що описує процеси впливу в групах або організаціях, що направлене на координацію групових дій і відносин у процесі досягнення групової мети.

Про актуальність обраної теми свідчить також і той факт, що феномену лідерства присвячені численні теоретичні та емпіричні дослідження, але разом з тим виникає необхідність чіткого визначення концепту «лідерство» у філософському дискурсі.

Мета статті полягає в дослідженні філософського дискурсу становлення концепту лідерства та методологічні орієнтири філософського осмислення змісту поняття «лідерство».

Огляд останніх досліджень за даною проблемою. Феномен лідерства привертає увагу багатьох дослідників. Слід зазначити, що вчені, зокрема, Г. Ашин, Г. Адорно, Г. Альтманн, М. Албрітон, Б. Басс, К. Берчелман, Р. Блейк, Е. Богардус, Ф. Гайс, Ф. Д'Агостіно, В. Ільїн, М. Кондратьєв, М. Кордуелл, Р. Кричевський, Р. Крісті, Р. Лайкерт, К. Левін, С. Освальд, Б. Паригін, О. Петровський, М. Рижак, М. Сміт, Р. Стогділл, Ф. Фідлер, Дж. Хоманс, К. Черрі, Е. Шерман, Е. Явербаум та ін. по-різному розкривають проблему лідерства. У процесі дослідження цього питання виникають труднощі концептуального характеру, пов'язані з наявністю різних точок зору на поняття «лідерство», тобто з невизначеністю самого об'єкта дослідження.

Виклад основного матеріалу. Одним із зачинателів вивчення феномену лідерства був відомий американський вчений Е. Богардус. Його вважають засновником «теорії рис» в її змістовно-повноцінному звучанні в соціальній психології. Вчений глибоко замислювався над питанням про те, які саме «риси» (індивідуально-психологічні властивості, характеристики, якості і т.д.) роблять людину лідером. При цьому вчений постулює три позиції: 1) у лідерів є спільні якості психологічного наповнення; 2) наявність цих якостей визначає людину на роль лідера при умові відсутності ряду проблем поза цією людиною (мається на увазі, перш за все, найближче соціальне оточення); 3) людина, яка є лідером в одній ситуації, виявляє очевидні тенденції, щоб стати лідером і в іншій. Прибічники цієї теорії вважають передмовою визнання людини лідером володіння нею специфічними «лідерськими» рисами та здібностями. Одним з варіантів такого підходу є харизматична концепція лідерства, згідно з якою лідерство дається окремим визначним особистостям як деяка благодать («харизма»).

У першій половині минулого століття дослідники не розрізняли лідерство та керівництво й обговорювали соціальну підлеглість взагалі, або стосовно до будь-якої сфери суспільної активності (наприклад, політичне лідерство і т.д.). До речі, вже Е. Богардусом лідеру частково приписувалась не тільки функція підпорядкування або організації своєї соціальної групи, але й функція представлення її інтересів зовні.

Багато дослідників феномену лідерства спочатку вели мову про якусь особистісну якість або декілька якостей, котрі роблять людину лідером групи. Пізніше за рахунок такого інструменту, як факторний аналіз, гіпотези стали звучати складніше, багатозначніше, але незмінним залишалось одне – уявлення про те, що причини лідерства варто шукати в особистості самої людини, в якихось притаманних їй якостях.

Як правило, виділялись в основному позитивні та високоморальні якості лідера [1]. Однак, в рамках «теорії рис» були й інші точки зору. Так, Р. Крісті та Ф. Гайс [2] створили так звану М-шкалу (за аналогією з F-шкалою Т. Адорно [3, 350], що визначала ступінь вираженості), де «М» (авторами також використовувався термін «Мак») означало «Макиавеллі», або «маніпулятор». Взявши за основу концепцію макиавеллізму, вони сфокусувались на виявленні того, якими особистісними якостями володіє лідер, котрий відповідно до неї поводить себе. В якості успішного лідера вони вбачали людину з високим «Мак-коефіцієнтом». На їхню думку, такий людині насамперед властивий «синдром холонокровності»: орієнтація на мету, орієнтація на контроль, спокій, раціональність і т.д.

Необхідно відмітити ряд узагальнюючих досліджень з позиції «теорії рис» - роботи К. Берда [4] і Р. Стогділла [5], які в 1940 р. і 1948 р. проаналізували відповідно двадцять і сто робіт, виконаних в рамках «теорії рис», і прийшли до висновку про відсутність будь-якого

вираженого зв'язку між наявністю будь-яких конкретних особистісних якостей і тим, чи займає дана конкретна людина лідерську позицію.

Р. Стогділл, провівши комплексний огляд досліджень у галузі лідерства, відмічає, що вивчення особистісних якостей лідерів дає суперечливі результати. До числа найбільш часто згадуваних дослідниками якостей ефективних лідерів належать: інтелект, прагнення до знань, домінантність, впевненість у собі, емоційна рівновага, стресостійкість, креативність, прагнення до досягнення, енергійність, надійність, відповідальність, незалежність, комунікативність. Однак, як вважає дослідник, взаємозв'язок між ступенем вираження окремих якостей і ефективністю лідерства має неоднозначний характер, в різних ситуаціях ефективні лідери виявляють різні якості. В результаті аналізу Р. Стогділл зробив висновок про те, що не існує такого набору особистісних якостей, котрий присутній у всіх ефективних лідерів, і що структура особистісних якостей лідера повинна співвідноситися з особистісними якостями членів групи, характером групової діяльності та задачами, котрі вирішуються [5].

Зрозуміло, що настільки правдиво продемонстрована неспроможність «теорії рис» як універсально-пояснювальної концептуальної схеми, що дозволяє дати вичерпний аналіз природи такого найважливішого соціального феномена, як лідерство, не могли не простимулювати створення принципово нової концептуальної моделі. Так наступив етап пошуку засад лідерства де завгодно, але поза особистістю самого лідера. Однією з теоретичних побудов такого типу стала система бачення лідерства як функції групи. Подібною позиції дотримувались Дж. Хоманс [6] і деякі інші дослідники, які прийшли на зміну прихильникам «теорії рис».

Згідно з цим підходом, позиція лідера являє собою, по суті, статус, доступний будь-якому члену групи, котрий може організувати її для досягнення ключових завдань, що стоять перед нею. Відмітимо, що подібний підхід до розуміння природи та засад лідерства, котрий називається в спеціальній літературі «теорія лідерства як функції групи», в деякому сенсі напряму протистойть «теорії рис», оскільки цей підхід практично повністю виключає з інтерпретаційного ключа який би то не було набір індивідуально-психологічних характеристик, котрі могли б розглядатися в якості базового матеріалу для будівництва лідируючої позиції особистості в реально функціонуючому контактному співтоваристві.

Згідно з поглядами Дж. Хоманса, теорія лідерства повинна розглядати три основні змінні: дію, взаємодію та настрої. Це припускає, що посилення взаємодії та участь у спільній діяльності пов'язана із збільшенням почуття взаємної симпатії, а також з внеском більшої визначеності в групові норми. Лідер у цій теорії визначається як, насамперед, ініціатор взаємодії [6].

Звертаючись до характеристики «теорії лідерства як функції групи», не можна не відмітити, що подібний підхід акцентує увагу на тому, що лідер повинен насамперед задовольнити інтереси групи, і практично не згадується про те, що він може їх формувати як особистість, яка наділена соціальною владою. Ще більш ранні спроби відмовитись від «теорії рис» були здійснені в руслі біхевіористських концепцій. Учені, близькі до даного підходу, розглядали лідерство з точки зору двох підстав – успішності групової діяльності та взаємодії між людьми як самоцінного процесу. В числі прибічників цієї теорії необхідно згадати Р. Лайкерта, Р. Блейка та К. Левіна. З одного боку, слід відмітити практичну орієнтацію досліджень даного напрямку і розробку в цих рамках багатьох методик, технік і технологій з підготовки ефективних лідерів. З іншого боку, цей підхід примітний створеними типологіями лідерства (К. Левін створив свою типологію вже в 1944 р.) і розумінням того, що не існує універсальної моделі лідерства. Дослідження в рамках даного напрямку з усією очевидністю показали, що в різних ситуаціях ефективними виявляються різні моделі лідерства. А втім, мова йде, скоріш за все, про порівняння в різних умовах авторитарної та демократичної моделей, попускальна ж модель, хоч і виділена окремо, але виявляється неефективною практично при будь-яких умовах.

Робота Д. Мак-Грегора «The Human Side of Enterprise» [7] також описує авторитарну (в

його термінології – «теорія Х») і демократичну («теорія У») моделі менеджменту. Перша теорія заснована на припущенні, що індивіди звичайно пасивні, протистоять потребам організації, тому їх необхідно направляти та «мотивувати». Друга теорія заснована на припущенні, що люди володіють мотивацією і прагнуть до відповідальності, тому необхідно так їх організовувати та направляти, щоб вони одночасно реалізовували й свої цілі, й цілі організації.

Як додаток до цих характеристик Р. Лайкерт класифікував лідерів за їх переважною орієнтованістю або на досягнення групою мети, або на своїх підлеглих (на практиці це означає лише можливість підлеглих впливати на розробку тактичних рішень, або хоча б брати участь в їх підготовці). При цьому він зразу ж застерігає, що тільки орієнтовані на міжособистісні відносини лідери можуть бути успішними.

В цілому, зниження інтересу до подібних теорій цілком передбачено. Будучи багато в чому прикладними за своєю направленістю – й інтерпретаційно, й в плані евристичності, вони жорстко обмежені набором зовнішніх факторів, які, неначе б то, практично винятково визначають ефективність реалізації в тій чи іншій ситуації різних «формул» лідерства. Необхідно підкреслити, що багато з розроблених в рамках цього напрямку методик широко використовуються й зараз, однак, очевидно, що по-справжньому змістовне тлумачення феномену лідерства неможливо отримати, використовуючи тільки ті засади, котрі представляють інтерес для дослідників-біхевіористів, що особливо помітно під час аналізу досліджень, виконаних за логікою інших підходів.

В рамках принципово іншого напрямку лідерство розроблялось як функція ситуації (Р. Бейлс, Т. Ньюком та ін.). За словами О. Петровського, який оцінював цей концептуальний напрямок, його автори, опираючись на результати спеціальних спостережень, і фіксуючи, що «одні й ті ж самі люди в різних групах можуть займати різне положення, граючи в них різні ролі, ...зробили висновок, що лідерство – не стільки функція особистості або групи, скільки результат складного та багатопланового впливу різних факторів при входженні в різні ситуації» [8, 30].

Іншими словами, ці дослідники ґрунтувались на одній і тій самій передумові, що використовувалась дослідниками феномену лідерства й раніше, а саме на тому факті, що одна й та сама людина в одних ситуаціях може бути лідером, а в інших не буде ним (що, по суті, якраз і спростовує базові положення «теорії рис» лідерства). Однак, при інтерпретації цієї передумови, дослідники, на відміну від апологетів «теорії лідерства як функції групи», не стали зводити засади лідерства до особливостей групи і до специфіки групових інтересів, закликаючи розглядати фактори, що впливають на лідерство, в максимально широкому плані. Цим максимально широким планом став розгляд лідерства як продукту конкретної унікальної ситуації (що, втім, також згодом стало неприхованим спрощенням). Статус лідера розглядався як рольова функція, якою людина володіє в одних обставинах спілкування та взаємодії, і не володіє – в інших.

Взагалі, представники ситуаційних теорій лідерства опираються на багаточисленні факти, що ілюструють неправомірність розгляду лідерства як функції особистісних якостей або функції групи, і доходять висновку про те, що лідерство являє собою продукт, в першу чергу, багаточисленних ситуацій, що чергуються та змінюють одна одну. Як доказ, дослідники наводять три аргументи: 1) одна й та ж людина може виконувати лідерські функції в одній групі, і знаходитись у ролі веденого в іншій; 2) людина, яка займає лідерську позицію в групі, може втратити таке положення, не покидаючи групу і залишаючись, як і було раніше, її членом; 3) в умовах багатопланової спільної діяльності нерідко в кожній із її сфер висувається свій лідер, який визначним чином впливає на життєдіяльність групи. В той же час найбільш послідовні прибічники ситуаційної теорії лідерства, по суті, виключаючи з рамок аналізу індивідуальні риси лідера, особливості процесу його висунення групою, характер взаємовідносин лідера та послідовників явно абсолютизують значимість зовнішніх по відношенню до групи впливів та обставин.

Дуже вдало з цього приводу сказав Г. Ашин: «Немає сумніву, якщо ситуація визріла для

Наполеона, то Наполеон визрів для ситуації. Великі події – завжди свобода між людиною і часом. Великий лідер «відчуває» ситуацію і знає, як дозволити їй розвинути до тієї межі, коли він може її використати. Видатні лідери володіли здібністю спрямувати ситуацію в свій актив. Ситуації можуть бути створені силою великого лідера в тій же мірі, в якій слабкий лідер може бути створений силою ситуації» [9, 21].

Р. Бейлс, а потім і Ф. Фідлер [10] пропонують типологію, яка припускає два типи лідерів: емоційного (регулюючого міжособистісних відносин в групі) та інструментального (регулюючого активність щодо досягнення групою означених цілей), а також обов'язкова присутність у реально існуючій групі обох видів лідерів.

Однак, виділення двох типів лідерів – це той мінімум, який далеко не завжди відображає групову дійсність в її конкретиці, коли реально функціонуюча група сповна може мати лідерів у тій же кількості, що й число її членів, тому що кожен з них може виявити себе лідером в якійсь конкретній ситуації групової діяльності.

Будь-який лідер – особистість, яка має певні нахили, особливості, яка демонструє деякий набір індивідуально-психологічних якостей. Якості при цьому не бувають «добрими» або «поганими» – корисне в одній конкретній ситуації може бути вкрай небажаним в іншій. Лідерство в даному випадку розглядається як продукт ситуації, яка потребує для свого вирішення наявності деяких якостей. З одного боку, це означає, що не існує універсального набору індивідуальних характеристик, які б гарантували їхньому володарю лідерську позицію, з іншого – що при підготовці або виборі лідера потрібно враховувати ті якості, котрі можуть знадобитися саме тій групі й у тих обставинах, в яких вона, скоріш за все, й буде функціонувати.

Втім, Ф. Фідлером постулювалась і можливість існування «лідера взагалі», при тому зразу на декількох засадах. Так, виділяється «універсальний» лідер (на противагу «ситуаційному»), лідерство якого чомусь незмінно виникає в різних конкретних ситуаціях. Також лідери Ф. Фідлером класифікуються за родом діяльності: «виконавець», «генератор ідей» і т.д. [10].

Дослідник виявив цікаву закономірність: стиль лідерства, орієнтований на задачу, частіше ефективний у більш або менш сприятливих ситуаціях, а стиль, орієнтований на людину, – тільки в сприятливих умовах. Тобто, «орієнтований на роботу» лідер буде ефективним в крайніх ситуаціях (дуже легка або дуже важка робота). Лідер же, орієнтований «на взаємовідносини», звичайно ефективний під час вирішення «помірних», тобто «проміжних» проблем. Взагалі, в рамках свого дослідження Ф. Фідлер лідерство розумів як функцію групи, тобто явище, що породжується особливостями групової активності й характеристиками групи в цілому [10].

Дослідник у своїй теорії надавав великого значення когнітивним ресурсам, таким як інтелект і досвід, що пов'язано з ефективністю групи. Відповідно до цієї моделі, ефективність групової поведінки визначається складною взаємодією між характеристиками лідера (інтелект і досвід), його поведінкою (спрямовуюче лідерство) і характеристиками ситуації (міжособистісний стрес і природа задачі). Так, теорія припускає, що інтелектуальний лідер краще вирішить задачу, особливо якщо вона складна, і що стрес опосередкує відносини між інтелектом і якістю вирішення, а також між досвідом і якістю виконання задачі.

Рішучим компромісом між теоріями, що ставлять феномен лідерства у виключну залежність від індивідуальної специфіки особистості лідера, й теоріями, що ігнорують цю залежність, стали так звані «синтетичні» моделі лідерства. Серед найбільш відомих представників цього напрямку необхідно назвати Ф. Фідлера та Б. Басса. Окремо потрібно відмітити, що обидва дослідники були вже згадувані в даній роботі, оскільки вони хоч і послідовно працюють в логіці «синтетичних» теорій лідерства, але прийшли до ідей «синтетичного» підходу, до розуміння природи лідерства не зразу. У них є ряд робіт, котрі, скоріш за все, відносяться до історично більш ранніх парадигм вивчення даного соціального феномену.

На відміну від прибічників «теорії рис», «теорії лідерства як функції групи» та

«ситуаційних теорій» прибічники «синтетичної теорії лідерства» акцентують увагу на комплексному, цілісному характері вивчення лідерства, на дослідженні взаємозв'язку основних складових процесу організації міжособистісних відносин: лідерів, послідовників (або ведених) і ситуацій, в умовах яких здійснюється лідерство. В цілому ряді теоретичних висновків феномен лідерства розглядається в контексті переважно поза діловими міжособистісними відносинами і без врахування соціально-психологічної специфіки реально функціонуючих груп.

Так, за думкою Б. Басса, висловленою в контексті «синтетичного» підходу, лідерство визначається не тільки однією змінною, а цілим їхнім рядом, в тому числі й цілями групи, особистістю лідера та факторами, що детермінують зміни в груповій поведінці [11].

Дослідник ввів термін «трансформаційне лідерство» для описання процесів спільних змін і набуття нових навичок лідера та підлеглих. У своєму акценті на зміни концепція трансформаційного лідерства близька до теорії харизматичного лідерства. Крім того, харизма, що розуміється як властивість лідера, є однією із складових частин трансформаційного лідерства. Останнє також визначається Б. Бассом у порівнянні з лідерством трансактним, під яким розуміються традиційні способи мотивації підлеглих (грошові винагороди та матеріальні блага в обмін на якісно виконану роботу; керівництво «методом виправлення помилок»).

Взагалі, трансформаційне лідерство припускає, що лідер виявляє індивідуальну участь і піклується про розвиток особистісного потенціалу робітників, стимулює використання нетрадиційних способів виконання завдань (що дуже важливо у ситуації організаційних змін), використовує способи мотивації, характерні для харизматичного лідера. При цьому трансактне та трансформаційне лідерство не є взаємовиключаючими стилями поведінки, та можуть використовуватись одним і тим же лідером в залежності від потреб ситуації [11].

Ще одна спроба типологізації змінних, що кардинальним чином впливають на формування лідерства, була здійснена Д. Мак-Грегором [12]. Він виокремив наступні змінні: 1) характеристики лідера; 2) характеристики його послідовників (позиції, потреби і т.д.); 3) характеристики організації – мета, структура, тип завдань, що вирішуються; 4) соціальне, економічне та політичне середовище.

Мабуть, ні один з теоретичних напрямків дослідження лідерства не може бути представлений кількістю напрацювань, які можна було б порівняти з кількістю робіт, що здійснюються з позицій «синтетичного» підходу. Так, ще в 1974 році Р. Стогділл [13] нараховував три тисячі таких робіт, а в 1981 р. Б. Басс [14] – сім тисяч.

Межі цього напрямку дуже широкі, оскільки до його представників можна віднести всіх, хто намагається знайти компроміс між, як мінімум, трьома позиціями – «лідерством як функцією індивідуально-психологічних особливостей», «лідерством як функцією групи» і «лідерством як функцією ситуації» [15]. Інколи дуже складно однозначно віднести конкретного вченого до представників тієї чи іншої парадигми дослідження лідерства, оскільки до того, як досягти «синтетичного» рівня свого розвитку, теорії лідерства пройшли добре відомий методологічний шлях, коли складний феномен спочатку намагаються пояснити, абсолютизуючи першу складову, потім другу, третю, й лише потім розглядають їх у більш чи менш збалансованому поєднанні. М. Кордуелл вважає, що ефективні лідери відрізняються від інших людей за декількома характеристиками, включаючи: 1) мотивацію до лідерства – лідер хоче вести за собою та впливати на навколишніх людей; 2) когнітивні здібності – лідери можуть обробляти та інтерпретувати великий об'єм інформації; 3) пристосованість – лідери можуть адаптуватися до потреб своїх послідовників і до вимог ситуації, що змінюється. Однак, як вважає дослідник, не всі лідери здатні до ефективного керівництва. Існує ряд факторів, що визначають ефективність того чи іншого лідера.

Сучасні філософи досліджують лідерство з точки зору аксіологічного аспекту даної проблеми. На теперішній час ці дослідження розглядаються як найбільш перспективні. Взагалі, лідерські моделі, що розробляються в рамках ціннісних теорій, претендують на те, щоб найкращим чином керувати людьми, та допомогти їм найбільш ефективно

використовувати всю сукупність досвіду. Останнє дає можливість до того, щоб вивчення феномену лідерства починати з соціально особливого, а не з економічно та філософськи загального.

Взагалі, у філософії ХХ століття явно проглядається діалектичний взаємозв'язок суб'єктивного та об'єктивного підходів до проблеми лідерства. Позитивісти намагалися пояснити цей феномен у точному значенні цього слова, виходячи з незмінних законів функціонування та розвитку суспільства, котрі розглядалися ними як частина або як продовження природних законів, і наряду з останніми трактувались феноменалістськи, тому що виключалась можливість пізнання причин і сутності соціальних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stogdill R. M. Personal Factors Associated with Leadership: A Survey of the Literature // Journal of Psychology. 1948. №25. – pp. 35-71.
2. Christie R., Geis F. Studies in Machiavellianism. New York : Academic Press, 1970. — 114 p.
3. Адорно Т. Исследование авторитарной личности : [Под общей редакцией д. филос. н. В. П. Култыгина] / Адорно Теодор — М.; Серебряные нити, 2001.—416 с.
4. Bird C. Social Psychology, D. Appleton-Century Co., N.Y., 1940. — 557 p.
5. Stogdill R. M. Personal Factors Associated with Leadership: A Survey of the Literature // Journal of Psychology. 1948. №25. – pp. 35-71.
6. Homans G. The Human Group. New York : Harcourt, Brace and World, 1950. (Sociological classic.)
7. McGregor D. The Human Side of Enterprise. New York : McGraw-Hill, 1960. – 78 p.
8. Петровский А. В. Теория деятельностного опосредования и проблема лидерства // Вопросы психологии. 1980. №2. – С. 27-32.
9. Ашин Г. К. Лидерство: социально-политические и психологические аспекты // Политика: проблемы теории и практики. – М. 1990. Вып. 7. Ч. 2. – С. 213-214.
10. Fiedler F. E. Theory of Leadership Effectiveness. New York : McGraw-Hill, 1967. – pp. 29-32.
11. Bird C. Social Psychology, D. Appleton-Century Co., N.Y., 1940. — 557 p.
12. McGregor D. The Human Side of Enterprise. New York : McGraw-Hill, 1960. – 78 p.
13. Стогдилл Р. М. Лидерство и структура управления персоналом. / Р. М. Стогдилл. – М. : Норд-Вест, 2000. – 224 с.
14. Bass B. B. Stogdill's Handbook of Leadership. New York, 1984.
15. Макиавелли Никколо. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. О военном искусстве. [Текст] : [Пер. / Н. Макиавелли] — М. : Мысль, 1996. – 639 с. – (Из классического наследия).

Усьянова Олександра Вікторівна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»

УДК: 81.1

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СПОСІБ ПІЗНАННЯ СВІТУ У СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

У статті розглядається спільне і відмінне когнітивної лінгвістики та філософії в цілому, визначається зв'язок між когнітивізмом та когнітивною лінгвістикою, а також зв'язок когнітивної лінгвістики з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту, зазначається місце когнітивної лінгвістики в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, філософія, когнітологія, поліпарадигмальна наука.

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА КАК СПОСОБ ПОЗНАНИЯ МИРА В СИСТЕМЕ ФИЛОСОФСКИХ НАУК

В статье рассматриваются общие и отличительные черты когнитивной лингвистики и философии в целом, определяется связь между когнитивизмом и когнитивной лингвистикой, а также связь когнитивной лингвистики с научными исследованиями и инженерными разработками по созданию систем искусственного интеллекта, отмечается место когнитивной лингвистики в парадигме концепций современного мирового языкознания.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, философия, когнитология, полипарадигмальная наука.

USIANOVA O. V. COGNITIVE LINGUISTICS AS A WAY OF DISCOVERING THE WORLD IN SYSTEM OF PHILOSOPHICAL SCIENCES

The article considers common and different between cognitive linguistics and philosophy in general, determined the connection between cognitive science and cognitive linguistics and cognitive linguistics connection with research and engineering developments on creation of artificial intelligence, specified a place cognitive linguistics in paradigm concepts of modern world of linguistics.

Keywords: cognitive linguistics, philosophy, cognitive science, poliparadigmatic science.

Процесами мислення людини та людським інтелектом здавна займалися різні науки: логіка, фізіологія, психологія та найзагальнішою з них є філософія. Філософія – це система певних знань про природу, суспільство, людину, процес її мислення та пізнання.

Філософські знання фіксуються у поняттях, у яких відображається те, що є загальним в речах. Кожна наука має свій понятійний апарат, котрий дає можливість матеріалізувати знання. Однак, на відміну від понять філософії, цей понятійний апарат може бути застосований лише до конкретної галузі знань, у нашому випадку до когнітивної лінгвістики. Ті процеси, які пов'язані з отриманням знань та інформації, називаються «когнітивними» («інтелектуальними», «ментальними», «розумовими»). Тому метою когнітивної лінгвістики, як конкретної галузі знань філософії науки, є спроба зрозуміти, яким чином здійснюються процеси сприйняття, категоризації, класифікації та осмислення світу у випадку використання мови.

Саме мова забезпечує найбільш природний доступ до свідомості і розумових процесів, причому зовсім не тому, що багато результатів розумової діяльності виявляються вербалізованими, а тому що ми знаємо про структури свідомості тільки завдяки мові, яка дозволяє повідомити про ці структури і описати їх будь-якою природною мовою.

Оскільки обрана тема з позиції лінгвістики досі залишається недостатньо опрацьованою, ми вважаємо, що вона може бути актуальною в контексті наукового дослідження.

Предмет нашого дослідження – особливості когнітивної лінгвістики як способу пізнання світу у системі філософських наук.

Мета дослідження – зазначити спільне і відмінне когнітивної лінгвістики та філософії в цілому, визначити зв'язок між когнітивізмом та когнітивною лінгвістикою, вказати на важливість зв'язку когнітивної лінгвістики з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту, зазначити місце когнітивної лінгвістики в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства.

Спільним для філософії і когнітивної лінгвістики є те, що:

- 1) філософія і когнітивна лінгвістика є формами суспільної свідомості;
- 2) філософія і когнітивна лінгвістика здобуті знання представляють у теоретичній формі, у формі логічних доведень своїх висновків;

3) філософія і когнітивна лінгвістика є структурними елементами наукового світогляду, тобто включаються в структуру світогляду;

4) філософія і когнітивна лінгвістика мають однопорядкові структурні елементи (предмет, закони, поняття (категорії), методи дослідження).

Разом з тим, філософія і когнітивна лінгвістика мають і відмінності:

1) у філософії понятійний апарат, закони мають всезагальний характер, у когнітивної лінгвістики понятійний апарат не поширюється на всі сфери дійсності, а є більш конкретним;

2) закони і понятійний апарат філософії виконують функцію загальної методології пізнання. Закони і понятійний апарат когнітивної лінгвістики виконують методологічну функцію лише для цієї науки;

3) філософія дає загальну цілісну картину світу. Когнітивна лінгвістика дає поняття мовної картини світу — способу відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуальними канонами картина світу;

4) філософія включається в теоретичне обґрунтування будь-якого світогляду. Когнітивна лінгвістика є важливою складовою наукового світогляду [7].

Загалом когнітивізм - це напрям у науці, об'єктом вивчення якого є людський розум, мислення і ті ментальні процеси і стани, які з ними пов'язані. Це наука про знання і пізнання, про сприйняття світу в процесі людської діяльності. З позицій когнітивізму людина вивчається як система переробки інформації, а поведінка людини описується і пояснюється в термінах його внутрішніх станів. Ці стани фізично проявлені, спостерігаються і інтерпретуються як отримання, переробка, зберігання, а потім і мобілізація інформації для раціонального вирішення завдань, які розумно сформульовані. Оскільки вирішення цих завдань є безпосередньо пов'язаним з використанням мови, цілком природним є те, що мова опинилася в центрі уваги когнітивістів. А теоретики мови, які відносять себе до когнітивістів, намагаються застосувати загальний підхід для опису та пояснення «мовної когніції».

До числа найважливіших принципів когнітивізму відноситься трактування людини як діючого суб'єкта, що активно сприймає і продукує інформацію, що керується у своїй розумовій діяльності певними схемами, програмами, планами, стратегіями. А сама когнітивна наука стала розглядатися як наука про загальні принципи, які керують ментальними процесами в людському мозку.

Основна пізнавальна установка когнітивної лінгвістики полягає в поясненні мовних явищ за допомогою моделювання ментальних структур і процесів, недоступних безпосередньому спостереженню [6].

Таким чином, когнітивна лінгвістика визначається як напрям, в центрі уваги якого знаходиться мова, як загальний когнітивний механізм. До сфери життєвих інтересів когнітивної лінгвістики входять ментальні основи розуміння і продукування мовлення з точки зору того, як структури мовного знання репрезентуються і беруть участь в опрацюванні інформації. Центральним у когнітивній лінгвістиці є категорія знання, проблема видів знання і способів їх мовного подання, так як саме мова є основним засобом фіксації, зберігання, переробки і передачі знань.

Рішення розумових завдань безпосередньо пов'язане з використанням мови, бо мова виявилася найбільш потужною в семіотичному плані з усіх систем комунікації. Це когнітивний механізм, що забезпечує практично нескінченну виробництво і розуміння смислів мовленнєвої діяльності. Мова не тільки опосередковує передачу і прийом інформації, знань, повідомлень, але й обробляє отриману індивідом ззовні інформацію, тобто будує специфічні мовні фрейми. Тим самим мова створює можливості для впорядкування та систематизації в пам'яті безлічі знань, для побудови характерною для кожного даного етнокультурного колективу мовної картини світу.

Найбільшого значення надається опису способів подання та переробки знань. Останні розглядаються в когнітивній лінгвістиці як об'єктивно існуюча ментальна реальність, яка не залежить від мови, а, навпаки, визначає процеси породження і сприйняття мовних виразів. Дослідницькі принципи, покладені в основу когнітивної лінгвістики є розвитком ідей Н. Хомського. Когнітивна лінгвістика розвиває положення дослідника про те, що вона повинна бути присвячена вивченню людської мовної здатності (компетенції), яка є однією із найвизначніших пізнавальних (когнітивних) можливостей [3, 23].

Ментальні структури, пов'язані з поданням і обробкою знання, є щось вторинне і, як правило, нецікаве для дослідника, оскільки знання виникає й існує тільки в рамках комунікативної мовної діяльності. Когнітивна лінгвістика передбачає абсолютно іншу концепцію знання, розглядаючи його як факт свідомості, обумовлений людською психікою і фізіологією.

Когнітивна лінгвістика виходить з домінуючого положення мовної семантики. Мовні вирази є значимими саме в силу того, що виражають деяку позамовну реальність, а саме знання. Тому всі дослідження, що ведуться в рамках цього напрямку, можна характеризувати як дослідження семантики. Як синтаксичний, так і прагматичний аспекти вважаються другорядними, похідними від способів подання та обробки знання. При цьому мовна семантика, в рамках когнітивної лінгвістики, виявляється вичерпана областю смислів. Оскільки значення мовних виразів існують лише в рамках когнітивної діяльності, то з мовної семантики йде поняття референції [1, 306-307].

У когнітивній лінгвістиці ми бачимо новий етап вивчення складних відносин мови і мислення, проблеми, значною мірою характерною саме для вітчизняного теоретичного мовознавства. Когнітивні дослідження отримали визнання, насамперед тому, що вони звертаються до тем, що завжди хвилювали вітчизняне мовознавство: мови та мислення, основних функцій мови, ролі людини в мові і ролі мови для людини.

На відміну від інших дисциплін когнітивного циклу, в когнітивній лінгвістиці розглядаються тільки ті когнітивні структури і процеси, які є властивими людині, як *homo loquens*. А саме, на першому плані знаходяться системний опис та пояснення механізмів засвоєння мови та принципи структурування цих механізмів.

На зміну системно-структурній парадигмі (структуралізму), де мова інтерпретувалася як своєрідна суворо організована система, в якій кожне явище має свою цінність залежно від місця в цій системі, і де було проведено чіткі межі між мовною синхронією і діакронією, мовою і мовленням, звуком і фонемою, морфом і морфемою, словом і лексемою, значенням і смислом, висловленням і реченням тощо, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для самої себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення та функціонування цієї системи було б неможливим [6].

Для когнітивної лінгвістики мова виступає засобом вираження когнітивних процедур і систем представлення знання, які можуть моделюватися самостійно. Оскільки в центрі уваги виявляються не мовна, а когнітивна діяльність, когнітивну лінгвістику можна кваліфікувати не лише як напрям у мовознавстві, але і як розділ так званої «когнітології», предметом якої є структура і функціонування знання та яка досліджує моделі свідомості, пов'язані з процесами пізнання, з набуттям, виробленням, зберіганням, використанням, передаванням людиною знань, з репрезентацією знань і обробленням інформації, яка надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, з прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності [5, 171-180].

Досліджуючи розум і розумові системи, когнітивна наука розумну поведінку розглядає як певне обчислення. Існує навіть думка, що когнітивна парадигма може перерости в креативну, тобто творчу парадигму, яка використовуватиме когнітивні структури для вироблення нових знань.

Значення мови для когнітології є надзвичайно великим, бо саме через мову можна об'єктивізувати розумову (ментальну, мисленнєву) діяльність, тобто вербалізувати її. З

іншого боку, вивчення мови — це опосередкований шлях дослідження пізнання, бо когнітивні і мовні структури перебувають у певних співвідношеннях. Саме тому когнітивна лінгвістика стала провідною науковою дисципліною в межах когнітології. Вона досліджує, як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, а також те, як вони представлені в голові людини. Зокрема, предметом когнітивної лінгвістики є проблема ролі мови у процесах пізнання та осмислення світу, в проведенні процесів його концептуалізації і категоризації (підведення явища, об'єкта, процесу тощо під певну рубрику, категорію; утворення і виділення самих категорій, тобто членування зовнішнього і внутрішнього світу людини та упорядковане подання різноманітних явищ через зведення їх до меншого числа розрядів і об'єднань), проблема співвідношення концептуальних систем із мовними, науковою та звичайною (буденною) картин світу з мовною.

Зокрема, В. Касевич стверджує, що «хоча внесок когнітивістів у сферу, наприклад, семантики виразно позитивний, вони тим не менше не створюють ні нового об'єкта (точніше, предмета) дослідження, ні навіть мовного методу». О. Кубрякова вважає, що когнітивна лінгвістика опрацювала свій метод, який передбачає «постійне співвіднесення мовних даних із іншими досвідними сенсомоторними даними на широкому культурологічному, соціологічному, біологічному і - особливо - психологічному тлі», і що «метод когнітивної науки полягає передусім у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати ці дані та знайти смисл в їх кореляціях та співвідношеннях» [3, 25].

З моменту своєї появи когнітивна лінгвістика тісно пов'язана з науковими дослідженнями та інженерними розробками по створенню систем штучного інтелекту. Комп'ютерна імітація функцій свідомості незмінно стикається з необхідністю використання великих об'ємів знання. Тому з самого початку досліджень у цій сфері велася розробка програмних засобів подання, зберігання, пошуку і переробки знань. Значна частина теоретичних моделей когнітивної лінгвістики прямо пов'язана з вирішенням такого роду завдань.

Зокрема, формальний опис когнітивних процесів використовується для створення систем комп'ютерного розуміння природної мови. З іншого боку, комп'ютерний експеримент часто використовується для верифікації гіпотез про когнітивної діяльності людини. Той факт, що комп'ютер правильно оперує з мовними виразами, розглядається як підтвердження адекватності теоретичної моделі свідомості, за допомогою якої створювалася відповідна програма [4, 13].

Когнітивна лінгвістика міцно зайняла своє місце в парадигмі концепцій сучасного світового мовознавства. Саме її виникнення і бурхливий розвиток на сучасному етапі є характерною рисою мовознавства. За визначенням В. З. Дем'янкова і Е. С. Кубрякової, когнітивна лінгвістика вивчає мову як когнітивний механізм, який грає роль в кодуванні і трансформуванні інформації [2, 53-55].

Когнітивна лінгвістика є поліпарадигмальною наукою. Вона успадкувала набутки всіх попередніх мовознавчих парадигм і розвиває успадковані від лінгвістики, а також від філософії, психології класичні проблеми зв'язків між мовою та мисленням, однак розглядає їх у дещо іншому плані, а саме в таких категоріях: знання, його мовні різновиди, мовні способи репрезентації знань, мовні процедури оперування знаннями, ментальні структури та процеси у свідомості (пам'ять, сприйняття, розуміння, пізнання, аргументація, прийняття рішення тощо). Головна ідея когнітивної лінгвістики як нового напрямку: мовна здатність людини є частиною її когнітивної здатності [5, 173].

Отже, когнітивна лінгвістика, як проект дослідження людської когніції є актуальною і важливою. Ця наука є підходом до дослідження мови, при якому мову розуміють як інструмент для організації, обробки та передачі інформації і при цьому, як різновид здібностей людини до пізнання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янков В.З. Домінуючі лінгвістичні теорії в кінці XX століття // Мова і наука кінця 20 століття. М., 1995. С. 306-307
2. Краткий словарь когнитивных терминов // Е. С. Кубрякова, В. З. Дем'янков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. - М., 1996. - С. 53-55.
3. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика/В. А. Маслова. - Минск: ТетраСистемс, 2008. - 266 с.
4. Титенко С.В. Проблема подання знань на основі природної мови у освітніх системах штучного інтелекту // Лабораторія СЕТ. Київ - 2006. - С. 13.
5. Тімкова Т. М. Методологія когнітивної лінгвістики. Когнітивний підхід в тюркології / Т. М. Тімкова // Сходознавство. - 2009. - № 47. - С. 171-180.
6. Когнітивна лінгвістика [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.academia.edu/6683270/Когнітивна_лінгвістика
7. Філософія і світогляд, Філософія як наука, її зв'язок з іншими напрямками суспільної діяльності [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/91/23082>

Федоренко Володимир Валерійович - здобувач кафедри філософії Державного закладу «Житомирський державний педагогічний університет імені І.Франка», старший офіцер ВСП Західного ОК.

УДК 37.01:355 [355.27+355.422]+140

ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

У статті запропоновано соціально-філософський аналіз особливостей військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України в умовах проведення антитерористичної операції.

Особлива увага зосереджена на розгляді основних факторів, які виступають в якості детермінант військово-правового виховання і обумовлюють особливості його організації в умовах АТО. Робиться висновок, що врахування цих особливостей суб'єктами виховання значно підвищить ефективність військово-правового виховання.

Ключові слова: тероризм, комбінована війна, антитерористична операція, підривні соціальні технології, соціальна структура, соціальні групи, міжнародне гуманітарне право, військова дисципліна, правопорядок.

ВОЕННО-ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В УСЛОВИЯХ ПРОВЕДЕНИЯ АНТИТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ОПЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО АНАЛИЗА

В статье предложен социально-философский анализ особенностей военно-правового воспитания военнослужащих Вооруженных Сил Украины в условиях проведения антитеррористической операции. Особое внимание сосредоточено на рассмотрении основных факторов, которые выступают в качестве детерминант военно-правового воспитания и обуславливают особенности его организации в условиях АТО. Делается вывод, что учет этих особенностей значительно повысит эффективность военно-правового воспитания.

Ключевые слова: терроризм, комбинированная война, антитеррористическая операция, подрывные социальные технологии, социальная структура, социальные группы, международное гуманитарное право, военная дисциплина, правопорядок.

MILITARY AND LEGAL EDUCATION OF MILITARY OFFICERS UNDER ANTI-TERRORIST OPERATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

In article the social and philosophical analysis of features of military and legal education of the military officers of Armed Forces of Ukraine in the conditions of a foresight of anti-terrorist operation is offered. The special attention on consideration of major factors which act in quality a determinant of military and legal education and cause features of its organization in the conditions of anti-terrorist operation is concentrated. The conclusion is reached that the accounting of these features considerably will increase efficiency of military and legal education.

Key words: terrorism, combined war, anti-terrorist operation, subversive social technology, social structure, social group, international humanitarian law, military discipline, law order.

Проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях показало, що, нажаль, Україна не була готова своєчасно відреагувати на виклики комбінованої війни – це мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі. Останні події в Україні показали усі прогалини в українському війську, в тому числі і з організацією системної роботи по військово-правовому вихованню військовослужбовців та з становленням і функціонуванням соціально-психологічної служби.

Проведення антитерористичної операції засвідчило існування цілого ряду проблем як теоретичного та практичного плану пов'язаних з особливостями військово-правового виховання військовослужбовців в умовах АТО, які потребують своєчасного їх вирішення..

Дана проблема знаходиться в центрі уваги науковців: Антоняна Ю.М., Богданова С.М., Друзь О.В., Жарінова К.В., Ємельянова В.П., Кожушко Є.П., Ліпкана В.А., Ольшанського Д.А., Рущенко І.П., Сироп'ятова О.Г., Требіна М.П. та багатьох інших. В їх працях розглядається сутність, зміст тероризму, розкривається роль та місце армії в антитерористичній боротьбі, робляться перші спроби узагальнити досвід антитерористичної боротьби на Донбасі. Разом з тим, в її межах існує чимало не вивчених і суперечливих питань, на що вказують й самі дослідники.

Так, на думку вчених, останні події змушують нас по-новому оцінити роль соціально-гуманітарного знання і військово-правового виховання у підготовці та веденні так званої комбінованої війни. Фактично Україна перетворилася на полігон для випробування російською стороною ідей та принципів війни нового типу – «гібридної». Професор Рущенко І.П. підкреслює, що на певних етапах її підготовки та розгортання агресор використовував соціальних експертів (філософів, військових політологів, соціологів, соціальних психологів), для побудови підривних соціальних технологій (ПСТ), що використовуються безпосередньо на театрі військових дій та в тилу супротивника. Нажаль Україна не була інтелектуальна готова, щоб своєчасно відреагувати на виклики комбінованої війни, це мало негативні наслідки у вигляді втрати Криму та недопущення сепаратистських анклавів на Донбасі [9, с. 29–30].

Раніше, в радянській армії, існували політоргани. Замполіту, щоб проводити лінію партії потрібні були знання з філософії, соціології, військової психології і педагогіки, спецпропаганди і пропаганди, права. Існувала чітка система підготовки кадрів. Ця комплексна робота включала активні форми впливу на свідомість військовослужбовців. Замполіту так або інакше доводилось бути і соціологом, і військовим психологом, і військовим педагогом, і пропагандистом.

Після розпаду СРСР в українському війську намагалися створити систему виховної роботи, створити органи виховної роботи. Офіцери-вихователі досить часто займалися чим завгодно, але не виконанням своїх прямих обов'язків. Сьогодні час диктує прийняття неординарних рішень для удосконалення морально-психологічної підготовки і військово-правового виховання військовослужбовців. Ситуація вимагає докорінних змін, – стверджує провідний психолог соціально-психологічного центру Збройних Сил України В. Петухов. І не тільки в реорганізації нашої служби [7, с. 31–32].

Як показала військова практика останніх подій в Донецькій і Луганській областях організація військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції (АТО), детермінована цілим рядом факторів, а саме: самим складним соціальним явищем – тероризм та антитерористична діяльність Збройних Сил України, активним застосуванням з боку супротивника підривних соціальних технологій, складною соціальною структурою особового складу в умовах мобілізації, а іноді і ворожим ставленням місцевого населення, євроінтеграційним напрямком руху України, правовим регулюванням дій військ (сил) у збройних конфліктах і т.д. Розглянемо ці фактори.

В суспільстві, а відповідно й в засобах масової інформації ще й досі точиться боротьба думок: що ж відбувається на півдні України – війна з Росією, «гібридна війна», громадянська війна в Україні, антитерористична операція і т.д. На державному рівні продовжують стверджувати, що в Донецькій та Луганській областях проводиться антитерористична операція. Як зазначалося вище, визначеність сутності, змісту, форм, методів, напрямів військово-правового виховання в умовах проведення антитерористичної операції, потребує розгляду тероризму як складного соціального явища і глобальної проблеми сучасності та антитерористичної діяльності збройних сил, з урахуванням світового Європейського досвіду.

Проведення поглибленого аналізу тероризму як суспільно-політичного явища вимагає з'ясування його джерел, форм, спрямованості, можливих засобів нападу і способів їх застосування для здійснення терористичних акцій, тенденцій розширення арсеналу здійснення терактів і збільшення їх руйнівної сили. Потрібна реальна, своєчасна і об'єктивна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур щодо антитерористичної боротьби, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у рамках подальшого реформування розвитку Збройних Сил України. Без цього, як показує життя, не можливо проводити ефективно військово-правове виховання.

Очевидною є і проблема внесення відповідних змін у нормативно-правову базу побудови і застосування збройних сил, в тому числі і в інтересах забезпечення її активної взаємодії з іншими сегментами системи антитерористичної боротьби. Участь збройних сил в антитерористичній боротьбі – вимога часу.

У ХХІ столітті новою проблемою, з якою зустрілося людство, став тероризм [8]. Осмислення тероризму, як глобальної проблеми сучасності і з'ясування місця Збройних Сил у боротьбі є важливою гносеологічною задачею, що вимагає негайного розв'язання. Тероризм – настільки багатогранне явище, що в ньому поєднані і ідеологічні, і релігійні, і етнічні, і багато інших компонентів [1]. Крім того, генезис даного явища свідчить про його значну трансформацію: змінюються форми здійснення терористичних актів, відбувається зсув у полі цільового впливу терористів, змінюються методи їх діяльності, особливості організаційної побудови та інш [6, с. 21–24]. Тероризм має багато спільного з іншими формами соціального протесту і насильства – агресією, збройною боротьбою, військовими конфліктами різного ступеня інтенсивності, партизанськими діями, диверсіями тощо. Тому цілком зрозуміла велика кількість визначень, запропонованих в терорології. В сучасній західній літературі існує понад 100 визначень тероризму. На думку фахівців серед визначень прийнятим виглядає наступне: «Тероризм – це застосування недержавного насильства чи погрози насильства з метою викликати паніку в суспільстві, послабити і навіть скинути уряд і викликати політичні зміни, він спрямований на дестабілізацію державних режимів, порушення у населення стурбованості за свою беззахисність перед загрозою насильства, зміну в результаті цього державної влади в країні, на здійснення інших політичних чи етнічних сподівань» [4, с. 7].

За допомогою терористичних дій у суспільстві нагнітається істерія страху, безвиході, недовіри до окремих соціальних груп, а іноді і цілих народів, що виявляється в агресивності соціуму. Тероризм є одним із пускових механізмів, що репродукують зростання агресивності і насильства в соціумі, наростання дисипативних процесів.

За засобами, що використовуються у ході терористичних актів, можна виділити

тероризм із застосуванням звичайних засобів ураження (холодна і вогнепальна зброя, різні вибухові пристрої, складні системи зброї), тероризм із застосуванням зброї масового знищення (біологічної, хімічної, ядерної тощо) [11, с. 21–22].

За місцем проведення терористичних актів можна виділити наземний, морський, повітряний, космічний тероризм. Отже, при організації військово-правового виховання в умовах АТО потрібно враховувати, що тероризм – багатоликий, не зупиняється на місці, і постійно розвивається як соціальне явище, має дуже складну природу і завдяки своїй деструктивності та руйнівності він являє серйозну загрозу для суспільства і особистості. В рамках нашого дослідження ми спробували визначити місце і роль армії в боротьбі з цією загрозою щодо безпеки держави, громадянського суспільства і особистості. Як показала реальна практика, далеко не всі військовослужбовці розуміють роль і місце армії в антитерористичній боротьбі.

Звертання до терористичних форм боротьби свідчить, що терористи готові використовувати найжорсткіші методи боротьби. Вони дуже швидко ставлять на озброєння своєї терористичної діяльності новітні досягнення сучасної революції у військовій справі. Події на Донбасі підтвердили тезу, що терористи для досягнення істотних змін соціальної дійсності, можуть запустити механізм більш складного і руйнівного соціального явища, яким є війна. У будь-якому випадку можна констатувати той факт, що тероризм все більше пов'язаний з війною. В цих умовах участь збройних сил в боротьбі з тероризмом – вимога часу.

Великий досвід антитерористичної боротьби мають збройні сили США, Великобританії, Єгипту, Ізраїлю, Франції, Іспанії та інших країн, де досить активно діяли і діють терористичні групи різної спрямованості. Задачі, які в інтересах антитерористичної боротьби можуть бути покладені на збройні сили, порядок, форми, способи і засоби розв'язання цих задач, нормативно-правові, організаційні й виховні основи антитерористичної діяльності збройних сил – усе це становить невідкладну проблему будь-якої держави.

До проведення спеціальних операцій можуть залучатися розвідувальні, аеромобільні, десантно-штурмові, військового правопорядку та інші частини і підрозділи. Потрібна, на наш погляд, об'єктивна, своєчасна оцінка існуючих можливостей організаційних і функціональних структур збройних сил, визначення мети, порядку і способів їх використання, обґрунтування заходів щодо підвищення цих можливостей у рамках подальшого реформування і розвитку Збройних Сил України. Очевидною є проблема удосконалення нормативно-правової бази щодо функцій і задач війська, у тому числі в інтересах забезпечення їх ефективної взаємодії з іншими елементами системи антитерористичної боротьби. Не менш важливою залишається і проблема удосконалення систем агітаційно-пропагандистської роботи і військово-правового виховання. Їх організація і проведення повинні відповідати системі принципів антитерористичної боротьби в Україні.

Основними її елементами є такі принципи як: законність, пріоритет заходів для попередження тероризму, невідворотність покарання за здійснення терористичної діяльності, поєднання явних і латентних методів боротьби з тероризмом, комплексні використання профілактичних, правових, політичних, соціально-економічних, пропагандистських, виховних заходів, єдиноначальність в керівництві задіяними силами і засобами при проведенні контртерористичних операцій. Збройні Сили України мають бути готові для введення війни з тероризмом, керуючись нормативно-правовою базою в сфері антитерористичної боротьби.

Як показала реальна практика, при проведенні військово-правового виховання з військовослужбовцями на півдні України, потрібно враховувати, що вона проводиться в умовах застосування агресором підливних соціальних технологій (ПСТ), які використовуються безпосередньо на театрі воєнних дій та в тилу супротивника. ПСТ – є фактично соціальною складовою комбінованої війни, яка була в повній мірі випробувана в подіях на півдні України 2014 року. Вони передбачають маніпулювання свідомістю та

поведінкою маси людей для досягнення певних цілей, що забезпечують загальний успіх у війні. Мова іде про масовидні процеси, коли до політичних антиурядових виступів залучаються певні прошарки населення, що на перших етапах діють як «мирні» протестанти чи активісти. На думку професора Рущенко І.П.: «Соціальна технологія – це попереднє конструювання, планування та організація акцій, в яких приймає участь місцеве населення і яке фактично перетворюється на знаряддя або «м'яку» зброю в руках агресора» [9, с. 30].

На наш погляд, в ході підготовки Росією вторгнення в Україну вона мала прекрасні можливості для тривалого телезомбування та ведення пропагандистської роботи не тільки серед власних громадян, а й серед населення України. Українські уряди майже нічого не зробили для контрпропаганди та руйнування «п'ятої колонії» у зародку, що створювало майже ідеальні умови для наступного розгортання ПСТ у час «Ч». Огляд суспільно-політичних подій, які мали місце навесні 2014 року, дозволяє використовувати наступні ПСТ, що були застосовані проти України:

- організація антиурядових масових виступів з багатократним посиленням змісту подій засобами військової пропаганди агресора, технологія вивішування російського прапора;

- перетворення «мирних» протестів на кримінальні натовпи, захоплення адміністративних будівель, руйнування існуючої системи адміністративного управління та правоохоронної діяльності, нав'язування законним органам влади волі агресора;

- створення так званих сил самооборони, їх озброєння;

- тероризування незаконними озброєними формуваннями мирного населення, громадських інституцій, місцевих мас-медіа, представників правоохоронних органів, які не поділяють сепаратистські гасла;

- «вибори» народних мерів, губернаторів безпосередньо на вулицях та проголошення фейкових «народних республік» з метою реалізації сепаратистського сценарію та соціальної мобілізації довкола ідей розколу країни;

- організація і проведення незаконних референдумів для легалізації агресії;

- застосування тактики «живий щит» під час захоплення адмінбудинків та блокування військових натовпом «активістів» (варто розрізняти активний і пасивний «живий щит»), бо під час військових дій терористи використовують пасивну форму захисту населенням, коли розміщують свої батареї, стрілецькі, снайперські позиції у житлових будинках.

Потрібно визнати, що у Криму і на Донбасі ПСТ досягли запланованих цілей, в Одесі та Харкові плани ворога зазнали руйнації, хоча сценарії впровадження аналогічні до донбаських. Наразі стоїть задача перед фахівцями соціально-гуманітарного профілю вивчити досвід подій 2014 року, розробити систему показників, які б стосувалися громадських настроїв і головне виробити концепцію контрзаходів, в тому числі і в організації військово-правового виховання.

Особливість військово-правового виховання в умовах АТО визначається складністю і неоднорідністю соціальної структури збройних формувань, які приймають участь в АТО (резервісти, добровольці, строковики, кадрові військові, контрактники, мобілізовані і т.д.). Більшість командирів, особливо із числа мобілізованих до цього не звикли, адже в колишньому війську працювали лише із строковиками. Соціальний склад учасників АТО – важливий чинник, який впливає і на патріотичні орієнтації військовослужбовців, і на позитивну роль армії в суспільстві. Соціальна структура учасників АТО – це сукупність взаємопов'язаних між собою і упорядкованих одна відносно одної соціальних груп військовослужбовців, які займають різні місця в системі соціальних нерівностей, що зумовлені такими критеріями як влада, прибуток, престиж.

Які ж соціальні групи військовослужбовців існують і приймають участь в проведенні АТО? Підстав для виділення таких соціальних груп може бути велика кількість, але всі вони мають відповідати одній вимозі – реальності існування. Першою такою засадою, на наш погляд, є кількісний показник. За цим показником можна виділити великі і малі соціальні групи. До великих соціальних груп відносяться стійкі сукупності значної кількості

військовослужбовців, які діють спільно в соціально-значущих ситуаціях і функціонують у масштабах з'єднань, частин і підрозділів.

Їх можна класифікувати таким чином:

1. За терміном перебування можна виділити військовослужбовців-професіоналів (або постійний склад армії) і військовослужбовців, які призиваються на певний час (перемінний склад). Особливе місце займає ще одна соціальна група – військовослужбовці, які проходять службу за контактом.

2. Другою підставою типологізації соціальних груп військовослужбовців є їх військово-професійна належність. Потрібно враховувати, що кількість військових спеціальностей у зв'язку з ускладненням і диференціацією військової праці постійно зростає. Нині їх нараховується декілька тисяч. Враховуючи специфіку проведення АТО, безумовно, не всі військово-облікові спеціальності є затребуваними.

3. Демографічні ознаки є підставою також для виокремлення великих соціальних груп військовослужбовців. Якщо донедавна збройні сили були моноставними соціальними утвореннями, а служба в армії вважалась чоловічою справою, то сьогодні в збройних силах з'явилась чисельна група військовослужбовців – жінок. Певна частина їх знаходиться в зоні АТО.

Демографічна ознака дозволяє виокремити в соціальній структурі учасників АТО вікові групи військовослужбовців. Якщо в умовах мирного часу спостерігалась така закономірність: у збройних силах проходять службу в основному люди, які належать до такої соціально-демографічної групи як молодь (у віці до 27 років). До цієї соціальної групи належав практично увесь перемінний склад армії, військовослужбовці, які проходять службу за контактом, прапорщики і молоді офіцери. Старші офіцери, як правило, належать до соціальної групи середнього віку. В умовах АТО, внаслідок проведення мобілізації 2014-2015 роках ми сткнулися з ситуацією, коли в підрозділи почали прибувати військовослужбовці в своїй більшості від 27 до 60 років.

4. Особливе місце серед основної типологізації військовослужбовців займає їх службове становище. Справа в тому, що штатно-посадова структура по суті, законодавчо закріплює систему соціальної нерівності, яка існує в збройних силах. З нею тісно пов'язані і ті владні повноваження, якими володіє військовослужбовець, і той прибуток, що він одержує за свою працю, і ступінь відповідальності за стан справ на дорученій ділянці служби. За службовим становищем виділяють такі соціальні групи як: командири підрозділів, командири частин, офіцери відділів, служб, офіцери штабів. Серед перемінного складу – молодші командири і рядові. Виокремлення соціальних груп військовослужбовців за службовим становищем не слід ототожнювати з поділом на групи за військовим званням. Це не одне і теж. Володіння кожним військовослужбовцем визначеним військовим званням також є підставою для типологізації соціальних груп. Тоді в соціальній структурі збройних сил, які приймають участь в АТО ми можемо виділити такі групи: групи вищого командного складу, групу генералів, групу старших офіцерів, групу молодших офіцерів, групу прапорщиків, групу сержантів, групу солдатів. Особливістю цих соціальних груп є те, що в результаті мобілізації серед молодших офіцерів, прапорщиків, сержантів і солдат на відміну від мирного часу з'явився значний прошарок військовослужбовців, який належить до соціальної групи середнього віку. З метою заохочення учасників АТО, Кабінет міністрів України своєю постановою надав право керівництву ЗСУ присвоювати військові звання на ступінь вище займаної посади. Вивчення і врахування особливостей соціальних груп військовослужбовців, виокремлених за службовим становищем і військовим званням, має велике значення при розгляді соціальної мобільності в збройних силах, характеру взаємовідносин, які складаються між цілими соціальними групами, так і в середині їх, що безумовно повинно враховуватися при організації військово-правового виховання.

5. Наступною засадою типологізації великих соціальних груп військовослужбовців може служити їх соціальне походження. При цьому слід мати на увазі, що загальні тенденції формування соціальних груп у нашому суспільстві характерні і для соціальних груп

військовослужбовців, але в умовах АТО в цих тенденціях з'явилися певні особливості за рахунок звільнення окремих категорій громадян від мобілізації, можливістю багатих, наділених владними повноваженнями громадян уникнути мобілізації (практично не має серед мобілізованих дітей міністрів, депутатів і їх самих). Все це вносить певну напругу в суспільні відносини як в суспільстві так і в армії.

Такі основні критерії, за якими можна здійснювати типологізацію великих груп військовослужбовців, які приймають участь в АТО. Зауважимо, що з урахуванням постійної ротації особливого складу не всі ці групи у межах збройних сил мають чітко визначений вид і кількісне окреслення. Але контури їх все більше виявляються при аналізі середніх, а особливо малих груп військовослужбовців.

Мала соціальна група має одну основоположну якість: у ній суспільні відносини виступають у формі безпосередніх особистісних контактів, оскільки їх чисельність обмежена: від 2 – 3 осіб до 10 – 20, а в окремих випадках, коли мова йде про такі підрозділи як рота, взвод, ця межа збільшується до 40 осіб. Особливо це характерно в умовах несення служби на блокпостах, коли відсутня фактична лінія фронту.

Існує близько 50 різних основ для класифікації малих груп. Акцентуємо увагу лише на деяких з них:

1. Професійні групи, які виникають на основі розподілу праці. Вони включають невеликі за чисельністю військові підрозділи: відділення, екіпаж та ін.

2. Групи, які виникають спонтанно на основі вільного бажання військовослужбовців. Ці групи утворюють соціальних простір у межах якого особистість реалізує свої потреби, соціальну активність.

3. Особливої уваги у військово-правовому вихованні потребує той факт, що залежно від структури групових відносин виділяють формальні і неформальні групи. Формальною, зазвичай, називають групу, становище і поведінка членів якої чітко регламентується офіційними правилами (військовими статутами) організації. Авторитет окремих членів визначається їх посадою, а не особистісними якостями. Міжособистісні відносини в групі складаються у середині меж встановлених офіційно. Неформальна група немає чіткої організації, офіційних виборчих посад, статусів, не визначена офіційно й межа об'єднання. Порядок в ній ґрунтується на традиціях, відносинах поваги і авторитету. Вона має своєрідний моральний кодекс. Неформальна група часто має назву «соціально-психологічної», оскільки в основі її утворення лежать суто психологічні, емоційні відносини між членами. Потрібно враховувати, що в умовах мирного часу, як правило неформальна група виникає в межах формальної організації, то в умовах АТО з'являється нова тенденція – формальна організація, що формується на основі неформальної. Вона особливо характерна для добровольчих батальйонів («Айдар», «Донбас», «Азов», «ДУК» і т.д.). Нерідко основою їх виникнення була з одного боку боротьба на майдані в революційних подіях 2013–2014 років, а з іншого – кримінальне минуле.

І на кінець, не можна сьогодні не підкреслити, що в Збройних Силах України і в суспільстві в останній час з'явилася велика соціальна група – учасники АТО. Ця частина суспільства пізнала всі жахи війни (смерть, каліцтво, поранення, психологічні травми, неухагу, а іноді і знеухагу збоку влади і т.д.) Досвід ведення АТО показав, що деякі солдати після обстрілів або побачених поранень і смертей своїх побратимів деморалізовані та відмовляються виконувати бойові завдання, виходити на блокпости. І тут стоїть завдання перед командиром-вихователем, військовим психологом вміти швидко «зібрати» бійця і зорієнтувати на бій. Адже від бойового духу бійців на полі бою значною мірою залежить успішність ведення антитерористичної операції. І тут велике значення має перший бій. Він – найнебезпечніший. Часто буває, що перший бій – це не пряме протистояння, коли ти бачиш противника, а противник бачить тебе. Це може бути обстріл просто артилерією. І важливо не те, як боєць увійде у перший бій, а як вийде з нього. Після першого бою у солдатів змінюється система цінностей. Їм важливо вижити, помститися, якщо були загиблі, вразити противника вогнем – базові для війни речі. В ході проведення військово-правового виховання

важливо підтримувати цю військову свідомість під час конфлікту і вивести бійців із цього стану після закінчення АТО. Існує думка фахівців, що «військовий синдром» цієї антитерористичної операції буде набагато важчий за «афганський». З цього приводу С.Крилов пише: «Твердження, що іноді тіло легше вилікувати, ніж душу, набуло актуальності в наші дні. Медична статистика свідчить, що близько 95% учасників бойових дій і цивільного населення, яке опинилося в зоні військового протистояння, отримують психічні травми різного ступеня. Усі вони стають головним внутрішнім бар'єром на шляху повернення до мирного життя... Вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду надання соціально-психологічної допомоги військовослужбовцям – учасникам бойових дій дозволяє дійти висновку: така робота повинна розпочинатися командирами, військовими психологами та медиками ще в районах ведення бойових дій» [5, с. 40–41]. Ефективність проведення військово-правового виховання в зоні АТО залежить, наскільки суб'єкт виховання буде враховувати настрої, ставлення місцевого населення. Міф про «сепаратизм», про тверде бажання більшості населення Донецької та Луганської областей приєднатися до Росії не підтверджується соціопитуваннями і реальною ситуацією. Реальні проросійські настрої частини населення не досягли критичної маси.

Сплеск проросійських настроїв не дістав розвитку у вигляді мобілізації місцевих жителів у терористичні формування. Відкритий опір українським військовим чинять терористичні угруповання, які перебувають під командуванням російських військових. Мобілізаційний резерв сепаратистів в своїй більшості: безробітні, маргінальні елементи, члени організованих злочинних угруповань, включаючи корумпованих співробітників правоохоронних органів і спецслужб. «Сепаратизм» Донбасу – це політичне і ідеологічне обґрунтування бунту проти законної влади, організованого кримінальними злочинними угрупованнями, які мобілізували на свою підтримку міський «пролетаріат». Як не прикро, сьогодні відомі випадки, коли прості люди в зоні АТО і до військовослужбовців (особливо добровольчих батальйонів) ставляться ворожо, перешкоджаючи їм захищати тих же простих людей. Відверті образи та приниження іноді гірше за зброю наносять рани хлопцям у погонах. Та зі словами: «Служу народу України» – вони вкотре йдуть на чергове завдання. У надскладний для України час, коли на наших землях вирують злочинні банди сепаратистів і терористів, особливої уваги і актуальності набуває питання правосвідомості населення і військовослужбовців. Навіть у періоди загострення напруги ні в кого не повинно виникати відчуття всездозволеності і безладу. Тому військово-правове виховання повинно бути спрямоване на забезпечення приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) і їх виконання. Особливого значення в умовах АТО набуває вивчення особовим складом військ норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) та правового регулювання дій військ (сил) у збройних конфліктах. Це істотно впливає на стан правосвідомості військовослужбовців, що в свою чергу впливає на характер взаємовідносин, які встановлюються між воїнами і місцевими жителями в місцях їх тимчасової дислокації. Від цього залежить, відповідно, і стан військової дисципліни і правопорушень у військах. Тому військово-правове виховання дуже тісно пов'язане з проблемою попередження правопорушень у військах взагалі, а в зоні АТО особливо.

В армії поведінка військовослужбовців регламентована більш жорстко на відміну від інших інститутів та осередків суспільства. Ступінь цієї регламентації різко зростає в умовах АТО, в умовах бойових дій. У зв'язку з цим військовослужбовці мають більшу ймовірність відхилитися від норм, оскільки ціннісно-нормативна система збройних сил залишає їм менший ступінь свободи у виборі поведінки. Таким чином, проблема правопорядку і військової дисципліни залишається актуальною для армії. Ще актуальнішою вона стає в умовах АТО, в умовах війни, оскільки такий процес обов'язково супроводжується ломкою багатьох засад, зниженням ефективності традиційних соціальних інститутів, зміною ціннісних орієнтацій і мотивацій поведінки людей. Це підтверджує і реальний стан військової дисципліни та правопорядку в частинах і підрозділах в зоні АТО, тому що він характеризується достатньо високими показниками правопорушень. Серед порушень і

скоєних злочинів значне місце займають питання розкрадання військового і державного майна, нестатутних взаємовідносин, розкрадання зброї, боєприпасів та вибухових речовин, порушення правил несення служби, ухиляння від військової служби, дезертирство, вживання наркотичних та токсичних речовин, пияцтво серед військовослужбовців усіх категорій, дорожньо-транспортні пригоди, знущання, вбивства мирного населення і т.д.

Сюди потрібно додати процвітання такого негативного явища як намагання значної частини командирів прикрасити дійсний стан справ методом приховування злочинів, подій та іншої протиправної поведінки своїх підлеглих, керуючись лозунгом «війна все спіше!»

Правовий нігілізм, некомпетентність окремої частини командирів (особливо мобілізованих), створення “особливих зон впливу” на окремі частини (добровольчі батальйони) безпосереднього підпорядкування, етична недоцільність чи правова необґрунтованість заходів, що вживалися, культивуція переважно екстенсивного морально-вольового, силового стилю керівництва, особливо на першому етапі АТО, підрозділами та військовими корективами, процесами та явищами, які відбувалися у військовому середовищі, лише заганяли проблеми у глибину. Все це негативно впливало, з одного боку, на взаємовідносини з місцевим населенням в пунктах дислокації військ, а з іншого на ефективність проведення антитерористичної операції.

Таким чином, були розглянуті особливості, методологічні і практичні основи організації військово-правового виховання військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції.

Антитерористична операція проходить у складний для України час, коли частина людей у багатьох випадках на перший план ставлять виключно меркантильні інтереси. Та, разом з цим, у нас достатньо мужніх, чесних і порядних воїнів Збройних Сил України, відданих справі і Батьківщині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонян Ю.М. Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Ю.М. Антонян – М.: Изд-во «Щит – М.», 2001. – 140с.
2. Батмазов В.А. Основное направление укрепления воинской дисциплины и формирования здоровой атмосферы в воинских коллективах/ В.А. Батмазов // Военная мысль. – 2003. – №10. – С. 35 – 43.
3. Бутусов Ю. «Дорожная карта» для Верховного / Ю. Бутусов // Оборонний вісник. - 2014.- №5. – С. 5 – 8.
4. Крайнев А. Терроризм глобальная проблема современности / А. Крайнев // Зарубежное военное обозрение. – 1997. – № 6. – С. 6 – 9.
5. Крилов С. Повернення до мирного життя / С. Крилов // Військо України. – 2005. - № 03 (173). – С. 40 – 43.
6. Кожушко Е.П. Современный терроризм. Анализ основных направлений / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск: Харвест, 2000. – 178 с.
7. Кузнецов Ю. Психологи для учасників АТО / Ю. Кузнецов // Військо України – 2014. – №9 (168). – С. 30 – 35.
8. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України – К.: Знання, 2000. – 141 с.
9. Рущенко І.П. Війна і соціологія / І.П. Рущенко // Оборонний вісник. - 2014.- №7. – С. 28 – 35.
10. Требін М.П. Тероризм як деструктивний модус буття / М.П. Требін // Сучасність. – 2003. – №2. – С. 77 – 89.
11. Требін М. Терор ХХІ століття / М. Требін // Політика і культура. – 1999. - №33. – С. 21 – 26.

\Цибра Микола Федорович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 159.923.2

ДЕКОТРІ ФІЛОСОФСЬКІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Аналізуються соціально-філософські проблеми індивідуальної свідомості як системи, що має багатoshарову та багатoshаспектну структуру з горизонтальними та вертикальними елементами взаємозв'язків. Розглядаються основні форми взаємодії.

Ключові слова: свідоме, підсвідоме, позасвідоме, надсвідоме.

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ ВОПРОСЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Анализируются социально-философские проблемы индивидуального сознания, которое имеет многослойную и многоаспектную структуру с горизонтальными и вертикальными взаимосвязями. Рассматриваются основные формы их взаимодействия.

Ключевые слова: сознательное, подсознательное, бессознательное, сверхсознательное.

SOME METHODOLOGICAL QUESTIONS OF INDIVIDUAL CONSCIOUSNESS

The socially-philosophical problems of individual consciousness that has a multi-layered and multidimensional structure with horizontal and vertical elements are analysed. The basic forms of their co-operation are shown.

Keywords: conscious, subconscious, superconscious.

Проблема свідомості у всі часи викликала інтерес у філософів, позаяк вона розглядає одну з найбільш значущих та специфічних сторін людської життєдіяльності. В історії філософії існують різні, інколи діаметрально протилежні точки зору, що пояснюють сутність свідомості, її походження та роль в суспільстві. У сучасній вітчизняній філософській думці переважаючим є розуміння свідомості як ідеальної форми діяльності, що направлена на віддзеркалення та перетворення дійсності. Виникнення свідомості – результат тривалого соціального розвитку, пов'язаного з формуванням високоорганізованої матерії – мозку, який функціонально здійснює вищу форму відображення дійсності і одночасно є органом формування людської думки. Складність визначення свідомості у тому, що людина не в змозі охопити цілісний об'єм розумової діяльності. Суб'єкт не сприймає безпосередньо фізіологічні елементи свідомості і створюється враження, що він має справу з процесом повністю вільним від будь-якої матеріальної основи.

Думка завжди супроводжує людську діяльність, спрямовану на об'єкти матеріальної чи духовної природи, вона вплетена в різні прояви життєдіяльності суб'єкта і тому визначення меж свідомості пов'язане з певною складністю. Аналіз уяв про духовне життя людини при всій її різноманітності, виявляє і щось загальне, що може бути початком узгодження різних поглядів на свідомість від містичних, езотеричних, релігійних та природничих. Це загальне міститься у тому, що свідомість визнається опосередкованою ланкою між тотальним, в якій би формі це не виступало (Бог, Ідея, Суспільство і т. ін.), та індивідуальним. Окрема людська свідомість завжди володіє властивістю відбивати тотальне, порівнювати себе з ним. Принцип відображення обов'язково присутній у різних тлумаченнях свідомості, як її головна суттєва властивість. Універсальність свідомості визначає увагу до неї з боку різних наук: філософії, соціології, психології, юриспруденції, інформатики, педагогіки

тощо.

Актуальність філософського аналізу проблеми свідомості, обумовлена насамперед тим, що філософія свідомості постає як методологічна засада вирішення базових, центральних теоретичних та практичних питань всіх гуманітарних наук. Разом з тим, широка палітра свідомості робить її предметом різних міждисциплінарних та приватно-наукових досліджень.

Свідомість людини це феномен, який має складну багатомірну, ієрархічну структуру, лише частина якої контролюється і усвідомлюється людиною. Системний аналіз свідомості виділяє наступні основні уяви про неї:

- а) властивість високоорганізованої матерії;
- б) функція головного мозку людини;
- в) ідеальне, як суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Свідомість, як *властивість* високоорганізованої матерії можна штучно розділити за означеними принципами:

- власне *біологічну* складову людини, яка забезпечує біологічні процеси – процеси гомеостазису, адаптації, явища онтогенезу та філогенезу. Проявляється це в дії генетично закріплених механізмів системи клітинного регулювання активності, розшифровці генетичного коду, у проявах вроджених рефлексів (смоктальний, хватальний тощо). Піддається дії біомутацій;
- *філогенетичну*, сучасну, що сформувалася у процесі антропо- та соціогенезу, соціальну складову, яка забезпечує свідомість «усвідомленим буттям» та відношенням «Я» до «не-Я». Формується в онтогенезі у процесі спілкування. Проявляється у всіх видах діяльності.

Як *функція*, мозок людини обслуговує свідоме - сукупність психічних процесів, що приймають активну участь в осмисленні об'єктивного світу та свого власного буття, визначають та регулюють розумову діяльність. Це те суб'єктивне, т.т. внутрішнє, яке безпосередньо нами сприймається як стан, що супроводжує множину наших психічних процесів.

Досвід наукового пізнання інсценує, що складне явище, як правило, не виникає з нічого, а розвивається у процесі еволюції з більш простих форм. Це у повній мірі відноситься і до суб'єктивних переживань, що проходять шлях від елементарних проявів, таких як відчуття та емоції, до свідомості вищого порядку, яка пов'язана з абстрактним мисленням та мовою. При цьому деякі базові принципи організації нервових процесів, що проявляються на ранніх етапах еволюції психіки, поступово набувають більш складних форм для забезпечення вищих проявів. Більш складні психічні феномени, в першу чергу пов'язані з мовою, їх відносять до свідомості вищого порядку. На думку П. В. Симонова, нові симптоми виникли в результаті спілкування між людьми. Він зробив теоретичні висновки, що мова виникла на підставі необхідності передачі складної інформації, що спочатку існувала на рівні обміну жестами. Коли кінцівки більш раціонально довелось використовувати, займати знаряддями праці, рухи поєдналися з голосовими сигналами і поступово перетворилися в головний засіб спілкування.

Останні роки минулого століття, що наіменовані «десятиріччям мозку», відмічені швидким накопиченням знань про принципи коркової та підкоркової організації психічних функцій. За допомогою комп'ютерного томографа, «схем поведінки живого мозку», було встановлено, що певні зони відповідають за окремі когнітивні, мислительські операції. Вищі психічні функції формуються як наслідок поєднання спеціалізованих ділянок, за рахунок коркових зв'язків, зрозуміло, що це парафія медицини, втім, відмітимо, що психічна функція зароджується на підставі синтезу трьох видів інформації: *перший*, складається, будується, з зовнішнього середовища (сенсорні контакти), що фіксуються у пам'яті, бо надходять від центрів мотивації. *Другий*, зв'язує теперешнє і минуле, вмикаючи особистий досвід суб'єкта, що забезпечує континуум свідомості. *Третій* потік інформації - зв'язує реальну ситуацію з задоволенням певної потреби, що надає свідомості так званий «життєвий сенс». Значний внесок у розуміння значення емоцій у діяльності свідомості вніс П. В. Симонов, який

першим запропонував формулу, відповідно до якої сила емоцій E - пропорційна потребі P , помноженій на різницю між інформацією, яка є у індивіда, і тією, що необхідна йому для задоволення цієї потреби. (Основні праці вченого по експериментальній нейрофізіології емоцій, проблемам вищої нервової діяльності).

$E = P$ (Инф. Наявн. – Инф. Необх.)

З означеної формули розуміємо, що емоція, як елемент первинної свідомості, формується взаємодією трьох, раніше означених, інформаційних потоків. Важливою властивістю індивідуальної свідомості є здібність утримувати у голові послідовність подій, що відбулися, а також здатність довільно діставати їх з глибин пам'яті. Французький філософ Анрі Бергсон (1859 - 1944) називав таку властивість «пам'ятю душі», на відміну від «пам'яті тіла», що відповідає за моторні та інші навички. Сучасна термінологія називає їх, відповідно, декларативною та процедурною пам'ятю. Декларативну пам'ять, або «пам'ять душі» можна порівнювати з книжкою, яку вже прочитали і яку можна перелистувати, зупиняючись на потрібній сторінці.

Свідомість тісно пов'язана з уважністю, з так званою «установкою»: усвідомлюється тільки те, на чому концентрується увага. Дослідження показують, що пам'ять відіграє важливу роль у механізмах вибіркового сприйняття мовних сигналів, коли людина повинна реагувати лише на певні слова, виділяючи їх з маси інших звуків. Така ситуація виникає, наприклад, коли студент слухає лекцію при включеному програвачеві. На питання, чи зможе він повторити почуте в лекції – відповідь у більшості випадків – позитивна. Справа у тому, що слово має певну значимість, несе смислове навантаження, тому і швидше запам'ятовується. Судячи з цього, вибірковість уваги забезпечується за рахунок того, що непотрібна інформація, спочатку сприймається, потім блокується. Переваги такої організації вербальної уваги у тому, що людина може відреагувати на раптовий сигнал, якщо виникне певна ситуація.

В ординарних умовах зайва інформація просто не зберігається на поверхні свідомості, подібно файлу, який не використовується довго, і комп'ютер, ввічливо пропонуючи стиснути матеріал, ховає його у глибини власного архіву. Співставлення нової інформації з минулими емоційними переживаннями, формує зміст свідомості з постійним корегуванням особитого досвіду і того, що можна назвати «почуванням внутрішнього «Я»». В основі свідомості лежить ідея оновлення, яка надає життю привілейований сенс та визначає постійне прагнення людини до новизни, до насичення власної індивідуальності. Насамперед свідомість виникає на основі синтезу трьох видів інформації: тієї, що приходить з зовнішнього середовища (сенсорної), тієї, що достається з пам'яті та приходить з центрів мотивації. *Перша* - визначає зв'язок свідомості з зовнішнім світом. *Друга* -- зв'язує теперішнє та минуле, вмикаючи особистий досвід суб'єкта, забезпечуючи континуум свідомості. *Третя* складова зв'язує реальну ситуацію з задоволенням певної потреби, що надає свідомості життєвий смисл бо лежить в основі розуміння.

Розуміння виникає, безумовно, в результаті того, що нова інформація, яка весь час поступає в мозок, порівнюється з накопиченим досвідом, з тим, що зберігається у пам'яті у наслідок досвіду, навчання. У цьому інформаційному синтезі відчутно важлива роль мотиваційної складової. Завдяки цьому, зовнішній стимул співвідноситься з минулими діями суб'єкта та задоволенням певних потреб. Розуміння, таким чином, має глибокий життєвий смисл. Воно притаманне не тільки людині, але і тваринам. Тварина навчається відтворювати певні дії, щоб задовольнити ту чи іншу потребу, тобто починає усвідомлювати зв'язок зовнішніх подій, своєї поведінки для досягнення бажаного наслідку. На такому підході базується дресура: щоб навчити собаку виконувати певні команди, кінолог використовує підкріплення у вигляді їжі чи покарання. В цілому, все це відноситься і до людини, наша «дресура» починається з раннього дитинства. Так, набуваючи життєвого досвіду, дитина починає розуміти, «що таке гарно і що таке погано». Гарний учень отримує високі оцінки, гарний робітник має більш високу заробітну платню, а недбалого робітника штрафують;

герой має нагороду, а злодія саджають до тюрми, бо не слід порушувати закон. Практично, вся поведінка базується на означених принципах.

Такі психічні функції, як пам'ять, почуття, емоції, увага, воля, розуміння мають безпосереднє відношення до свідомості і в той же час вони складають основу підсвідомого. Отже, свідомість людини – процес психічного відображення об'єктивної реальності, що знаходиться у постійному стані розвитку суб'єктивних моделей сприйняття оточуючої дійсності.

Свідомість людини не статична, вона змінюється, тому можна наполягати на нестаціонарному процесі психічного виховання. Означений процес надихає до створення моделей сприйняття оточуючої дійсності, які також не статичні, змінюються за ступенем розвитку людини, на тлі процесів у суспільстві, переосмислення нею попереднього досвіду, його узагальненням.

Моделі сприйняття оточуючої дійсності цілком суб'єктивні, унікальні для кожної особистості. Розкриваються вони через форму образів, відчуттів, звуків, і мовою можуть бути відтвореними вербально, але зі значними викривленнями, що обумовлюється обмеженістю можливостей мови адекватно характеризувати внутрішній світ людини. Підсвідоме – сукупність психічних процесів, що не являються центром смислової діяльності свідомості, проте, мають вплив на протікання усвідомлених дій.

Крім того, підсвідоме обов'язково вмикає усвідомлення самого факту існування, як живої матеріальної істоти. Пов'язані з цим інстинкти самозбереження, допомагають приймати заходи для підтримки життя та збереження виду. Тому, підсвідоме, фактично базове, формується через психічне повністю лише до 20-и років. Людина задовольняє природні потреби організму, залишаючись вищою істотою, проте, за якостями складу, користується і тваринними інстинктами. Індивідуальне підсвідоме базується на усвідомленні власного «Я». Це розуміння себе, як уособленого індивідуума, з шерегу *Homo sapiens*, що проживають в суспільстві собі подібних. Завдяки цій підсвідомості ми самовиховуємося та самоосвітчуємося, і просто вчимося чомусь у інших через спостереження, прослуховування, читання тощо.

Поведінка людини завжди, так чи інакше, поєднується з її уявами про себе («образ «Я») і з тим, якою вона є насправді. Вивчення властивостей самосвідомості, адекватності самооцінок, необхідно у зв'язку з формуванням життєвої позиції особистості. Питання самосвідомості людини складне. Кожна людина має множину образів свого «Я», що існують у різних ракурсах: як вона сприймає себе, як уявляє ідеальне свого «Я», яким це «Я» постає в очах інших і т.д.

Один з самих авторитетних дослідників феномену самосвідомості І. С. Кон, визначаючи її, говорить, що це сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності, а уява про себе складається у певний «образ «Я». Образ «Я» динамічне утворення особистості. Не випадково вивчення його вимагає зусиль спеціалістів різних наук – філософії, психології, психіатрії, соціології, етнографії, історії і т. п. Одночасно, образ «Я» може переживатися як уява про себе в момент самого переживання, що позначається у психології як «реальне Я». Разом з тим, образ «Я» є і «ідеальне Я» суб'єкта, те, яким він повинен був стати, щоб відповідати соціальним нормам та очікуванням громади.

Відомий езотерик П. Д. Успенський вважав, що в особі може бути легіон інших «Я». На мою думку, образ «Я» може бути представленим як «Я – уява» - те, що особистість уявляє про себе і «Я – сутність» - те, що особистість робить і як вона робить. Безумовно, переважання в структурі особистості уяв про себе, які не підтверджуються вчинками не сприяють здійсненню бажаного, дезорганізують діяльність та самосвідомість людини.

Міра адекватності образу «Я» оцінюється при вивченні одного з важливіших його аспектів – самооцінки особистості, т. т. розуміння особистості самої себе, своїх можливостей, якостей, свого місця серед інших. Саме за допомогою самооцінки відбувається регуляція поведінки особистості, тут вдається запобігнути різних проявів девіантності.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань особистості. Рівень домагань – це бажаний рівень самооцінки особистості (рівень образу «Я», який проявляється в мірі складності мети, що ставить перед собою індивід). У випадку успіху, шкала домагань автоматично підвищується, людина проявляє готовність вирішувати більш складні завдання, при поразці – відповідно спостерігається спад «трудового ентузіазму».

Дослідження показують, що рівень своїх домагань особистість встановлює десь між надважкими та дуже легкими завданнями та цілями так, щоб зберегти на належному рівні свою самооцінку. Формування рівня домагань визначається не тільки влучним прогнозуванням успіхів чи поразок, але й врахуванням минулих успіхів та негараздів. Прискіпливе вивчення домагань особистості не тільки з боку їх дієвості, але і за їх змістом, дозволяє краще зрозуміти мотивацію поведінки людини, структурні особливості функціонування підсвідомості.

Якщо з поняттям «підсвідоме» можна визначитися, залишаючи значну кількість питань для нових досліджень, то з поняттям «позасвідоме» зовсім кепські справи. В науковій літературі існує більше двох десятків різних визначень, які повідомляють нам про принципово різні явища. З наведеної тези витікає, що єдиного поняття «позасвідомого» не існує, що свідчить про не завершеність наукових дознань. Спробуємо пофілософствувати з приводу деяких визначень, розібратися у мірі їх правоти.

По-перше, «позасвідоме» – теоретичний конструкт, для позначення певних психічних процесів у відношенні до котрих відсутній суб'єктивний контроль. Позасвідомим виявляється все те, що не стає предметом особливих дій по їх усвідомленню. (*Психологічний словник*)

По-друге, «позасвідоме» або не усвідомлене – сукупність психічних процесів, по відношенню до яких відсутній суб'єктивний контроль. Позасвідомим вважається все те, що не стає для людини об'єктом усвідомлення. (*Вікіпедія*)

По-третє, «позасвідоме», в психології, – вся сукупність змісту психічного життя, яка недосяжна безпосередньому усвідомленню. Це поняття не варто змішувати з відсутністю усвідомлення внаслідок небажання індивіда розібратися у собі. Крім того, позасвідоме відрізняється від підсвідомості, зміст якого може бути легко усвідомленим. Позасвідомі процеси неможливо виявити простим зусиллям волі, їх усвідомлення вимагає використання особливих прийомів, таких, як вільні асоціації, інтерпретація сновидінь, різні філософські і медичні (гіпноз) методики цілісного глибинного вивчення особистості.

Загальне в цих визначеннях - лише констатація психічних процесів, недосяжних суб'єктивному контролю. Правда, третє визначення, у певній мірі, ототожнює терміни «позасвідоме» і «підсвідоме», вважаючи це еквівалентним. До речі, таке ототожнення досить поширене в псевдонауковій і популярній літературі. Однак, перші два визначення та початок третього говорять, що, по-перше, є умовні психічні процеси; по-друге, на певний час над цими процесами відсутній суб'єктивний контроль. Це означає, що контроль може бути відсутнім. При наявності контролю позасвідоме стає усвідомленим.

Схожі трансформації достеменно викладені в науково-фантастичній літературі, наприклад, в романі І. Єфремова «Час бика», або в багатьох езотеричних виданнях, що полюбують бавитись незрозумілим і недосяжним нашому, як стало науці відомим, досить нерозвиненому розумі, бо в минулі епохи цивілізації були здатні на речі значно досконаліші того, що демонструємо ми, славетні Homo sapiens. Нам доводять, що людина практично не змінюється, змінюються лише зовнішні умови її життя. Посил сумнівний. Хто керує зовнішніми умовами?? В іншому разі, наша «лепта» завелика!

Ще на початку 20-го століття, гуманіст, великий мислитель всіх часів і народів, Л. М. Толстой, говорив, що людство повільно розвивається по щаблям ідеї добра. Вся сучасна педагогіка базується на хибному посилі (у певному відношенні) до ідеї Джона Локка, що дитина – це чистий аркуш. Сучасна наука спостерігає за зачаттям від «зеро» і спромоглась зробити висновки, що «чистий аркуш» розмальовується від зачаття мільярдами можливостей! Плід виховується ще в утробі матері. У сучасній методології наукового

пізнання, діалектика розглядається як приватний випадок синергетики. Тут є приводи для наукових дуелянтів.

Для кращого розуміння, ще раз звернемося до проявів позасвідомого.

1. Поведінкові автоматичні процеси ще називають стереотипами. Вони настільки відпрацьовані, що людина їх навіть не помічає. Приклад стереотипу – радісний вигук, коли твоя команда забиває гол. Не варто плутати їх з соціальними стереотипами – загальноприйнятою реакцією на будь-що (типу «доброї людини повинно бути багато» (і тому подібні перли)).

2. Неусвідомлені процеси це, по-перше, спонукальні мотиви, що не усвідомлюються людиною, оскільки суперечать іншим мотивам чи соціальним нормам. Коли у спеку, ви проходите повз фонтан, ваше природне бажання - освіжитись, але ви цього не робите, тому що вас або оштрафують, або «не зрозуміють». Ключовий момент у тому, що ви не питаєте себе: «Чи це можна»? Питання-відповіді штовхаються на позасвідомому рівні.

3. Підпорогові сприйняття це умовні рефлексивні на не усвідомленні подразники. Приклад найближчий - собаки Павлова.

4. Надіндивідуальні процеси психіки - це натхнення, осяяння, інтуїція.

Головна відміна позасвідомого від свідомого у тому, що позасвідоме орієнтується на фізичні потреби, одержання задоволень, на психічний і фізичний комфорт. У адекватній особистості свідоме тримає позасвідоме у соціальних межах, не дозволяє йому брати контроль над діяльністю свідомого. Саме у вирішенні цієї суперечності закладена вся природа індивіда. Людей об'єднують загальні базові потреби – пити, їсти, спати, дихати ... головне – вижити. Свідоме, підсвідоме та позасвідоме спонукають нас до виживання та продовженню себе у часі, тобто залишити потомство, забезпечити нове життя. Ми свідомо уникаємо думок про смерть, все спрямовуємо на боротьбу за життя. Нас, також, турбує питання навіщо людям це життя надане? Відповіді позасвідоме приховує, можливо, вони і не у його компетенції, а як на мою думку, час ще не настав, сучасна людина – небезпечна істота, не всі знання їй можна довірити.

Ми, звичайно, не рівні один одному: бажання до отримання задоволень у всіх різні, кожен розуміє, сприймає задоволення по-своєму, як його задає власне «позасвідоме». По-різному ми сприймаємо світ. Якщо, наприклад, яскраві враження, різнобарвні малюнки та образи, що запам'ятовуються, впливають на підсвідоме, то вкрай вибірково, різнооб'ємно, на кожного індивіда. Можливості різні, в кожного з нас природа закладає щось окремішнє від інших, намагаючись збагатити палітру життя. Один дивується і мріє, а інший - залишається байдужим. Це чорні скриньки позасвідомого.

Якщо позасвідоме ставить перед суспільством загальне колективне бажання вижити, то перед окремою людиною стоїть завдання вкрай приватне (своя шкіра дорожча!). Всі психологічні та психічні ситуації і нюанси пов'язані з позасвідомим. Зробити свій внесок у виконання загального завдання, зіграти свою роль в руслі єдиного цілого – мріє майже кожна особистість. Її філософські роздуми спрямовують на праведні шляхи. Тут єдине і головне гасло: не роби другому того, чого не бажаєш сам! Яким чином це забезпечується, що таке наша свідомість та позасвідоме в цьому процесі? Як керує природа узгоджену та безпомилкову дію множини окремо взятих «Я»? Здається, це знає тільки позасвідоме. Надія, що воно незабаром «схаменеться» і поверне людство до розуму – така ж підсвідома, як і саме «позасвідоме»! Недарма говорять, що надія помирає останню!

Першим, хто звернув ґрунтовну наукову увагу на позасвідоме, був австрійський психіатр Зіґмунд Фрейд, він - родоначальник психоаналізу. В його теорії позасвідомого виокремлено три поняття:

Я (Его) – особистість людини, яка усвідомлюється як «Я», одна з форм свідомості;

Над-Я (Супер – Его) – моральні принципи особистості;

Воно (Ід) – власне позасвідоме.

Практично у всіх теоріях, позасвідоме знаходиться за межами свідомого розуміння дійсності.

Свідоме та позасвідоме живуть в людині за принципом «надане, але не забезпечене». Закладене у позасвідомому, не обов'язково повинне бути залученим. Наші бажання природою підкріплені всіма необхідними властивостями, фізичними та психічними, для того щоб їх реалізувати. Але ці властивості вимагають розвитку, значної роботи, психологічних зусиль для того, щоб досягати бажаного. Позасвідоме нам у цьому процесі не допомагає, оскільки воно приховане для нас і виходить на поверхню у виключних особистостей (Месмер, Мессінг, Ванга), або у виключних обставинах (відомі випадки, коли слабка жінка ламає сталеві прутки, рятуючи дитину).

Ступінь реалізації, наповнення бажання, як свідомого, так і позасвідомого коливається, чим більше ми розвинуті, чим більший внесок ми можемо привнести у розвиток загального, тим значніше задоволення від життя. Наше позасвідоме буде нам акомпанувати. Саме у цьому міститься ще одна геніальна задумка природи, яку можна розкрити тільки пізнаючи позасвідоме, через осягнення предмету, ми одержуємо більше задоволення від віддачі від нас зовні. Отримати певну долю задоволень для себе, ніколи не буде достатньо для повного почуття радості, як і ємного задоволення від життя.

В якості прикладу - релігія. Можна сказати, що всі підрозподіли релігії, за звичай, християнство, буддизм, іслам, іудаїзм, а також існуючі всередині християнства розподіли – православ'є, католицизм, протестантизм, подальший розподіл всередині кожної віри, таких як секти і т. інше – є розподілами на одному і тому ж рівні. Необхідно зрозуміти, що окрім цих розподілів існують класифікації за різними рівнями: є християнство одного рівня розуміння та відчуття, і є християнство іншого рівня розуміння та відчуття. Так точно і у відношенні до свідомого чи позасвідомого. Природньо, виникає питання, якщо в людині все задане, закладене у позасвідомому, і залишається тільки втілювати у життя – чому так складно це зробити? Причин безліч, ось лише декілька:

а) свідоме та позасвідоме не переплітаються, неможливо у першому розрізнити мотиви вчинків та бажань, на які штовхає нас друге;

б) нестача знань про механізми функціонування свідомого, підсвідомого та позасвідомого;

в) недообізнанність, застарілі уяви на природу, функції та специфіку вказаних явищ.

Четвертий прошарок свідомості – надсвідоме, представляє психо-генетичні інтереси роду. Проявляється у самих різноманітних формах, таких як – різні соціально-етнічні спільноти (рід, сім'я, етнос, народність, нація), цивілізація, глобалізація, нова раціональність. Сімейне надсвідоме базується на усвідомленні себе як представника не тільки виду, але й родів людських, перш за все, як нащадка своїх прямих попередників та продовжувача родових коренів, традицій.

Сім'я об'єднує близьких родичів, є репродуктивною основою суспільства. Усвідомлюючи це, ми заводимо сім'ю, відтворюємо необхідну для збереження генофонду кількість нащадків, знаходимо засоби для життя. Ми не тільки зберігаємо пам'ять про наших предків, ми бережемо традиції свого народу, щоб гідно виховувати дітей і себе, підтримувати нормальні подружні відносини, доглядати за дітьми, батьками, один за одним. Отже, через означену форму надсвідомого з'являються перші ознаки розуміння Батьківщини та здійснюється невидимий зв'язок предків через теперішнє покоління з потомками. Ланцюг цінується надійними ланками!

Сімейні відносини почали формуватися ще у період родових общин і розвивалися на протязі тисячоліть. Саме сім'ї у всіх країнах світу надане право присвоювати новій людині її FID – родову ідентифікацію, складену з родової спадщини його персонального імені та по-батькові. Під цим найменуванням людина живе у суспільстві, поза суспільства вона ніхто, ми сторонемося тих, про яких кажуть: «ні роду, ні імені». За допомогою дружби своєї сім'ї з іншими благополучними сім'ями, людина засвоює різні ступені суспільної інтеграції та набуває досвіду до відповідної надіндивідуальної самоорганізації.

Крім того, деякі особливості надсвідомого базуються на усвідомленні себе як члена субетнічної групи, народності, яку об'єднує приналежність до певної національності, що має

генетичні особливості (колір шкіри, розріз очей, риси характеру, тощо), а також звичаї, традиції, культуру, історію, релігію та інш. Через цю форму надсвідомого ми усвідомлюємо себе українцями, росіянами, поляками, німцями. Культивується ідентичність, на побутовому рівні (мова, говір, фольклор, одяг, звичаї, обряди тощо). Часто «містечковий» патріотизм використовується різного роду етнічними екстремістами та націоналістами у спекулятивних та політичних цілях, шляхом пропаганди загрози територіальної цілісності чи закликів до демографічної уособленості національних регіонів.

Крім того, кожен усвідомлює себе як жителя певної географічної місцевості – села, міста, області. Ця обставина слугує першоосновою національної самосвідомості, патріотизму місцевого значення. Частіше всього культивується на побутовому, інколи на пропагандистському рівні. Очевидно, що через цю форму надсвідомості ми повинні підтримувати та прикрашати своє житло, вулицю, парки, вибудовувати гарні стосунки з сусідами, односельцями, тощо. Завжди бажано кожній громаді «тримати обличчя», цінувати свою репутацію.

Близьким до цієї форми усвідомлення є приналежність себе до якогось етносу, нації, «нації за громадянства». Через це усвідомлення, прояви якого прийнято іменувати громадянським патріотизмом, ми усвідомлюємо себе як історичну етнічність – складову різних племен та народів у процесі формування території заселення, з метою укріплення економічних стосунків на основі спільного ринку, використання єдиної мови, загальної для більшості культури поведінки та цінностей. На цій підставі формується усвідомлення себе як одиниці загальної культурологічної громади, вибудовується почуття захищеності, приналежності до єдиного народу, до сучасної цивілізації (європейської, китайської, ісламської, американської), що неформально об'єднують низку суперетносів на підставі загальних расово-національних, територіальних, релігійних особливостей. Все це призводить до формування надсвідомих гуманістичних уявлень, що базуються на антропоцентризмі, на усвідомленні причетності до всього людства взагалі та до теперішнього покоління особливо. Ми усвідомлюємо себе членами єдиного планетарного товариства, цивілізаційної цілісності, яка сформувалася на планеті Земля. Прийнято вважати, що цивілізації розвиваються в іоносферному просторі в сторону досконалості.

Проте, цю позитивну думку, на сучасному рівні знань, поділити важко, цивілізації виникали і зникали, знання втрачались і відновлювались, прогрес змінювався стагнацією і регресом, такою є сумна істина людського існування на Землі, такою, на жаль, є і моя релятивістська позиція щодо суспільного розвитку.

Проте, я щиро вірю в можливість позитивних змін і вважаю, що кожний історичний період, має право на свій шанс вибороти для своїх народів пристойне життя. У нас з дитинства формується здатність відрізнити «позитивне» від «негативного», тобто ноосферний та «негасферний» напрямок розвитку. Оптимізм притаманний, перш за все, екологам, «зеленим», тим у кого сильно розвинений біосфероцентризм. Побажаймо їм всіляких досягнень в їх благородних намірах!

Зрілість індивідуальної свідомості вимірюється усвідомленням людиною сенсу життя, свого суспільного призначення. Відповідно загально прийнятій етимології цього слова, поняття «людина» означає «доцільний». Доцільність є її головною функцією, без мети, без сенсу людина втрачає це звання. Сенс кожного окремого індивіда, слід вважати осмисленням прагнення до досконалості через позитивний гармонійний розвиток, який стає розумною метою життя, тобто формування нової збалансованої раціональності. Що таке «нова раціональність»? Це, коли людина думає, навіть коли вона не думає. Бажано було б спростувати думку геніального лікаря і письменника А. П. Чехова, що, мовляв, «справа не в оптимізмі чи песимізмі, а у тому, що із ста людей, дев'яносто дев'ять -- не мають розуму». Та чи вдасться?!

В силу пізнання людського менталітету, в першу чергу, розуміння особливостей індивідуальної та суспільної свідомості, а також сенсу та доцільності людського життя, вчені повинні намагатися надати суспільству можливість зрозуміти і направити не тільки

індивідуальний та суспільний розвиток так, щоб він співпадав з направленістю природи та об'єктивними законами її існування, але й потребу здійснювати постійну корекцію громадських дій, як і своєї щоденної поведінки на протязі всього життєвого шляху.

Іншими словами, життя дається людині лише один раз і прожити його треба так, щоб не було тяжко і хворобливо за марно прожиті роки, щоб не докучав позор дрібязкових кривд за марно розтринькане минуле, щоб, вмираючи, міг з гідністю сказати близьким і оточуючим, що він прожив життя не марно, а чесно виконав визначене долею призначення. Вибачте за невірний, але влучний плагіат, думка йшла за матрицею слів героя книги Миколи Островського.

Складна система індивідуальної свідомості людини уявляється як двоїста і для такого погляду є обґрунтовані підстави. В кожній людині живуть дві істоти: одна – істота, що охоплює мінеральний, рослинний, тваринний і людський «просторово-часовий» світ, і друга – істота духовного світу, світу нової раціональності. Перша належить минулому, друга – майбутньому. Минуле з майбутнім перебувають у вічній боротьбі у вічному конфлікті. Перше відноситься до світу форм, друге – до світу ідей. Можна сказати без всякого перебільшення, що свідомість людини є полем боротьби минулого з майбутнім.

Свідомість людини – складна комбінація. Щоб всі голоси, які в ній лунають, могли об'єднатися в один узгоджений хор – потребується докладати чималих зусиль і професійних знань. Чим більш досконально людина працює над собою, внутрішньо розвивається, тим яскравіше вона починає відчувати різні сторони своєї свідомості, і тим сильнішою вона відчуває себе, зростає бажання відчувати життєві принади все більше і глибінніше. Людина випереджає себе, і в той же час, починає лінуватись, задовольнятися однією уявою, уникаючи марудних пошуків спроб здійснення. Вона втрачає енергію, і може не бачити, що одержує речі, діаметрально протилежні тому, до чого нещодавно, прагнула.

Першим, хто ґрунтовно намагався структурувати свідомість, був В.М. Бехтерев. Він писав, що незалежно від ступеня усвідомлення психічних процесів, розрізняють ще ступінь свідомості за змістом, тобто за наявністю у сфері свідомості тих чи інших уявлень. Доцільно у цьому випадку говорити про спеціальні види свідомості. Елементарною формою свідомості треба визнати той стан, коли не напрацьовано жодного більш-менш чіткого уявлення, ще існує лише неясне, безвідносне відчуження власного існування. Більш складною є форма, коли у ній присутні різні уявлення. Наприклад, наявність однієї групи уявлень про Я, як суб'єкта на відміну від не-Я, як об'єкта, тобто, коли формується самосвідомість. Наступною за складністю формою свідомості є усвідомлення простору, це коли людина здатна створювати просторові уявлення відносно навколишнього світу. На підставі цих уявлень людина одержує можливість орієнтуватися в просторі. Більш складною є форма свідомості, коли людина схоплює певну послідовність зовнішніх подій, завдяки чому напрацьовується свідомість часу. Подальшою за складністю формою свідомості є такий стан, коли в його сферу введені уяви про власну особистість, тобто, уяви про інтимне ядро особистості. З цією формою пов'язані також і перші прояви волі суб'єкта. Нарешті, вищою формою свідомості слід визнати стан, коли людина володіє здатністю довільно вводити в сферу свідомості раніше набуті уявлення і разом з тим, давати собі звіт про зміни, що відбуваються в її свідомості. Іншими словами, аналізувати ті психічні процеси, які відбуваються у свідомості. В дзен-буддизмі такий стан свідомості називається – сатторі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що свідомість – багатоаспектне явище, яке має горизонтальну (форми чи види свідомості) і вертикальну (свідоме, підсвідоме, позасвідоме і надсвідоме) структури. Даний підхід дозволяє створювати певні моделі для сприйняття оточуючої дійсності, які в свою чергу, не статичні, а змінюються відповідно ступіня розвитку людини, переосмислення нею попереднього досвіду і його узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии. М., Наука, 1994, - 400 с.
- 2.Ефремов И. А. Час быка. М., Act Terra, 2001.

© Шабанов Михайло Олександрович

3. Кон И. С. Открытие «Я» М., Политиздат, 1978. 367 с.
4. Кондрашин И. И. Диалектика материи: Систем. подход к основам философии. М. Б. и, 1996, 218 с.
5. Мерфи Дж. Сила вашего подсознания. Изд. 5-е. – Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2004.- 352 с.
6. Симонов П. В. Лекции о работе головного мозга. Потребностно-информационная теория высшей нервной деятельности. М.: Наука, 2001. 96с.
7. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. М., Политиздат, 1972 – 303 с.
8. Успенский П. Д. Новая модель Вселенной: Пер. с англ. – СПб: Изд-во Чернышева, 1993, - с.560.
9. Толстой Л. Н. Дневники 1895-1910//Собр. Соч: В 22 т.- М.: Художественная литература. 1985. –Т. 22 – 555 с.
10. Цибра Н. Ф. Самоутверждение личности. Социально – философский анализ. Киев – Одесса, Вища школа, 1989.
11. Чехов А. П. Дневник успеха. Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Том 17. Дневники. М., «Наука», 1987.

Шабанов Михайло Олександрович - кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології, Інститут соціальних наук, Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова.

УДК 323:352.001.76(477)

МІСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Місто утворює складний конгломерат-вимір соціально-політичних та соціально-економічних тенденцій. Сучасна держава визначає тільки загальні обриси його існування. Структура міського політичного режиму є достатньо складною та багатомірною. Вона визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів. Унікальний простір міського політичного режиму створюється шляхом конституювання міської влади, що має або централізований, або дискретний характер. Відносна свобода та автономія суб'єктів політичного та економічного інтересів - виключна прерогатива міста на всіх етапах його становлення та власне у всіх основних варіаціях.

Ключові слова: міський політичний режим, політична влада, еліта, коаліція, легітимність

ГОРОДСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ЦИВИЛИЗАЦИОННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

Город представляет собой сложный конгломерат-измерение социально-политических и социально-экономических тенденций. Современное государство определяет только общие очертания его существования. Структура городского политического режима является достаточно сложной и многомерной. Она определяется соотношением истеблишмента города и оппозиционных к нему сил и влияний. Уникальное пространство городского политического режима создается путем конституирования городской власти, которая имеет либо централизованный, либо дискретный характер. Относительная свобода и самостоятельность субъектов политических и экономических интересов является прерогативой города на всех этапах его формирования и фактически во всех вариантах.

Ключевые слова: городской политический режим, политическая власть, элита, коалиция, легитимность, политическая коррупция.

URBAN POLITICAL REGIME IN THE CONTEXT OF CIVILIZATIONAL CHANGE

The city forms a complex conglomerate-measurement of socio-political and socio-economic trends. The modern state only General outlines the limits of his existence. The structure of urban political regime is quite complex and multidimensional. It is determined by the ratio of the establishment of the city and opposition to it forces and influences. The unique urban space of the political regime created by the Constitution of a city government that has either a centralised or a discrete character. The relative freedom and autonomy of the subjects of the political and economic interests is the prerogative of the city at all stages of its formation and in fact in all the main variations.

Key words: urban political regime, political power, elite, coalition, legitimacy, political corruption.

Актуальність наукового дослідження місцевого самоврядування та його політичних особливостей виправдана цілою низкою потреб та тенденцій до децентралізації у сучасній державі. Теорія міських політичних коаліцій (режимів) як поглиблення цього процесу, є дуже поширеним напрямком в політичній науці. Вперше до даної проблематики звернувся американський дослідник К. Стоун у праці «Режимна політика: правління в Атланті», де охарактеризував міський режим як розгалужену систему (спектр) взаємодій, специфічну коаліцію акторів [11]. Найбільш вживаними серед інших теорій є Urban Regime Theory або теорія міських політичних режимів, що розробляється російськими фахівцями В. Г. Ледяєвим і Д. Б. Тевом [5]. На сучасному етапі дослідження міського політичного режиму та всіх тенденцій пов'язаних з його контекстним розвитком, популяризовано відповідно у дослідженнях з проблематики місцевого самоврядування, децентралізації влади, державної регіональної політики і регіонального розвитку, напрямків зміцнення управлінського потенціалу, особливостей адміністративно-територіальної організації.

Місцевий або міський політичний режим представляє собою сукупність акторів, інститутів, ресурсів, стратегій реалізації владної волі на локальному рівні. Це зумовлює специфіку соціально-політичного управління, яке засновано на політичних вподобаннях місцевих еліт. Міський режим є унікальним політичним явищем з власною історією та специфічним шляхом виникнення. Загалом місто утворює складний конгломерат-вимір соціально-політичних та соціально-економічних тенденцій. Воно створює передумови для формування специфічної федерації умовно вільних соціальних спільнот, дієвої реконструкції або навіть руйнування окремих елементів родового устрою. Ця традиція бере початок від античних міст-полісів, де існували умови для адаптації та асиміляції різноманітних інтересів але виникла ідея їх широкої автономії для збереження цілісності соціально-політичної системи. На думку Ф. де Куланжа, викладеній у роботі «Давнє місто. Релігія, закони, інститути Греції та Риму» «місто було не зібранням окремих осіб, а федерацією декількох груп, що виникли до появи міста та продовжували існувати з його заснуванням» «фактично кожен афінянин одночасно був членом чотирьох різних спільнот; він був членом сім'ї, фратрії, тріби та міста» [4, с. 128]. Поліс уявляв собою практично повну тотожність політичної структури, військової організації та громадянського суспільства. У своїй зрілій формі поліс був досить розгалуженою системою самоорганізації, в якій важливу роль відігравали інститути, наділені правом. Спільні інтереси поліса зливалися з приватними інтересами окремих громадян. Крім того, відкритий характер прийняття політичних рішень зумовлює високу динаміку соціальних трансформацій.

Становленню сучасного типу міського політичного режиму на території середньовічної Європи, в тому числі, сприяло так зване Магдебурзьке право. Магдебурзьке право юридично закріплювало права й волі громадян, а також їхнє право на самоврядування. Крім самостійного управління міста, наділені Магдебурзьким правом, мали податковий і судовий імунітет, право власності на землю, торгівельні пільги, були назавжди звільнені від феодалних повинностей. Магдебурзьке право встановлювало порядок обрання влади,

регламентувало функції її носіїв та відповідних організаційних структур та інститутів. Це дозволило значно укріпити позиції міського політичного режиму, модернізувати його, вдосконалити його здатність до самозбереження та відновлення базових інституцій тощо. Зокрема, це стосувалося так званих магістратів як центрів управління та редистрибуції ресурсів та цінностей спільноти.

Отже, відносна свобода та автономія суб'єктів політичного та економічного інтересів - виключна прерогатива міста на всіх етапах його становлення та власне у всіх основних варіаціях - «західній» та «східній». «Західний» варіант політичного режиму міста репрезентує відкритість та постійне зростання індивідуалістських настроїв та цінностей на його теренах. Економічний інститут власності відкриває широкі можливості для демократизації соціально-політичного управління. Важливим є застосування принципу партиципації як способу реалізації зворотного зв'язку муніципальної влади з населенням. Політичний плюралізм і багатопартійність, які передбачають свободу організації і діяльності опозиції, періодичну легальну і легітимну зміну біля керма муніципальної влади представників різних партій і рухів, безперешкодне висловлення думки опозиційних сил з питань міської політики та управління, рішення господарських питань тощо. Політичні рішення завжди альтернативні, законодавча процедура чітка й збалансована, а владні функції є допоміжними. Муніципальна влада фактично має всі характерні ознаки специфічної сервісної служби, спрямованої на задоволення потреби населення у створенні зони комфорту в межах сучасного міста.

«Східний» варіант носить більш корпоративний характер та спрямований на реалізацію інтересів спільноти загалом. Спільною тенденцією є збільшення власне території охоплення політичним режимом та її жорстка структуризація, наявність відповідних рівнів режимного охоплення. Влада персоналізована або зосереджена в руках певного політичного клану, який репрезентує своєю діяльністю «зв'язок» з усіма верствами населення. Влада і народ мисляться як єдине ціле, нероздільне ціле, актуальним стає народ у боротьбі проти потенційних «ворогів». Фактично відсутня політична опозиція. Влада спирається на силу, достатню, щоб у разі необхідності примусити населення до покори. Потестарний феномен влади власності домінує. Тобто представники правлячого клану контролюють всі сфери міського життя. Ресурси міста розподіляються в залежності від отриманих від влади привілеїв. Місто набуває ознак своєрідного володіння істеблішменту. Часто «володіння» набуває ознак спадкового. Такий політичний режим має широкі мобілізаційні можливості. Крім того, існують різноманітні проміжні варіанти організації, що включають характерні ознаки як «західного», так і «східного» типів міських політичних режимів. Гібридні варіанти найбільш стійкі в умовах трансформаційних змін. Більшість місцевих режимів на пострадянських теренах відносяться саме до даного типу [3].

Співвідношення інтеракційних потенціалів відкриває широкі можливості для багаторівневої політичної (владної) системи великого міста. Безумовною платформою для розвитку інтеракційних потенціалів є процес соціальної диференціації передусім у локально-регіональному контексті. Соціальна диференціація відтворює специфічний секторальний поділ міста. Відповідно дане явище відображається на особливостях його політичного режиму. Кожен сектор - фактично уособлює собою соціальну групу. Слід відзначити, що середній клас відіграє вирішальну роль у формуванні соціально-політичного клімату міста та у співвідношенні «секторів». Середній клас створює передумови для відкритості режиму, є противагою впливу істеблішменту.

Структура міського політичного режиму досить складна та багатовимірна. Першочерговим є зазначення існування урбаністичного та субурбаністичного простору, що охоплює в тому числі всю сукупність взаємозв'язків між окремими індивідами, соціальними групами, істеблішментом тощо [9]. Урбаністичний простір великого міста постійно розширюється, продукуються нові осередки «міського способу життя» з його напруженим і надшвидким ритмом та втратою традиційних підстав суспільного життя, родинних та сусідських зв'язків, розширенням меж політичного режиму міста, створюються передумови

для вироблення «міського стилю політичної поведінки» на противагу всім існуючим.

Передусім, для загальної характеристики слід зазначити, що він має декілька базових складових: 1) політичну уніфікуючу (будь-який політичний процес в межах міста набуває характеру специфічної уніфікації, античний поліс політичну уніфікацію фактично відтворював через феномен обов'язкового громадянства, через протиставлення громади поліса та варварської периферії за межами території міста), відбувається широкомасштабний процес деіндивідуалізації; 2) економічну уніфікуючу (необхідність інкорпорації економічних ресурсів в єдиний міський економічний простір як засіб побудови стабільної системи виживання громади) кожен житель міста повинен був знаходити компроміс, корегувати власний економічний інтерес в залежності від наявних потреб міського конгломерату в цілому, потреби є змінними, тому слід враховувати їх динаміку, не виходячи за периметр необхідного рівня споживання для громади міста в цілому; 3) культурну автентичну складову, тобто кожна спільнота в межах єдиного урбаністичного простору зберігає культурні особливості у якості ідентифікаційної характеристики, реалізуються принципи мультикультуралізму; 4) релігійну автентичну складову, що поєднує різні релігійні погляди та інтереси різноманітних конфесій сучасного міста. Однак, даний синтез породжує особливу надбудову світського виміру як відповідь на запит спільноти міста.

Структура міського політичного режиму визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів (не виключаючи вплив центральної державної влади). Контекстним є перманентний вплив бізнес-еліти. Передусім мова йде про взаємодію влади міста з місцевими олігархами та представниками так званого середнього бізнесу, що об'єднуються у відповідні організаційні структури громадянського суспільства. Бізнес робить фінансові внески політичним партіям, органам місцевої влади, його здатність фінансувати, його загальна фінансова спроможність визначають наслідки. Політичні внески робляться у вигляді бізнесових трансакцій. Зусиллями сторін формується політичний ринок міста. Спроба монополізувати його призводить до появи «ринку продавця» (або «виробника» політичного продукту), пожвавлення відносин призводить до демократизації та політичного плюралізму, так званого «ринку покупця», посилюються можливості входження політичних акторів ззовні.

Слід підкреслити, що в цілому політичні партії та окремі кандидати краще підтримують інтереси бізнесу, ніж інших соціальних груп (соціальних секторів). Структурна сила бізнес-груп може сприяти як підсиленню, так і послаблювати соціальні протиріччя та конфлікти на рівні міста. Це відбувається в залежності і відповідності до їх цілей. Звичайною справою є розходження цілей та задач політичної (управлінської) та бізнес еліт. Остання часто має пріоритет у організації тиску на профспілки, власних робітників, спробах дестабілізувати політичний режим заради матеріальної вигоди, зміни управління муніципалітетом тощо.

Тобто, фактично міський політичний режим утворюється як результат співвідношення таких соціальних груп як муніципальна влада, міські бізнес - еліти, актив інститутів громадянського суспільства. Великий вплив мають місцеві політичні партії. Успішний на рівні міського політичного режиму партійний проект може бути затверджений і на рівні країни в цілому. Прикладом тому є поява та власне діяльність спочатку громадської організації, а згодом політичної партії «Самопоміч» у місті Львів, її вихід на рівень парламентської політичної сили та участь у місцевих виборах 26 жовтня 2015 року. «Політичні симпатії були також на боці новоствореного об'єднання «Самопоміч», яке підтримало відповідно 9, 25 % населення (Закарпаття) та 8, 44 % виборців (Буковина). Причому найвищий показник підтримки ця новостворена політична сила здобула у 68 - ому одномандатному окрузі Закарпатської області - 15, 16 %. В інших п'яти округах цей показник коливається від 7, 09 % (у 72 окрузі) до 8, 49 % (у 73 окрузі)» [10, с. 104]. Відмічено, що фактично «більш полярні результати має ця політична сила на Буковині, де тільки у 201 - ому окрузі за «Самопоміч» віддали свої голоси 15, 65 % виборців, що є найвищим показником по області. У решті округах діапазон підтримки охоплює від 5, 53 % (у 203 окрузі) до 6, 52 % (у

202 округі) голосів виборців. Такі результати голосування чернівецького електорату забезпечили «Самопоміч» четверту рейтингову позицію» [10, С. 104 - 105].

Існування міського політичного режиму закономірно обумовлене продукуванням унікального політичного простору у межах урбаністичного, що фактично не має аналогів. Держава лише окреслює загальні межі його відповідного існування. Держава загалом продукує взаємодію центр-периферія, створює сприятливі або несприятливі умови для соціально-політичного розвитку так званої «периферії». Тобто «центр є носієм та ініціатором суспільних перетворень, а провінція є консервативним, стримуючим фактором» [2, с. 25]. Українська практика надає більш широкий спектр для розгляду даної дихотомії, зокрема «західні регіони більш тяжіють до перемін ніж східні. Тому Центр і Захід більш-менш зберігаються за своїм бажанням суспільних перетворень» [2, с. 25]. Слід зазначити, що загалом для столичних міст більш, ніж для провінційних, характерним є плюралізм політичних думок та позицій [2].

Основною проблемою у конституюванні демократичних інститутів в межах міста виявляється подолання патримоніальних зв'язків та «традицій», які детермінують поведінку частини громади або навіть охоплюють її повністю. Слід зважати, що загалом ці тенденції продукують так звану патримоніальну мережу міста. Її існування відмінняє будь-яку демократичну ініціативу центральної державної влади та самої міської спільноти. Патримоніальна мережа може існувати на трьох основних рівнях - місцевому (як платформа політичного режиму міста), регіональному (відтворюючи взаємозв'язки між політичною елітою регіону, бізнесом, кримінальними структурами тощо) та загальнодержавному (власне існування патримоніального політичного режиму, держава розглядається як володіння господаря та його сім'ї, клану тощо)

Слід відмітити, що існують дві основні групи чинників у формуванні патримоніальної мережі - ендегенні та екзогенні. Сукупність ендегенних (внутрішніх) факторів зумовлена соціально-культурними особливостями конкретної спільноти. Наприклад, існування традиції «сильної влади», авторитарного керівника як вправного господаря, що монополізує право на розподіл ресурсів, узурпує дистрибутивну функцію заради «добробуту» та стабільності всієї міської громади. Сукупність екзогенних (зовнішніх) чинників характеризується цивілізаційними змінами та впливом. На ранніх етапах існування суспільства шляхом зовнішніх цивілізаційних впливів створювалися так звані вторинні держави. Носій зовнішнього впливу створює у місті політичний режим, що повністю копіює чужерідну патримоніальну мережу або трансформує власне управління до стану патримоніальної контрольованості. Такий вплив спрямований на побудову системи каналів отримання ресурсів та цінностей. Він часто носить суто економічний зміст але використовує цивілізаційні механізми встановлення контролю та трансформації системи.

Патримоніальна мережа - це перманентно стримуючий демократичні інновації чинник. Існує лише викривлена «демократія» для обраних, так званих «своїх». Патримоніальні мережі проникають у управлінський апарат, підмінюють його цілі, створюючи вигідні умови для «власника». Дублювання влади на рівні держави робить неможливим проведення виборчого процесу через відсутність реальної конкурентної основи. Використовуються командно-адміністративні моделі проведення виборів, створюється видимість високої явки виборців. Патримоніальна мережа не має конкретних строків власного існування, вона може трансформуватися під впливом тиску зовнішніх чинників та відповідної потреби. Важливо відмітити, що зміни будуть лише поверхневі. Глибинні зміни можливі лише за умови кардинальної реорганізації управлінської системи в конкретному місті, люстрації чиновників муніципалітету, що сприяли розвитку корупційних схем на практиці тощо. Довіра до представників міського управління повинна базуватися на рішенні нагальних потреб мешканців. На сучасному етапі демократизації міських (місцевих) політичних режимів сприяю впровадження інноваційних технологій, зокрема електронного голосування.

Унікальний цивілізаційний поділ українських міст зумовлює їх відповідні розбіжності

у існуючих політичних режимах. Важливим залишається і географічний чинник, себто географічне розташування та, наприклад, близькість до моря, що створює умови, перш за все, для економічного розвитку. Історичним прикладами можна вважати давньогрецьке місто-поліс Афіни як колыску демократичного устрою, італійське місто Венеція, де республіканський устрій підкріплювався сприятливим географічним розташуванням та українське місто Одеса, де поєднуються тенденції до економічного, культурного та етнічного плюралізму, що створює сприятливий політичний клімат.

Фактично слід акцентувати на тому, що «міська влада - влада (призначається або обрана), що діє в межах конкретного міста з врахуванням державних законів ті місцевих актів управління» [7, с. 113].

Унікальний простір міського політичного режиму створюється шляхом конституювання міської влади, що має або централізований, або дискретний характер. Простір формується через взаємодію по-перше, центрів впливу, по-друге, центрів сигніфікації (створення та використання знаків у соціально-політичному просторі), що відповідно переробляють владні інтенції у бажаний інформаційний «продукт», створюють інформаційний фон для будь-якого політичного феномену у ретроспективі, проспективі та, звичайно, перспективі. Такими центрами виступають найбільш впливові ЗМІ. Їх провідна роль зумовлена чітким зв'язком між замовником (елітою міста) та потенційним споживачем (переважаючою більшістю міського населення, що користується знаковою системою та її інформаційним змістом). Міські центри - сигніфікатори забезпечують стабільність протікання політичних процесів. Вони умовно «вирівнюють» розбіжності між окремими соціальними спільнотами, наповнюють необхідним «змістом» дії представників влади. Кожна політична акція таким чином «відтворюється» у інформаційному просторі міста, відповідно інтерпретується. Канали подання інформації знаходяться під контролем держави, місцевих бізнес еліт, громадськості тощо. Саме ці вектори розподілу медіапростору у будь-якому сучасному мегаполісі забезпечують стабільність протікання інформаційних процесів, їх підконтрольність та прогнозованість в умовах конкурентного демократичного середовища..

«Виключна» ідентифікація населення, «громадян» певного міста. Вона виступає платформою для кристалізації політико-культурного базису. Вона безпосередньо впливає на ідеологію кожного окремого мешканця та міської спільноти загалом. Намагання оселитися у мегаполісі, номінально або фактично отримати міське «громадянство» - є реаліями будь-якої сучасної держави. Логіка поповнення міста новими масами «громадян» підтримується абсолютною більшістю сучасних держав. Зацікавленість держави обумовлена намаганням поживати соціально-політичні та соціально-економічні процеси.

Ідентифікація продукується за напрямом дихотомії протиставлення «ми - вони», «ми» - громадяни міста, а умовні «вони», всі хто знаходиться за його реальним периметром, всі, хто намагається отримати «привілеї» міського способу життя, міського life style [6]. Міський житель (громадянин міста) найактивніший електорат. По - перше, він має, що втрачати - статус мешканця мегаполіса та привілеї як наслідок цього положення. По - друге, широка мережа соціальних зв'язків підштовхує до політичної активності, співучасті у захисті власних прав та досягнень на тлі виживання у надконкурентному міському співтоваристві. Політична та економічна конкуренція великого міста породжує перманентні конфлікти як системне явище. Необхідно вживати весь арсенал політичних заходів для подолання будь-якого конфлікту, який виникає у активному міському співтоваристві.

Слід також зважати на особливості протікання режимних політичних конфліктів в межах сучасних мегаполісів. Режимний конфлікт в межах міста характеризується швидким розгортанням, високою динамікою та інтенсивністю. Перетікання конфлікту відбувається від правового поля до вуличних заворушень. Істеблішмент міста завжди зацікавлений у надшвидкому вирішенні режимних та опозиційних конфліктів через відсутність реальних механізмів перманентного стримання протестного руху в межах міської території. Міське співтовариство фактично уявляє собою надчутливий соціальний організм, який потребує постійної уваги.

Висновки. Вперше до проблематики міських політичних режимів в умовах цивілізаційних змін звернувся американський дослідник К. Стоун у праці «Режимна політика: правління в Атланті», де охарактеризував міський режим як розгалужену систему (спектр) соціально-політичних та соціально-політичних взаємодій. Міський політичний режим представляє собою сукупність акторів, інститутів, ресурсів, стратегій реалізації владної волі та потенціалу на локальному рівні. Місто утворює специфічний конгломеративний соціально-політичних та соціально-економічних тенденцій (або трендів, якщо тенденції мають загальний характер та широкий ареал розповсюдження в межах всієї держави). Воно створює передумови для формування специфічної федерації умовно вільних соціальних спільнот. Структура міського політичного режиму визначається співвідношенням істеблішменту міста та опозиційних до нього сил та впливів. міський політичний режим утворюється як результат співвідношення таких соціальних груп як муніципальна влада, міські бізнес - еліти, актив інститутів громадянського суспільства. Великий вплив мають місцеві політичні партії. Успішний на рівні міського політичного режиму партійний проект може бути затверджений і на рівні країни в цілому.

Співвідношення інтеракційних потенціалів відкриває широкі можливості для багаторівневої політичної (владної) системи великого міста. Безумовною платформою для розвитку інтеракційних потенціалів є процес соціальної диференціації у локально-регіональному контексті. Соціальна диференціація відтворює специфічний секторальний поділ міста, тобто простір дії режиму та реалізації його базових принципів владного охоплення. Унікальний простір міського політичного режиму створюється шляхом конституювання міської влади, що має або централізований, або дискретний характер.

Патримоніальна мережа міста - це перманентно стримуючий демократичні інновації чинник. Існує лише викривлена «демократія» для обраних, так званих «своїх», представників правлячого політичного або бізнес - клану. Патримоніальні мережі проникають у управлінський апарат, підмінюють його цілі, створюючи вигідні умови для «власника» та його «сім'ї». Муніципалітет міста не має змоги ефективно функціонувати за умови тотального поширення патримоніальних мереж, відповідних соціально-політичних практик, кумівства, непотизму, корупції та політичної корупції. Управління містом трансформується у частину родинного бізнесу. існують дві основні групи чинників у формуванні патримоніальної мережі - ендогенні та екзогенні. Сукупність ендогенних (внутрішніх) факторів зумовлена соціально-культурними особливостями конкретної спільноти. Сукупність екзогенних (зовнішніх) чинників характеризується цивілізаційними змінами та впливом. Політична та економічна конкуренція великого міста породжує перманентні конфлікти як системне явище. Режимний конфлікт в межах міста характеризується швидким розгортанням, високою динамікою та інтенсивністю. Перетікання конфлікту відбувається від правового поля до вуличних зіткнень.

Отже, будь-які дії та зусилля до передачі владних повноважень на місця та взаємодії з міськими політичними режимами повинні бути вкрай зважені центральною владою. Глибинні зміни можливі лише за умови кардинальної реорганізації управлінської системи в конкретному місті, люстрації чиновників муніципалітету, що сприяли розвитку адміністративного ресурсу та притаманних йому корупційних схем на практиці. Загалом, враховуючи неоднозначні наслідки регіоналізації в європейських країнах, практичні проблеми та ризики децентралізації та конституювання ефективних міських політичних режимів в Україні можуть бути безпосередньо пов'язані зі зростанням тенденцій до активізації політичної боротьби між місцевими політичними елітами, інерцією у подоланні локального рівня у використанні адміністративного ресурсу, радикалізацією політичних об'єднань, які представляють інтереси різноманітних етнічних та релігійних меншин, осередків тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балановський Я. М. Теоретико-методологічний потенціал концепції міських політичних коаліцій (режимів) / Я. М. Балановський // Вісник Дніпропетровського університету. - 2009 - № 9 / 2 - С 268 - 274
2. Катаєв С. Л. Сучасне українське суспільство: Навч. Посібник / С. Л. Катаєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
3. Кузьмин А. С. Региональные политические режимы в постсоветской России: опыт типологизации / А. С. Кузьмин, Н. Дж. Мелвин, В. Д. Нечаев // Политические исследования. - 2002. С. 142–155.
4. Куланж Ф. де Древний город. Религия, законы, институты Греции и Рима / Пер. с англ. Л. А. Игоревского. - М.: ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. - 414 с.
5. Ледяев В. Г. Эмпирическая социология власти: теория «машин роста» // Власть, государство и элиты в современном обществе / Под ред. А. В. Дуки, В. П. Мохова. Пермь: Пермский государственный университет, 2005. С. 5 –23.
6. Микляева А. В. Городская идентичность жителя современного мегаполиса: ресурс личного благополучия или зона повышенного риска / А. В. Микляева, П. В. Румянцева. - 2011, Речь. 160 с.
7. Пустовойт Ю. А. Городской политический режим: история, технология, результаты / Ю. А. Пустовойт, Т. Н. Антидзе // Вестник Алтайского государственного университета. - 2014. - № 4 (84). Т. 2. С. 300 - 303
8. Тев Д. Б. Политэкономический подход в анализе местной власти. К вопросу коалиции правящей в Санкт-Петербурге / Д. Б. Тев // ПОЛИТЭКС: Политическая экспертиза. - 2006. - Том 2. № 2. С. 99-121.
9. Фадеева А. П. Проблемы концептуализации политического процесса на уровне территории / А. П. Фадеева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. - 2013 - № 3 - 1. С. 368 - 372
10. Чебаник В. І. Позачергові парламентські вибори 2014 р. в Закарпатській та Чернівецькій областях: регіональні особливості / В. І. Чебаник // Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 13-14 березня 2015 року. У 2 частинах. - Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міжнародний Вишеградський Фонд, 2015. - Частина І. С. 107 - 110 (0,19 д. ар.)
11. Stone C. N. Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988. Lawrence: University Press of Kansas, 1989.

Шинкаренко Олена Євгенівна - кандидат соціологічних наук, викладач кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького.

УДК 316.334.3:324

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ МЕНЕДЖЕМЕНТ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, МЕТОДИ

В статті аналізується важлива, актуальна та недостатньо на сьогодні розроблена проблема, що пов'язана із електоральним менеджментом, спрямованим на комплексне та ефективне регулювання процесів підготовки та проведення виборчих кампаній. Розглядаються причини виникнення електорального менеджменту, професіоналізації управління виборчими кампаніями, його специфіка, відмінності від менеджмента взагалі та політичного менеджменту зокрема, основні функції електорального менеджменту. Дається коротка характеристика технологій та методів, що використовуються в електоральному

менеджменті, зокрема таких, як політичні піар, іміджмейкінг, брендинг, реклама, технології регулювання політичних конфліктів, створення політичних союзів, мобілізації мас для політичної підтримки.

Ключові слова: електоральний менеджмент, електоральний професіоналізм, методи електорального менеджменту.

ЕЛЕКТРОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ: СУЩНОСТЬ, ФУНКЦИИ, МЕТОДЫ

В статье анализируется важная, актуальная и недостаточно сегодня разработанная проблема, связанная с электоральным менеджментом, направленным на комплексное и эффективное регулирование процессов подготовки и проведения избирательных кампаний. Рассматриваются причины возникновения электорального менеджмента, профессионализации управления избирательными кампаниями, его специфика, отличия от менеджмента в целом и политического менеджмента в частности, основные функции электорального менеджмента. Дается короткая характеристика технологий и методов, которые используются в электоральном менеджменте, в частности таких, как политические пиар, имиджмейкинг, брендинг, реклама, технологии регулирования политических конфликтов, создания политических союзов, мобилизации масс для политической поддержки.

Ключевые слова: электоральный менеджмент, электоральный профессионализм, методы электорального менеджмента.

ELECTRONIC MENEDGMENT: SENS, FUNCTION, METHODS

The article analyses important and topical today are not enough developed problem associated with electoral management, aimed at comprehensive and effective regulation of the processes of preparation and conduct of election campaigns. Discusses the causes of electoral management, the professionalization of electoral campaigns management, its specificity, differences in General management and political management in particular, the main functions of electoral management. Give a short description of technologies and methods that are used in electoral management, such as political PR, image making, branding, advertising, technology of regulation of political conflicts, create political alliances, mobilize masses for political support.

Keywords: electoral management, electoral professionalism, methods of electoral management.

Постановка проблеми. В останні роки проблематиці соціального, політичного маркетингу приділяється політологами, соціологами, психологами, іншими фахівцями, пов'язаними із вивченням гуманітарних технологій, певна увага. Йдеться про аналіз структури політичного ринку (ринку влади), здобуття та аналіз маркетингової інформації, застосування маркетингових технологій у регулюванні соціальних, політичних та деяких інших проблем [1,2,3,4 та інше]. Певна увага приділяється також і питанням електорального маркетингу, застосуванню маркетингових підходів до організації виборчих кампаній [5].

У той же час дуже важлива та широка проблематика електорального менеджменту (до речі, як і менеджменту політичного) залишається практично невивченою. Більш того, сам термін «електоральний менеджмент» почав застосовуватися лише в останні десятиліття у зв'язку (див. нижче) з активізацією процесів американізації, професіоналізації моделі виборів та організації і управління виборчими кампаніями. Відповідно, при тому, що сьогодні організацією та проведенням виборів займаються як самі кандидати та політичні партії, що намагаються досягнути певних електоральних результатів, так і багато політичних консультантів, що запрошуюються і працюють на принципах аутсорсингу, чітке розуміння того, що представляє собою електоральний менеджмент, які його відмінності від інших різновидів соціального та політичного менеджменту, основні функції та завдання практично не існує.

Головна мета дослідження - аналіз сутності, специфіки, основних функцій

електорального менеджменту; завдань, які вирішуються в процесі організації та проведення виборчих кампаній із використанням спеціальних методів, електорального менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Під «менеджментом» (англ. management – управління, керівництво) в економічних, соціально-політичних, гуманітарних науках у широкому тлумаченні розуміють наступне. По-перше, соціальний і економічний інститут, який впливає на підприємницьку діяльність, спосіб життя населення у сучасному ринковому суспільстві. По-друге, сукупність осіб, зайнятих управлінською працею в сферах приватного та суспільного бізнесу. По-третє, наукову дисципліну, що вивчає техніко-організаційні та соціальні аспекти управління суспільним виробництвом. По-четверте, мистецтво управління – тобто поєднання теорії керівництва і практичних зразків ефективного управління, які становлять основу професійної кваліфікації менеджера та організацію процесів управління.

Отже, якщо виходити з останнього визначення поняття (а саме воно нас цікавить), то менеджмент є система управління різноманітними соціально-економічними та соціально-політичними процесами, який включає у себе такі чотири основні функції: планування, тобто формулювання цілей управління та способів їх досягнення; організацію – тобто побудову внутрішньої структурної ієрархії, конкретних завдань, повноважень і відповідальності підрозділів і робітників; мотивування, що слугує для створення відповідних матеріальних і моральних стимулів для забезпечення виконання працівниками своїх обов'язків; контролювання – ретельна перевірка виконання підрозділами та працівниками визначених планів та завдань [6, с. 7]. В цілому ж реалізація менеджменту спрямована на досягнення результату, забезпечення ефективного процесу функціонування організації.

У той же час поняття «менеджмент» використовується для характеристики тих чи інших підходів до реалізації процесів керівництва, управління, використання у цих процесах різноманітних підходів, прийомів, технологій. Так, хронологічно виділяють в соціології наступні підходи організації менеджменту на Заході (в Україні по відомим причинам теоретична розробка проблем менеджменту та його практичне впровадження на протязі XX століття практично не проводилося). У першу чергу (кінець XIX століття) виділяється концепція наукового менеджменту, пов'язана із ім'ям Ф. Тейлора, згідно якої ефективність праці людини можна максималізувати зведенням виробничих завдань до найпростіших операцій, які не потребують складних трудових навиків. Далі на початку XX століття особливий розвиток та впровадження набуває концепція менеджменту людських стосунків (засновник Е. Мейо), яка наполягала на тому що ефективність людської праці вирішують окрім техніки, технології, організації праці соціально-психологічні чинники, насамперед формування відносин співробітництва, взаємодопомоги у колективах. Нарешті, з кінця 60-х років XX століття розвитку набуває, так званий, ситуативний менеджмент (А. Маслоу та низка інших фахівців), який характеризується поєднанням організаційно-технічного та соціально-психологічного підходів.

Усе вищесказане націлено на те, щоб довести, що саме поняття менеджменту, сам менеджерський підхід характеризує не тільки безпосередньо організацію управління, забезпечення його ефективності, але й специфіку застосування, використання різноманітних управлінських підходів у різних галузях людського життя (соціальний, політичний, електоральний, екологічний і т. ін. менеджменти), а також застосування в процесах управління різноманітних підходів, методів, технологій реалізації управлінських процесів (науковий, ситуаційний менеджмент, менеджмент людських стосунків та інші). Усе це дозволяє перейти безпосередньо до характеристики проблем електорального менеджменту, який виступає як основний предмет цього дослідження.

Розглядаючи проблематику електорального менеджменту, треба в першу чергу визначити сутність наступних понять та їх взаємозв'язок. Йдеться про «політичний маркетинг», «політичний менеджмент», «електоральний менеджмент». Щодо двох перших, то ми цілком можемо приєднатися до думки українського фахівця з цієї проблематики В. А. Полторака, який вважає, що «між політичним менеджментом і політичним маркетингом існує такий же зв'язок, як між менеджментом і маркетингом в цілому. Політичний маркетинг

є однією з найважливіших функцій політичного менеджменту, суть якої полягає у вивченні політичного ринку (ринку влади) з метою виявлення реальної ситуації на ньому і створення таким чином передумов для ефективної діяльності на певному ринку, яка спирається на достовірну інформацію, більш того, у забезпеченні можливості вироблення найбільш дієвих заходів, шляхів, способів реалізації такої діяльності»[1, с.18].

Тобто реалізація політичного маркетингу (і електорального зокрема) є однією з найважливіших функцій політичного та електорального менеджменту поряд з низкою інших – таких як планування політичної діяльності, її організація, контроль за реалізацією політичних заходів. Власне, якщо виходити із загальної схеми функцій політичного менеджменту: «планування, організація, мотивація, контроль», які вже згадувалися, то використання маркетингових підходів до політичної діяльності слугує як раз реалізацією спеціального підходу до мотивації політичної діяльності. Під управлінням мотиваційними процесами і розуміють спрямований вплив на мотиваційну сферу тих чи інших людей з метою утягування їх у політичну кампанію та спонування до дій, що відповідають інтересам політичних менеджерів. Якщо ж мова йде безпосередньо про електоральний менеджмент, то йдеться про участь різноманітних моделей електоральної поведінки, чинників, що впливають на неї, з метою стимулювати певну електоральну поведінку людей, населення.

Взагалі, політичний менеджмент розглядають як один з різновидів управлінських відносин у політиці, який дозволяє вирішувати низку спеціальних завдань, пов'язаних із укріпленням авторитету політичного діяча, створенням сприятливих умов для діяльності політиків, політичних партій через конструювання у масовій свідомості їх привабливого образу, формуванням електоральних переваг населення і таке інше. Зрозуміло, що використання тільки таких традиційних управлінських методів, як створення правил та норм або прямий примус людей до виконання рішень є для цього недостатнім.

Тому можна погодитися із тим, що головною особистістю політичного менеджменту, як вважає Г. В. Пушкарьова, є те, що «у його межах суб'єкт управління, намагаючись до досягнення цілей, що поставлені, не використовує право легітимного насилля, статусні ресурси політичної влади, не займається нормотворчістю, не створює закони та інші обов'язкові нормативні акти. Він використовує специфічні прийоми та методи, домагаючись таких змін у поглядах та поведінці людей, які відповідають його інтересам та політичним цілям» [7, с.10-11]. Інакше кажучи, він використовує головним чином науково-технологічні способи та методи на противагу адміністративно-нормативним та примусовим [8, с.16].

Перейдемо тепер до характеристики безпосередньо сутності та специфіки електорального менеджменту. При тому, що він безумовно є одним із різновидів політичного, у нього є і певна специфіка. На неї звернула увагу російський фахівець з політичного та електорального маркетингу О. Г. Морозова. По-перше, цілком справедливо зауважує вона, специфіка, особливість цього різновиду управлінської діяльності у тому, що виборча кампанія є швидкоплинною. Це посилює навантаження на усіх членів команди кандидата чи партії. Ціна похибки у цьому випадку дуже велика та можливості виправити її може і не бути.

По-друге, характерною рисою електорального менеджменту є дуже значний розподіл функцій поміж членами команди кандидата. При чому: чим вище рівень кампанії, тим більшу кількість співробітників, які спеціалізуються на виконанні певних завдань, треба притягувати [9, с.99]. Крім того, ми вважаємо, що треба додати ще наступні моменти до специфіки електорального менеджменту. На відміну від менеджменту звичайного та навіть традиційного політичного, коли, так би мовити, «влада», повноваження по прийняттю рішення зосереджені «в руках» менеджера, в електоральному менеджменті, часто-густо, у діяльність по управлінню електоральною кампанією «втручається» політичний консультант, який не є безпосереднім членом команди, але має значний вплив на кандидата або керівництво партії та може активно впливати на процес прийняття рішень.

Буває, що таке втручання не є ефективним. Буває і навпаки. Відомо, наприклад, що запрошення, Ф. Міттераном для консультування його кампанії Жака Сегели та рекомендації останнього викликали супротив практично усього керівництва французької соціалістичної

партії. Але врахування кандидатом рекомендацій політтехнолога призвело до досягнення перемоги у виборчій кампанії. Усе це так. Але наявність в процесі реалізації політичного менеджменту, так би мовити, стороннього центру впливу на прийняття рішень утруднює реалізацію процесів ефективного управління виборчою кампанією. Може краще казати про те, що подібна ситуація потребує знаходження, експертизи та вибору певних рішень у більш складній ситуації ніж така, коли ці повноваження цілком належать менеджеру, що самостійно (безумовно на основі необхідної інформації, консультацій із фахівцями та інше) приймає кінцеві рішення.

Ще одна важлива особливість електорального менеджменту – це необхідність його тісного взаємозв'язку із електоратом, тобто тими верствами населення, які повністю є інтегрованими в управлінський процес. Можна, безумовно казати про те, що у будь-якому випадку соціально-політичного управління, у будь-якому аспекті реалізації політичного менеджменту подібний взаємозв'язок є обов'язковим. Але...наприклад, при реалізації таких напрямків політичного менеджменту, як організація ЗМІ, створення іміджу політика чи організація спецподій можна тим чи іншим чином враховувати громадську думку, настрої потенційного електорату, але обійтись без прямого контакту із ним. У той же час, коли йдеться про електоральний менеджмент, керівнику виборчої кампанії треба не тільки «наводити» якісь контакти із громадськістю, але повністю «об'єднатися» із електоратом, перебороти його політичну пасивність, якщо така, має місце, взагалі залучити значну (може – необхідну для ефективної реалізації виборчої кампанії) частину електорату безпосередньо для участі у виборчому процесі.

Таким чином, якщо визначити основні, ключові особливості електорального менеджменту, навіть у його порівнянні із менеджментом політичним, то можна сказати про наступні:

- швидкоплинність виборчої кампанії, яка накладає на усіх її учасників значне навантаження, не дає можливості іноді виправляти помилки;
- значний розподіл функцій поміж членами команди кандидата або партії, що певним чином впливає на ефективність реалізації кампанії;
- можлива наявність «зовнішнього» політконсультанта, який, не маючи повноважень у безпосередньому управлінні кампанією, може через кандидата впливати на прийняття рішень менеджером, їх корекцію;
- необхідність повного об'єднання із електоратом, його залучення в процеси реалізації електорального менеджменту.

Коли ж та яким чином виник електоральний менеджмент? Якими були основні чинники, що вплинули на його виникнення? Відомо, що до середини XX століття у демократичних державах основні функції, завдання по організації виборів виконували політичні партії. Вірніше, їх апарат, який займався усіма необхідними операціями по організації виборів. Але поступове спадання лояльності виборців у наступний період (тобто «неспрацювання» підходів до обирання ними для голосування різних політичних партій, що диктувалися класовими, етнічними та деякими іншими позиціями цих виборців) призвело до того, що лідери партій, їх апарат поступово стали втрачати вплив на виборців, прийняття останніми електоральних рішень.

Тому, як зазначає Д. Ліллекер, почався активний процес американізації або професіоналізації моделі виборів, що використовується партіями. Тобто «професійна виборна партія усе частіш запрошує до співробітництва консультантів із неpolітичних сфер – зі сфери зв'язків із громадськістю, рекламної діяльності та маркетингу – задля того, щоб ці консультанти керували процесом комунікації. Це позбавляє певних повноважень учасників партій і активістів, перетворюючи організаційну структуру у більш ієрархічну, якою керують політичні кадри» [10, с.107].

До речі, Д. Ліллекер на основі такого аналізу, робить висновок, що цей процес послабляє демократичну природу партії. З нашої точки зору, це не зовсім так, оскільки саме політичний маркетинг, електоральний маркетинг дозволяє забезпечити вільну конкуренцію

на політичному ринку; боротися його суб'єктам проти монополії на використання засобів масової інформації, недобросовісної політичної реклами, застосувати в процесі організації і проведення виборчих кампаній дослідних методів і таке інше.

Цікаво, що саме така ситуація у 60-х роках минулого століття стимулювала виникнення політичних консультативних служб та політичних консультантів. Більш того, спочатку такі служби створювалися при політичних партіях. Потім відбувався процес їх дистанціювання від політичних партій, при яких вони функціонували, що призвело до певної деполітизації електорального менеджменту (виникнення по словам Д. Ліллекера «електоральної професіоналізації»), власне виникненню електорального менеджменту як різновиду підприємницької діяльності, незалежно від того, чи здійснювався він безпосередньо у межах певної політичної сили, чи для цього запрошувалися фахівці «збоку». Треба при цьому зауважити, що робота політичних партій на виборах не припинилася і не припиняється сьогодні, вони виконують багато функцій по підтримці кандидата, організації політичної агітації, роботи волонтерів і т. ін. Але, найчастіш, подібна робота доповнюється діяльністю професійних політичних менеджерів. Так, на вибори в Україну, наприклад, запрошувалися американські, французькі та інші фахівці-консультанти. Особливо багато їх було із Росії. До речі, в останні роки виявилось, що по різних причинах їх діяльність була недостатньо ефективною, що призвело до відказу від їх послуг більшістю політичних партій вже у період до Майдану.

Яким же чином в процесі електорального менеджменту здійснюється вплив на хід виборчої кампанії, поведінку виборців? Для відповіді на це запитання потрібно проаналізувати основні функції електорального менеджменту. На жаль, глибокого їх аналізу на сьогодні практично не існує. Тому надамо, більш-менш, коректну класифікацію подібних функцій, що запропонувала О. Г. Морозова. Вона, зокрема, виділяє наступні функції електорального менеджменту [9, с.100-101]:

1. Ціннісно-цільова функція: сенс її у тому, щоб донести до виборців ідеї, цінності, конкретні пропозиції кандидата або партії. Для здійснення цієї функції розробляється передвиборча програма кандидата, формується його імідж, здійснюється ефективна політична комунікація та ін.

2. Стратегічна функція. Саме електоральний менеджер (або консультант-свій або той, якого запросили) виробляє головну стратегічну лінію виборчої кампанії, її цілі та особливості. Якщо ж подібного замислу, стратегії виборчої кампанії немає, досягнути запланованого результату практично неможливо. Тобто – одна з найважливіших функцій електорального менеджменту розробка та реалізація стратегічного плану кампанії.

3. Структурно-інтегративна функція електорального менеджменту передбачає виробку та реалізацію методів і технологій, за допомогою яких виконується стратегічний задум виборчої кампанії, створення для цього відповідної команди, включаючи не тільки її основні підрозділи, а й команди волонтерів, добровільних помічників. Менеджер у цьому випадку, як зауважує О. Г. Морозова як композитор диригент, який не тільки створює «твір», але й диригує його виконанням.

4. Психо-соціальна функція, сенс якої у тому, щоб забезпечити сильну мотивацію члена команди кандидата чи партії, що йде на вибори, на участь у виборчій кампанії. Багаторазові приклади свідчать про те, що спирання тільки на гроші в процесі мобілізації членів команди та волонтерів на активну та ефективну участь у ній не завжди приносить очікуваний результат. Найчастіше, головним чинником забезпечення перемоги у виборчій кампанії (безумовно, при наявності усіх інших умов – ресурсів, партійної підтримки, наявності «своїх» ЗМІ та інше) є створення команди кандидата, колективу однодумців, що сприймають виборчу кампанію як своє важливе та принципово необхідне для реалізації (у тому числі виходячи із потреб регіону, суспільства в цілому) завдання. Саме створення подібної команди виступає як ключове завдання електорального менеджера.

Реалізація цих та інших (ми не вважаємо, що тільки означені функції є вичерпними, треба вести подальший їх аналіз) функцій електорального менеджменту цілком

залежить від того, які науки, наукові напрямки задаються для його реалізації, які методи, засоби, технології використовуються при цьому. Якщо розглядати електоральний менеджмент як особливий, специфічний напрямок наукових досліджень, то його особливістю (як і політичного менеджменту взагалі) виступає міждисциплінарний характер. Треба погодитися із Г. В. Пушкарьовою, що у «створенні» політичного та електорального менеджментів «беруть участь» чотири таких наукових напрямки, як соціологія, політологія, психологія, науки про управління [7, с.47-48].

Дійсно, коли вести розмову про електоральний менеджмент, то виходячи із теорії та практики його аналізу, практичного використання, в тому числі в Україні, можна зробити наступні висновки. Політологи розглядають його як важливий елемент прикладної політичної науки, що певним чином, стосовно електоральної діяльності поєднує теорію та практику політичного життя. Соціологи бачать в політичному та електоральному управлінні особливий випадок соціальної взаємодії; вони пропонують використовувати в процесі його реалізації значний методологічний та методичний інструментарій (включаючи різноманітні методи та технології емпіричних соціологічних досліджень), якими володіє соціологічна наука.

Психологи бачать в електоральному менеджменті один з найбільш серйозних випадків психологічного впливу на особистість, «арену» використання різноманітних психологічних технологій, у тому числі спеціальних, виборчих. Щодо ж науки про управління, менеджменту у його класичному вигляді, то, зрозуміло, його використання пов'язане першу чергу із організацією безпосередньо виборчих кампаній: зокрема із створенням виборчих штабів; прийняттям управлінських рішень; забезпеченням мотивації виборців; організацією політичних процесів; політичним консультуванням; організацією взаємодії із конкурентами і таке інше.

Вищезазначений перелік наукових дисциплін, які «беруть участь» у створенні та реалізації завдань електорального менеджменту, по-перше, не є вичерпним. Зрозуміло що у цьому плані можуть бути задіяні також певні філософські, економічні, історичні, етичні та деякі інші підходи. По-друге, у науковій, спеціальній літературі практично не визначена чітко проблема необхідності (або відсутності такої) створення спеціальної наукової теорії, яка б продукувала та виявляла шляхи вирішення значної кількості проблем керівництва виборчими кампаніями.

Зрозуміло, що електоральний менеджмент - це у першу чергу практична діяльність, спрямована на досягнення конкретних електоральних цілей. Її ефективність багато в чому залежить від знання та використання тих прийомів, методів, технологій, використання яких дозволяє та допомагає акторам електоральних процесів вирішувати свої цілі та завдання. А от є, чи немає необхідності створення спеціальної науки (наукової теорії, соціальної методології чи іншого) - це питання, судячи по тій літературі та підходам, що є, поки незрозумілим.

Тому виділимо основні методи і технології, що застосовуються сьогодні в електоральному менеджменті. При цьому будемо враховувати, по-перше, що наведений перелік не є кінцево визначеним. По-друге, що деякі автори - соціологи та політологи - вважають їх не методами і технологіями, а окремими різновидами електорального менеджменту, виходячи з того, що має місце певна професіоналізація фахівців їх виконання в процесі проведення виборчих кампаній (наприклад, піарщики, іміджмейкери і т. ін.). Тим не менш наведемо основні, з нашої точки зору, методи і технології політичного менеджменту.

Політичні маркетингові дослідження. Дослідження політичного та електорального ринку є однією з головних передумов ефективної організації виборчої кампанії, оскільки дозволяють вирішувати низку найважливіших завдань, що постають в її процесі: від збирання інформації до розробки стратегії кампанії і до прогнозування її можливих результатів [11;12].

Політичний піар (політичні паблік рілейшнз). Його застосування дозволяє через спеціальний вплив на різні групи громадськості та громадську думку створювати ситуації, що

дозволяють через використання різноманітних технологій (організацію спецподій, прес-посередництво, спічрайтинг, спонсорство, перфоманси та ін.), проведення піар-кампаній впливати на електоральну поведінку населення [13].

Політичний іміджмейкінг дозволяє створювати привабливий для електорату, широких мас населення образ того чи іншого політика, державного діяча [14].

Політичний брендинг. Застосовується в першу чергу для просування образу політичної партії чи громадської організації. З його використанням до виборців доносять основні ідеї, що їх висуває партія, а також методи і технології досягнення її цілей. Бренд найчастіше містить імідж партії, характеризує її соціальну роль та місію [15].

Політична реклама. У загальному вигляді представляє собою не особистісні форми комунікації, що здійснюються з використанням спеціальних оплачуваних засобів розповсюдження інформації. Мета будь-якої політичної реклами (як і реклами в інших сферах людської діяльності – економічної, соціальної, юридичної і т. ін.) спонукати людей до конкретних дій, що призведуть до бажаного та програмованого результату. Причому на відміну від політичного піару подібні дії повинні бути прямими та призводити до швидкого результату [16].

Технології регулювання політичних конфліктів. Виступають як один з найважливіших елементів, одна з технологій електорального менеджменту, спрямована в першу чергу на досягнення взаєморозуміння між політиками та політичними партіями, наслідком чого можуть бути як створення виборчих блоків та об'єднань, так і виробка якоїсь спільної лінії у процесі проведення виборчої кампанії між різними кандидатами та політичними силами. Найбільш розповсюджений та оптимальний шлях, метод примирення сторін – перемовини, тобто пряме або скісне погодження взаємних інтересів, погодження на взаємні поступки [17].

Технології створення політичних союзів та досягнення угод. Із самої назви цієї групи технологій зрозуміло, що йдеться про таку важливу і непросту в процесі підготовки виборчої кампанії роботу, як знаходження порозуміння, спільних інтересів, позицій поміж політичними силами, політиками, що призводять до створення наступних утворень. Змичок – короткострокових об'єднань партій для вирішення чітко визначених завдань; блоків – ієрархічних союзів, в яких взаємодіють партії – гегемони, партії «другого плану», «партії-статисти». Тобто є партії – лідери та інші. Нарешті, коаліцій – довгострокових об'єднань, сформованих на засадах раціональних уявлень про можливості політичних партнерів, які складаються та враховуються у період проведення виборчих кампаній та після цього [18].

Технології мобілізації для політичної підтримки. Виділяють та використовують в процесі організації та проведення виборчої кампанії дві основні групи виборців, які керуються двома типами електоральних установок: «раціональними» та «нормативними». У першому випадку задіюються такі методи впливу, як інформації про соціально-економічну та соціально-політичну ситуацію в регіоні або в країні; експертні оцінки ситуації та визначення тенденцій; навіяння установок про необхідність участі у голосуванні. У другому випадку використовуються умовляння; заклики до участі у виборах; залякування виборців з метою виникнення в них установок на участь у виборах [4].

Спеціальні електоральні технології. При реалізації електорального менеджменту використовується велика кількість технологій (тобто чітко відпрацьованих по операціям сукупностей послідовно використовуваних прийомів, процедур та інше впливу на громадськість та громадську думку). Такі технології відрізняються по функціям (інформаційні, аналітичні, кризові, прийняття рішень і т.ін.); по використовуваним методам різних наук (соціологічні, маркетингові, психологічні та ін.); по дотриманню норм права і моралі («білі», «сірі», «чорні») [19;20].

Висновки. Електоральний менеджмент виступає як процес організації управління виборами взагалі, а також електоральними кампаніями у якості важливого інструменту, що впливає на реалізацію завдань електорального маркетингу. Він виник у другій половині ХХ століття і основними причинами його появи виступали, з одного боку, спадання лояльності виборців до політичних партій, з іншого – необхідність електоральної

професіоналізації при організації та проведенні виборчих кампаній, поява у зв'язку з цим професійних консультантів та електоральних менеджерів.

Специфіка електорального менеджменту пояснюється швидкоплинністю виборчих кампаній, які проводять електоральні менеджери; участю у них значної кількості фахівців; наявністю «зовнішніх управляючих», у якості яких виступають сторонні консультанти, що запрошуються; необхідністю серйозного об'єднання органів управління електоральною кампанією із широкими верствами електорату.

Серед основних технологій та методів, що використовуються в електоральному менеджменті, політичний піар, політичний іміджмейкінг, політичний брендинг, політична реклама, технології регулювання політичних конфліктів, створення політичних союзів та коаліцій, мобілізації має для політичної підтримки, спеціальні електоральні технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Політичний маркетинг: сутність, функції, проблеми використання: монографія / В.А. Полторак та ін. / за ред. В.А. Полторака. – Д.: Вид-во ДУЕП імені Альфреда Нобеля, 2010. – 152 с.
2. Акимов Д.И. Социальный маркетинг и социальная сфера общества: монографія / Д.И. Акимов. – Х.: ХНУ імени В.Н. Каразіна, 2010. – 312 с.
3. Недяк І.Л. Политический маркетинг: основы теории / І.Л. Недяк. – М.: Весь Мир, 2008. – 352 с.
4. Ільясов Ф.Н. Политический маркетинг. Искусство побеждать на выборах / Ф.Н.Ільясов. – М.: ИМА-Пресс, 2000. – 200 с.
5. Шинкаренко О.Є. Електоральний маркетинг: сутність, основні функції, завдання / О.Є. Шинкаренко // Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Вип. 56, Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. – С. 241-249.
6. Шульга М.А. Політичний менеджмент: Навч. посібник / М.А. Шульга, О.Г. Зубчик. – К.: Академвидав, 2013. – 160 с.
7. Пушкарева Г.В. Политический менеджмент: Учеб. пособие / Г.В. Пушкарева. – М.: Дело, 2002. – 400 с.
8. Колесников В.Н. Политический менеджмент : Учеб. пособие / В.Н. Колесников, В.А. Семенов. – СПб.: Питер, 2013. – 336 с.
9. Морозова Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологи / Е.Г. Морозова. – М.:РОССПЭН, 1998. – 247 с.
10. Лиллекер Д. Политическая коммуникация. Ключевые концепты: Пер. с англ. / Д. Лиллекер. – Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2010. – 300 с.
11. Полторак В.А. Маркетингові дослідження: Навч. посібник / В.А. Полторак, І.В. Тараненко, О.Ю. Красовська. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. – 342 с.
12. Петров О.В. Социологические избирательные технологии / О.В. Петров. – Днепропетровск: Арт-Пресс, 1998. – 164 с.
13. Ольшанский Д.В. Политический PR / Д.В. Ольшанский. – СПб.: Питер 2003. – 544 с.
14. Панасюк А.Ю. Вам нужен имиджмейкер? Или о том, как создавать свой имидж / А.Ю. Панасюк. – М.: Дело, 2000. – 240 с.
15. Шинкаренко О.Є. Бренд політичної партії в електоральному маркетингу / О.Є. Шинкаренко // Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Вип. 63, Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. – С. 188-194.
16. Лисовский С.Ф. Политическая реклама / С.Ф. Лисовский. – М.: ИВЦ «Маркетинг», 2000. – 256 с.
17. Соціально-політичні конфлікти: сутність, технології регулювання // Соціологія політики: Підручник у 2-х част. / За ред.. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова. – К.: Вид-во Європейського ін-ту, 2011. – Ч.1. – С. 342-372.
18. Соловьев А.И. Политология: политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М.: Аспект Пресс, 2000.- 559 с.

© *Ананьева Елена Павловна*

19. Матвиенко В.Я. Социальные технологии / В.Я. Матвиенко. – К.: Українські пропілеї, 2000. – 559 с.
20. Кочубей Л.О. Вибірчі технології: Навч. посіб. / Л.О. Кочубей. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008 – 332 с.

РЕЦЕНЗИЯ
на монографию

кандидата философских наук, доцента Ананьевой Е. П.

Доктора философских наук, профессор кафедры философии и социологии
государственного учреждения «Пивденноукраїнський національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського» Н.Ф. Цибры

**«Мультикультурализм и толерантность
как социально-философские концепции образовательного пространства»**

По установившейся в философском научном сообществе традиции, диссертационные исследования на соискание степени доктора философских наук, выполненные на должном научном уровне, рекомендуются к публикации в качестве монографий. В основе рецензируемой монографии также лежит диссертационное исследование автора, под научным консультированием профессора Е.Р. Боринштейна.

При подготовке к печати книги, однако, представляется необходимым следовать законам жанра, отойти от стандарта диссертации и учитывать интересы широкой публики, указанной в качестве адресата самим исследователем. В данном случае автору удалось выполнить это условие. Исследование является достойным внимания как представителей современной науки, особенно социальных философов, философов образования, педагогов, социальных психологов, юристов, так и граждан, интересующихся вопросами мультикультурализма, проблем толерантности, их влияния на развитие свобод личности в целом, и мировоззренческой свободы, в частности и возникающих в этой связи образовательных проблем.

Научный и практический интерес к исследуемой автором проблематике носит объективный и вневременной характер. Особую важность данные вопросы приобретают на современном этапе общественного развития. Это связано с тем, что вопросы развития мультикультурности мира и возникающие при этом проблемы, связанные с толерантностью, механизм взаимодействия этих явлений на всех исторических этапах развития общества были и остаются факторами, в значительной степени определяющими тип цивилизации, а также качество экономических, политических и культурных условий жизнедеятельности ее современников. В условиях сегодняшней Украины, которые характеризуются не только позитивными социальными преобразованиями, но и недопустимым уровнем проблем, существующими в духовно-гуманитарной сфере в целом и образовательно-этической жизни, в частности, вопрос взаимосвязи личностного применения, мировоззренческих свобод, развития мультикультурно-толерантных связей в обществе и прогрессивных изменений в сфере образования актуализируется, приобретая сугубо практическое, и даже инструментальное значение. При всем этом в современном социально-философском знании четко не определены принципы мультикультурализма и не конкретизирована роль мультикультурализма применительно к образовательной сфере. Недостаточно изучены вопросы толеранизации глобального образовательного пространства. Не конкретизированы отличительные черты образовательного пространства эпохи глобализации. Отсутствует целостное представление о новейших образовательных концепциях. Не оформлены в качестве отдельных концепций возможности прогрессивных изменений в современной сфере образования. Не определены пути и средства урегулирования противоречия между возможностями современного образовательного пространства и требованиями общества к современному образованию. При наличии всех этих проблем рецензируемая работа нацелена на преодоление разрыва между раздельным изучением мультикультурализма, толерантности, проблем глобальной сферы образования и на осуществление синтеза указанных областей знания.

Предлагаемое к печати издание содержит исследование, логически разделяемое на четыре части. Начальная глава представляет теоретический анализ феноменов мультикультурализма и толерантности, рассмотренных в свете

глобализации образовательного пространства. Предваряются рассуждения по поводу мультикультурализма и толерантности осмыслением техглобализационных тенденций, которые наблюдаются в концептологии современного образования сегодня. После очерка вопросов концептуальных проблем образовательной сферы описывается мультикультурализм в качестве концептуальной парадигмы глобализированного образовательного пространства и место вопросов толерантности в дискурсе социосистемы культуры и образования.

Вторая глава представляет собой собственно социально-философскую интерпретацию феноменов мультикультурализма и толерантности и анализ особенностей функционирования данных категорий в условиях современных общественных преобразований. Социально-философским является подход, позволяющий увидеть мультикультурализм и мораль в процессах формирования нового типа взаимодействия личности и общества, и мультикультурную толерантность как фактор разрешения противоречий глобализируемого мира.

Третья глава работы содержит анализ известных стратегий развития мультикультурных связей и толерантных отношений в различных социокультурных образовательных пространствах. Так, подробно рассмотрена парадигма мультикультурализма в образовательных пространствах стран классической иммиграции (Австралия, Канада, Новая Зеландия и США). Исследован и описан интеркультурализм (как часть практического воплощения мультикультурализма) и толерантность в развитии образовательного пространства стран этнокультурного плюрализма (западноевропейских обществ). Проанализирован феномен мультикультурной толерантности и транснациональные практики в образовательном пространстве современных полиэтнических сообществ, что включает и образовательное пространство Украины. Размышления по поводу мультикультурной свободы, толерантных отношений и неотделимости этих феноменов от образовательных проблем в целом свидетельствуют о подготовке автора в области исследования образовательного пространства и сферы образования в целом.

Завершающая часть работы содержит концептуальную конкретизацию социально-философской парадигмы мультикультурализма и толерантности в эпоху глобализированных изменений образовательного пространства. Мультикультурализм и толерантность представлены автором как синергетические концепции глобализированного образовательного пространства. В качестве правовых основ реализации принципов мультикультурализма и толерантности в глобальном образовательном пространстве приведен ряд законодательных инициатив Украинского государства, регламентирующих права и свободы личности в области мировоззрения в целом, и в области мультикультурно-толерантных отношений в сфере образования, в частности. Завершается основная часть исследования вопросами прогресса образовательного пространства. При этом развитие парадигмы мультикультурализма и толерантности определяется автором в качестве фактора таких прогрессивных изменений.

Все сказанное свидетельствует о междисциплинарном подходе автора к предмету исследования. Использование такого подхода позволило автору в значительной мере преодолеть естественную для выступающих с позиций своей отдельной дисциплины социальных философов, педагогов, социологов профессиональную ограниченность. В отличие от узконаправленных позиций в исследовании, автор данной работы в рассмотрении категорий мультикультурализма, толерантности, образовательного пространства, концептологии образования, используя контекст парадигмы постмодерна, расширяет диапазон видения проблемы мультикультурализма и толерантности в сфере образования до уровня мировоззренческой проблемы в целом. В результате чего сущность явлений мультикультурализма и толерантности применительно к образовательному пространству коррелируется с глобальными изменениями общества, отслеживаются их связи и взаимодействия.

Однако, как это бывает, достоинства различных явлений нередко становятся

источником вытекающих из них недостатков. Применение автором широкого междисциплинарного метода не позволило в достаточной степени учесть разработанные юридической наукой и ставшие хрестоматийными элементы понятийного аппарата, раскрывающие, например, соотношение таких используемых автором категорий, как право, правовые нормы, нормативный акт, закон, источники права, государство и его аппарат. Также, на наш взгляд, не достаёт собственно философских рассуждений относительно феноменов мультикультурализма и толерантности, что могло бы включить вопросы типологии классификации этих явлений в структуре социальных изменений и современного философского знания.

К счастью, в контексте формулируемых автором положений и выводов подобные погрешности воспринимаются лишь как досадные технические недостатки, которые не портят общего позитивного впечатления, оставляемого монографией. Прежде всего, это касается той части, в которой проблемы мультикультурных связей и толерантных отношений рассматриваются в русле современных социальных и политико-правовых процессов, протекающих в современной Украине.

Особое значение рецензируемое исследование имеет для развития и совершенствования базы обучающих материалов, используемых студентами высших учебных заведений. Гармоничное развитие специалиста с высшим образованием определяется не только изучением практических действий, но и развитием способности к интеллектуальному взаимодействию в области, в том числе, социально-философского знания. Рецензируемая монография может являться обучающим материалом в курсе чтения различных дисциплин философской направленности – философии, политологии, социологии, правоведения, педагогики, социальной философии.

Завершая, можно подчеркнуть, что в монографии поднимается и предлагается к решению целый ряд актуальных вопросов развития общественного сознания, которые будят научную мысль, стимулируют к поиску решений существующих в условиях современной Украины проблем, демонстрируя тем самым своевременность и достоинства рецензируемого исследования, которое может быть рекомендовано к печати.

Доктора философских наук,
профессор кафедры философии
и социологии государственного
учреждения «Південноукраїнський
національний педагогічний
університет ім. К.Д. Ушинського»
Н.Ф. Цибры

ЗМІСТ

ФІЛОСОФІЯ

Ананьева Олена Павлівна СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ	6
Балашенко Інна Валеріївна Гансова Емма Августівна МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЛОГІКА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО СИНТЕЗУ	12
Borinshteyn Yevgeniy Ruslavovich MANAGEMENT OF SOCIOCULTURAL ACTIVITY: A NEW TYPE OF INVOLVEMENT	19
Борінштейн Євген Руславович Лопуга Ореста Іванівна ПОСТМОДЕРНІЗМ ЯК ЦІННІСТНЕ ПІДГРУНТЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	25
Борисова Тетяна Вікторівна АНТИУТОПІЧНА СУТНІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	31
Gansova Emma Avgystovna SOCIAL PROGRAMS AS THE WAY OF REALIZATION OF LIBERAL, CONSERVATIVE AND SOCIAL-DEMOCRATIC PRINCIPLES: COMPARATIVE ASPECT	37
Гольд Ольга Феліксівна МОВА В РОЗУМІННІ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ КАТЕГОРІЇ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ	42
Джаоджао Ву ТЕМАТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТИНИ З КИТАЮ З ВАЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	46
Каранфілова Олена Володимирівна ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ НОРМ В СОЦІАЛЬНУ ДЕВІАНТНІСТЬ	54
Комаха Лариса Григорівна СМИСЛ В АРГУМЕНТАХ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ	60
Кондрусєва Валентина Михайлівна ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ	64
Кучерук Олег Олексійович АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	70
Павлега Олена Сергіївна ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	76
Пальчинська Мар'яна Вікторіна. ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ВІРТУАЛЬНІСТЬ» У РАКУРСІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ	83
Походних Елліна Ігорівна ВПЛИВ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ СУСПІЛЬСТВА	89
Романенко Сергій Степанович СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ	95

Романенко Михайло Ілліч ІННОВАЦІЯ ТА ТРАДИЦІЯ В ДУХОВНІЙ КУЛЬТУРІ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ОСВІТИ	103
Савусін Микола Петрович СКЛАДНІСТЬ-ПРОСТОТА СИСТЕМИ ЯК ВИЗНАЧЕНІСТЬ- НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ЗНАЧЕННІ СИСТЕМНОГО ДЕСКРИПТОРА	107
Тодорова Світлана Миколаївна КОНЦЕПТ ЛІДЕРСТВА ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ	121
Усьянова Олександра Вікторівна КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ЯК СПОСІБ ПІЗНАННЯ СВІТУ У СИСТЕМІ ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК	127
Федоренко Володимир Валерійович ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ	132
Цибра Микола Федорович ДЕКОТРІ ФІЛОСОФСЬКІ ПИТАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ	141
Шабанов Михайло Олександрович МІСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН	150
Шинкаренко Олена Євгенівна ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ МЕНЕДЖЕМЕНТ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ, МЕТОДИ	157
Цибра Миколай Федорович РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФІЮ Е. П. АНАНЬЕВОЙ «МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМ И ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО- ФИЛОСОФСКИЕ КОНЦЕПЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА»	167

Наукове видання

«ПЕРСПЕКТИВИ». Соціально-політичний журнал

Редакційна колегія журналу:

Борінштейн Є. Р., головний редактор
Наумкіна С. М., заступник головного редактора
Балашенко І. В., відповідальний секретар
Кавалеров А. А., технічний редактор
Полібза О. О., коректор

Адреса редакції:

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кімната 73
Тел.: (0482) 732-09-52

Здано на виробництво – 02.03.2014.

Підписано до друку з оригіналу-макета – 26.03.2015.

Формат по ISO 216: A4, 297×210, 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 12. Наклад 100 прим. Інформаційно-видавничий центр Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (0482) 731-19-14